

**KATONAI NEMZETBIZTONSÁGI
SZOLGÁLAT**

XVII. évfolyam 2. szám 2019. június

**SZAKMAI
SZEMLE**

ALAPÍTVÁ: 2003

BUDAPEST

**A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
tudományos-szakmai folyóirata**

Felelős kiadó

Dr. Béres János altábornagy, főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök:	Dr. Béres János, PhD	altábornagy
Tagok:	Árpád Zoltán	ezredes
	Dr. Farkas Ádám, PhD	főhadnagy
	Dr. Fürjes János Norbert, PhD	alezredes
	Dr. Kassai Károly, PhD	ezredes
	Dr. Kenedli Tamás, PhD	ezredes
	Dr. Magyar Sándor, PhD	ezredes
	Dr. Puskás Béla, PhD	alezredes
	Simon László	alezredes
	Szabó Károly	ezredes
	Tóth Csaba Mihály	alezredes
	Dr. Vida Csaba, PhD	alezredes
Felelős szerkesztők:	Dr. Kenedli Tamás, PhD	ezredes
	Simon László	alezredes
Olvasószerkesztő:	Tóth Csaba Mihály	alezredes
Tördelőszerkesztő:	Szabó Beatrix	

Elérhetőségeink

Postacím:	Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa 1111 Budapest, Bartók Béla u. 24-26. 1502 Budapest, Pf. 117
Telefon:	Dr. Kenedli Tamás 30/738-7925 Simon László 30/999-5205
E-mail:	szakmaiszemle.kontakt@gmail.com
Weblap:	http://www.knbsz.gov.hu/hu/publikaciok.html

HU ISSN 1785-1181

TARTALOM

NEMZETBIZTONSÁG ELMÉLETE

DR. BODA MIHÁLY

A CIA HIDEGHÁBORÚS TEVÉKENYSÉGÉNEK ÚJRAÉRTÉKELÉSE – 2. RÉSZ A TPAJAX-MŰVELET KOMMUNISTA FENYEGETÉSRE ÉPÍTŐ MAGYARÁZATA ÉS HIBRID MAGYARÁZATA.....	5
--	----------

BIZTONSÁG- ÉS VÉDELEMPOLITIKA

KOÓS GÁBOR – PROF. DR. SZTERNÁK GYÖRGY

AZ INF-SZERZŐDÉS MEGKÖTÉSÉNEK ÉS FELMONDÁSÁNAK HÁTTERE	40
---	-----------

BOHÁCS FERENC

A LÉTFONTOSSÁGÚ RENDSZERELEMÉK ÉS AZOK VÉDELMEINEK FONTOSSÁGA.....	58
---	-----------

CSUTAK ZSOLT

A SZIVÁROGTATÓK „TRIÁSZA” A KIBERTÉRBEN: SZABADSÁGHARCOSOK VAGY ÁRULÓK?	70
--	-----------

SZALAI IMRE

GLOBALIS TRENDEK – A FEJLŐDÉS PARADOXONA	83
---	-----------

TECHNIKAI RENDSZEREK

BÚS NIKOLETT KATALIN

AZ INFORMÁCIÓBIZTONSÁG TÁMOGATÁSA A MUNKABIZTONSÁG ASPEKTUSÁBÓL MEGKÖZELÍTVE....	94
---	-----------

VISKY GÁBOR

UNIVERZÁLIS KIBER-FIZIKAI RENDSZER PLATFORM TERVEZÉSE, MEGVALÓSÍTÁSA ÉS KIBERVÉDELMI GYAKORLÓTÉRKÉNT TÖRTÉNŐ ALKALMAZÁSA.....	110
--	------------

ALKALMAZOTT NEMZETBIZTONSÁGI-ELHÁRÍTÓ ISMERETEK

TAKÁCS TAMÁS

A KERCSI INCIDENS MÉDIAMEGJELENÉSÉNEK SZEMANTIKAI MEGKÖZELÍTÉSE	125
--	------------

BABOS SÁNDOR A KATONAI HÍRSZERZÉS ÉS A KATONAI ELHÁRÍTÁS HADTUDOMÁNYI TERMÉSZETE.....	146
---	-----

FÓRUM

PROF. DR. SZTERNÁK GYÖRGY GONDOLATOK A NATO MEGALAKULÁSÁNAK 70 ÉVES ÉVFORDULÓJÁN.....	159
---	-----

AZ OLVASÓHOZ

DR. KENEDLI TAMÁS 70 ÉVES AZ ÉSZAK-ATLANTI SZERZŐDÉS SZERVEZETE (NATO) - KONFERENCIABESZÁMOLÓ.....	171
E SZÁMUNK TARTALMA.....	188
CONTENTS.....	189
SZERZŐINK.....	198
E SZÁMUNK LEKTORAI.....	199
A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI.....	200

DR. BODA MIHÁLY

**A CIA HIDEGHÁBORÚS TEVÉKENYSÉGÉNEK ÚJRAÉRTÉKELÉSE –
2. RÉSZ**

**A TPAJAX-MŰVELET KOMMUNISTA FENYEGETÉSRE ÉPÍTŐ
MAGYARÁZATA ÉS HIBRID MAGYARÁZATA¹**

I. A kommunizmus: a diktatórikus iráni nacionalizmus ellen

A TPAJAX művelet első lehetséges magyarázata arra épít, hogy az iráni olaj nem csupán a britek számára bírt jelentőséggel, hanem az USA számára is, sőt az egész kapitalista világ számára. A magyarázat értelmében az USA a TPAJAX-ot az iráni olaj biztosítása érdekében hajtotta végre, hogy védje azt Moszadek erőszakos nacionalizáló politikájától. Ennek megfelelően a TPAJAX-ot offenzív fedett műveletnek kell tartani.² A második lehetséges magyarázat szerint az USA célja a TPAJAX-szal az Iráni Kommunista Párt (Tudeh) által (és azon keresztül talán a Szovjetunió által is) egyre inkább támogatott Moszadek diktatórikus hatalomátvételének megakadályozása, majd az átvett hatalommal rendelkező Moszadek megtámadása, és a hatalomból való kivetése volt. A TPAJAX ennyiben defenzív fedett akciónak tekinthető. Utóbbi magyarázat egyik prominens képviselője Mark J. Gasiorowski, aki szerint:

„Gyakran állítják azt, hogy a puccs mögötti legfontosabb motiváció az USA vezető politikusaik az a vágya volt, hogy segítsék az Egyesült Államok olajvállalatait abban, hogy részesedéshez jussanak az iráni olajüzletből. ... Bár ezt a nézetet nem lehet teljesen megcáfolni, sokkal valószínűbbnek tűnik úgy érvelni, hogy az USA vezető politikusait főleg az iráni kommunista hatalomátvételtől való félelem motiválta, és hogy az amerikai társaságok érintettségének főleg a hatalomátvétel megakadályozásában volt jelentősége.”³

A magyarázat kiindulópontja, hogy a puccsban való amerikai részvétel megértéséhez elsősorban nem a brit és iráni érdekeket, illetve azok szembeállítását kell megvizsgálni, hanem sokkal inkább az Iránhoz és a Közel-Kelethez kötődő amerikai, és az azzal szembenálló szovjet érdekeket. A magyarázatot alább az annak indirekten elköteleződő Kristine Blake *The U.S.-Soviet Confrontation in Iran, 1945-1962* c. munkája alapján mutatom be.

¹ A tanulmány elkészítésében nyújtott segítségért köszönettel tartozom Pál Istvánnak.

² Lásd: BODA Mihály: A CIA hidegháborús tevékenységének újraértékelése – 1. rész: a TPAJAX-művelet első megközelítésben és az olajérdekekre támaszkodó magyarázat. Szakmai Szemle 2019/1.

³ GASIOROWSKI, Mark J.: The 1953 Coup D'état in Iran; International Journal of Middle East Studies, 1987. p. 275.

1. Az iráni amerikai-szovjet szembenállás eredetének hagyományos elképzelése

Az USA és a Szovjetunió iráni érdekkonfliktusának, és ezzel az első hidegháborús konfliktus eredetét illetően a revizionista történészek úgy vélik, hogy annak oka egyértelműen az amerikai gazdasági érdekszféra kiterjesztése Iránra és az iráni olajra. Ezzel szemben az érdekkonfliktus eredetét a hagyományosan gondolkodó történészek a Szovjetunió expanzív külpolitikájára vezetik vissza, azaz arra, hogy a Szovjetunió erőszakosan igyekezett terjeszteni a kommunista ideológiát Irán északi részén, az iráni azeriek és az iráni kurdok között.⁴ Ez utóbbi elképzelésnek a fényében az Egyesült Államok elsősorban a szovjet expanziót igyekezett feltartóztatni, és az iráni puccs a kommunizmust feltartóztató, és a szabad nemzetek szabadságát védő politikájának volt az egyik eleme.

2. A külső kommunista fenyegetés: a szovjet érdekek típusai és eredetük

a. Az oroszok expanzív politikája és az oroszok benyomulása Perzsiába⁵

Irán már a 18. századtól kezdve különösen értékes terület volt az oroszok, majd a szovjetek számára. Az oroszok számára Perzsia eleinte a Dél- és Közép-Ázsia, illetve a Perzsa-öböl felé terjeszkedő politikájuk miatt bírt jelentőséggel. A terjeszkedő politika, és ezzel összhangban Perzsia uralása azonban összeütközésbe került a brit érdekekkel, akiknek pedig Perzsia éppen azért volt fontos, hogy a perzsa ütközőállam segítségével védjék ázsiai területeiket, főként Indiát. Az orosz és a brit hatalom így egyszerre gyakorolt befolyást Perzsiára, amelynek a vezetője, a Kádzsár (Qajar)-dinasztia (1796-1925), koncessziókat adott mindkét hatalomnak a perzsa gazdaság és infrastruktúra fejlesztésére.

A külföldi befolyással elégedetlen perzsák 1906-ban és 1907-ben alkotmányos reformokra kényszerítették a sahot, amelyek magukban foglalták a választáson alapuló 163 tagú Parlament (*Majlis*) és a 60 fős Szenátus felállítását, illetve a hatalmi ágak sajátosan iráni elválasztásának deklarálását. Az elválasztásban ugyanis megkülönböztettek törvényhozó, bírói és végrehajtó hatalmat, ám amíg a bírói hatalmat az egyházi bíróságnak adták, a végrehajtó hatalmat pedig a sahnak, addig a törvényhozó hatalomról úgy rendelkeztek, hogy a sah, a Parlament és a Szenátus is hozhat törvényt, amennyiben az nem ellentétes az egyházi bíróság alapelveivel és elnyeri a másik két törvényhozási forrás jóváhagyását.⁶ Az alkotmánynak ez a bizonytalansága a későbbiekben komoly problémák forrása lett.

Az alkotmányos reform idején, de már 1902-től, az orosz és a brit befolyás mellett megjelent a térségben egy harmadik európai hatalom is, a németek. A Török birodalom 1902-ben koncessziót adott a németeknek, hogy vasutat építsenek Isztambulból Bagdadba. Az alkotmányos reformnak és a németek érdeklődésének köszönhetően 1907-ben Szentpéterváron a szentpétervári konvenció keretében

⁴ BLAKE, Kristen: *The U.S.-Soviet Confrontation in Iran 1945-1962*; Lanham, University Press of America, 2009. p. 1.;

DOENECKE, Justus D.: *Iran's Role in Cold War Revisionism*. In *Iranian Studies* (5), 1972.

⁵ BLAKE i. m. pp. 10-11.

⁶ *Iran's 1906 Constitution and its Supplement*, <http://fis-iran.org/en/resources/legaldoc/iranconstitution> (Letöltés ideje: 2019. 02. 08.)

Oroszország és Nagy-Britannia szerződésbe foglalta Tibetet, Afganisztánt és Perzsiát érintő érdekeiket. Tibetet semleges államként határozták meg, Afganisztánt a britek érdekszférájába utalták, Perzsiát pedig befolyási zónákra osztották fel. Észak-Perzsia orosz befolyási zóna lett, Dél-Perzsia brit befolyási zóna, a kettő között, Közép-Perzsia Teheránnal pedig semleges zóna. A két hatalom továbbá egyetértett abban, hogy garantálják Perzsia önállóságát.

1908-ban a dél-perzsa olaj megtalálása jelentősen megváltoztatta Perzsia jelentőségét, amely most már nem csak felvonulási területként vagy ütközőállamként volt értékes, hanem önmagában is. Az első világháború alatt újra jelentkezett a „német kérdés”, aminek következtében az orosz és a brit érdekek tovább közeledtek egymás felé. A Konstantinápolyi megegyezésben (1915) megállapodtak abban, hogy a Török Birodalom veresége esetén a britek biztosítják az oroszoknak Konstantinápoly és a tengersizorosok feletti ellenőrzést, cserébe pedig az oroszok engedélyezik a briteknek a perzsa semleges zóna feletti ellenőrzést. A 1917-es bolsevik forradalom miatt a megegyezés azonban nem került végrehajtásra.

b. A szovjetek defenzív politikája a második világháború kezdetéig⁷

Az 1917-es bolsevik forradalmat követően 1918-ban Trockij felmondta az 1907-es orosz-brit szentpétervári konvenciót, Lenin pedig elhatárolódott a Perzsiát érintő cári politikától. Az orosz polgárháború során, 1920-ban azonban a szovjetek elfoglalták Észak-Perzsia Kaszpi-tengerrel határos nyugati részét (Gilánt), hogy elfogják a Fehér Hadseregnek a területre menekült tagjait, illetve hogy megakadályozzák, hogy a későbbi Szovjetunióval határos területről veszélyeztessék a szovjet területeket (elsősorban a bakui olajmezőket). Gilán elfoglalását követően a szovjetek támogatták a helyiek szovjetbarát mozgalmát, aminek következtében 1920 júniusában megalakult a Giláni Szovjet Köztársaság. A Gilán feletti perzsa hatalmat két hónappal később Reza kán visszaállította, a szovjetek pedig a helyzet tárgyalásos rendezését választották. Az 1921-es egyezmény értelmében Perzsia visszaszerezte a Gilán feletti uralmat, azonban az egyezmény VI. cikkelye lehetőséget biztosított a szovjeteknek arra, hogy katonákat küldjenek Perzsiába, amennyiben Perzsia felől veszély fenyegetné a Szovjetunió déli határát.

Reza kán az egyezményt követően katonai puccsot hajtott végre Perzsiában, 1923-ban miniszterelnök lett, majd száműzetésbe kényszerítette a Kádzsár (Qajar)-dinasztia uralkodóját, és végül 1925-ben megfosztotta a hatalomtól a Kádzsár (Qajar)-dinasztiát, és saját dinasztiát alapított, a Pahlavi-dinasztia néven.

Reza sah a brit és az orosz befolyás gyengítése céljával az ország erőteljes modernizációjába kezdett, ami során újjászervezte a hadsereget, kemény kézzel irányította a kormányt és a Parlamentet, illetve bevont egy harmadik külföldi erőt is Perzsia gazdasági életének felélesztésébe. Ennek az utóbbi stratégiának – melyet a harmadik erő stratégiájának neveznek – fényében Reza sah az Egyesült Államokra, illetve Németországra támaszkodott. A második világháborúig (1942-ig), egy rövid időszakot kivéve (1922-1927) a harmadik erő szerepét Németország töltötte be. Német gazdasági segítséggel Perzsia textilüzemeket épített Teherán mellett (amellyel csökkentette Perzsia kiszolgáltatottságát a Szovjetunióból érkező

⁷ BLAKE i. m. pp. 11-13.

textilbehozatalnak), és fejlesztette az infrastruktúrát (többek között ekkor épült az Észak-Íránt Dél-Íránnal összekötő Transziráni vasút).

c. A szovjetek expanzív politikája a második világháborúban⁸

A szovjetek és a britek számára a két világháború közötti egyre növekvő német iráni befolyás 1941-ben vált vállalhatatlanná, amikor Németország megtámadta a Szovjetuniót. A német támadás következtében a szovjeteknek lényeges volt, hogy védjék a bakui olajmezőket, a déli határaikat és a Kaukázust, a briteknek pedig hogy védjék a dél-iráni olajmezőket.

Irán ugyan deklarálta a semlegességét a háború elején, azonban a német gazdasági szakemberek jelenléte miatt politikájában németpárti maradt. A Szovjetunió és Nagy-Britannia nem engedhetett meg egy megbízhatatlan Iránt a hátszágában, ezért 1941-ben levélben kérték Reza sahót, hogy utasítsa ki a németeket Iránból. Amikor a sah ellenállt és nem teljesítette a kérést, akkor 1941. augusztusban a Szovjetunió és Nagy-Britannia megszállta az országot, immár másodszor, majd pedig szeptemberben arra kényszerítették Reza sahót, hogy mondjon le a trónról a fia, Mohammed Reza számára. A szovjetek az északi részre vonultak be, a britek pedig a délire, Irán középső része pedig Teheránnal semleges zónaként az iráni kormány fennhatósága alatt maradt. Irán, Szovjetunió és Nagy-Britannia 1942 januárjában háromoldalú megállapodást kötöttek, amelyben rögzítették, hogy a szovjet és a brit katonák iráni jelenléte nem katonai megszállás, és joguk van használni Irán infrastrukturális és kommunikációs lehetőségeit; illetve cserébe a tengelyhatalmak vereségét követő hat hónapon belül kivonulnak az országból.

A háború végén azonban a csapatkivonások nem zajlottak zökkenőmentesen, mivel problémát okozott, hogy nem határozták meg, hogy mit értenek „a háború vége” alatt. Irán már a jaltai konferencia (1945. február) programjába felvetette a Szövetséges csapatok kivonásának kérdését, ám a kérdés tisztázását a szovjetek szabotálták. A német fegyverletételt követően, 1945. május 18-án a sah felkereste az iráni amerikai nagykövetet, hogy informálja, az iráni kormány fel fogja szólítani a szovjet és a brit kormányt, hogy hagyják el Irán területét. A szovjetek és a britek azonban úgy reagáltak, hogy az 1942-es háromoldalú megállapodás értelmében katonáiknak a háború végét követő hat hónapig joguk van Irán területén tartózkodni, és a háborúnak a Tengelyhatalmakkal addig nincs vége, amíg Japánt le nem győzik. A kivonulás kérdése a potsdami konferencián (1945. július) is előkerült, ahol a nagyhatalmak egyetértettek abban, hogy a kivonást azonnal végre kell hajtani Teherán esetében, azonban a Teheránon kívüli kivonást illetően Sztálin ragaszkodott ahhoz, hogy a szovjeteknek joguk van ott lenni a Japán legyőzését követő hat hónapig. Sztálin álláspontjához, a dél-iráni olajmezők védelme végett, csatlakozott Churchill is. Az 1945 szeptemberében ledobott nukleáris bombák kapitulációra bírták Japánt, ami egyben 1946. március 2-ában jelölte ki a kivonulás végső dátumát, amivel ekkor mind a szovjet, mind a brit fél egyetértett. A szovjet csapatok azonban csak két szűk hónappal később, május végén hagyták el Iránt.

⁸ Uo. pp. 13-22.

d. Az azerbajdzsáni és a kurdisztáni krízis 1945-46-ban⁹

1945 nyarán Irán északi területein, iráni Azerbajdzsánban és iráni Kurdisztánban a helyi lakosság felkelést kezdeményezett az iráni kormányzattal szemben, hogy javítsa megélhetési feltételeit és elérje, hogy megfelelőképpen, számosságához képest arányosan képviseltesse magát az iráni parlamentben. A Szovjetunió aktívan támogatta a felkelést propagandával, ideológiailag kiképezte annak szervezőit, fegyvereket biztosított a felkeléshez, egyeztetett az Iráni Kommunista Párttal és katonai jelenlétével akadályozta az iráni hadsereg pacifikáló tevékenységét.

A felkelés kirobbanását követően szeptemberben a felkelők szovjetbarát politikai pártokat alakítottak, Azerbajdzsán Demokratikus Pártja és Kurdisztán Demokratikus Pártja néven. Az azeri felkelés és a párt vezetője, Dzsfar Pisivári korábban megjárta a Szovjetuniót, majd hazatérte után Reza sah börtönét is, ahonnan kiszabadulva csatlakozott a Tudeh-hez. Később azonban a Tudeh-hel is szembefordult, és 1944-ben bejutott az iráni parlamentbe, ahol beszédeiben ostorozta az Iránt gúzsban tartó korrupciót és külföldi befolyást. Kedvezőtlen fogadtatásban részesült, ezért visszatért Azerbajdzsánba, és megalapította az Azerbajdzsán Demokratikus Pártját, amellyel Azerbajdzsán függetlenségének elérése volt a célja. Az azeri minta alapján szerveződött Kurdisztán Demokratikus Pártja Kázi Mohammed vezetésével.

1945 őszén Azerbajdzsán fővárosában (Tebrizben) Irán-ellenes tüntetéseket szerveztek, majd a demokratikus párthoz hű felfegyverzett felkelők átvették a hatalmat az egész tartományban. Az iráni hadsereg a tartomány határánál nem jutott beljebb, mert ott a szovjet hadsereg megállította, fegyveres erőszak alkalmazását kilátásba helyezve a továbbvonulás esetére. Decemberben az azeriek megtartották első nemzeti gyűlésüket, amelyen megalapították a Független Azerbajdzsáni Köztársaságot. Ennek mintájára még decemberben a kurdok is kikiáltották a Kurd Népköztársaságot.

A helyzetet magyarázó szovjet nagyköveti álláspont szerint az azerbajdzsáni helyzet alakulása nem volt törvénytelen, többek között a sah diktatórikus hatalma elleni felkelés az, ami igazolja az azerbajdzsáni eseményeket, és a térségben a szovjet hadsereg a rend fenntartása miatt van szükség. A szovjet álláspont az iráni hadsereg megállításában is a kaotikus állapotok további fokozódásának megakadályozását látta.

A helyzet további, nemzetközi szinten való megtárgyalására a külügyminiszterek moszkvai találkozója teremtett lehetőséget 1945. december 16. és 26. között. A külügyminiszteri találkozón Sztálin álláspontja az volt, hogy mivel az irániak veszélyeztetik a szovjet-iráni határhoz közel elterülő bakui olajmezőket, ugyanis lehetőség szerint szabotázsakciót követhetnek el ellene, ezért a szovjet hadsereg észak-iráni jelenlétének a Szovjetunió önvédelme miatt van jelentősége. Az álláspont szerint erre felhatalmazást adott a szovjet hadseregnek az 1921-es orosz-perzsa megegyezés, amelynek a VI. cikkelye kimondta, hogy a szovjet csapatok

⁹ Uo.: pp. 28-55.; YEGOROVA, Natalia I.: The „Iran Crises” of 1945-46: A View from the Russian Archives; Washington D.C., Cold War International History Project, Working Paper No. 15, 1996 May.

birtokba vehetik az észak-iráni területet, amennyiben onnan kiinduló fenyegetés miatt a Szovjetunió biztonsága veszélyben forog. Ennek következtében Irán formálisan is panaszt tett a Szovjetunió ellen az ENSZ Biztonsági Tanácsa előtt, amire a Szovjetunió ismét csak az 1921-es megegyezésre, illetve az 1942-es, iráni–szovjet–brit háromoldalú szerződésre hivatkozva igyekezett védeni magát.

Az azerbajdzsáni helyzet rendezetlensége következtében Iránban a sah új miniszterelnököt nevezett ki, Ahmed Qavamot. Qavam az eddigi konfrontációs megoldások helyett a békéltetésre helyezte a hangsúlyt, és február 19-én Moszkvában találkozott Sztálinnal. A találkozón Sztálin nem ragaszkodott mereven a szovjetbarát észak-iráni rezsimnek védelméhez, hanem felajánlotta a szovjet kivonulást egy szovjet olajkoncesszióért és az Iráni-Szovjet Olajvállalat megalapításáért cserébe. Qavam azonban nem fogadta el a kivonulási feltételeket, így minden maradt a fennálló állapotok szerint.

Március 2-ához közeledve a kivonulás kérdése egyre lényegesebbé vált, hiszen az időpont túlhaladtával a szovjetek elestek volna az iráni tartózkodásuk egy fontos igazolásától, az 1942-es háromoldalú megegyezéstől. Március elején a szovjet hadsereg észak-iráni mozgolódásba kezdett, amelyet a helyi, tebrizi amerikai helyettes konzul úgy értelmezett, mint a szovjetek Teherán és Törökország felé való mozgását. Miközben Irán ismét formálisan bepanaszolta Szovjetuniót az ENSZ-ben, az amerikai nagykövét az USA támogatásáról biztosította Iránt. Egyes vélemények szerint maga Truman elnök is fellépett Irán mellett, amikor „ultimátumot” küldött Sztálinnak. Az „ultimátum” azonban nincs meg, léte is csak Truman egy 1952-es beszédében elkövetett kiszólása utal, ekkor használta az „ultimátum” kifejezést is. A Fehér Ház képviselője azonban a beszéd után azzal magyarázta a kifejezés használatát, hogy azt az elnök nem technikai értelemben használta, hanem a diplomáciai megoldásra utalt vele.¹⁰

Az USA direkt közbeavatkozására azonban ekkor még nem volt szükség, mivel a szovjetek március 24-én egy megoldási javaslattal álltak elő. Felajánlották, hogy hat héten belül kivonják csapataikat Észak-Iránból, hogy Iránnal közösen létrehozzák a szovjet többségi tulajdonban lévő Iráni-Szovjet Olajvállalatot, és hogy segítséget nyújtanak Iránnak az azerbajdzsáni helyzet rendezésében. Qavam az első két javaslatot elfogadta, azaz most a szovjet olajkoncesszió ötletét is, a harmadikat azonban elvetette, azon az alapon, hogy az azerbajdzsáni (és kurdisztáni) kérdés belpolitikai ügy. Ennek fényében április 4-ére kész volt a megállapodás, és május végére a szovjet csapatok elhagyták Iránt, Qavam pedig tárgyalásos úton, látszólag mindkét fél megaláztatására rendezte a helyzetet Azerbajdzsánban és Kurdisztánban.

e. A szovjet olajkoncesszió, annak kudarca és a szovjet-iráni kapcsolatok az olajkoncesszió kudarca után

(i) A szovjet olajkoncesszió

A Szovjetunió már az 1942-es háromoldalú megegyezést követően érdeklődött az észak-iráni olajmezők iránt. 1942-ben és 1943-ban a Szovjet Tudományos Akadémia által is támogatott expedíciók igyekeztek felmérni az észak-iráni

¹⁰ BLAKE i. m. p. 38.

olajkincs kiterjedését. Az eredmények szerint az észak-iráni olajmezők Gográn, Mázenderán és Gilán térségében helyezkednek el, és összeköttetésben állnak a szovjet-azerbajdzsáni (bakui) és a szovjet türkménisztáni olajmezőkkel.¹¹

Ezen eredmények és az USA megnövekedett iráni olaj iránti érdeklődésének hatására a szovjetek 1944-ben kidolgozták a Szovjet-Iráni Olajvállalat, és egy szovjet iráni olajkoncesszió tervét, és megkeresték vele az iráni kormányt. Irán azonban ekkor elzárkózott a szovjetekkel való együttműködéstől, és a Parlament még egy törvényt is elfogadott arra nézve, hogy a miniszterelnök nem köthet olajkoncesszióról szóló egyezséget idegen állammal. A Szovjetunió iráni külpolitikáját az elkövetkező években az határozta meg, hogy Iránnal elfogadtassa a tervet, illetve hogy életbe léptesse azt. Ennek a tervnek képezte a részét az azerbajdzsáni és a kurdisztáni autonómia-törekvés gerjesztése és támogatása is.

Ezzel összefüggésben Sztálin meg is írta Pisivárinak egy 1946 májusában küldött levélben, hogy a szovjeteknek ki kell vonulniuk Észak-Iránból, és nem támogathatják tovább az azerbajdzsáni autonómia-törekvéseket. Sztálin a levélben kétféleképpen indokolta a kivonulást és az autonómia-törekvések mögüli kihátrálástól meghozott döntését. Egyrészt úgy vélte, hogy az észak-iráni szovjet katonai jelenlét alapot adhatna a briteknek és az amerikaiaknak arra, hogy csapataikat ők is idegen államok területén állomásoztathassák, amit Sztálin el szeretett volna kerülni. Másrészt, és ez számunkra sokkal fontosabb, Sztálin szerint az azerbajdzsáni autonómia-törekvések teljes végigvitelére 1946-ben nem voltak meg azok a feltételek, amelyek szükségesek egy társadalmi forradalom végrehajtásához, például nincs háború, amelyben egy vereség meggyengítené a kormányerőket (mint 1905-ben és 1917-ben volt Oroszországban). Ennek megfelelően az iráni kommunista stratégiának is különböznie kell az iráni kormánnyal szembeni nyílt konfrontációtól. A helyes stratégiának sokkal inkább arra kell épülnie, hogy bizonyos, háttérben tartott minimális célok elérése végett maximális erőt kell mutatni, mintha a célok is maximálisak lennének. A helyzet előrehaladtával azonban, cserébe a minimális célok eléréséért, vissza lehet lépni a maximális erő alkalmazásától. A szovjet-iráni helyzetben ennek a taktikának az alkalmazása azt jelentette, hogy a szovjetek az olajkoncesszió elnyeréséért (mint minimális célért) kilátásba helyezték az azerbajdzsáni és a kurdisztáni autonómia-törekvések (maximális célok) katonai támogatását (mint maximális erő alkalmazása), ami könnyen válhatott volna a harmadik világháború kezdeti eseményévé.¹²

A sztálini levél tartalma alapján nem csupán a kivonulás halogatása, hanem az azerbajdzsáni és kurdisztáni függetlenségi törekvések speciális támogatása is más megítélés alá esik. Az alkalmazott stratégia alapján ugyanis a szovjetek így nem erőből, vagy bármi áron kívánták megszerezni az olajkoncessziót, hanem kvázi legális úton. Törekvésük arra irányult, hogy olyan demokratikus környezetet alakítsanak ki Iránban, amely az „anglofil Qavam”¹³ körével szemben támogatja a szovjetek olajkoncesszió iránti kérését. Ennek az egyik megvalósítási módja az lett volna, ha támogatási többséget érnek el az iráni parlamentben.

¹¹ YEGOROVA i. m. p. 2.

¹² STALIN, Joseph V.: To Ja'afar Pishevari, Leader of the Democratic Party of Azerbaijan, 8 May 1946; fordította angolra és közli: YEGOROVA i. m. pp. 23-24.

¹³ Uo.: p.24.

Az iráni parlament erejére való apellálást a szovjetek nem maguk találták ki, hanem másolták a brit befolyásgyakorlás módszerét. A szovjetek az 1944-es, a külföldi hatalmakkal való megegyezést tiltó törvény parlamenti megszavazásából ugyanis azt olvasták ki, hogy a brit befolyás érvényesül a Parlamentben, és amíg a briteknek ilyen komoly súlyuk van az iráni parlamentben, addig a szovjet koncesszió nem fog megszületni. Ennek megfelelően úgy kívánták megváltoztatni a Parlament összetételét, hogy a többség támogassa a szovjet érdekeket. Ennek volt az eszköze az azerbajdzsáni és a kurdisztáni autonómia-törekvések támogatása, amivel jelentősen növelni lehetett volna az észak-iráni képviselők számát a Parlamentben (mivel az észak-irániak számarányukhoz képest alul voltak reprezentálva a Parlamentben, amely helyzetnek az orvoslása volt az észak-irániak egyik fő követelése), és a szovjet katonai jelenlét segítségével el lehetett volna érni, hogy az esetleges választások során alapvetően a szovjet érdekeket támogató észak-iráni képviselőket válasszanak be a Parlamentbe.¹⁴

(ii) Az olajkoncesszió kudarca

Bár a szovjet csapatok kivonulása még az új Parlament megválasztása előtt megtörtént, a szovjetek reménykedve várták a parlamenti választásokat, és a Qavammal, a szovjet olajkoncesszióról kötött egyezség ratifikálását. Az iráni kormány ugyanis tárgyalásos úton rendezte az észak-iráni helyzetet, aminek következtében Azerbajdzsán részben maga választotta a kormányzóját (helyben állították a listát, amiből az iráni kormány választott), adójának 75%-a helyben került elköltésre,¹⁵ és parlamenti képviselőinek a száma pedig 20-ról 54-re emelkedett.¹⁶

Miközben a választás kiírása egyre csúszott, a szovjetek igyekeztek nyomást gyakorolni az iráni kormány Tudeh-párti miniszterein keresztül Qavamra. Qavam azonban új kormányt alakítva megszabadult a Tudeh-párti miniszterektől, illetve bejelentette, hogy a közeljövőben megtartandó választásokat a katonaság fogja felügyelni. Ezzel összefüggésben 1946 decemberében az iráni hadsereg bevonult Azerbajdzsánba, ahol Pisivári és hívei sikertelenül igyekeztek ellenállni. Az ellenállás elfojtásával Pisivári a Szovjetunióba menekült.

Qavam az azerbajdzsáni események után 1947. januárra írta ki a választásokat, amely alapján a Parlament 1947 októberében ült össze megtárgyalni Qavamnak a szovjetekkel kötött megegyezését. A tárgyalás során a Parlament arra az álláspontra helyezkedett, hogy Qavamnak törvény tiltotta, hogy külföldi állammal olajkoncesszióról kössön megegyezést (az 1944-es törvény), így a megegyezés jogszerűtlen. A Parlament ezért nem ratifikálta a szovjet olajkoncesszióról szóló megegyezést.¹⁷

(iii) A szovjet-iráni viszony az olajkoncesszió kudarca után

A szovjet olajkoncesszió ratifikálásának elutasítását követően a Szovjetunió természetesen hivatalos nemtetszését fejezte ki Irán felé, nem hivatalosan pedig

¹⁴ YEGOROVA i. m. p. 6., pp. 9-10.

¹⁵ BLAKE i. m. p. 39.

¹⁶ YEGOROVA i. m. p. 10.

¹⁷ BLAKE i. m. pp. 41-45.

komoly negatív propaganda-hadjáratot indított Iránnal szemben a szovjet nyomtatott sajtóban és rádióban. A propaganda-hadjárat tartalma az iráni-amerikai együttműködés kritizálásából állt, mert azt állította, hogy az amerikai-iráni katonai együttműködés következtében Irán az USA katonai bázisává válik. Ezzel az érveléssel a szovjetek gyorsan elérkeztek a 1921-es orosz-iráni megegyezés VI. pontjának a leporolásához, amely engedélyezte Oroszországnak, hogy bevonuljon Észak-Iránbá, amennyiben Irán területéről fenyegetés irányulna Oroszország felé.¹⁸

Az AIOC nacionalizálása és a brit-iráni olajvita alatt a szovjetek csak mérsékelten avatkoztak be Irán belpolitikájába. A Szovjetunió alapjában véve támogatta a nacionalizálási folyamatot, ám elsősorban arra törekedett, hogy ellensúlyozza az amerikai befolyás növekedését. Ezért támogatása is inkább arra korlátozódott, hogy nyilvánosan igyekezett Irán „kedvében járni”, kevésbé nyilvánosan pedig támogatta a Tudeh-et.

A Szovjetunió már 1950-ben felvette nagykövetén keresztül a kapcsolatot Iránnal, és felajánlotta segítségét.¹⁹ Az iráni kormány ekkor a határsértés miatt fogva tartott iráni katonák szabadon engedését és a második világháború végén a szovjetek által elszállított iráni arany visszaszolgáltatását kérte. A szovjetek hosszas megfontolás után, 1953 tavaszán ajánlották fel, hogy rendezzék az északi-keleti határvitát, és hogy ezzel összefüggésben gondolják át az 1921-es orosz-iráni szerződés szövegét, illetve hogy a Szovjetunió visszaszolgáltatja Iránnak a második világháború alatt elszállított 11 tonna iráni aranyat. Moszadek 1953. június 14-én találkozott az iráni szovjet nagykövettel Teheránban, augusztus elején pedig a szovjetek Moszadek engedélyét kérték, hogy Moszkvából delegációt küldhessenek Iránba.²⁰

3. A belső kommunista fenyegetés

Iránnal szemben a kommunizmus nem csupán külső veszélyforrás volt, hanem egyben az országon belülről is fenyegette a 40-es évek második felében és az 50-es évek elején a mindenkori iráni kormányzatot. A belső fenyegetést az Iráni Kommunista Párt (Tudeh) legális és illegális tevékenysége jelentette.

a. Az Iráni Kommunista Párt 1949-ig

A Tudeh (jelentése: „Tömegek”, utalva arra, hogy a párt tagjai a társadalom minden rétegéből származnak²¹) eredete Taki Aráni tevékenységéhez vezethető vissza. Aráni a 20-as években Németországban végezte tanulmányait, ahol megismerkedett a marxizmussal is. Aráni a marxizmus alapján fogalmazta meg és terjesztette az iráni Dunya (Világ) c. lapban az iráni nacionalista modernizáció elméletét a 30-as évek első felében. Mivel Reza sah 1931-ben törvényt hozatott a kommunizmus ellen, és tevékenysége miatt Aránit és ötvenkét társát bebörtönözték. Aráni ugyan meghalt a börtönben, azonban társai, amikor Mohammed Reza sah kiengedte őket a börtönből 1941-ben, megalapították a Tudeh-et. A Tudeh ugyan kommunista pártként jött létre, azonban 1942-es ideiglenes programja, az 1931-es

¹⁸ Uo. pp. 46-50.

¹⁹ Uo. p. 54.

²⁰ Uo. pp. 83-85.

²¹ Uo. p. 14.

kommunizmus-ellenes törvény miatt nélkülözött minden utalást a kommunizmusra.²²

A Tudeh kommunista beállítódása miatt támogatta a szovjet érdekek iráni megvalósulását. A Tudeh támogatásával a Szovjetunió egy, az Azerbajdzsánban alkalmazott stratégiától eltérő stratégiát vetett be. A Szovjetunió a külügyek intézésében megkülönböztette egymástól a hivatalos és nyilvános diplomáciát, illetve a kevésbé hivatalos és titkos párt diplomáciát. A párt diplomácia feladata a marxista-leninista ideológia és a szovjet politikai rendszer propaganda útján való terjesztése volt. A párt diplomáciának a célba juttatásáért az 1943-ban megszűnt Komintern-hez nagyon hasonló szervezet volt felelős szerte a világon, Iránban is: az 1944-ben felállított Nemzetközi Információs Osztály, majd 1945-től utódja, a Külpolitikai Osztály. A szervezetnek két ügynöke volt állandóan a Tudeh-nél, az egyikük fedetten, és így részben legálisan, a másikuk teljesen illegálisan, akik felelősséggel tartoztak a megfelelő információáramlásért, a Tudeh tevékenységéért és vezetőiért.²³

A Tudeh a szovjet irányításnak megfelelően parlamenti képviselőin keresztül támogatta a szovjet törekvéseket az észak-iráni olajkoncesszió megszerzésére a 40-es évek közepétől,²⁴ illetve publikációk közzétételével és utcai zavargások keltésével a kommunista ütközőállamok létrehozására iráni Azerbajdzsánban és iráni Kurdisztánban 1945 márciusától. Az azerbajdzsáni krízis során a Tudeh annak ellenére beállt a szovjetek által támogatott azerbajdzsáni autonómia-törekvés mögé, hogy maga sokkal inkább támogatta volna az egységes Irán gondolatát.²⁵

A szovjet csapatok kivonulását követően a Tudeh a szovjetek iráni érdekérvényesítésének a címszava alatt a hagyományos iráni ellenfél, a britek érdekeit támadta. 1946. júliusban Huzisztánban az olajkitermelésben és olajfinomításban dolgozó munkások körében általános sztrájkot szerveztek a bérminimum és a pénteki megemelt bérösszeg elérésért (Iránban péntek a szabadnap), sikerrel.²⁶

Az AIOC mellett a Tudeh az iráni kormányra is nyomást gyakorolt, aminek következtében Qavam bevett három Tudeh-párti minisztert a kormányba, akik saját – későbbi – bevallásuk szerint a kormányba való kerüléssel jobb pozíciót szerettek volna elérni az iráni királyi rendszer megváltoztatásához. Miután azonban az új miniszterek nem annyira a sahkal szemben tevékenykedtek, hanem inkább a szovjet érdekek kielégítésén dolgoztak (a parlamenti választások kiírásán), Qavam kitette őket a kormányból.²⁷

Végül a Tudeh 1949. február 4-én bizonyította azt, hogy képes a sah ellenében tevékenykedni, ugyanis ekkor a párt egy tagja sikertelen politikai gyilkosságot kísérelt meg Mohammed Reza sah ellen a Teheráni Egyetemen. A gyilkossági kísérlet előzménye a sah azon 1948. márciusi alkotmányos reformkezdeményezése

²² Uo. p. 14.

²³ YEGOROVA i. m. pp. 4-5.

²⁴ BLAKE i. m. p. 19.

²⁵ Uo. pp. 28-30.

²⁶ Uo. p. 40.

²⁷ Uo. pp. 40-41.

volt, amely kitűzött céljában az iráni életszínvonal javítására irányult. A sah alkotmánytervezete konkrétan a sahnak a Parlament feloszlatására való jogát adta volna az alkotmányhoz. Emellett a sah menesztette az iráni csendőrséget újjászervező szervezet (GENMISH) éléről az amerikai parancsnokot, és helyére iráni tábornokot nevezett ki, illetve sikertelen kísérletet tett arra, hogy az iráni hadsereget segítő amerikai küldetést (ARMISH) meghatározó szerződésből kivetesse azt a cikkelyt, amely az USA jóváhagyása nélkül megtiltja harmadik állam katonai tanácsadóinak alkalmazását Iránban. Az uralkodói hatalom ilyen megnövekedése a Tudehet is cselekvésre készítette, és a párt egyik tagja 1949. február 4-én merényletet kísérelt meg a sah ellen. A merénylet következményeképpen a Tudehet betiltották, a sah pedig megszavaztatta az alkotmányreformot az alkotmányozó gyűléssel.²⁸

b. A népfront-taktika Iránban a 40-es évek végétől

A Tudeh a 40-es évek végén a népfront-taktika segítségével törekedett az iráni politikai hatalom megragadására. A népfront-taktika sikeres alkalmazását a csehszlovák puccs mutatta be a világnak 1948-ban.

(i) A csehszlovák puccs és a népfront-taktika

A Csehszlovák Kommunista Párt jelentősége a második világháborút követő néhány évben jelentősen megnövekedett, a párt vezetője, Klement Gottwald 1945-ben miniszterelnök-helyettes lett, majd az 1946-os választásokat követően miniszterelnök, egy, többek között a szociáldemokratákkal közös koalíciós kormányban. Kormányában ugyan eleinte kisebbségben voltak a kommunista miniszterek, ám fokozatosan megszerezték a fontosabb tárcákat. 1947-re, a Marshall-segélyből való kimaradás és a háborút követő általános gazdasági visszaesés következtében katasztrofális gazdasági és társadalmi állapotok alakultak ki. Ennek hatására Gottwald tisztogatásba kezdett a vezető pozíciókban, amire válaszul 1948. februárban a nem kommunista és nem szociáldemokrata miniszterek lemondtak, hogy szándékuk szerint ezzel jogi szempontból működésképtelenné tegyék a Gottwald-kormányt. A szociáldemokrata miniszterek azonban a helyükön maradtak, és a szociáldemokrata párt is a támogatásáról biztosította Gottwaldot, így a kormány működése jogilag nem került veszélybe. Gottwald új kormányt nevezett ki, amelyben már többségben voltak a kommunisták, és amely államosítást és földosztást hajtott végre. Az 1948. májusi választáson a kommunista vezetésű Nemzeti Front teljes győzelmet aratott, vezetője pedig Gottwald júniusban köztársasági elnök lett. A kommunista párt ezzel teljesen átvette a hatalmat Csehszlovákiában.

A csehszlovák puccs ténye és a puccs végrehajtásának módszere egyaránt sokkolta a nyugati világot, és 1948-at követően a nyugati (nagy)hatalmak mindenhol, többek között Olaszországban és Iránban, a csehszlovák puccshoz hasonló puccs előkészületeit vizionálták. A csehszlovák puccs módszere a népfront-taktika volt, amelynek eredete a 30-as évek közepére megy vissza. 1934-ben Franciaországban és 1935-ben Spanyolországban a kommunisták nem önállóan léptek fel a francia és a spanyol jobboldallal szemben, hanem a szociáldemokrata

²⁸ Uo. pp. 47-50.

pártokkal közösen alkotott népfrontban. A népfront-taktikának ezt követően Georgi Dimitrov adott elméleti megalapozást, és miután a Komintern elnöke lett (1935 és 1943 között) a Komintern feladatává tette a népfront-taktika mentén a külföldi államok kommunista pártjainak támogatását.²⁹

A népfront-taktika lényege, hogy három plusz egy fázisban lehetővé tegye a többé-kevésbé vértelen kommunista hatalomátvételt. Az első fázisban a kommunista pártnak valódi koalícióra kell lépnie a szociáldemokrata pártokkal; a második fázisban a koalíciót fenn kell tartani, ám már kommunista vezetéssel, végül a harmadik fázisban kizárólagossá kell tenni a kommunista uralmat. A negyedik fázis valójában a társadalmi feltételét alkotja az első és az azt követő fázisoknak, így inkább nulladiknak kellene hívni, mint negyediknek, illetve az 1-3. fázisokkal szemben nem annyira a kommunista vezetők akaratán múlik, mint a társadalmi feltételek adottságán. Ez a társadalmi feltétel az oka a népfront-taktikára alapozott hatalomátvétel többé-kevésbé vértelenségének.³⁰ Csehszlovákiában a „negyedik” fázist, többek között,³¹ a háború utáni állapotokban kell keresni, az első három fázist pedig a szociáldemokrata párttal kötött koalíció egymást követő formáiban.

(ii) A népfront-taktika érvényesülése Iránban

Iránban a 40-es évek végétől egészen a puccsig fennállott annak a lehetősége, hogy a Tudeh a népfront-taktika segítségével átvegye a hatalmat.³² Az iráni népfront-taktika alkalmazásának két formáját különböztethetjük meg, a Tudeh 1949-ig tartó, illetve az azt követő tevékenységét.

A Tudeh a 40-es években a szovjet párt diplomáciával egy olyan szervezeten keresztül tartotta a kapcsolatot (az 1944-ben felállított Nemzetközi Információs Osztállyal), amelynek a vezetője pontosan az a Georgi Dimitrov volt, aki lefektette a népfront-stratégia elméleti alapjait, és aki a stratégia alkalmazását elősegítő Kominternnek is a vezetője volt.³³ 1946-ban a Tudeh az általános sztrájkjal el tudta érni, hogy tagjai bekerüljenek az iráni kormányba, azonban miután nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet érdekek mentén tevékenykednek, ez a helyzet nem tartott sokáig. A párt ezt követően azonban erőszakosabb eszközöket vett igénybe a társadalmi és politikai harcban, 1949-ben politikai merényletet kísérelt meg a sah ellen, aminek következtében a pártot betiltották.

A betiltással járó korlátozás 1950 novemberében egy, a Szovjetunióval kötött megállapodásnak köszönhetően enyhült valamelyest, ám a pártnak illegálisban és fedőszervezeteken keresztül kellett működnie egészen addig, amíg Moszadek nem engedélyezte újra a működését. A párt 1952 júliusáig Moszadekkel és az olajüzlet nacionalizálásával szemben lépett fel, megvádolva Moszadeket az amerikaiakkal való együttműködéssel. Ekkortól kezdve azonban fokozatosan Moszadek egyetlen, ám igen jelentős támogatóivá váltak.

²⁹ HASLAM, Jonathan: The Comintern and the Origins of the Popular Front 1934-1935 pp. 675-685.

³⁰ SCHÖPFLIN György: A kommunista hatalomátvétel fázisa Kelet-Európában; Magyar Füzetek, 1984. pp. 90-91.

³¹ Uo. p. 97.

³² GASIOROWSKI (1953.) i. m. p. 276.

³³ YEGOROVA i. m. p. 4.

Moszadeket ugyanis, amikor a Nemzeti Front képviselőjeként 1951. májusban hatalomra került, *de facto* a Parlament választotta meg, nem pedig a sah a nevezte ki, akinek erre *de jure* hatalma lett volna. Mivel azonban a sah nem tett semmit az ellen, hogy Moszadek miniszterelnök legyen, amire elvileg megint csak lehetősége lett volna az iráni alkotmány alapján, Moszadek a „Parlament jóvoltából” lett miniszterelnök.³⁴

Moszadek első miniszterelnöki periódusa 1951 májusától 1952 júliusáig tartott, amely során Moszadek tevékenységét jórészt az olajvita, illetve az iráni gazdaság és társadalom működésben tartására és fejlesztésére szolgáló pénzügyi segélyszerzési kísérletek határozták meg. A sikertelenség a vitában és a jelentősebb pénzkölcsönök szerzésében arra az elhatározásra juttatta Moszadeket, hogy nagyobb hatalmat kell birtokolnia ahhoz, hogy céljait elérje. Ennek megfelelően, amikor 1952 júliusában bemutatta az új kormányát a sahnak, akkor maga nevezte ki a háború minisztériumának vezetőjét. Az iráni hadsereg hagyományos vezetője a sah volt, aminek következtében a hadügyminisztert is ő nevezte ki,³⁵ így Moszadek húzása a sah hatalma elleni támadás is volt egyben. A sah ennek megfelelően nem fogadta el Moszadek kormányát, aminek következtében Moszadek lemondott a miniszterelnöki tisztségről. A sah elfogadta a lemondást és ismét a britek által is támogatott Ahmed Qavamot nevezte ki miniszterelnöknek.

Qavam kilátásba helyezte az olajvita újraindítását, és a kemény kéz politikáját azzal szemben, aki szembeszállna vele ebben. Qavam kinevezésének az azonnali következménye az lett, hogy a Tudeh és a vele szimpatizáló irániak Moszadek és a Nemzeti Front oldalára álltak és július 21-én tüntetve az utcára vonultak. Annak ellenére, hogy a tüntetésnek halálos áldozata is volt, a sah nem mozgósította a hadsereget, hanem meghátrált. Menesztette Qavamot és a Parlament ismét bizalmat szavazott Moszadeknek, elfogadva Moszadeknek a háborús miniszter kinevezésére irányuló feltételét.³⁶

Moszadek a második miniszterelnöksége alatt igyekezett tovább csökkenteni a sah hatalmát, és növelni a sajátját: általa megbízhatónak ítélt tábornokot nevezett ki az inntől kezdve Védelmi Minisztérium néven működő korábbi Hadügyminisztérium élére, 15%-kal csökkentette a katonai költségvetést, nyugdíjba küldött 135 magas rangú tisztet, csökkentette az udvar és a királyi család költségvetését, korlátozta a sah és a külföldi nagykövetek viszonyát, száműzetésbe kényszerítette a sah lány ikertestvérét és anyját. Moszadek intézkedéseinek egy része a hadsereget igyekezett elszakítani a sahtól és saját fennhatósága alá vonni, egy másik része pedig a Moszadek ellenzékével kapcsolatot ápoló (királyi) személyeket távolította el az országból vagy a sah közeléből. Moszadek egy további intézkedéssel hat hónapig tartó különleges hatalmat kért és kapott a Parlamenttől,

³⁴ BLAKE, Kristen: *The U.S.-Soviet Confrontation in Iran, 1945-1962* 67. o., Lanham, University Press of America, 2009.

³⁵ ABRAHAMIAN, Ervand: *The Coup 1953, The CIA, and the Roots of Modern U.S.-Iranian Relations*; New York, The New Press, 2013, p. 108.; *Iran's 1906 Constitution and its Supplement, Supplement Art.*, p. 47., <http://fis-iran.org/en/resources/legaldoc/iranconstitution> (Letöltés ideje: 2019. 02. 08.)

³⁶ BAYADOR, Darioush: *Iran and the CIA*; Basingstoke-New York, Palgrave Macmillan, 2010. pp. 55-56.

hogy pénzügyi, gazdasági, jogi és egyéb intézkedéseket hozzon (amelyet 1953. januárban meghosszabbítottak).³⁷

Ezeknek az intézkedéseknek is a következtében azonban Moszadek támogatottsága csökkent a Nemzeti Frontban, a korábban azt meghatározó, ám jobboldali politikusok körében. Ide tartozott többek között Záhedi tábornok (aki már korábban elhagyta Moszadek táborát, és 1953. februárban Moszadek börtönbe csukatta), a vallási vezető Kasáni ajatollah, Huszein Makki és Mozaffar Baqáj.³⁸ A Moszadeket támogatók között egyedül a *Tudeh* és annak szimpatizánsai számítottak több-kevésbé biztos pontnak.

A sah és Moszadek következő konfliktusára 1953. februárban került sor. 1953 elején Moszadek megvádolta a sahot, hogy konspirált ellene és felbujtóként részt vett egy törzsi (Bahtijári-) felkelés kirobbantásában, magának igényelte a hadsereg irányításának a jogát,³⁹ illetve az államnak igényelte a hatalmas kiterjedésű királyi földterületeket. A hadsereg irányításának a jogát az iráni alkotmány a sahnak adta,⁴⁰ a földek adományozása pedig a sah számára a hadsereg vezetése mellett a másik hagyományos társadalmi befolyást biztosító eszköz volt. A sah közvetítón keresztül arról tájékoztatta Moszadeket, hogy a hadsereg-irányítás átvételét elfogadja, de nem egyezik bele a királyi földek elvételebe, és hogy ő maga pedig egészségügyi okok miatt külföldre távozik⁴¹ (más források szerint a távozást Moszadek ajánlotta a sah számára⁴²). Moszadek ugyan eleinte nem támogatta, hogy a sah elhagyja az országot, azonban később, azzal a feltétellel, hogy a megállapodásuk titokban marad, beleegyezett.

Február végén azonban, vélhetően az attól való félelem miatt, hogy az egész királyi család távollétében Moszadek speciális hatalomra tehet szert, a megegyezés kiszivárgott a királyi palotából Qavamhoz és a Záhedi-családhoz, és rajtuk keresztül Moszadek ellenzékéhez, a vallási vezetőkhez, illetve Makkihoz és Baqájhoz. A vallási vezetők közül az eseményekre különösen jelentős hatása volt a politizáló Kasáninak, és a teheráni vallásos kereskedő rétegekre komoly hatással lévő Borudzserdi nagyajatollahnak. Amíg Borudzserdi írásos formában igyekezett mind a sahot, mind Moszadeket meggyőzni arról, hogy a sah távozása a jelenlegi körülmények mellett nem jó ötlet, addig Kasáni párszáz főből álló sah-párti tömeggel vonult az utcára, a Moszadek saját rezidenciájához közel fekvő téli királyi palotához, ahol a sah éppen Moszadekkel ebédelt.

Miközben folyt a tüntetés és Moszadek a sahkal ebédelt, Moszadek üzenetet kapott az amerikai nagykövettől, hogy azonnal találkozzanak Moszadek rezidenciáján és beszéljenek a sah tervezett elutazásáról. Moszadek ezért távozott, amikor a téli palota főbejáratánál egymásba botlottak a tüntető, és vele szemben ellenséges tömeggel. Moszadek saját bevallása szerint, ekkor politikai gyilkosságot akartak elkövetni ellene, amitől csak a sah sofőrének és a Császári Gárda adta

³⁷ ABRAHAMIAN i. m. p. 112.; BAYADOR i. m. pp. 62-64.

³⁸ BAYADOR i. m. pp. 57-58.

³⁹ BLAKE i. m. p. 82.

⁴⁰ Iran's 1906 Constitution and its Supplement; Supplement Art. 50., <http://fis-iran.org/en/resources/legaldoc/iranconstitution> (Letöltés ideje: 2019. 02. 08).

⁴¹ BAYADOR i. m. p. 75.

⁴² BLAKE i. m. p. 82.

őrségnek a segítségével sikerült visszamenekülnie a palotába, ahonnan a hátsó kapun távozott a rezidenciájába. Később délután azonban Moszadek saját háza is a tüntetés célpontjává vált, ahonnan Moszadek csak a szomszéd épület falán keresztül tudott elmenekülni. Moszadek végül a Parlamentben talált menedéket.⁴³ Az események hatására a sah végül nem hagyta el az országot.

Moszadek következő, a sahkal való konfliktusát elmélyítő intézkedésére, amely egyben a hatalom koncentrációját is tovább megnövelte, 1953 nyarán került sor. Moszadek parlamentbeli támogatása ugyanis a korábbi sah-ellenes intézkedések hatására jelentősen csökkent, és a parlamentbeli ellenzék távolmaradással és folyamatos obstrukciókkal lehetetlenítette el a Parlament működését. Moszadek a Parlament feloszlásával igyekezett a helyzetet a saját javára megoldani, amire az 1949-es alkotmányreform óta csak a sahnak volt joga. Moszadek már korábban egy határozattal megszüntette a Szenátust, most először felszólította az őt támogató képviselőket, hogy mondjanak le, ami által a Parlament elviekben is működésképtelenné vált. Következő lépésként Moszadek népszavazást írt ki augusztus 3-ára annak az eldöntéséről, hogy „feloszoljon-e a Parlament?”. A szavazás nyílt volt, így az, aki Moszadek ellen akart szavazni, csak nyilvánosan tehette azt meg.⁴⁴ A szavazás megadta Moszadeknek a Parlament feloszlathoz szükséges szavazatszámot (99,9 %-ban!⁴⁵), aki fel is oszlatta a Parlamentet.⁴⁶

Végezetül, a sah és Moszadek közötti utolsó összeütközésre 1953. augusztus 15-én éjjel és 16-án hajnalban került sor, amikor Moszadek nem fogadta el a sah által kibocsátott *firmant*, amellyel a sah menesztette Moszadeket. Moszadek később azzal indokolta a királyi határozatnak való ellenszegülést, hogy nem ismerte annak tartalmát (hiszen beépített embereinek köszönhetően tudta, hogy mi áll benne, ezért nem ő vette azt át), ám ha ismerte volna is, akkor sem tett volna másképp, mert szerinte ő (Moszadek) a hatalmát a Parlamenttől kapta, és a sah hatalma csak ceremóniális jellegű, így a sahnak nincs joga meneszteni őt.⁴⁷ Az iráni alkotmány azonban nem tett különbséget ceremóniális és tényleges hatalom között, és az alkotmány szerint a sahnak, és csak neki joga van kinevezni és meneszteni a miniszterelnököt,⁴⁸ ezért gyakorlatilag maga Moszadek hajtott végre puccsot Mohammed Reza sahkal szemben, amikor nem fogadta el a *firmant*.⁴⁹

Moszadek augusztus 16-án hajnalban bejelentette a rádióban, hogy puccsot kíséreltek meg ellene, aminek egy jelentős embertömeget megmozgató Tudeh-párti és Moszadek-párti tüntetés lett az eredménye. A tüntetés kimondottan a sah ellen irányult, amennyiben a Pahlavi-dinasztia szobrait is ledöntötték, és a tüntetők az utcán a népköztársaság kikiáltását sürgették.

⁴³ BAYADOR i. m. pp. 75-77.

⁴⁴ CLAWSON, Patrick – RUBIN, Michael: *Eternal Iran*; Basingstoke -New York, Palgrave Macmillan, 2005. p. 65.

⁴⁵ BAYADOR i. m. p. 89.

⁴⁶ Uo. pp. 87-89.

⁴⁷ FRUS 1952-1954, Iran, 1951-1954: Document; Washington, United States Government Publishing Office, 2017. p. 280, 688.

⁴⁸ Iran's 1906 Constitution and its Supplement, Supplement Art. 48., <http://fis-iran.org/en/resources/legaldoc/iranconstitution> (Letöltés ideje: 2019. 02. 08).

⁴⁹ ROOSEVELT, Kermit: *Countercuop* New York, McGraw-Hill Book Company, 1979. p. 2.; CLAWSON – RUBIN i. m. p. 65.

Összegezve az 1951. május 1-je és 1953. augusztus 17-e közötti iráni eseményeket, azt mondhatjuk, hogy sajátos értelemben megvalósulni látszott a kommunista népfront-taktika. A népfront-taktika társadalmi feltételét az olajvita és gazdasági/társadalmi katasztrófa nyújtotta, amely mellett a Tudeh képes volt a kevésbé radikális pártok kiszorítására a hatalomból. Amikor ugyanis a Tudeh 1952 júliusában Moszadek mellé állt és támogatta őt a hatalomkoncentrációban, akkor ezzel támogatta azt a folyamatot, amelyben Moszadektól elpártoltak korábbi szövetségesei. 1953 augusztusára a Tudeh már abba a helyzetbe került, hogy egymaga alkotta a hatalomkoncentrációt folytató személy, Moszadek társadalmi bázisát. Ezzel a Tudeh ugyan nem maga által irányítottan – közvetlenül – közelítette meg a népfront-taktika célját, hanem Moszadeken keresztül, ám augusztus 16-a és 19-e között majdnem elérte a népköztársaság kikiáltását.

4. Amerikai érdekek

Az iráni amerikai érdekek valamilyen mértékben már a 20. század első felében megjelentek Iránban, ám az amerikaiak jelenléte a 40-es évek végéig és az 50-es évek elejéig sokkal fontosabb volt Irán számára, mint az Egyesült Államok számára. A 40-es évek vége és az 50-es évek eleje egy olyan korszakhatár, amelynek a történései elsősorban a brit iráni érdekek gyengülését eredményezték, ami a kialakuló hidegháborús légkörben maga után vonta az amerikai érdekek erősödését.

a. Az USA-Irán viszony kezdetei⁵⁰

Az Egyesült Államok a 19. század második felében (1883-ban) vette fel a hivatalos kapcsolatokat Perzsiával, így harmadik nagyhatalomként jelent meg a térségben a britek és az oroszok után. A 20. század elején Perzsia a brit és az orosz befolyással szemben a „harmadik erő” politikájára támaszkodott, amellyel Perzsia a brit és az orosz politikai befolyást egy harmadik nagyhatalom segítségével igyekezett visszaszorítani. A harmadik erő szerepét ellátó hatalom elsősorban kölcsönökkel, beruházásokkal és tanácsadói által vett részt a perzsa, és később az iráni gazdaság-, társadalomépítésben vagy a fegyveres erők fejlesztésében, és ezzel a belpolitikában. Harmadik erőként a 20. század elejétől hol az Egyesült Államok, hol Németország volt jelen Perzsiában/Iránban.

Az Egyesült Államok először 1911-ben kapott felkérést a perzsa kormánytól, hogy küldjön gazdasági és pénzügyi szakembert a perzsa gazdaság fellendítésére. A megérkező Morgan Shuster Általános Kincstárnokként (*Treasurer General*) volt segítségére a perzsa kormánynak, azonban az oroszok ellenkezése miatt nagyon hamar, már 1912-ben távoznia kellett. 1922-ben a perzsa kormány ismét megpróbálkozott egy amerikai tanácsadó Általános Kincstárnoknak való meghívásával, ezúttal Arthur Millspaugh érkezett, vele azonban az uralkodóvá emelkedő Reza sah nem volt hajlandó együttműködni, így 1927-ben távoznia kellett.

Miután a britek és a szovjetek 1941-ben bevonultak Iránba és 1942-ben megkötötték a háromoldalú megegyezést, lehetővé vált, hogy a Szövetségesek hadianyagot szállítsanak a Szovjetuniónak Irán területén keresztül. A szállítás lebonyolítása és felügyelete meghaladta a brit hadsereg rendelkezésre álló

⁵⁰ BLAKE i. m. pp. 15-16.

kapacitását, ezért a Szövetségesek az Egyesült Államokat kérték fel ezeknek a feladatoknak az ellátására.

b. Amerikai katonák Iránban 1942-től

A hadianyag-szállításokat lebonyolító és biztosító 20.000 amerikai katona első kontingensei 1942 decemberében érkeztek meg Iránba. Az Egyesült Államok kötelezőnek ismerte el magára nézve az 1942-es háromoldalú megegyezést, amelynek értelmében a Szövetséges katonákat a háború végét követő hat hónapon belül ki kell vonni Irán területéről.⁵¹

1945. május 8-a – az európai háború vége – után az USA, a szovjetekkel és a britekkel szemben, úgy nyilatkozott, hogy hajlandó kivonni a csapatait hat hónapon belül azzal, hogy a szállítási kapacitás előteremtése néhány hónapot igénybe fog venni, illetve, hogy Kelet-Ázsiával való kapcsolatot biztosító ábádáni légbázis üzemeltetése végett egy kisebb kontingens maradna, mivel az iráni amerikai katonai egységeket az USA Kelet-Ázsiába akarta elszállítani.⁵² Az utolsó amerikai katonák végül 1946. január 1-jén hagyták el Iránt.

A szállítás bonyolításának kezdetével együtt Irán ismét felkérte az USA-t tanácsadók küldésére.

c. Az USA nem-katonai szerepvállalása 1942-től

1942-ig az USA főként tanácsadóival volt jelent Perzsiában/Iránban. 1921-ben, 1937-ben 1943-ban és 1944-ben történtek ugyan amerikai kísérletek arra nézve, hogy olajérdekeltségről tárgyaljanak Perzsiával, vagy hogy olajat találjanak Horászánban, illetve hogy olajkoncessziót szerezzenek, azonban 1921-ben az oroszok tiltakozására a perzsa kormány nem tárgyalt a Sinclair Olajvállalattal, 1938-ban a Seaboard Olajvállalat nem talált gazdaságosan kitermelhető mennyiségű olajat, 1944-ben pedig az iráni parlament hozott olyan törvényt, amely megtiltotta a miniszterelnöknek, hogy külföldi hatalommal megállapodást írjon alá olajkoncesszióról. Így végeredményben azt mondhatjuk, hogy 1942 előtt az amerikai szerepvállalás a gyakorlatban a tanácsadásra korlátozódott.⁵³

(i) Az amerikai tanácsadók szerepe 1942-től

Az amerikai tanácsadók szerepe az iráni gazdaság, társadalom és fegyveres erők szervezésére irányult. 1942 és 1943 folyamán érkezett H. Norman Schwarzkopf ezredes, mint a Csendőrség Újraszervezésének Katonai Küldetése (*United States Mission to the Iranian Gendarmerie*, GEMNISH) misszió vezetője; Joseph P. Sheridan élelmezési szakértő; Stephen Timmerman rendőrségi szakértő; Clarence Ridley vezérőrnagy (*Major General*), mint az Iráni Hadsereg Szervezésének Katonai Küldetése misszió (*United States Mission to the Iranian Army*, ARMISH) vezetője; és végül visszatért pénzügyi szakértőként Arthur Millspaugh.⁵⁴

⁵¹ Uo. p. 17.

⁵² Uo. p. 21.

⁵³ Uo. pp. 17-18.

⁵⁴ Uo. p. 17

(ii) Az amerikai segélyek és azok típusai 1942-től

Az USA iráni jelenléte és segítsége nem csupán a britektől és a szovjetektől való lehető legnagyobb politikai önállóságot szolgálta, hanem egyben az iráni társadalmi állapotok fejlesztése is célja volt. Az iráni gazdaság ugyanis hagyományosan alulteljesített, aminek következtében általában kevés és drága élelemmel kellett a lakosoknak beérnie. Ennek okán hozta az iráni parlament 1949-ben azt a törvényt, hogy az Iránt megillető olajbevételeket nem a sürgős kormányzati kiadásokra kell fordítani, hanem az iráni gazdaság fejlesztésére.

Irán már a törvény előtt is többször fordult az USA-hoz annak reményében, hogy pénzügyi segítséget kaphat. 1946-ban a sah jelezte az iráni amerikai nagykövetnek a kérést, nem sokkal később pedig az iráni kormány az USA kormányának (50 millió \$), majd ismét, nem sokkal később az iráni miniszterelnök az iráni amerikai nagykövetnek már 250 millió \$-os kölcsönről beszélt. Az Egyesült Államok megfontolás után 1946. októberben úgy döntött, hogy Irán szuverenitásának fenntartása és a kommunizmus feltartóztatása fontos, ezért szükséges, hogy az USA diplomáciai, katonai és pénzügyi segítségben részesítse Iránt. Ennek megfelelően az USA 10 millió \$ értékben adott el fegyvereket Iránnak (majd 1947-ben újabb 25 millió \$-os hitelkeretet biztosított a felesleges amerikai fegyverek megvásárlására, majd 1948-ban 10+16 millió \$-os hitelkeretet fegyverekre és azok elszállítására), ugyanakkor a komolyabb pénzügyi támogatás előtt szükségesnek látta annak felmérését, hogy milyen projektek megvalósítása szükséges az iráni gazdaság talpra állításához. Az iráni kormány ezért decemberben szerződést kötött az amerikai *Morrison-Knudsen International Engineering Company*-val, hogy a vállalat készítse el a kölcsönhöz szükséges gazdasági felmérést, 1948-ban pedig az *Overseas Consultation Inc.*-vel.⁵⁵

1947-ben, amikor az Egyesült Államok a Truman-doktrína első testet öltéseként átvette Görögország és Törökország támogatását és finanszírozását a britektől (400 millió \$-ral), akkor a sah sajnálkozását fejezte ki, hogy Törökország nagyobb pénzügyi támogatást kapott az USA-tól, mint Irán, illetve hogy Irán nincs nevesítve a Truman-doktrínában.⁵⁶

1948-ban az iráni Nemzeti Bank igazgatója igyekezett az Egyesült Államokban hitelt szerezni, miközben a sah alkotmányos reformtervezetéről tárgyalt az amerikaiakkal. Az USA kormánya ismét úgy értékelte a helyzetet, hogy Irán stratégiai fontosságú partnere az Egyesült Államoknak, ezért a helyzet megoldására meghívta a sahot az USA-ba.

Az iráni kormány az 1949-es törvény elfogadását követően is többször folyamodott az USA pénzügyi segítségéért, és novemberben a sah is ellátogatott az Egyesült Államokba, ahol találkozott Truman elnökkel, azonban nem járt sikerrel.⁵⁷

Az 50-es években folytatódott az iráni kalapozási politika: 1950-ben az USA a mezőgazdaság technikai modernizálására nyújtott 500.000 \$-nyi segítséget, illetve az

⁵⁵ Uo. pp. 40-43., p. 48.

⁵⁶ Uo. p. 44.

⁵⁷ Uo. pp. 50-51.

Exim Bank is felajánlott 25 millió \$-nyi kölcsönt.⁵⁸ 1951 őszén Moszadek kért 120 millió \$-os kölcsönt az USA-tól, hogy képes legyen fenntartani az iráni gazdaság működésképeségét, illetve a következő év elején ismét kölcsönhöz folyamodott. Moszadek 1952-ben már azzal indokolta a kérést, ekkor első ízben, hogy az iráni gazdaság összeroppanása esetén az iráni kormány is komoly gondba kerülhet, ami lehetővé tenné a Tudeh-nek a hatalom megszerzését. Az USA elutasította a gazdasági segítséget, ám katonai és agrártechnikai segítség címén felajánlottak 20 millió \$-t 1952 elején, és 1953 elején is.⁵⁹ Az 50-es években nyújtott amerikai segélyek abban álltak, hogy lehetővé tették Iránnak relatíve kis összegű hitelek felvételét, illetve az amerikai katonai és agráripari technológia kedvező árú megvásárlását.

Összességében, az ismertetett adatok alapján, az amerikai kölcsönök úgy jellemezhetők, hogy azok egyszerre soha nem voltak túl nagy összegűek, és elsősorban katonai és technikai jellegű támogatásra irányultak. A nagyobb összegű gazdasági pénzügyi segítség elutasításának legalább két oka volt: egyrészt azokat a Világbank és egyéb pénzintézetek nevében az iráni gazdasági feltételek felméréséhez és a felmérések alapján megalkotott projektek árához mérték, de ilyenek hiányában a kéréseket elutasították; másrészt, az USA már 1947 szeptemberében nyilvánvalóvá tette, hogy jelentős mértékű amerikai pénzügyi segélyre Irán nem számíthat, mivel olyan természeti erőforrásokkal rendelkezik, amelynek a kiaknázása alkalmas lehet az iráni gazdaság talpraállítására.⁶⁰

d. A hidegháborús fenyegetésre adott első fedett amerikai válasz: a TPBEDAMN⁶¹

Az Iránnal szemben erősödő külső (szovjet) és belső (Tudeh) kommunista nyomással szemben az USA nem csupán közvetetten, az Iránnak nyújtott tanácsadói és pénzügyi támogatással lépett fel, hanem közvetlenül is. Ebben az USA eltökéltségét nem csupán az azerbajdzsáni és a kurdisztáni krízis, illetve azt követően a *Tudeh* tevékenysége növelte, hanem az 1948-as meglepetésszerű csehszlovákiai kommunista hatalomátvétel is. A közvetlen fellépés jegyében az USA már a TPAJAX elindítása előtt folytatott fedett akciót Iránban, a TPBEDAMN-t.

Az Egyesült Államok először a második világháború alatt jelent meg hírszerzőivel (Joseph Upton és David Wilber személyében)⁶² Iránban, akik a háborút követően is a helyszínen maradtak, hogy szemmel tartsák a Szovjetunió és a *Tudeh* tevékenységét. 1947-ben nyitotta meg az első irodáját a teheráni amerikai nagykövetségen a CIA elődszervezete, a Központi Hírszerzési Csoport (*Central Intelligence Group*, CIG), elsősorban még mindig hírszerzési céllal.

1948-ban azonban, előre készülve egy esetleges szovjet invázióra vagy a Tudeh hatalomátvételére, a most már CIA-iroda fedett akcióra kiképzett

⁵⁸ Uo. pp. 54-55.

⁵⁹ Uo. pp. 75-81.

⁶⁰ Uo. pp. 47-50.

⁶¹ GASTOROWSKI, Mark J.: The CIA's TPBEDAMN and the 1953 Coup in Iran; *Journal of Cold War Studies*, 2013.

⁶² Uo. p. 7.

személyzetet is kapott Gerald Doohar személyében.⁶³ Doohar kétféle akciót folytatott, egyrészt a dél-iráni Kaskai törzsre támaszkodva felállított egy „*stay-behind*” (hátramaradó) hálózatot, hogy gerillaharcot folytasson, amennyiben a szovjet vagy a *Tudeh* hatalomátvétel megtörténik; illetve „*escape-and-evasion*” (menekülő-és-elkerülő) utakat jelölt ki a kimentési pontokra a vélhetően kialakuló fegyveres konfliktusban lelőtt amerikai repülőgép-személyzet számára. Dooheren túl 1951-ben és 1952-ben a CIA összesen három, a paramilitáris harcászatban képzett személyt küldött Iránba, akik átvették a kiépített hálózatok működtetését, így tartották a kapcsolatot a Kaskai törzs vezetőivel, illetve titkos fegyver-, hadianyag-, és aranyraktárakat létesítettek. 1953-ban a hálózatok még mindig fennálltak, azonban azokat főleg helyben beszervezett ügynökök működtették.

A TPBEDAMN kezdetére nincs egyértelmű információnk, azt vagy Doohar tevékenységének a kezdetéhez lehet kötni, vagy ahhoz, hogy 1951-ben a CIA beszervezett két helyi személyt, Ali Jalalit és Faruk Kajvanit (akik egy évvel korábban maguk ajánlkoztak a *Tudeh* elleni harcra).⁶⁴ Az akció washingtoni vezetője David Wilber lett.

A TPBEDAMN alapvetően a pszichológiai akciók közé tartozott, aminek a célja a Szovjetunió és szövetségesei, többek között a *Tudeh*, illetve később Moszadek és a Nemzeti Front elleni propaganda volt. A propagandatevékenységet többféle eszköz segítségével folytatták. Újságcikkek, képregények és nyomtatott szóróanyag segítségével igyekeztek központba állítani a Szovjetunióra és a szovjetbarát országokra jellemző szegényes életfeltételeket; a *Tudeh* Szovjetunióval fenntartott kapcsolatait és népfront-taktikáját; a muszlimok életének rossz körülményeit a Szovjetunióban. A fedett propagandát kiegészítette az Amerika Hangja rádióadó és a nagykövetség sajtóosztályának nyílt propagandája.

A TPBEDAMN-propaganda egy másik eszköze a helyi, jobboldali pártokhoz tartozó provokátorok felbérzése volt, hogy zaklassanak és támadjanak meg *Tudeh* párti felvonulásokat, vagy hogy szervezzenek ál- és erőszakos *Tudeh*-rendezvényeket.

Végül 1952 és 1953 folyamán a CIA arra használta a TPBEDAMN-t, hogy szembefordítsa egymással a Nemzeti Front meghatározó személyeit, így Kasánit és Moszadeket, hogy ezzel aláássa Moszadek és a Nemzeti Front hatalmát. Erre a célra is használtak újságcikkeket és karikatúrákat, illetve igyekeztek lefizetni a Nemzeti Front egyes vezetőit (Baqáj, Makki).

Arról, hogy a TPBEDAMN miért fordult Moszadek ellen, illetve hogy ki adott utasítást az akció célpontjának megváltoztatására, jelenleg nincs forrás,⁶⁵ ám a TPAJAX értelmezhető ennek a fordulatnak a fényében úgy, mint egy amerikai kezdeményezésre indult akció, amelynek az eredeti célja pontosan akkor változott meg, amikor a *Tudeh* 1952 júliusában beállt Moszadek mögé, és onnantól kezdve együtt haladt az útjuk a hatalomkoncentráción keresztül az 1953-as puccs eseményéig.

⁶³ Uo. p. 8.

⁶⁴ Uo. pp. 10-11.

⁶⁵ Uo. pp. 11-14.

5. A magyarázat összegzése: a brit érdekek háttérbe szorulása, a kommunista fenyegetés és Moszadek politikájának totalitarizálódása és balra tolódása

Az USA iráni érdekei a második világháború alatt, illetve közvetlenül azt követően nem terjedtek túl azon, hogy tanácsokat adva az iráni kormánynak, befolyásolja az iráni politikát, ide értve az iráni társadalom fejlődésének irányát. A 40-es évek végétől és az 50-es évek kezdetétől – az észak-iráni krízistől, a csehszlovák puccstól és a brit-iráni olajvita kezdetétől – azonban az amerikai érdekek kézzelfoghatóbbá váltak.

Ebben az időszakban a külső és a belső kommunista fenyegetés egybeesett a brit érdekvényesítés meggyengülésével, ami a kialakuló hatalmi vákuumban lehetőséget teremtett a kommunista hatalomátvételre. Az olajvita alakulása és Moszadek hatalmának a sah kárára történő megerősödése ugyan eleinte azt mutatta, hogy képes megszületni egy olyan iráni erő, amely a hagyományos amerikai érdekeket kielégítve képes ellenállni a kommunizmusnak. Később azonban a britekkel való megegyezés csúszása és elmaradása során nem csupán a brit érdekvényesítő képesség gyengült meg, hanem a frissen született demokratikus iráni erő is, mert jellegét tekintve totalitarizálódott, támogatottságát tekintve pedig balra tolódott. A *Tudeh* által támogatott diktatúra által teremtett helyzetben az USA úgy lépett fel, hogy Irán hagyományos uralkodó csoportjait, a sahot, a katonákat és a vallási réteget juttatta ismét uralkodó pozícióba, és ezzel „visszatöltötte” a hatalmi vákuumot.

II. A hibrid magyarázat

Eddig annak a problémának tekintetem át a hagyományos magyarázatait, hogy az Egyesült Államok miért vállalt főszerepet a TPAJAX-művelet végrehajtásával Moszadek megbuktatásában. Az USA olajérdekeltségeire építő magyarázat szerint az USA mint Nagy-Britannia szövetségese, mint részben a közel-keleti, és ezen belül az iráni olajforrásoknak kiszolgáltató kapitalista hatalmak egyik, és végül mint a saját privát olajvállalatainak a támogatója anyagi érdekeltségei folytán vett részt a Moszadek elleni támadásban. A Moszadek politikájának totalitarizálódására és balra tolódására építő magyarázat szerint Moszadek politizálása 1953-ra már komoly veszélybe sodorta Irán nemzeti függetlenségét, amelyet a hagyományos iráni uralkodó körökkel jó viszonyt ápoló USA nem nézett tétlenül. Ezek a magyarázatok azonban az iráni és a nemzetközi események egy-egy önkényesen kiválasztott sorozatára építenek, és ezért nem kielégítőek.

Egy elfogadható magyarázatnak össze kell tudnia egyeztetni az olajérdekek körüli gazdasági bonyodalmakat a kommunista fenyegetés körüli politikai bonyodalmakkal. Az alábbiakban egy ilyen magyarázatot mutatok be, majd a magyarázat körvonalazása után, a magyarázat alátámasztása végett elemzem a TPAJAX terveit, módszereit és megvalósításának mikéntjét, illetve a korszakban hatással lévő amerikai külpolitikai ideológiákat.

Az 1952 és 1953 közötti iráni és amerikai gazdasági, illetve politikai események összefüggésének megértéséhez szükséges szemügyre venni az Egyesült

Államok viszonyulását a második világháború utáni nemzetközi gazdasághoz és politikához.

1. Bevezetés: az Egyesült Államok és Irán a második világháború után

Idézve John Lewis Gaddis-t, a következőképpen foglalhatjuk össze az Egyesült Államok szempontjából a második világháború után létrejött új nemzetközi világrend jellemzőit.

„[A]z Egyesült Államok és a Szovjetunió a második világháború után egyaránt birodalmat épített, igaz, nem éppen egyformát.” „Az amerikaiak újfajta birodalmat hoztak létre – egy demokratikus birodalmat –, azon egyszerű oknál fogva, hogy politikájuk – hagyományból és megszokásból – demokratikus volt. Volt idejük hozzászokni az alkudozáshoz és alkukötéshez, a nyomásgyakorláshoz és kiegyezéshez, azokhoz a praktikákhoz, amelyek egy efféle rendszerben pillanatanként előfordulnak. Ők nem tekintették az ellenkezést automatikusan árutársnak. Politikájuk így könnyen támogatókra talált, és jól összefért a meglévő demokráciák törekvéseivel.” „Úgy döntöttek, hogy nem térnek vissza az izolacionizmushoz, és lelkesen üdvözölték a háború nyújtotta 'második esélyt' egy olyan globális biztonsági rendszer kiépítésére, amelyben az Egyesült Államoké lesz a vezető szerep. De ezek a célkitűzések nem önös érdekeket tükröztek. Negyedszázaddal korábban Wilson megpróbálta az amerikai háborús célokat az egész nemzetközi rendszer megreformálásához kapcsolni; noha akkor az elképzelés nem talált követőkre, a második világháború kirobbanásának ténye széles körű, büntudattal teli érdeklődést váltott ki iránta, s a harmadik összecsapás megelőzésének lehetséges eszközeként beszéltek róla. Rooseveltnak sikerült elfogadtatnia Wilson elképzelését a szkeptikus Churchill-lel, mielőtt 1941 augusztusában az Atlanti Chartában megfogalmazták három fő célkitűzésüket a háború utánra: önrendelkezési jog – úgy képzelték, hogy a maguk választotta kormányt nem akarják megdönteni az emberek, ezért Roosevelttel kifejezését használva, félelem nélkül élhetnek; szabad piac – emögött az volt az elképzelés, hogy az áru és a tőke szabad áramlása a gazdaságok felvirágzásához vezet, így megszűnik a nélkülözés; és a kollektív biztonság – ami azt a meggyőződést tükrözte, hogy a nemzeteknek, ha valódi biztonságot akarnak, összehangoltan kell cselekedniük, és nem elszigetelten. A wilsoni elvek melletti nyilvános kiállításuk ellenére sem Roosevelttel, sem Churchill nem mondott le a realitáshoz gyakorlati lépésekről. Ha a háború utáni rendezésbe egyedül ők szólhattak volna bele, ami demokráciákban nem lehetséges, valószínűleg olyasvalamivel hozakodnak elő, amit Roosevelttel felvetett már párszor: hogy a négy nagyhatalom – az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, a Szovjetunió és a nacionalista Kína – működjön világcsendőrként, s akár erőszakkal, akár annak kilátásba helyezésével tartsa kordában az államokat.”⁶⁶

A nemzetközi kapcsolatokban és az Egyesült Államok külpolitikájában is egy új trend volt kialakulóban. Ezzel szemben Irán bel- és külpolitikáját nem csupán az új elemek mozgatták, hanem a régiók is komoly szerepet kaptak. Az új elemek között kell mindenképpen említeni az 1949-ben elkezdődő, és az iráni olajüzlet nacionalizálásához vezető folyamatot, amely 1951-ben kapott komoly lökést, amikor Mohammed Moszadek tevékenysége által törvényi támogatást is nyert. Az olajüzlet

⁶⁶ GADDIS, John Lewis: Most már tudjuk; Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001. p. 531, 539, pp. 34-35.

nacionalizálásának a keresztülvitele legalább az 1953-as Moszadek ellen elkövetett puccsot meghatározta az iráni bel- és külpolitikát.

Nem a nacionalizálási politika volt azonban az egyetlen központi eleme az iráni politikát alakító kérdéseknek. Egy másik, eredetében a 20. század elejére visszanyúló kérdés, hogy miként képes Irán szembeszállni a két, területére és befolyásra pályázó rivális nagyhatalommal, a 20. század elején a brit és az orosz birodalommal, a második világháborúban és a háború után pedig a brit és a szovjet birodalommal. Iránban zseniális választ találtak a probléma megoldására: a mindenkor két agresszív nagyhatalommal szemben egy harmadik, kevésbé agresszív nagyhatalom támogatására kell támaszkodni. Ezt a politikát a „harmadik erő” politikájának nevezték, amelyen alapvetően nem egy harmadik nagyhatalom iráni katonai és politikai jelenlétét kellett érteni, hanem sokkal inkább a harmadik nagyhatalom gazdasági, pénzügyi és egyéb segítségét az iráni gazdaság és társadalom modernizálásában. A „harmadik erő” politika célpontjában a második világháború közepéig hol a németek, hol az amerikaiak álltak. Azzal párhuzamosan, hogy a németek 1942-től megszűntek a térségben komoly tényezőnek lenni, az Egyesült Államok véglegesen képes volt benyomulni a kialakult „harmadik” hatalmi vákuumba.

Az Egyesült Államok és Irán sajátos politikai jellemzői miatt 1942-től úgy alakult az amerikai-iráni viszony, hogy abban egyszerre tudtak érvényesülni az USA nem hagyományos, hanem a demokráciára és annak alapértékeire épülő nemzetbiztonsági és gazdasági megfontolásai, illetve az iráni szuverenitás fenntartására és esetleges gazdasági, illetve társadalmi modernizálására hajló iráni elképzelések. Ugyan Irán alkotmányos királyság volt a király (a sah) jelentős, de nem korlátlan alkotmányos hatalmával, ez nem zavarta az amerikai tervek és kormánytisztviselőket. Kermit Roosevel, a TPAJAX és a Moszadek elleni puccs teheráni vezetője, a következőképpen vélekedett erről egy 1949-ben, a szíriai puccsot követően kiadott munkájában:

„Az amerikai demokrácia, a franciához és a szíriaihoz hasonlóan, egy egyedi éghajlat, kultúra és történelem terméke. Az arra jellemző társadalmi mintázatok és kormányformák nem egykönnyen ültethetők át. Az, ami jó az egyik társadalomnak, lehet hogy teljesen lehetetlen egy másik számára. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne léteznének általános jelentőséggel bíró társadalmi és politikai minták. Léteznek bizonyos emberi jogok, mint az emberi méltóság, a tisztelet és az egyéni szabadság, amelyek, mutatis mutandis, a világ nagy részén érvényesülnek, és amelyek elválasztják a humanisztikus államokat a totalitárius államoktól, sokkal inkább, mint a kormányformák. Így ezek az értékek az egyik társadalomban jobban védhetőek a királyság által, mint egy magát demokráciának kikiáltó államforma, vagy a „proletariátus diktatúrája” által.”⁶⁷

⁶⁷ ROOSEVELT, Kermit: *Arabs, Oil and History*; New York, Harper&Brothers Publishers, 1949. pp. 268-269.

2. Az amerikai gazdasági stratégia: modern gyarmatosítás – gazdasági függés

a. A gyarmatosítás típusai

A politikai realista gondolkodás egyik jelentős, második világháború utáni képviselője, Abram Fimo Kenneth Organski 1958-ban megjelent munkájában, a *World Politics*-ban a gyarmatosításnak két nagyobb típusát különböztette meg. Politikai, vagy klasszikus gyarmatosításnak nevezte a gyarmatosításnak azt a főként második világháború előtti típusát, amelyben a gyarmatosító állam egy másik állam területét katonai erővel ellenőrzi, és a területi birtoklásán keresztül, bizonyos – civilizatórikus szempontból –, a gyarmat számára is előnyös, közvetlen politikai és gazdasági uralmat valósít meg. Az előnyök ellenére a hagyományos gyarmat állampolgárai nem rendelkeznek a politikai jogok többségével, és általában alacsonyabb rendű emberként vannak nyilvántartva a gyarmatosító állam polgáraihoz képest.⁶⁸ A hagyományos gyarmatosítás főbb képviselői a 16. századtól Spanyolország és Portugália, a 18. századtól pedig Nagy-Britannia és Franciaország voltak.

A politikai gyarmatosítással áll szemben a modern, a főleg a második világháború utáni korszakot jellemző gyarmatosítás, amelyre ugyan szintén jellemző a gyarmat politikai és/vagy gazdasági függése a gyarmatosítótól, azonban mindezt a gyarmatosító nem a gyarmat katonai megszállásával biztosítja. A modern gyarmatosításnak két altípusa van: a speciális gazdasági kapcsolatokon alapuló gazdasági függés, és a speciális ideológiai-politikai kapcsolatokon alapuló szatellit-államiság.

A szatellit-állam egy névleg független állam, amely felett azonban mind politikailag, mind gazdaságilag egy másik állam gyakorolja a hatalmat. A gyarmatosító a hatalmat főleg a szatellit-állam („baráti”) vezetőjén keresztül gyakorolja, aki ugyanahhoz a politikai párthoz tartozik, mint a gyarmatosító állam vezetése. A „baráti” vezetőnek a hatalomban való tartására a fizikai kényszer és a nyílt erőszak használata megengedett, a gazdasági nyomás azonban csak gazdasági jellegű jutalom és büntetés formájában van jelen. A szatellit-államiság egyik fő fenntartója a Szovjetunió volt.⁶⁹

A modern gyarmatosítás másik altípusa a gazdasági függőség, amelyben a gyarmat névlegesen független ugyan, ám életét komolyan befolyásolja az, hogy nagyobb gazdasági vállalkozásai ténylegesen a gyarmatosító állam polgárai kezében vannak. A gazdasági szerződéseket a felek akaratuknak megfelelően kötik, így mindketten profitálnak belőle, azonban a gyarmatosító a vállalkozásokon keresztül komoly belpolitikai befolyásra tesz szert. Történetileg háromféleképpen jöhet létre gazdasági függőség: egy korábbi politikai gyarmat politikai felszabadulásával, de gazdasági függőségben maradásával; egy korábbi politikai gyarmat politikai és gazdasági felszabadulásával, ám újabb gazdasági függőség kialakulásával; végül

⁶⁸ ORGANSKI, A.F.K: *World Politics*; New York, Alfred A. Knopf, 1958. 10. fejezet

⁶⁹ Uo. pp. 248-249.

pedig olyan ország esetében is, amely korábban egyáltalán nem volt politikai gyarmat.⁷⁰

b. Nagy-Britannia és az USA viszonya Iránhoz

Organski szerint Irán a gazdaságilag függő gyarmatok közé tartozik, amely politikai gyarmati előzmény nélkül jött létre Iránban.⁷¹ Iránnak ezzel az értékelésével Organski vélhetően az 1958 körüli Iránra gondolt, azaz a puccs utáni Iránra. Én úgy vélem, hogy mind a politikai, illetve a gazdasági függőség jellegű gyarmatosítási típusok viszonya, mind Irán helyzete bonyolultabb annál, mint ahogy Organski leírja.

Irán helyzetén belül érdemes megkülönböztetni a puccs előtti állapotot és a puccsot követő állapotot, illetve ezeken az állapotokon belül az USA és Nagy-Britannia viszonyát Iránhoz. Azt mondhatjuk, hogy amíg a puccsot követően a két nagyhatalom viszonya Iránhoz jelentősen nem különbözött egymástól, a puccsot megelőzően fontos eltéréseket találhatunk.

A puccsot követően a hasonlóságok az USA és Nagy-Britannia Iránhoz fűződő gyarmati viszonyában azon alapulnak, hogy mindkét állam olajvállalatai komoly szerepet kaptak abban a konzorciumban, amely a Nemzeti Iráni Olajvállalattal (NIOC-cal) közösen tulajdonolta és üzemeltette az iráni olajüzletet. A puccsot követő amerikai-iráni viszony sok tekintetben hasonló volt a puccsot megelőző (és a puccsot követő) brit-iráni viszonyhoz. Hová lehetne pozicionálni ezt a viszonyt Organski modelljében?

Mivel katonai jellegű területi megszállást egyik nagyhatalom sem tartott fenn, ezért a tisztán politikai gyarmatosítást elvethetjük. A pontosabb pozicionáláshoz viszont érdemes megegyezően megnézni Organski modelljét, illetve abban a gazdasági függőség-jellegű gyarmat jellemzőit. Organski egy helyen így fogalmaz: *„Mivel még a teljesen fejlett, erős és tökéletesen független nemzetek is megengedhetik néhány külföldi vállalatnak, hogy a nemzet keretein belül működjenek, így a külföldi üzletemberek pusztán jelenléte önmagában nem bizonyíték a gazdasági függőségre, hanem csak akkor, ha az ország gyenge és alulfejlett, illetve ha a modern gazdaság működésének nagy részét külföldiek tartják felügyelet alatt.”*⁷²

A passzus alapján azt mondhatjuk, hogy az, hogy két ország gazdasági kapcsolata gyarmati kapcsolat-e vagy sem, illetve, hogy milyen jellegű gyarmati kapcsolat, a gazdasági jelenlét mértékének és minőségének a kérdése.

Az USA és Nagy-Britannia egyaránt komoly gazdasági erővel vettek részt az iráni gazdaság működésében, területi megszállás nélkül, így Organski modelljét alkalmazva mind az USA, mind Nagy-Britannia viszonyát Iránhoz a gazdasági függőség viszonyaként kell leírnunk.

⁷⁰ Uo. pp. 247-249.

⁷¹ Uo. p. 249.

⁷² Uo. pp. 251-252.

A két nagyhatalomnak Iránnal fennálló kapcsolata azonban a puccsot megelőzően jelentősen különbözött egymástól. Amíg ugyanis a britek felügyeleti jogokat gyakoroltak Irán egyik nagy olajmezője, az olaj kitermelése, finomítása és értékesítése felett, addig az USA csupán az iráni rendőrség, hadsereg, gazdaság és társadalom fejlesztésében vett részt gazdasági tanácsadók, tanácsadó vállalatok és kölcsönök segítségével.

Ezért úgy vélem, hogy érdemes Organski modelljének vonatkozó részét annyiban finomítani, hogy a gazdasági függőség-jellegű gyarmati kapcsolaton belül különbséget teszünk azon kapcsolatok között, amelyek természetükben közelítenek a függőséget nem eredményező gazdasági kapcsolatok felé, illetve azon kapcsolatok között, amelyek természetükben közelítenek a területi megszállást is magában foglaló politikai gyarmati státusz felé. Ebben a különbségtevésben, a puccs előtti Iránban, az USA inkább az első kategóriába, Nagy-Britannia azonban inkább a második kategóriába tartozik.

Nagy-Britannia ugyanis széleskörű felügyeleti jogokat birtokolt az iráni gazdaság egy része felett, így nem csupán a gazdasági vállalkozás vitelének a ténye támasztotta alá a brit gazdasági hatalmat, hanem annak jogi, és ezzel együtt politikai keretek közötti rögzítése is. Ennek birtokában a britek minimális ellentételezés mellett kivitték az iráni olajkincset az országból. A britek továbbá sajátosan, a politikai gyarmatosító viszonyát jelző módon viszonyultak az iráni társadalomhoz és az iráni politikai változásokhoz is. A britek által Ábádánban alkalmazott iráni munkások az európai munkásokhoz képest jelentősen rosszabb feltételek között laktak, és komoly negatív diszkriminációnak voltak kitéve. Például iráni származású személy nem kerülhetett magasabb vezetői pozícióba, és legalább pletyka szinten olyan, az irániak kivülmaradását előíró feliratokat tettek ki bizonyos helységekre, épületekre, mint hogy „*Kutyáknak és irániaknak tilos a belépés!*”⁷³ Ehhez járult még, hogy a britek második reakciója a nacionalizálási törvényre a nyílt katonai beavatkozás volt. Mind a negatív diszkrimináció, mind a katonai erő alkalmazása a gyarmati viszony fenntartásában a politikai gyarmatosítás védjegye volt.

Ezzel szemben az Egyesült Államok a puccsot megelőzően nem vett részt az iráni olaj kitermelésében vagy kereskedelmében, hanem Irán kérésére, mint „harmadik erő” vett részt az iráni rendőrség, katonaság, gazdaság és társadalom modernizációjában, többek között azzal, hogy relatíve kis összegű kölcsönöket adott Iránnak, illetve katonai és agrártechnikai eszközöket adott el kedvező áron Iránnak. Az USA „harmadik erőként” való fellépése egyértelműen azt jelzi, hogy az USA az iráni vezetés egyetértésével cselekedett, sokkal inkább, mint amikor a britek a fegyvereik árnyékában írták alá az uralkodóval a különböző olajkoncessziós szerződéseket. Ezen túl az amerikai hatalomgyakorlás 1952 nyara/1953 előtt Iránban egyértelműen gazdasági jellegű volt, alapja a helyszínen lévő tanácsadók, vállalkozások, segélyek és kölcsönök voltak.

A puccsot követően jelentősen megváltozott az amerikai-iráni viszony, amennyiben az USA nagyobb olajvállalatai jogi és politikai keretek között helyet kaptak az iráni olajüzlet irányításában. Sem az USA, sem az amerikai olajvállalatok nem birtokoltak hasonló befolyást Iránban korábban, és az USA a britekkel sem

⁷³ ABRAHAMIAN, i. m. p. 31.

egyeztetett előre az olajvita ilyen jellegű megoldásáról. Moszadek eltávolítását követően ugyanis az olajvita még egy éven keresztül húzódott, mivel az új iráni miniszterelnök, Záhedí tábornok nem akarta úgy lezárni a vitát, hogy az álláspontja egyértelmű kapitulációnak tűnjön, a britek pedig jó alkalmat láttak Moszadek félreállításával arra, hogy az 1953. februárra felpuhuló álláspontjukat ismét felkeményítsék, és az iráni olajüzlet feletti felügyeleti jogot követelték vissza. Az USA továbbra is a békéltető harmadik fél maradt, akinek végül a két szélsőséges álláspont közé pozicionált mérsékelt megoldási javaslata érvényesült, azaz a névleges iráni felügyelet melletti 50-50%-os profitmegosztás.⁷⁴ Ez a megoldás azonban nem csupán az olajvita lezárását jelentette, hanem azt is, hogy most már az USA sem a „harmadik erő”-t képviselte Iránban, hanem a britekkel együtt saját maga is egyértelműen a gazdasági függőség-jellegű gyarmati viszonyoknak abba a típusába került, amely sokkal közelebb állt a politikai gyarmati viszonyhoz, mint két független ország gazdasági kapcsolatához.

Az amerikai-iráni viszony eltolódása a kisebb függés irányából a nagyobb függés irányába azonban nem jelenti azt, hogy az USA a puccsot megelőzően ne gyakorolt volna gazdasági jellegű politikai nyomást Iránra. Mielőtt azonban részletesen ismertetném ezt a nyomást, kitérek még arra, hogy amiként az USA gazdasági érdekei magukkal vonzották az USA politikai érdekeit Iránban, úgy az USA külpolitikai érdekei is gazdasági érdekeket szültek Iránban.

3. Az amerikai külpolitikai stratégia: „stronghold”- (erősség-) és „perimeter”- (kerület-) védelem

Az Egyesült Államok második világháborús külpolitikáját alapjaiban határozta meg a „feltartóztatás” (*containment*) politikája, amellyel a Szovjetunió kommunista ideológiájának terjedésével járó kommunista politikai hatalomátvételeket kívánták megakadályozni. A kommunista ideológia terjedése ugyanis az Organski modelljében szereplő szovjet gyarmatosítási módszer értelmében szatellit-államiság kialakulását vonta maga után, amelyben a Szovjetunió a kommunista ideológián keresztül politikai felügyeletet gyakorolhatott a kommunista szatellit-államok felett. A kommunista ideológia terjedését George Kennan „hosszú távirat”-ában úgy jellemezte: „*A világkommunizmus olyan, mint egy rosszindulatú parazita, amely csak a megfertőzött szövetből képes táplálékot nyerni*”⁷⁵, és mások is úgy tekintették a kommunizmust, mint ami a terjedésben nagyon hasonlít az áradathoz,⁷⁶ a feldőlő dominókhoz, a járványhoz, a rákhoz, illetve az egymáshoz érő gyümölcsök között terjedő rothadáshoz.⁷⁷ Kennan táviratából az amerikai kormányzat gyorsan levonta azt a következtetést, hogy a szovjet világuralom nincs messze, amennyiben nem tesznek semmit a hatalomátvételek feltartóztatása végett.

⁷⁴ MARSH, Steve: *Anglo-American Relations and Cold War Oil*; Bolingstoke-New York, Palgrave Macmillan, 2003. pp. 163-164.

⁷⁵ KENNAN, George: Long Telegram; Február 22, 1946, Harry S. Truman Administration File, Elsey Papers, p. 17.
https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/6-6.pdf (Letöltés ideje 2019. 02. 08).

⁷⁶ X (George Kennan): *The Sources of Soviet conduct* In *Foreign Affairs*, 1987 (eredetileg: *In Foreign Affairs*, 1947 July.) p. 861.

⁷⁷ SLATER, Jeroma: *Dominos in Central America: Will They Fall? Does it Matter?*; In *International Security*, 1987. pp. 105-106.

A „feltartóztatás” politikájának az alapvetése az, hogy: „Az Egyesült Államoknak a szabad világban betöltött központi hatalmi helyzete a vezetés súlyos felelősségét helyezi az Egyesült Államokra. A béke irányába való előremutató program keretében kell megszerveznünk és hadrendbe állítanunk a szabad világ energiáit és erőforrásait, amely azáltal hiúsítja meg a Kreml tervét a világalom megszerzésére, hogy egy olyan helyzetet hoz létre a szabad világban, amelyhez a Kremlnek kell alkalmazkodnia. Az ilyen, az Egyesült Államok által vezetett, együttműködési törekvés nélkül a ránk nehezedő nyomás ellenében fokozatosan vissza kellene vonulnunk egészen addig, amíg egy nap azt nem fedezzük fel, hogy alapvető érdekünket is feláldoztuk.”⁷⁸

Ezért az Egyesült Államok érdekei közé nem csupán az olyan nyilvánvaló és alapvető állami érdekek tartoztak, mint az USA határainak közvetlen védelme, hanem minden olyan esemény megakadályozása is, amely erősítheti a Szovjetuniót, vagy gyengítheti az Egyesült Államokat vagy szövetségeseit. Ugyanis, amennyiben ezekre, az ország érdekeitől első pillanatra távoli eseményekre az USA nem fordít kellő figyelmet, akkor az események nagyon gyorsan begyűrűznek, és már nyilvánvaló amerikai érdeket fognak veszélyeztetni.⁷⁹

Az alapvetésben lefektetettek azonban önmagukban nem elegendők a feltartóztatási politika igazolásához. Az alapvetés ugyanis csak deklarálja azt, hogy a kommunizmus térhódítása, mégha most távolinak is tűnik, ha az USA nem tesz semmit, akkor előbb-utóbb sérteni fogja az Egyesült Államok alapvető érdekeit. A deklaráción túl szükséges annak a meghatározása is, hogy mi kapcsol össze olyan eseményeket, mint Dél-Korea, Vietnám vagy Irán függetlenségének a védelme az alapvető amerikai érdekekkel.

Azok az események, amelyek összefüggésben lehetnek az amerikai alapvető érdekekkel, szintén amerikai érdekeket jelenítenek meg, csak éppen nem annyira alapvetőek, mint mások. Az USA alapvető érdekei az USA területi integritásának és politikai szuverenitásának az épségét foglalják magukban⁸⁰, az USA nem-alapvető érdekei pedig az USA gazdasági, stratégiai, ideológiai és pszichológiai érdekeit.⁸¹

Az USA pszichológiai érdekei közé tartozik az olyan események megakadályozása, amelyek felbátoríthatják a Szovjetuniót, amelyek miatt az azt gondolhatja, hogy az USA máskor sem lesz hajlandó kockázatot vállalni. Az ideológiai érdekek közé olyan események megakadályozása tartozik, amelyek azt mutatják, hogy az USA kevésbé ragaszkodik a saját maga által vállalt ideológiájához, és ezáltal csökkentik az USA hitelességét más államok szemében.

⁷⁸ NSC-68: United States Objectives and Programs for National Security (April 14, 1950), Conclusions. <https://www.citizensource.com/History/20thCen/NSC68.PDF> (Letöltés ideje: 2019. 02. 08).

⁷⁹ MACDONALD, Douglas J.: The Truman Administration and Global Responsibilities: the Birth of the Falling Domino Principle; In Jervis, Robert-Snyder, Jack (eds): *Dominos and Bandwagons: Strategic Beliefs and Great Power Competition in the Eurasian Rimland*, New York-Oxford, OUP, 1991. p. 131.

⁸⁰ Vö.: WALTZER, Michael: *Just and Unjust Wars*; New York, Basic Books, 2006. pp. 53-55.

⁸¹ Vö.: JERVIS, Robert: *Dominio Beliefs and Strategic Behavior*; In Jervis, Robert-Snyder, Jack (eds): *Dominos and Bandwagons: Strategic Beliefs and Great Power Competition in the Eurasian Rimland*, New York-Oxford, OUP, 1991. pp. 26-29.

Amennyiben például az USA nyilatkozatban kiáll a nemzetek szabadsága mellett, ám mégsem hajlandó megvédeni azokat, akkor ezzel hiteltelenné válik, amennyiben okot ad a szövetségeseinek, hogy azt gondolják, nem fogja őket megvédeni egy esetleges szovjet agresszióval szemben. A stratégiai érdekek olyan események elősegítését foglalják magukba, amelyek jobb pozícióba juttatják az USA-t egy esetleges harmadik világháború esetén. Végül, a gazdasági érdekek közé azoknak az események a megakadályozása tartozik, amelyek csökkentik az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek a védelmi képességét.

Irán biztonsága nem tartozott az Egyesült Államok alapvető érdekei közé, hiszen egy esetleges kommunista hatalomátvétellel az Egyesült Államok területe és politikai vezetése nem kerültek volna veszélybe. Ugyanakkor Irán nagyon is fontos volt pszichológiai, ideológiai, stratégiai és gazdasági szempontból. A pszichológiai szempont, azaz hogy a Szovjetunió felbátorodik, ha az USA nem áll ki Irán mellett, természetes módon adódó szempontnak tűnik. Az ideológiai szempont egy kicsit érdekesebb, mivel Irán egyrészt, mint a „szabad világ” tagja elvárhatja, hogy megvédje az Egyesült Államok (mint Görögországot és Törökországot 1947-ben), másrészt azonban az Egyesült Államok Iránnal speciális viszonyban, a „harmadik erő” viszonyában is álló nagyhatalom, ami megköveteli a saját korábbi ideológiai elköteleződése alapján is, hogy megvédje Iránt. Ami az USA stratégiai érdekeit illeti, Irán helyzete kimondottan fontos volt, hiszen részét alkotta a Szovjetuniót a Mediterráneumtól, illetve Közép-Ázsiától elválasztó gyűrűnek, és ő maga alkotta az ütközőállamot Kuvait és Szaúd- Arábia felé, ahol amerikai olajérdekeltiségek voltak; illetve, mivel közvetlenül szomszédos volt a Szovjetunióval, kiváló felvonulási terepet biztosított volna egy esetleg délről induló Szovjetunió elleni támadáshoz. Végül, és számunkra most ez a legfontosabb, az USA-nak, mint az egyik kapitalista nagyhatalomnak, komoly gazdasági érdekeltiségei voltak Iránban. Ezek az érdekeltiségek a puccs előtt a brit olajérdekeltiségek támogatása, illetve a befektetett amerikai pénz és energia.

A „feltartóztatás” politikája a 40-es és az 50-es években kétféleképpen öltött testet, a 40-es években az „erősség” (*stronghold*) védelmi stratégiában, az 50-es években pedig a „kerület” (*perimeter*) védelmi stratégiában. A Truman-doktrína által elfogadott stratégia az „erősség” stratégiája volt, amely azon az elképzelésen alapult, hogy a kommunizmust alapvetően a fontos helyeken kell feltartóztatni. Az amerikai haditengerészeti miniszter szerint ilyen fontos hely volt 1946 áprilisában Közép-Európa, Közel-Kelet, Kína és Japán, India és Indonézia. A Közel-Kelet az azerbajdzsáni és kurdisztáni krízis miatt kerülhetett fel erre a listára, amelyre Kennan is hivatkozott Észak-Iránként a „hosszú távratban”⁸². Ennek ellenére Irán kimaradt a Truman-doktrína megfogalmazásakor végrehajtott komolyabb mértékű pénzosztásból.

Az „erősség” stratégiájának az előnye a „kerület” stratégiájával szemben a relatív olcsósága volt. A „kerület” stratégiája ugyanis a világ minden táján és pontján, így Iránban is, szembe kívánt szállni a kommunizmussal, nem csupán néhány helyen. Az amerikai külpolitika, miután 1948-1950-ben lezajlott a csehszlovák kommunista puccs, kialakult a berlini blokád, a szovjetek kifejlesztették

⁸² KENNAN i. m. p. 8.

a nukleáris fegyverüket, kommunista fordulat zajlott le Kínában és Koreában kitört a háború, alapvetően a „kerület” stratégiáját tette magáévá.⁸³

Összességében az mondható, hogy a „feltartóztatás” politikája az 50-es évekre az egész világot, így Iránt is az USA érdekszférájává változtatta, valahogy úgy, ahogy a kommunista ideológia által potenciálisan magában hordozott érték, a társadalmi egyenlőség, az egész világot a Szovjetunió cselekvési területévé változtatta. Külpolitikai alapon azonban az olyan területek, amelyeken fontos természeti erőforrások voltak találhatóak, különösen fontossá váltak az Egyesült Államok számára, mivel a sűrűsödő hidegháborús légkörben egyre inkább úgy tűnt, hogy a harmadik világháború elkerülhetetlen.

4. Az 1952 és 1953 közötti iráni gazdasági és politikai események

Ebben a fejezetben azt láttuk eddig, hogy az USA második világháborút követő gazdasági és politikai stratégiájában a gazdaság és a politika nehezen elválasztható összefüggésben volt egymással. Ennek egyik oka az, hogy a gazdasági függés-jellegű gyarmati kapcsolat által az Egyesült Államok az iráni belpolitika cselekvőjévé vált; a másik oka pedig az, hogy a kibontakozó hidegháborús amerikai külpolitika egyik célja az volt, hogy a potenciális háborúhoz szükséges természeti erőforrásokkal rendelkező országok támogatását biztosítsa a maga számára. A gazdaság és a politika összefonódása azonban nem csupán az amerikai stratégiában, hanem az amerikai-iráni viszony alakulásában is tetten érhető.

1946-tól kezdve az USA pénzügyi segélyekkel támogatta Iránt. Ezek a segélyek azonban nem voltak elegendők arra, hogy általa Irán képes legyen rendbe szedni a gazdaságát. 1947-ben az USA kihagyta Iránt a Truman-doktrína komolyabb összegű pénzosztásából is, amelyet a sah komolyan nehezményezett, mert nem értette, hogy ha Törökország kaphatott pénzbeli támogatást, akkor Irán miért nem (Görögországot értette, ott fegyveres harcok dúltak).⁸⁴ Annak magyarázataként, hogy a segélyek miért alacsonyok, illetve, hogy Irán miért nem került nevesítésre a Truman-doktrínában, az amerikai kormányzat arra hivatkozott, hogy Iránnak Törökországgal szemben elvileg rendelkezésre állnak azok a természeti erőforrások, amelyeknek az értékesítésével finanszírozhatná a gazdasága és társadalma modernizációját.

Erre Moszadek 1951 és 1953 között kísérletet is tett, ezek a kísérletek azonban sikertelenül végződtek. Hiába igyekezett ugyanis Moszadek nacionalizálni az iráni olajüzletet, a saját feltételei és a britek ellenállása miatt erre nem volt lehetősége. Moszadek túl sokat akart megszerezni az olajüzletből, a britek pedig túl sokat akartak megtartani belőle.

Moszadek 1952-53-as radikalizálódása és balra tolódása annak a két eseménysornak a következménye, hogy az USA nem adott jelentős pénzbeli segílyt, mert Iránnak pénzzé tehető természeti erőforrásai voltak, Irán azonban nem volt képes a természeti erőforrásait pénzzé tenni, mert nem volt képes megegyezni az erőforrások felett korábban felügyeleti jogokkal rendelkező Nagy-Britanniával. Az

⁸³ MACDONALD i. m. p. 113., pp. 130-131.

⁸⁴ BLAKE i. m. p. 44.

olajvita alatt az Egyesült Államok a közvetítő szerep felvállalása mellett továbbra sem adott jelentős pénzügyi segílyt Moszadeknek, ezzel igyekezve őt a britekkel való, 50-50%-os profitrészesedést magában foglaló, de a felügyeleti jogokat a briteknél hagyó megegyezés felé manőverezni. A legutolsó amerikai felszólításra Moszadeknek az olajvita lezárására 1953. június 30-án került sor, amikor Eisenhower elutasította Moszadek utolsó pénzügyi segíly iránti kérelmét.⁸⁵

Az Egyesült Államok természetesen közben tisztában volt azzal a helyzettel, amit az elhúzódo olajvita és a jelentős amerikai pénzügyi segíly elmaradása létrehozott Iránban. 1952 novemberében a CIA National Intelligence Estimate (NIE-75) címen előrejelzést fogalmazott meg Iránt illetően,⁸⁶ amelyet 1953 januárjában⁸⁷ és augusztus elején⁸⁸ megismételték (ez utóbbi vázlatban készült csak el). Különböző súlyokkal, de az alapvető mondanivalója mindhárom előrejelzésnek azonos volt: az olajvita lezárásának elmaradásával az ország működtetésének pénzbeli forrásai el fognak apadnak, nőni fog a belső bizonytalanság, az instabilitás és az elégedetlenség, amivel pedig párhuzamosan a Tudeh egyre erősödni fog. Az előrejelzések egyike sem jelzett azonban előre az 1953-as évre egy esetleges Tudeh-párti hatalomátvételt. Ugyanakkor mindhárom szöveg komolyabb változás megjelenését engedte meg 1953 végére vagy 1954 elejére, amikor majd lejár Moszadek miniszterelnöki mandátuma, és választásokat kell kiírni.

Mindezzel a hasonlóságokkal együtt az 1953. augusztusi előrejelzés sokkal borúlátóbb, mint az 1952. novemberi és az 1953. januári. Az augusztusi előrejelzés szerint ugyanis a június 30-i visszautasítás miatt Moszadek várhatóan közeledni fog a Tudeh-hez, és ezzel távolodni fog az USA-tól, ami a Tudeh hatalmának további növekedésével fog járni. Ugyanakkor az előrejelzés kiemeli, hogy Moszadek ragaszkodik a hatalomhoz, és megvannak azok az ellentétek Moszadek és a Tudeh között, amelyek megakadályozzák azt, hogy a Tudeh akár direkt, akár indirekt formában megragadja a hatalmat. Fontos momentuma még az augusztusi előrejelzésnek az is, hogy az előrejelzés nem tartja valószínűnek, hogy a Szovjetunió komolyan beavatkozna az iráni belpolitikába. Egy lehetőséget azonban lát az előrejelzés az 1953-as Tudeh hatalomátvételle:

„Az lehetséges, hogy valamilyen nem várt alkalom lehetővé teszi a Tudeh számára a hatalom megragadását a következő pár hónapon belül. Ha fegyveres harc törne ki Moszadek és a nem-kommunista ellenzéke között, akkor a Tudeh bizonyára úgy érezné, hogy a lehető legjobban ki kell használnia a helyzetet.”⁸⁹

Összességében az amerikai előrejelzések 1952 végétől optimisták voltak Iránt illetően, azaz nem figyelmeztettek kommunista hatalomátvételle, így az Egyesült Államok politikai vezetése bátran köthette ahhoz a feltételhez a Moszadeknek

⁸⁵ Telegram From the Department of State to the Embassy in Iran (Document 230.). In FRUS 1952-1954, Iran, 1951-1954; Washington, United States Government Publishing Office, 2017. pp. 607-609.

⁸⁶ National Intelligence Estimate (NIE-75). In FRUS 1952-1954, Iran, 1951-1954; Washington, United States Government Publishing Office, 2017. pp. 407-418.

⁸⁷ National Intelligence Estimate (NIE-75/1). In FRUS 1952-1954, Iran, 1951-1954; Washington, United States Government Publishing Office, 2017. pp. 432-441.

⁸⁸ National Intelligence Estimate (Draft). In FRUS 1952-1954, Iran, 1951-1954; Washington, United States Government Publishing Office, 2017. pp. 656-662.

⁸⁹ Uo. pp. 661-662.

nyújtandó pénzbeli segítyt, hogy egyezzen meg a britekkel. Ugyanakkor, amiként az USA igyekezett manipulálni Moszadeket a pénzbeli támogatás mézes madzagként való elhúzóztatásával, úgy Moszadek is kísérletezett 1952-től 1953. június 30-ig azzal, hogy a kommunista veszélyre való hivatkozással gazdasági támogatást csikarjon ki az Egyesült Államokból. 1953 nyarán azonban be kellett látnia, hogy húzása nem jött be, és az USA nem fog neki az általa vizionált, ám az USA hírszerzői által nem észlelt kommunista veszély miatt pénzt adni.

Az USA és Moszadek politikai játszmájából az világos, hogy az USA és Moszadek számára is épp olyan fontosak volt a gazdasági eredmények és az olajvita lezárása, mint a politikai eredmények és a kommunista hatalomátvétel megakadályozása. Az Egyesült Államok azonban nem csupán Moszadek álláspontját tartotta szem előtt a vitában, hanem Nagy-Britanniát is, így nem lehetett megállapodás a két állam között.

III. A hibrid magyarázat összefoglalása

A TPAJAX hibrid magyarázata egyszerre támaszkodik az Egyesült Államok közel-keleti és ezen belül Iránnal kapcsolatos gazdasági és politikai érdekeire. A hibrid magyarázat azonban nem azonos a két hagyományos magyarázat pusztán összehasonlításával, mivel egyrészt kevesebb a két hagyományos magyarázat összehasonlításánál, másrészt pedig több is annál. Kevesebb, mivel nem támaszkodik az Egyesült Államok arra, az egyébként nem túlságosan erős törekvésére, hogy iráni olajkoncessziót szerezzen, és több, mivel a más típusú amerikai gazdasági érdekeket és az amerikai politikai érdekeket szervesen, egymásra vonatkoztatva fogalmazza meg.

A hibrid magyarázat szerint az USA komplex gazdasági és politikai érdekeivel nem lett volna ellentétes Moszadek kormányon maradása, amennyiben Moszadek (és Nagy-Britannia) hajlandó lett volna bármilyen megállapodást kötni egymással. Ennek a lehetősége azonban az egyelőre enyhén radikalizálódó Eisenhower-kormányzat első hónapjaiban, 1953 februárja és márciusa után elenyészett, amikor Moszadek nem volt hajlandó elfogadni a korábbi brit ajánlatokhoz képest jelentősen kedvezőbb ajánlatot.

Az USA így a nemzetbiztonsági előrejelzések alapján lépéskényszerbe került. 1954 elején ugyanis lejárt volna Moszadek kormányalakítási megbízása, aminek okán 1953 végén választásokat kellett volna tartani, amelyekre a felkészülés már a nyár végén és az ősszel megindult volna. Az iráni belpolitikai események 1953 kora tavaszán előre látható lehetséges forgatókönyvei azonban majd mindegyike kedvezőtlen volt az USA számára. A Tudeh népszerűségének 1952 júliusa óta tartó növekedése, Moszadek nem-kommunista támogatóinak háttérbe szorulása és a Szovjetunió lassan megélénkülő érdeklődése a britekkel való megegyezés hiányában ugyanis olyan lehetséges eseménysorokat vetített előre, amelyek alapján komolyan lehetett tartani a Tudeh további, esetlegesen a közvetlen hatalomátvételig tartó erősödésétől.

Moszadekről az USA az utolsó pillanatig (1953 augusztusáig) nem feltételezte, hogy lepaktálna a kommunistákkal, azonban az iráni gazdaság működéséért felelősé

válásával, és ezzel párhuzamosan a társadalmi feszültségek növekedésével Moszadek személyétől függetlenül fennállt annak a lehetősége, hogy a Tudeh hatalomra kerül. Sőt! Abban az értelemben, hogy Moszadeknek nem sikerült az iráni olajüzletet ismét beindítani, ami a legkomolyabb katalizátora volt az iráni gazdasági és társadalmi krízis eszkalálódásának, éppen a kommunista- és brit-ellenes Moszadek volt az oka az iráni gazdasági és társadalmi krízisnek.

Az iráni gazdasági és társadalmi krízis pedig komoly probléma volt az Egyesült Államok számára, hiszen Irán komoly – még ha nem is az USA által felügyelt – olajkincessel rendelkezett, fontos ütközőállam volt az USA által felügyelt olajkincset rejtő más arab államok, illetve a Mediterráneum között. Ezek mellett, de talán nem ezek felett, azonban Irán azért volt fontos az Egyesült Államok számára, mert 1942-től az USA Irán katonai, gazdasági és társadalmi modernizációjába relatíve komoly erőket fektetett be, ami által Irán az USA gazdasági felvevő piacává változott. Irán így anélkül is fontos volt az USA számára gazdasági téren, hogy az USA, a britekhez hasonlóan, részt vett volna az iráni olajkincs kizsákmányolásában, vagy anélkül, hogy erre csak komoly kísérletet tett volna. Egy esetleges, és a nemzetbiztonsági előrejelzések által prognosztizált kommunista hatalomátvétel azonban komolyan veszélyeztette ezt a viszonyt.

Összességében, és röviden az mondható, hogy az USA számára azért volt indokolt beavatkozni 1953 augusztusában az iráni belpolitikába, mert az USA minden diplomáciai kísérlete ellenére az iráni belpolitikai helyzet abba az irányba haladt, amely irányban a kommunista hatalomátvétel és az iráni amerikai gazdasági érdekek lenullázódása volt kilátásban. Természetesen nincs szándékomban túlhangsúlyozni az 1942-től felépült amerikai-iráni gazdasági kapcsolatok súlyát, a korábban említett nyugati (brit) gazdasági érdekek és Irán stratégiai fontosságának a kárára. Azt azonban fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az USA iráni gazdasági érdekei természetükben jelentősen eltértek a brit gazdasági érdekektől, és hogy ezek az érdekek jelentősen összefüggtek az USA iráni politikai érdekeivel.

A következő két fejezetben a hibrid magyarázat mellett hozok fel két érvet, azaz azon elképzelés mellett, hogy az USA a TPAJAX-ot azzal a céllal tervezte és hajtotta végre, hogy helyreállítsa Iránnal azt a gazdasági függőség-jellegű gyarmati viszonyt, amelyet kialakított vele a korábbi években. Az első érv a TPAJAX terveire és kivitelezésére épít, amely alapján azt mondhatjuk, hogy az USA a TPAJAX keretében kizárólag preventív és legfeljebb politikai jellegű, azaz kvázi-legális fedett akciót kívánt végrehajtani. A második érv pedig a korszakban elérhető érvényes amerikai külpolitikai ideológiák vizsgálatára épít, amelyek közül a TPAJAX végrehajtásához időben legközelebbi, az NSC-68 szerint a fedett akciók céljainak kijelölésénél az USA gazdasági érdekei éppen annyira fontosak, mint a célállam nemzeti szuverenitása.

A tanulmány harmadik része a most bemutatott hibrid magyarázat mellett felhozható érvek közül mutat be kettőt olyan új forrásokra is támaszkodva, amelyeket az utóbbi években hoztak nyilvánosságra.

Felhasznált irodalom:

- ABRAHAMIAN, Ervand: *The Coup 1953, The CIA, and the Roots of Modern U.S.-Iranian Relations*, New York, The New Press, 2013.
- BAYADOR, Darioush: *Iran and the CIA*, Basingstoke-New York, Palgrave Macmillan, 2010.
- BLAKE, Kristen: *The U.S.-Soviet Confrontation in Iran, 1945-1962*, Lanham, University Press of America, 2009.
- CLAWSON, Patrick – RUBIN, Michael: *Eternal Iran*, Basingstoke -New York, Palgrave Macmillan, 2005.
- DOENECKE, Justus D.: *Iran's Role in Cold War Revisionism*. In *Iranian Studies* (5), 1972.
- FRUS 1952-1954, Iran, 1951-1954, Washington, United States Government Publishing Office, 2017.
- GADDIS, John Lewis: *Most már tudjuk*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2001.
- GASIOROWSKI, Mark J.: *The 1953 Coup D'état in Iran*. In *International Journal of Middle East Studies* (19), 1987.
- GASIOROWSKI, Mark J.: *The CIA's TPBEDAMN and the 1953 Coup in Iran*. In *Journal of Cold War Studies* (15), 2013.
- HASLAM, Jonathan: *The Comintern and the Origins of the Popular Front 1934-1935*. In *The Historical Journal* (22), 1979.
- *Iran's 1906 Constitution and its Supplement*, Supplement, <http://fis-iran.org/en/resources/legaldoc/iranconstitution> (Letöltés ideje: 2019. 02. 08).
- JERVIS, Robert: *Dominio Beliefs and Strategic Behavior*. In Jervis, Robert-Snyder, Jack (eds): *Dominos and Bandwagons: Strategic Beliefs and Great Power Competition in the Eurasian Rimland*, New York-Oxford, OUP, 1991.
- KENNAN, George: *Long Telegram p. 17.*, Februar 22, 1946, Harry S. Truman Administration File, Elsey Papers, https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/6-6.pdf (Letöltés ideje: 2019. 02. 08).
- MACDONALD, Douglas J.: *The Truman Administration and Global Responsibilities: the Birth of the Falling Domino Principle*. In Jervis, Robert-Snyder, Jack (eds): *Dominos and Bandwagons: Strategic Beliefs and Great Power Competition in the Eurasian Rimland*, New York-Oxford, OUP, 1991.
- MARSH, Steve: *Anglo-American Relations and Cold War Oil*, Basingstoke-New York, Palgrave Macmillan, 2003.
- *National Intelligence Estimate (NIE-75)*. In FRUS 1952-1954, Iran, 1951-1954, Washington, United States Government Publishing Office, 2017.
- *National Intelligence Estimate (NIE-75/1)*. In FRUS 1952-1954, Iran, 1951-1954, Washington, United States Government Publishing Office, 2017.

- National Intelligence Estimate (Draft). In FRUS 1952-1954, Iran, 1951-1954, Washington, United States Government Publishing Office, 2017.
- NSC-68: United States Objectives and Programs for National Security (April 14, 1950), <https://www.citizensource.com/History/20thCen/NSC68.PDF> (Letöltés ideje: 2019. 02. 08).
- ORGANSKI, A.F.K: World Politics, New York, Alfred A. Knopf, 1958.
- ROOSEVELT, Kermit: Countercoop, New York, McGraw-Hill Book Company, 1979.
- ROOSEVELT, Kermit: Arabs, Oil and History, New York, Harper & Brothers Publishers, 1949.
- SCHÖPFLIN György: A kommunista hatalomátvétel fázisa Kelet-Európában. In Magyar Füzetek (13), 1984.
- SLATER, Jeroma: Dominos in Central America: Will They Fall? Does it Matter? In International Security (12), 1987.
- STALIN, Joseph V.: To Ja'afar Pischevari, Leader of the Democratic Party of Azerbaijan, 8 May 1946, fordította angolra és közli: YEGOROVA, Natalia I.: The „Iran Crises” of 1945-46: A View from the Russian Archives; Washington D.C., Cold War International History Project, Working Paper No. 15, 1996 May. pp. 23-24.
- Telegram From the Department of State to the Embassy in Iran (Document 230.). In FRUS
- 1952-1954, Iran, 1951-1954, Washington, United States Government Publishing Office, 2017.
- X (George KENNAN): The Sources of Soviet conduct. In Foreign Affairs (65), 1987 (eredetileg: In Foreign Affairs, 1947 July.).
- YEGOROVA, Natalia I.: The „Iran Crises” of 1945-46: A View from the Russian Archives, Washington D.C., Cold War International History Project, Working Paper No. 15, 1996 May.
- WALTZER, Michael: Just and Unjust Wars, New York, Basic Books, 2006.

KOÓS GÁBOR – PROF. DR. SZTERNÁK GYÖRGY

AZ INF-SZERZŐDÉS MEGKÖTÉSÉNEK ÉS FELMONDÁSÁNAK HÁTTERE

Bevezető

A katonai szembenállás idején, az európai hadszíntéren telepített szárazföldi, légi és tengeri indítású nukleáris fegyverek – veszélyességük ellenére – csak másodlagos szerepet játszottak az interkontinentális ballisztikus rakéták mellett. A Varsói Szerződés és a NATO szembenállásának idején telepítésük következményeit a tagállamok nem vizsgálták meg alaposan, különösen a NATO tagállamai megelégedtek az amerikai biztonsági garanciával. A katonapolitikai helyzet megváltozott, amikor a Szovjetunió rendszerbe állította az SS-20-as rakétákat saját és a Varsói Szerződés egyes tagállamai területén.

A NATO külügy- és védelmi minisztereinek Brüsszelben, 1979. december 12-én született határozata, amely szerint a szovjet SS-20-as rakéták ellensúlyozására 108 amerikai Pershing II rakétát és 464 robotrepülőt állítanak Nyugat-Európában hadrendbe, ha az Egyesült Államok és a Szovjetunió leszerelési tárgyalásai nem járnak sikerrel, élénk tiltakozást váltott ki világszerte, különösen Európában, főleg az akkori Német Szövetségi Köztársaságban.¹

Mivel a tárgyalások nem vezettek eredményre, az elfogadott határozatnak megfelelően az Egyesült Államok az orosz rakéták ellensúlyozására Pershing II közepes hatótávolságú ballisztikus rakétákat és Tomahawk manőverező robotrepülőgépeket telepített Nyugat-Európába.

Ronald Reagan elnökké, valamint Mihail Gorbacsov főtítkárrá választása megteremtette a lehetőséget a két nagyhatalom közötti tárgyalások felgyorsítására, a szakértők bevonásával. A tárgyalások eredményeként 1987. december 8-án aláírták a földi indítású hagyományos és nukleáris robbanófejekkel felszerelt közepes- és rövid hatótávolságú ballisztikus rakétákról és robotrepülőgépek megsemmisítéséről szóló szerződést, amelynek határozatait a két nagyhatalom napjainkig betartotta. Ugyanakkor az Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció kölcsönösen vádolja egymást a szerződés megszegésével. Másrészt, amerikai részről kifogásolják az Iskander M és a Kalibr rakéták rendszerbe állítását. Míg az orosz szakértők a Lengyelországba, Romániába és a Távol-Keletre telepített rakétaelhárító rendszerek indítóállásaiból a Tomahawk robotrepülőgépek indításának lehetőségét kifogásolják.

Donald Trump amerikai elnök a nevadai Elkóban tett kampánykörútja során jelentette be, hogy felmondja az INF szerződést. *„Felbontjuk a szerződést, majd*

¹ Special Meeting of Foreign and Defence Ministers Brussels; <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c791212a.htm> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

fegyvereket fogunk fejleszteni, hacsak Oroszország és Kína nem egyezik bele egy új megállapodásba” – fogalmazott Trump elnök.²

Tanulmányunk megírásával az volt a célunk, hogy megvizsgáljuk a szerződés megkötésének biztonsági és katonapolitikai körülményeit, valamint a szerződés felmondásában rejlő veszélyeket. A szerződés jelentőségének érzékeltetésére néhány korabeli fényképet mellékelünk a tanulmányhoz. Reméljük, tanulmányunk segíti az egyetem hallgatóinak felkészítését is a témában.

Az INF-szerződés megkötése

A szerződést megelőző biztonságpolitikai események sorában első helyen gondoljuk az 1985 novemberében megrendezett genfi szovjet-amerikai csúcstalálkozót. A személyesen első ízben tárgyaló Gorbacsov főtitkár és Reagan elnök nézetei a legfontosabb vitás kérdésekben nem közeledtek egymáshoz, de abban egyetértettek, hogy az atomháborút el kell kerülni, és elvként leszögezték, hogy egyik fél sem törekszik katonai fölényre.

A Genfben elkezdett párbeszéd következő jelentős állomása az 1986. október 11-12-i csúcstalálkozó volt. Helyszínül a Moszkva és Washington között “félúton” fekvő Izland fővárosát, Reykjavíkot választották, a két vezető a korábbi brit nagykövetség épületében ült tárgyalóasztalhoz. A tanácskozás eredetileg a szovjet főtitkár amerikai látogatását készítette volna elő, és Reagan elnök többek között az emberi jogok és az afganisztáni szovjet beavatkozás ügyét is fel akarta vetni. Gorbacsov azonban – szakítva a szovjetek addigi támadó tárgyalási taktikájával – radikális leszerelési javaslatokkal állt elő, és a megbeszélések erről a témáról folytak. A tárgyalások biztatóan haladtak, több fegyverzetkorlátozási témában elvi egyetértésre jutottak, de az utolsó pillanatban megfeneklettek. Reagan elnök csillagháborús programhoz való ragaszkodása miatt konkrét megállapodások nem születtek.

Többek között ezek voltak az emlékezetes mondatok az elnök és a főtitkár részéről a Reykjavikban tartott csúcstalálkozón és a befejezésekor:

Reagan: *Miért csak csökkentjük a nukleáris fegyvereket, miért nem szabadulunk meg tőlük teljesen?*

Gorbacsov: *De hát ezt is megtehetjük. Fel is számolhatjuk őket.*

Reagan: *Tegyük meg!*

A tárgyalás végén, elköszönéskor:

Gorbacsov: *Igazán nem tudom mit tehettem volna még!*

Reagan: *Mondhatott volna igent.³*

A reykjavíki-csúcs mégis áttérésnek bizonyult a szovjet-amerikai kapcsolatokban, a két vezető egy évvel később, 1987. december 8-án Washingtonban aláírhatta „*A szerződés az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjet*

² Trump says US will withdraw from nuclear arms treaty with Russia; <https://www.theguardian.com/world/2018/oct/20/trump-us-nuclear-arms-treaty-russia> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

³ John O’SULLIVAN: Az elnök, a pápa és a miniszterelnök; Helikon Kiadó, Budapest, 2010. pp. 259-260.

Szocialista Köztársaságok Szövetsége között a közepes és rövid hatótávolságú rakétáik felszámolásáról.” szóló megállapodást⁴

A hadászati és űrfegyverekre vonatkozó újabb megállapodások jogi formába öntését megghiúsította az amerikai csillagháborús program.⁵ Előrelépést csak 1991-ben hozott a START-szerződés.

Az INF-szerződés témájában figyelemreméltó tanulmányt írt Kiss Petra, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolájának doktorjelöltje. A tanulmány legfontosabb megállapításait ismertetem. Az általában röviden csak a közepes hatótávolságú atomfegyverekre vonatkozó szerződésként emlegetett dokumentum valójában minden Európában lévő szovjet és amerikai (rendszerben tartott vagy fejlesztési stádiumban lévő) szárazföldi telepítésű közepes és rövid hatótávolságú (500–5500 kilométer) ballisztikus és cirkáló rakéta, indító berendezés és ezekhez kapcsolódó támogató struktúra (tehát a teljes fegyverzetrendszer) megsemmisítését foglalta magába. Az INF-szerződés a harmadik generációs leszerelési szerződések közé sorolható, ugyanis nem pusztán rögzítette az érintett fegyverek akkori helyzetét, hanem a meglévő készletekre is jelentős csökkentéseket, megsemmisítési kötelezettséget írt elő. A szerződés végrehajtására három évet határoztak meg.

A dokumentum továbbá megtiltotta a felek számára az ilyen rakétákkal végzett repülési tesztek, a rakéták további gyártását és modernizációját is. A szerződés külön rendelkezett a végrehajtást ellenőrző verifikációs mechanizmusról is, amelynek részét képezték – a technikai megoldásokon, felderítő műholdakkal végzett ellenőrzésen túl – a helyszíni ellenőrzések is.⁶

A szerződés hatálybalépését követően a felek, 1987-1991 között 234 db Pershing II; 443 db BGM-109; 169 db Pershing IA; 654 db SS-20; 149 SS-4; 6 db SS-5; 80 db SSC-X-4; 239 db SS-23 és 718 db SS-12 eszközt semmisített meg.⁷ Itt kettő megjegyzést kell tennünk. Először, a tárgyalások során az amerikai fél gondosan ügyelt arra, hogy csak a szárazföldi indítású eszközök kerüljenek

⁴ <https://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/treaty.pdf 2018. 11. 02.

⁵ A stratégiai védelmi kezdeményezés, népszerűbb nevén csillagháborús tervezet (a sajtó csak „Star Wars”-nak becézte) az Egyesült Államok egyik katonai fejlesztése, melynek célja a földi és űrbéli telepítésű fegyverek használata volt stratégiai atomfegyvereket hordozó ballisztikus rakéták ellen. Röviden: egy anti-ballisztikus rakéta- (ABM) védelem kiépítését célozta a tervezet. Az SDI-t olyan többrétegű védelmi rendszerként képzelték el, mely a legmodernebb fegyvertechnológiákat – jó részük még csak kezdeti kísérleti stádiumban volt – vonultatja föl (röntgen, lézerek; részecskefegyverek; számítógép vezérelt lövedékeket tüzelő lövegek, mely fegyvereket egy szuperszámítógép irányít) az ellenséges rakétákkal szemben. A rendszer célja a rakéták megsemmisítése a légkörbe lépés előtt. Forrás: Strategic Defense Initiative; <https://www.britannica.com/topic/Strategic-Defense-Initiative> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

⁶ Kiss Petra: A NATO hadszíntéri nukleáris fegyverei és azok hatása az európai biztonságra; Hadtudomány 2014/3-4. pp. 46-62.
http://mhtt.eu/hadtudomany/2014/3_4/2014_3_4_4.pdf (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

⁷ Intermediate-Range Nuclear Forces [INF] Chronology; <https://fas.org/nuke/control/inf/inf-chron.htm> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

bevonásra. Másodszor, a szovjeteknek 1000 darabbal több eszközük volt, így számukra előnytelen volt a szerződés mennyiségi és technikai szempontból egyaránt, a politikai sikert viszont minden állam elismerte, azt ma sem vitatják.

Mihail Gorbacsovot 1990-ben Nobel-békedíjjal tüntették ki, az indoklás szerint a szovjet politikus vezető szerepet játszott a nemzetközi békefolyamat előmozdításában, a kelet-nyugati kapcsolatok alapvető átalakulásában, és a szovjet társadalom nagyobb nyitottságának megteremtésével hozzájárult a nemzetközi bizalom megerősödéséhez.

A békedíjjal nem mindenki értett egyet, csupán egy személyesen átélt példa: Коновалов, Александр Александрович (Konovalov, Alekszandr Alekszandrovics) orosz politológus, aki több alkalommal tartott előadást Garmisch-Partenkirchenben, a George C. Marshall Center tanfolyamain, Mihail Gorbacsovot a „*Szovjetunió ellenségének*” nevezte, és az előadáson ott lévő orosz hallgatók megtapsolták az előadót.⁸ Megjegyezzük, már a szerződés megkötésekor, de a végrehajtás időszakában is számtalan kritika hangzott el a felek szakemberei részéről. Továbbá, a tudományos és technikai fejlődés eredményeként egy sor országban új rakétafegyverek és fegyverrendszerek kerültek a fegyveres erők állományába. Ezek többsége messze meghaladja a szerződésben előírt követelményeket hatótávolság szempontjából. A tanulmány további részében vizsgáljuk a szerződés felmondásának körülményeit, és a felmondás esetleges következményeit, elsősorban az amerikai és az orosz szakirodalom alapján.

Az INF-szerződés felmondása és esetleges következményei

Mint azt a tanulmány bevezetőjében írtuk, Donald Trump amerikai elnök 2018. október 20-án jelentette be, hogy az Egyesült Államok fel kívánja mondani az INF-szerződést arra hivatkozva, hogy Oroszország szerinte azt megsértette, Kína pedig hasonló hatótávolságú rakétákkal rendelkezik.

Az Egyesült Államok 2013 óta állítja, hogy Oroszország a Novator 9M729 típusú manőverező robotrepülőgépek telepítésével, amelyek az ISZKANDER-M mozgó indítóállványról is indíthatók, megsérti az INF-szerződést, mert a fegyver hatótávolsága meghaladja az 500 kilométert.⁹ Az Oroszországi Föderáció viszont azt állítja, hogy a Lengyelországba, Romániába (Deveselu) telepített Aegis Ashor rakétavédelmi rendszerek MK 41 indítócelláiból Tomahawk robotrepülőgépeket is lehet indítani, ezzel az amerikaiak megsértik a szerződésben foglaltakat.

⁸ Коновалов előadása 1995. 03. 07. 10.00 – 11.50 között a George C. Marshall Center European Center for Security Studiesben „Russian National Security Strategy” címmel. College of International and Security Studies. <http://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/de/> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

⁹ Az indítóállvány és a rakéták fejlesztésének története, valamint a technikai adatok bővebben olvashatók itt: Комплекс 9К720 Искандер - SS-26 STONE; <http://militaryrussia.ru/blog/topic-816.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
Крылатая ракета большой дальности 9М729 (SSC-X-8, SSC-8); <https://vpk.name/library/f/9m729.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

Másképpen, az angol nyelvű források állítják, hogy az oroszok megsértik a szerződést,¹⁰ míg orosz források ezeket az állításokat nem ismerik el. Az olvasó számára hasznos információkkal szolgál a téma alaposabb megismeréséhez Peter Korzunnak, a Strategic Culture Foundation munkatársának az elemzése.¹¹ A szerző szerint Szergej Lavrov orosz, és Rex Tillerson amerikai külügyminiszterek 2017-ben, az ENSZ Közgyűlésben kettő alkalommal tárgyaltak az INF szerződés helyzetéről. Szergej Lavrov a következőket mondta: „*Gyanítjuk, hogy az amerikaiak legalább három területen megsértették a szerződés előírásait.*” A külügyminiszter az Aegis Ashor rakétavédelmi rendszerek MK 41 indítócelláin túl megemlítette az amerikai pilótanélküli eszközökkel folytatott kísérleteket és a HÉRA hadműveleti célrakétákat is, mint a THAAD és a Patriot rendszerek lehetséges célkísérleti eszközeit, melynek hatótávolsága 1.100 kilométer.¹²

Сергей Рябков, (Szergej Rjabkov) külügyminiszter-helyettes ismertetőjében, amelyet 2018. november 26-án tartott,¹³ állította, hogy az említett robotrepülőgépről (Novator 9M729) minden adatot megadtak az amerikai szakembereknek, és a Nyugat-2017 gyakorlaton a meghívottak közvetlen közelről vizsgálhatták (fényképezhették) az indítóállványokat, több rakétaindítást is láthattak az ISZKANDER indítóállványokról. Az Egyesült Államok kihasználja azt a tényt, hogy a szakértők bevonásával folytatott tárgyalások bizalmas jellegűek, így a közvéleménynek „bármit” lehet mondani az ISZKANDER-M indítóállványokról és rakétáikról.

Három kulcsfontosságúnak látszó információt szolgáltattak a közvéleménynek. Először, egyértelműen megneveztek egy rakétatípust, ezzel gyanút keltettek az olvasóban. Másodsor, nem igazolt rakétaindításokról szóltak, igazolva, hogy megsértették az INF-szerződés előírását. Harmadszor, nem igazolták az indított rakéták hatótávolságát. Majd a tájékoztatót így folytatta az orosz külügyminiszter-helyettes: Az Aegis Ashor rakétavédelmi rendszerek MK41 indítócelláiról szólva, még helyszíni ellenőréssel is bonyolult megállapítani, hogy Tomahawk robotrepülőgépeket is lehet indítani róla. Ezért állandó és bonyolultabb ellenőrzésre lesz szükség a valóság igazolásához.

A külügyminiszter-helyettes tájékoztatta az előadás hallgatóságát, hogy a Novator 9M729 rakétát nem tesztelték az INF-szerződés hatálya alá eső tartományban, az amerikai felet tájékoztatták a teszt valós idejéről és helyéről, a felhasznált hordozórakéta technikai adatairól.

¹⁰ Russian Compliance with the Intermediate Range Nuclear Forces (INF) Treaty: Background and Issues for Congress. Congressional Research Service; <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R43832.pdf> (Letöltés ideje: 2018. 11. 19.)

¹¹ Russia Concerned Over US Violations of INF Treaty; <https://www.strategic-culture.org/news/2017/09/22/russia-concerned-over-us-violations-inf-treaty.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

¹² Russia Concerned Over US Violations of INF Treaty; <https://www.strategic-culture.org/news/2017/09/22/russia-concerned-over-us-violations-inf-treaty.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

¹³ Брифинг заместителя Министра иностранных дел Российской Федерации С.А.Рябкова по ситуации вокруг Договора о РСМД, Москва, 26 ноября 2018 года; http://www.mid.ru/web/guest/maps/us/-/asset_publisher/unVXBbj4Z6e8/content/id/3420936 (Letöltés ideje: 2018. 11. 27.)

Rjabkov külügyminiszter-helyettes szerint Trump elnök döntését „*a nemzetközi közösség minden olyan országa határozottan el fogja ítélni, amely a biztonság és a stabilitás elkötelezettje.*” A magas rangú diplomata úgy vélekedett, hogy az Egyesült Államok azért akarja felmondani az egyezményt, mert az útjában állhat globális egyeduralmi törekvéseinek.¹⁴

A szakértőink nagyon pontos és jól követhető javaslatokat terjesztettek az amerikai szakemberek elé, reméljük ezek megvitatására minél hamarabb sor kerül – fejezte be ismertetőjét Szergej Rjabkov.¹⁵

Константин Кошачев (Konsztantin Koszacsov), az orosz parlament felsőháza külügyi bizottságának elnöke úgy nyilatkozott, hogy az Egyesült Államok tervezett lépése azt jelenti, hogy „*az emberiség teljes zűrzavarral szembesül a nukleáris fegyverek területén.*”¹⁶

Szergej Sojgu védelmi miniszter az amerikai bejelentésre a következőket nyilatkozta: „*Érdekel bennünket Európa reagálása az Egyesült Államoknak arra a döntésére, hogy kilép az INF-szerződésből. Azt szeretnénk, ha Európa tudatában lenne, hogy milyen hatása lesz annak, ha közepes hatótávolságú rakétákat telepítenek Európába. Ami a közepes és rövid hatótávolságú rakétákat illeti, úgy tűnik nekünk, Európában távolról sem mindenki érti, hogy ez a döntés komoly következményekkel jár majd Európára számára is, pontosabban szólva, elsősorban Európa számára. És úgy tűnik nekünk, hogy nagyon helyes lenne ezt a döntést szélesebb körben megvitatni az Európai Unió és a NATO-n belül.*”¹⁷

2018. augusztus 2-án Franco Iacch, olasz biztonságpolitikai szakértő részletesen elemezte, hogy az Oroszországi Föderáció hogyan szegte meg az INF-szerződést. A cikk legfontosabb részleteit ismertetjük a következőkben. Az amerikai szakemberek szerint az Iszkander rakétakomplexumok új rakétákat kaptak, a Novator 9M729 (NATO besorolás szerint SSC-8) cirkálórakétákat.

A rakéták hatótávolsága legalább 5500 kilométer, vagy több, így azok képesek lesznek bármelyik európai országot elérni és pusztítani. A Keleti Katonai Körzet területéről az indított rakéták, robotrepülőgépek az Egyesült Államok nyugati részét is elérhetik. Részletes elemzés olvasható a cikkben az Iszkander egységek elhelyezésének lehetőségéről az orosz katonai körzetek területén, és a telepítésben rejlő veszélyekről.

¹⁴ В МИД РФ прокомментировали претензии НАТО по ракете 9M729. Рябков: Вашингтону давно передали все необходимые данные; <https://regnum.ru/news/polit/2507147.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

¹⁵ Брифинг заместителя Министра иностранных дел Российской Федерации С.А.Рябкова по ситуации вокруг Договора о РСМД, Москва, 26 ноября 2018 года; http://www.mid.ru/web/guest/maps/us/-/asset_publisher/unVXBbj4Z6e8/content/id/3420936 (Letöltés ideje: 2018. 11. 27.)

¹⁶ Ракетные программы России полностью соответствуют ДРСМД, заявили в МИД; https://ria.ru/defense_safety/20181025/1531493723.html (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

¹⁷ Шойгу и министр обороны Греции обсудили военно-техническое сотрудничество; https://ria.ru/defense_safety/20181029/1531711852.html (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

A szerző emlékezteti az olvasót, hogy az Iskander M indítóállványok „többcélúak”, képesek a tengeri indítású robotrepülőgépek (Kalibr 3M-54, X-101, X-102 változatok) indítására is.¹⁸ Megjegyezzük: az európai rakétavédelmi rendszer kiépítése során az Egyesült Államok az Európát körülvevő tengereken Aegis rendszerrel felszerelt hadihajókat, rakétacirkálókat állomásoztat, amelyek MK 41 típusú indítócelláiból Tomahawk robotrepülőgépeket is lehet indítani, de ezek nem esnek az INF-szerződés hatálya alá.¹⁹

A NATO védelmi minisztereinek 2018. október 3-4.-én tartott ülésén Jens Stoltenberg, NATO főtitkár, James Mattis, amerikai védelmi miniszter és Kay Bailey Hutchison, amerikai NATO nagykövet egybehangzóan állították, hogy az Oroszországi Föderáció nyíltan megsérti az INF-szerződés előírásait.

„Továbbra is aggódunk, hogy Oroszország nem tartja tiszteletben a nemzetközi kötelezettségvállalásait, beleértve a rövid- és közepes hatótávolságú rakétákra vonatkozó szerződést, az INF-szerződést. Ez a szerződés megszüntette a teljes fegyverkategóriát, és kulcsfontosságú eleme a biztonságunknak. Most ez a szerződés veszélyben van Oroszország fejlesztései miatt. Több éves elutasítás után Oroszország a közelmúltban elismerte a 9M729 nevű új rakéta-rendszer létezését. Oroszország nem adott hiteles választ az új rakéta adatai kapcsán. Minden szövetséges tagállam egyetért abban, hogy Oroszország megsérti a Szerződést. Sürgős tehát, hogy Oroszország ezeket az aggodalmakat megbízható és átlátható módon kezelje” – hangoztatta a főtitkár.²⁰

A NATO főtitkárhelyettese, Rose Gottemoeller szerint a Szövetség bízik abban, hogy Oroszország megkezdje a párbeszédet a 9M729 rakétatípussal kapcsolatos kérdésekről, tisztázni kell, mi okozza az amerikai fél aggodalmát.²¹

A washingtoni székhelyű Nuclear Threat Reduction Initiative (NTI)²² alelnöke, Laura Holgate véleménye szerint, ha az INF-szerződést a két fél felmondja, akkor súlyos fegyverzetellenőrzési problémákkal fogunk szembenézni a jövőben.

Az Egyesült Államok bejelentése az Oroszországi Föderációt olyan válaszra is készítheti, mint a kubai katonai bázis újrainyitása. A tervezett európai

¹⁸ Ecco perchè la Nato teme il sistema missilistico russo Iskander; <http://www.ilgiornale.it/news/mondo/ecco-perch-nato-teme-sistema-missilistico-russo-iskander-1561087.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

¹⁹ Az érintett fegyverek köre tehát pontosan: a földi indítású, hagyományos és nukleáris robbanófejekkel felszerelt, rövid és közepes hatótávolságú ballisztikus rakéták és robotrepülőgépek. A szerződés célja ezeknek a kölcsönös felszámolása, illetve a jövőbeni fejlesztésük megakadályozása volt.

²⁰ Pre-ministerial Press conference, by NATO Secretary General Jens Stoltenberg ahead of the meetings of NATO Defence Ministers in Brussels; https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_158684.htm?selectedLocale=en (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

²¹ В НАТО призвали Россию и США к диалогу по ДРСМД; <https://ria.ru/world/20181127/1533643369.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 28.)

²² RESULTS FOR “WITHDRAWAL FROM THE INF TREATY”; <https://www.nti.org> (Letöltés ideje: 2018. 11. 10.)

rakételepítés pedig megosztja majd a NATO-szövetségeket, további fegyverkezési versenyre készítheti az Oroszországi Föderációt.²³

Heiko Maas, német külügyminiszter az amerikai bejelentés után a következő bejelentést tette közzé a külügyminisztérium honlapján: *„Sajnálatos az Egyesült Államok bejelentése, hogy kivonul az INF-szerződésből, nagyon sajnálatos. Mindez Németországot és Európát is nehéz kérdések elé állítja. Az INF-szerződés, amely Oroszországnak és az Egyesült Államoknak megtiltja rövid- és a közepes hatótávolságú földi indítású rakéták birtoklását és kipróbálását, harminc éve az európai biztonsági struktúra fontos pillérének számít. Éppen ezért kiemelkedő jelentőséggel bír számunkra Európában. Németország támogatja az erről folyó tárgyalásokat.”*²⁴

Az INF-szerződéssel kapcsolatos viták rendezésére 2018 októberében John Bolton, amerikai nemzetbiztonsági tanácsadó Moszkvába utazott, ahol tárgyalásokat folytatott Vlagyimir Putyin elnökkel, Szergej Lavrov külügyminiszterrel, Nyikoláj Patrusev-vel, az orosz biztonsági tanács titkárával. A tárgyalások jó légkörben, az álláspontok megvitatásával zajlottak.

A tárgyalások után John Bolton kijelentette, nagyon komolyan megvitatták a problémát, és az Egyesült Államok konzultálni fog európai és ázsiai szövetségeseivel a megoldás lehetőségéről. Felhívta a figyelmet, hogy a szerződés megkötése óta számos ország, többek között Kína és Észak-Korea jelentős fejlesztéseket folytat és komoly eredményeket ért el a rövid- és közepes hatótávolságú rakéták, valamint a robotrepülőgépek gyártásában. Ezért az Egyesült Államok és Oroszország nem tudja egyedül ezt a problémát érdemben megoldani.²⁵

A SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) két kutatója, Tytti Erästä és Petr Topychkanov szerint, az amerikai és az orosz politikai vezetés hathatós támogatásával a szakemberek jó megoldásokat találhatnak az INF szerződés vitájának megoldására. Erősítené a bizalomépítést és az átláthatóságot a kölcsönös látogatás az orosz rakétabázisokon és a román, lengyel rakétavédelmi létesítményekben.

Sürgősen szükség volna az amerikai és az orosz vezérkari főnökök találkozására is, mert ez a párbeszéd egyik csatornája lehetne, további szakemberek bevonásával. Végül az európai NATO-tagállamoknak – akiket a legjobban érintene a szerződés felmondása – szerepet kellene vállalniuk a diplomáciai megoldások keresésében és a végrehajtásban, ugyanis ez vezetne a békésebb Európa megteremtéséhez – javasolta a két kutató.²⁶

²³ Американский эксперт предрекла кризис системы контроля над вооружениями; <https://ria.ru/world/20181109/1532428846.html?inj=1> (Letöltés ideje: 2018. 11. 10.)

²⁴ Es ist eine traurige Ankündigung von US-Präsident Donald Trump; <https://www.auswaertiges-amt.de/de/> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

²⁵ Болтон заявил, что китайские ракеты угрожают "сердцу России"; https://ria.ru/defense_safety/20181026/1531582321.html (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

²⁶ Russian and US policies on the INF Treaty endanger arms control; <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2018/russian-and-us-policies-inf-treaty-endanger-arms-control> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

Az amerikai fegyverzetellenőrzésért és nemzetközi biztonságért felelős államtitkárságon dolgozó Andrea L. Thompson a következőket mondta: *„Folytatni kívánjuk a tárgyalásokat a szerződéssel kapcsolatban, néhány figyelmeztetést tettünk Oroszország felé. Mindenképpen vissza kell térnünk a szerződéshez. Véleményem szerint Oroszország már öt éve folyamatosan megsérti a szerződést, és erről az Egyesült Államok tájékoztatta a partnereit. A szakértői találkozókra bemutattuk a dokumentumokat az SSC-8 (Novator 9M729) rakétákra vonatkozóan, de ezt az oroszok nem fogadták el.”*²⁷ Megjegyezzük: a bemutatott dokumentumokat a szerzők nem találták meg, vagy azok nem nyilvánosak.

Federica Mogherini, az Európai Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviselője nyilatkozatában kifejtette, hogy az INF-szerződés egy fontos megállapodás, amelyet teljes körűen be kell tartani és végre kell hajtani továbbra is. *„Megértem, hogy a szerződés csak két államra vonatkozik, de a felmondása után az európai biztonság komoly veszélybe kerül.”*²⁸

Vlagyimir Putyin orosz elnök a tervezett argentinai csúcstalálkozó előtt ismét javasolta az Egyesült Államoknak az INF-szerződés teljes körű megvitatását, mert a szerződés felmondása nem maradhat és nem is marad válaszlépés nélkül. *„Ennek megvalósításához Oroszországnak hiperszonikus fegyvere van, amely képes bármelyik rakétavédelmi rendszer leküzdésére, reméljük, hogy a józan ész és a kölcsönös felelősség a hosszú távú párbeszéd alapját képezi a stratégiai stabilitásról és a kollektív biztonsági rendszer megerősítéséről”* – zárta javaslatát az elnök.²⁹

A washingtoni székhelyű Brookings Institution Deep Cuts Commission amerikai, orosz, német kutatói és szakértői 2018. november 16-án felhívással fordultak az Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció vezetőihez az INF-szerződéssel kapcsolatban. Véleményük szerint: *„Az INF-szerződés felmondásának következményei beláthatatlanok lehetnek: fegyverkezési versenyt indíthat el, jelentősen növelheti a nukleáris eskaláció kockázatát, és alááshatja az Egyesült Államok, Oroszország és Európa közötti politikai kapcsolatokat. Hisszük, hogy a két állam minden lehetőséget kihasznál a szerződéssel kapcsolatos problémák megoldására. Trump és Putyin elnökök az argentinai találkozón kölcsönösen elismerik a másik fél aggályait a szerződésszegés kérdésében, és megbízzák szakembereiket a valódi párbeszéd megkezdésére, a szerződés XIV. cikkelyében foglaltaknak megfelelően.”*³⁰

²⁷ Госдеп США переложил на Россию ответственность за сохранение договора РСМД; <https://ria.ru/world/20181116/1532908719.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 17.)

²⁸ В Евросоюзе призвали сохранить договор о РСМД; <https://ria.ru/world/20181120/1533138829.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 20.)

²⁹ Путин обсудил на совещании планы выхода США из ДРСМД; <https://ria.ru/world/20181120/1533121807.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 20.)

³⁰ A szerződés XIV. cikkelye: „a Felek betartják e Szerződést, és nem vállalnak semmilyen olyan nemzetközi kötelezettséget vagy vállalkozást, amely ellentétes lenne rendelkezéseivel.” Treaty Between The United States Of America And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Elimination Of Their Intermediate-Range And Shorter-Range Missiles (INF Treaty). <https://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm> (Letöltés ideje: 2018. 11. 20.)

Statement of the Deep Cuts Commission on the INF-Treaty Crisis and the Way forward; http://deepcuts.org/files/pdf/Statement_of_the_Deep_Cuts_Commission_on_the_INF_Treaty_final.pdf (Letöltés ideje: 2018. 11.20.)

Befejezés

Az Egyesült Államok és a Szovjetunió által megkötött INF-szerződés és annak teljesítése nem csupán a két ország számára volt előnyös a biztonság tükrében, hanem az európai országokéra is.

Az Aegis Ashor rakétavédelmi rendszerek szárazföldi telepítése, valamint az Iszkander indítóállványról indítható rakéták a kontinens békéjét és biztonságát veszélyeztetik. A robotrepülőgépek és a rakéták hagyományos és nukleáris robbanófejjel felszerelhetők. Hatótávolságuk alapján valamennyi európai ország elérhető, de az Oroszországi Föderáció területének jelentős része is. Az amerikai szándék mögött az is feltételezhető, hogy az Egyesült Államok a szerződés felmondása után megoldásokat kereshet, amelyekkel ellensúlyozhatja az orosz és a kínai fegyverkezési lépéseket.

Ha az Egyesült Államok hivatalosan is megindítja a kilépést, akkor fél éven belül vége lehet az INF-egyezménynek. A bejelentés megosztotta a szakértőket, vannak, akik üdvözölték Trump elnök lépését, szerintük az Egyesült Államok fölöslegesen korlátozza magát, mások szerint viszont óriási hibát követ el az amerikai elnök, ami az összes fegyverkorlátozási szerződés és mozgalom jövőjére is hatással lehet, és elkerülhetlenné tenne egy újabb fegyverkezési versenyt. Az egyezmény sorsa minden bizonnyal központi kérdés lesz majd Donald Trump amerikai elnök és Vlagyimir Putyin orosz elnök Argentínában tervezett csúcstalálkozóján is.

Donald Trump amerikai elnök az orosz-ukrán konfliktusra hivatkozva lemondta a G20-as ország csoport argentinai csúcsértekezletén tervezett kétoldalú találkozóját Vlagyimir Putyin orosz elnökkel. *„Mivel az ukrainai hajókat és a legénységüket Oroszország nem szolgáltatta vissza Ukrajnának, úgy döntöttem, hogy minden érintett fél számára az lesz a legjobb, ha lemondok korábban tervezett találkozómra”* – jelentette be csütörtöki Twitter-bejegyzésében az amerikai elnök.

Donald Trump egyúttal közölte: kész „érdemleges találkozóra” az orosz elnökkel az Ukrajnával való konfliktus rendezése után.³¹ Angol és orosz sajtóforrások szerint az Argentínában megtartott G20-as csúcstalálkozón mégis találkozott a két elnök, melynek során – a véleménykülönbségek ellenére – a szakértők bevonásával, a két állam közötti kapcsolat rendezését és a tárgyalások folytatását készítik elő. A két ország kormányzatának tisztségviselői is kapcsolatba léptek egymással. Jurij Usakov, az orosz elnök külügyi tanácsadója elmondta, találkozott John Bolton amerikai nemzetbiztonsági tanácsadóval. Megállapodtak

³¹ Косачев объяснил, почему отказ Трампа от встречи с Путиным был предсказуем; https://ria.ru/world/20181129/1533955188.html?referrer_block=index_daynews3_3 (Letöltés ideje: 2018. 11. 30.)
Kremlin says Trump-Putin G-20 meeting still on; <https://thehill.com/policy/national-security/418229-kremlin-says-trump-putin-g-20-meeting-still-on> (Letöltés ideje: 2018. 11. 30.)
Трамп прячется от Путина, а Меркель издевается над Порошенко; https://ria.ru/analitics/20181130/1533965527.html?referrer_block=index_only_ria_1 (Letöltés ideje: 2018. 11. 30.)

abban, hogy Oroszország és az Egyesült Államok kész a továbbiakban is tartani a kapcsolatot.³²

A tanulmány szerzői a hivatkozott forrásokból az alábbi ajánlják az Olvasó figyelmébe (Трамп прячется от Путина, а Меркель издевается над Порошенко), amelyben Iván Danilov két megjegyzésére hívjuk fel a figyelmet. Először, Donald Trump elnök döntése nem csupán az Oroszországi Föderáció elnökét lepte meg, hanem a szövetségeseit is. Másképpen, az INF-szerződésről való konzultáció elmaradása az európai államokat is „új helyzet elé állította.” Másodsor, az amerikai elnöknek is el kell fogadnia, hogy az Oroszországi Föderáció ellen hozott szankciók más államok gazdaságára is káros hatással vannak.

A szerződéssel kapcsolatos vitához hozzátartozik az a tény, hogy az Oroszországi Föderáció komoly eredményeket ért el a pályamódosításra képes szárazföldi indítású közepes hatótávolságú ballisztikus rakéták fejlesztése és rendszerbeállítása terén.³³

Az INF-szerződés amerikai felmondása, valamint rakétaeszközök Európába telepítése hatással lesz az eddig megkötött szerződésekre, a kölcsönösen elfogadott ellenőrzési rendszerek működtetésére, végső soron a két állam közötti hadászati egyensúlyra is. Ugyanakkor nem vitatható az a tény sem, hogy az INF-szerződés más országokat (Kína, Észak-Korea, Irán) nem korlátoz a rövid és közepes hatótávolságú rakéták fejlesztésében, rendszeresítésében.

Befejezésül, emlékeztetjük az olvasót a volt amerikai védelmi miniszter korábbi figyelmeztetésére: McNamara, felhasználva beosztottai és a Rand Corporation elemzéseit, több alkalommal nyilatkozott a nukleáris visszatartásról.³⁴

Elgondolásának lényege abban összegezhető, hogy az akkori világ biztonsági helyzetét a két nagyhatalom közötti hadászati egyensúly határozta meg. A rakétavédelmi rendszerek kiépítéséről szóló szerződés (Strategic Arms Limitation Talks – 1972) azt az illúziót kelti a felekben, hogy képesek a válaszcsepés veszteségeit csökkenteni. Ezzel együtt az is pontosan megjósolható, hogy a kiépített rakétavédelmi rendszer mindkét felet a hadászati támadóképesség növelésére ösztönzi. Másképpen, a szembenálló fél, felek rakétavédelmi rendszere képességeinek fokozása fegyverkezési versenyt fog elindítani, éppen a rendszer

³² Trump met briefly with Putin at G20 meeting; <https://eu.usatoday.com/story/news/politics/2018/12/01/trump-putin-had-brief-informal-conversation-g-20-argentina/2174311002/> (Letöltés ideje: 2018. 12. 02.)

"Не думаю, что Трамп опасается": Путин раскрыл подробности кулуарных бесед; https://ria.ru/world/20181202/1536974423.html?referrer_block=index_daynews_1_1 (Letöltés ideje: 2018. 12. 02.)

³³ Russia, Missiles and the Tactics of Intimidation; <https://worldview.stratfor.com/article/russia-missiles-and-tactics-intimidation> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

Factoring Russia into the US–Chinese equation on hypersonic glide vehicles; <https://www.nextbigfuture.com/2017/03/factoring-russia-into-uschinese.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

³⁴ An Analytical Comparison of U.S. - Soviet Assessments during the Cold War; http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nukevault/ebb285/doc02_I_ch3.pdf (Letöltés ideje: 2012. 01. 24.)

megbízható leküzdése érdekében. „*Ez a jelenség hadászati aszimmetriához vezet*” – figyelmeztetett a védelmi miniszter.

McNamara 1967. szeptember 18-án, San Franciscóban elmondott beszédében kiemelte: „*Bármilyen legyen az ő (Szovjetunió) szándékuk, vagy a mi szándékunk, a tetteink és a lehetséges tetteink – mindkét oldalon – a nukleáris erők fejlesztése terén, megkerülhetetlen kihívás a másik fél részére.*”³⁵

Véleményünk szerint az Egyesült Államoknak és az Oroszországi Föderációnak más országok bevonásával célszerű tárgyalóasztalhoz ülni és a problémát érdemben megoldani.

1. kép: Szovjet – amerikai csúcstalálkozó Genf 1985. november 19 – 21.

Ronald Reagan és Mihail Gorbacsov – miután megvitatták a biztonság kulcsfontosságú kérdéseit, és annak tudatában, hogy a Szovjetunióra és az Egyesült Államokra különleges felelősség hárul a béke megóvásáért – kijelentik, hogy *atomháborút sohasem szabad kirobbantani, és annak nem lehet győztese.* Felismerve, hogy bármilyen konfliktus a Szovjetunió és az Egyesült Államok között katasztrofális következményekkel járna, hangsúlyozták: *fontos, hogy elejét vegyék a kettejük közötti bármilyen – akár nukleáris, akár hagyományos – háborúnak.*³⁶

³⁵ Defence Secretary McNamara announced on 18th September 1967 plans for the Sentinel ABM defence system; <http://www.nuclearabms.info/HSentinel.html> (Letöltés ideje: 2012. 01. 24.)

³⁶ Forrás: Szovjet – amerikai csúcstalálkozó Genf, 1985. november 19-21. Kossuth Könyvkiadó Budapest 1986. pp. 6-7.

2. kép: Az INF szerződés aláírása Washingtonban 1987. december 8.³⁷

3. kép: Ronald Reagan elnök és Mihail Gorbacsov főtitkár szerződést aláíró tollai³⁸

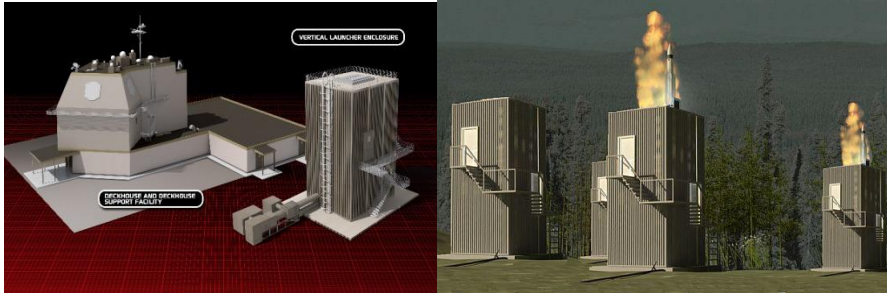

4-5. kép: Az Iskander rakétakomplexum, mint „a vita tárgya.”³⁹

³⁷ Forrás: The Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Elimination of Their Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles; <https://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

³⁸ Forrás: President Reagan and Mikhail Gorbachev sign historic INF Treaty; <http://www.rarenewspapers.com/view/629338> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

³⁹ Forrás: Ecco perchè la Nato teme il sistema missilistico russo Iskander; <http://www.ilgiornale.it/news/mondo/ecco-perch-nato-teme-sistema-missilistico-russo-iskander-1561087.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

6-7. kép: Romániába (Deveselu), Lengyelországba telepített Aegis Ashore rakétavédelmi rendszerek MK 41 indítócellái, mint „a vita tárgya.”⁴⁰

8. kép: John Bolton és Szergej Lavrov megbeszélése az INF szerződésről⁴¹

9. kép: John Bolton és Vlagyimir Putyin megbeszélése⁴²

⁴⁰ Forrás: Lockheed Martin Not Studying AAW for Aegis Ashore for MDA; <https://news.usni.org/2015/04/16/lockheed-martin-not-studying-aaw-for-aegis-ashore-for-mda> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

⁴¹ Forrás: Болтон заявил, что китайские ракеты угрожают "сердцу России."; https://ria.ru/defense_safety/20181026/1531582321.html (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

⁴² Forrás: На пути восстановления двустороннего диалога; <http://redstar.ru/na-puti-postepenno-go-vosstanovleniya-dvustoronnego-dialoga/> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

10. kép: Vladimir Putyin, az Orosz Föderáció elnökének találkozója a Védelmi Minisztérium vezetésével és a katonai – ipari komplexum képviselőivel⁴³

11. kép: Kölcsönös fenyegetés az INF szerződés felmondásával összefüggésben⁴⁴

Felhasznált irodalom:

- KISS Petra: A NATO hadszíntéri nukleáris fegyverei és azok hatása az európai biztonságra; Hadtudomány 2014/3-4. pp. 46-62. http://mhtt.eu/hadtudomany/2014/3_4/2014_3_4_4.pdf (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- John O’SULLIVAN: Az elnök, a pápa és a miniszterelnök; Helikon Kiadó, Budapest, 2010. pp. 259-260.
- Американский эксперт предрекла кризис системы контроля над вооружениями; <https://ria.ru/world/20181109/1532428846.html?inj=1> (Letöltés ideje: 2018. 11. 10.)
- An Analytical Comparison of U.S. - Soviet Assessments during the Cold War; http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nukevault/ebb285/doc02_I_ch3.pdf (Letöltés ideje: 2012. 01. 24.)

⁴³ Forrás: Комплексная модернизация: российская армия готовится получить новейшее оружие; <https://russian.rt.com/russia/article/452478-putin-rossiiskaya-armiya-orujie> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

⁴⁴ Forrás: No bilateral meeting with Putin in Paris: Donald Trump; <https://newsd.in/no-bilateral-meeting-with-putin-in-paris-trump/> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

- Болтон заявил, что китайские ракеты угрожают "сердцу России"; https://ria.ru/defense_safety/20181026/1531582321.html (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Брифинг заместителя Министра иностранных дел Российской Федерации С.А.Рябкова по ситуации вокруг Договора о РСМД, Москва, 26 ноября 2018 года; http://www.mid.ru/web/guest/maps/us/-/asset_publisher/unVXBbj4Z6e8/content/id/3420936 (Letöltés ideje: 2018. 11. 27.)
- Defence Secretary McNamara announced on 18th September 1967 plans for the Sentinel ABM defence system; <http://www.nuclearabms.info/HSentinel.html> (Letöltés ideje: 2012. 01. 24.)
- Ecco perchè la Nato teme il sistema missilistico russo Iskander; <http://www.ilgiornale.it/news/mondo/ecco-perch-nato-teme-sistema-missilistico-russo-iskander-1561087.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Es ist eine traurige Ankündigung von US-Präsident Donald Trump; <https://www.auswaertiges-amt.de/de/> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Factoring Russia into the US–Chinese equation on hypersonic glide vehicles; <https://www.nextbigfuture.com/2017/03/factoring-russia-into-uschinese.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Госдеп США переложил на Россию ответственность за сохранение договора РСМД; <https://ria.ru/world/20181116/1532908719.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 17.)
- Intermediate-Range Nuclear Forces [INF] Chronology; <https://fas.org/nuke/control/inf/inf-chron.htm> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Комплекс 9К720 Искандер - SS-26 STONE; <http://militaryrussia.ru/blog/topic-816.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Косачев объяснил, почему отказ Трампа от встречи с Путиным был предсказуем; https://ria.ru/world/20181129/1533955188.html?referrer_block=index_daynews3_3 (Letöltés ideje: 2018. 11. 30.)
- Комплексная модернизация: российская армия готовится получить новейшее оружие; <https://russian.rt.com/russia/article/452478-putin-rossiiskaya-armiya-orujie> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Коновалов: „Russian National Security Strategy”; College of International and Security Studies, <http://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/de/> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Kremlin says Trump-Putin G-20 meeting still on; <https://thehill.com/policy/national-security/418229-kremlin-says-trump-putin-g-20-meeting-still-on> (Letöltés ideje: 2018. 11. 30.)
- Крылатая ракета большой дальности 9М729 (SSC-X-8, SSC-8); <https://vpk.name/library/f/9m729.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

- Lockheed Martin Not Studying AAW for Aegis Ashore for MDA; <https://news.usni.org/2015/04/16/lockheed-martin-not-studying-aaw-for-aegis-ashore-for-mda> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- На пути восстановления двустороннего диалога; <http://redstar.ru/na-puti-postepenno-go-vosstanovleniya-dvustoronnego-dialoga/> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- No bilateral meeting with Putin in Paris: Donald Trump; <https://newsd.in/no-bilateral-meeting-with-putin-in-paris-trump/> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- President Reagan and Mikhail Gorbachev sign historic INF Treaty; <http://www.rarenewspapers.com/view/629338> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Пугин обсудил на совещании планы выхода США из ДРСМД; <https://ria.ru/world/20181120/1533121807.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 20.)
- Ракетные программы России полностью соответствуют ДРСМД, заявили в МИД; https://ria.ru/defense_safety/20181025/1531493723.html (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- RESULTS FOR “WITHDRAWAL FROM THE INF TREATY”; <https://www.nti.org> (Letöltés ideje: 2018. 11. 10.)
- Russian Compliance with the Intermediate Range Nuclear Forces (INF) Treaty: Background and Issues for Congress. Congressional Research Service; <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R43832.pdf> (Letöltés ideje: 2018. 11. 19.)
- Russia Concerned Over US Violations of INF Treaty; <https://www.strategic-culture.org/news/2017/09/22/russia-concerned-over-us-violations-inf-treaty.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Russia, Missiles and the Tactics of Intimidation; <https://worldview.stratfor.com/article/russia-missiles-and-tactics-intimidation> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Russian and US policies on the INF Treaty endanger arms control; <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2018/russian-and-us-policies-inf-treaty-endanger-arms-control> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Шойгу и министр обороны Греции обсудили военно-техническое сотрудничество; https://ria.ru/defense_safety/20181029/1531711852.html (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Special Meeting of Foreign and Defence Ministers Brussels; <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c791212a.htm> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Statement of the Deep Cuts Commission on the INF-Treaty Crisis and the Way forward; http://deepcuts.org/files/pdf/Statement_of_the_Deep_Cuts_Commission_on_the_INF_Treaty_final.pdf (Letöltés ideje: 2018. 11.20.)
- Strategic Defense Initiative; <https://www.britannica.com/topic/Strategic-Defense-Initiative> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)

- Szovjet – amerikai csúcstalálkozó Genf, 1985. november 19-21. Kossuth Könyvkiadó Budapest 1986. pp. 6-7.
- The Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Elimination of Their Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles; <https://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- Трамп прячется от Путина, а Меркель издевается над Порошенко; https://ria.ru/analytics/20181130/1533965527.html?referrer_block=index_only_ria_1 (Letöltés ideje: 2018. 11. 30.)
- Trump met briefly with Putin at G20 meeting; <https://eu.usatoday.com/story/news/politics/2018/12/01/trump-putin-had-brief-informal-conversation-g-20-argentina/2174311002/> (Letöltés ideje: 2018. 12. 02.)
- В МИД РФ прокомментировали претензии НАТО по ракете 9М729. Рябков: Вашингтону давно передали все необходимые данные; <https://regnum.ru/news/polit/2507147.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- В НАТО призвали Россию и США к диалогу по ДРСМД; <https://ria.ru/world/20181127/1533643369.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 28.)
- В Евросоюзе призвали сохранить договор о РСМД; <https://ria.ru/world/20181120/1533138829.html> (Letöltés ideje: 2018. 11. 20.)
- https://ria.ru/world/20181202/1536974423.html?referrer_block=index_daynews1_1 (Letöltés ideje: 2018. 12. 02.)
- <https://www.theguardian.com/world/2018/oct/20/trump-us-nuclear-arms-treaty-russia> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- <https://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm> (Letöltés ideje: 2018. 11. 02.)
- http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/treaty.pdf 2018. 11. 02.

A LÉTFONTOSSÁGÚ RENDSZERELEMEK ÉS AZOK VÉDELMEINEK FONTOSSÁGA

„A biztonságos, gördülékeny és megszokott életvitelt biztosító háttér vált a XXI. század hajnalán bekövetkezett terrortámadások középpontjává.”¹
Bonnyai Tünde

Életünk szinte minden területe gyors fejlődésen megy keresztül, mégis folyamatosan szembesülünk gyengeségünkkel, sebezhetőségünkkel és kiszolgáltatottságunkkal.² Az infrastruktúra a mindennapi életünk részét képezi és szinte észrevétlenül vesz körül minket. Gondoljunk például a tömegközlekedésre, az államigazgatásban kiemelkedő szerepet betöltő létesítményekre, illetve az egészségügyi létesítményekre. Ennek okán megvizsgálom a honi létfontosságú rendszerelemek közül a – véleményem szerint – legjelentősebbeket, majd ezek terrorizmusból adódó veszélyeztetettségét mérem fel.

„A XXI. században az információs társadalmak korában kiemelten kell foglalkozni azzal a ténnyel, hogy a számítástechnika, a telekommunikáció, és az internet technikai fejlettsége mindenhol gyökeres változással járt, így a terrorizmus vonatkozásában is.”³ Nem célom ártó szándékú ötletek gyártása, csupán megjeleníték olyan lehetséges folyamatokat, amelyek akár meg is történhetek volna eddig a múltban, vagy megtörténhetnek a jövőben. Bizonyos országokban egy terrorcselekmény bekövetkeztéig nem számolnak azzal a lehetőséggel, hogy bármelyik percben, bárhol történhet egy merénylet. Emiatt, és a létfontosságú rendszerelemek védelmének fontossága okán igyekszem előre mutatni a „jövő terrorizmusa” felé.

A biztonságpolitika globális megközelítéséből adódóan felmerülhet bennünk a kérdés, hogy miért fontos az állam és a lakosság számára egyaránt, hogy megfelelően működjenek, és kellő védelemmel legyenek ellátva Magyarország létfontosságú rendszerelemei?⁴ Ennek megválaszolására törekedve röviden bemutatom és jellemzem a létfontosságú rendszerelemet, mint fogalmat, valamint kitérek a főbb veszélyeztető tényezőkre, különös tekintettel a terrorizmus lehetséges hatásaira.

¹ BONNYAI Tünde: A kritikus infrastruktúra védelem fogalmi rendszere, hazai és nemzetközi szabályozása. Katasztrófavédelmi Tudományos Tanács Pályázata, 2011. p. 4.

² SIMON László: A fokozódó terrorizmus Európában és annak hatása a katonai tömegrendezvények biztosítására; Szakmai Szemle 2015/2. p. 145. ISSN: 1758-1181. http://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2015_2_szam.pdf (Letöltés ideje: 2019. 03. 09.)

³ SIMON László: A fokozódó terrorizmus Európában és annak hatása a katonai tömegrendezvények biztosítására. Szakmai Szemle 2015/2. p. 147. ISSN: 1758-1181. http://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2015_2_szam.pdf (Letöltés ideje: 2019. 03. 09.)

⁴ A modern szóhasználatban a létfontosságú rendszerelem kifejezés mellett a kritikus infrastruktúra megnevezést is használják. Ezeket tanulmányomban szinonimaként alkalmazom.

A XXI. század első éveiben bekövetkezett terrortámadások, természeti katasztrófák, valamint az elmúlt évek terrorcselekményei és kibertámadásai ráirányították a figyelmet arra, hogy az infrastruktúráknak egy társadalom életében kiemelkedően nagy jelentősége van, valamint nyilvánvalóvá tették, hogy ezek könnyen sebezhetőek, így megfelelő védelemmel szükséges ellátni őket.

Általánosságban a létfontosságú rendszerelemekről

Az infrastruktúra „*a termeléshez kapcsolódó azon eszközök és intézmények összessége, amelyek nem részei a közvetlen termelési folyamatnak, de annak nélkülözhetetlen feltételei.*”⁵ Infrastruktúrának kell tekinteni mindazon létesítményeket és szolgáltatásokat, amelyek a társadalom által elért fejlettségi szinten történő működést és annak szükséges feltételeit biztosítják. Az infrastruktúrákat a hálózatszerűség, a nagy kiterjedés, a teljesítőképesség és a tömeges – egy időben történő – igénybevétel jellemzi, valamint működésük célja, hogy emberi igényeket elégítsenek ki. A fejlett társadalmak esetében például ide tartozik a közlekedés, az egészségügy, a rendvédelem, a kormányzat, az energiaszolgáltatás, az ivóvízellátás és a hírközlés is. Ezek közül azok a létesítmények, rendszerelemek és szolgáltatások számítanak létfontosságúnak, amelyek működésének visszaesését vagy kiesését követően az érintett társadalom által elvárt szolgáltatások, illetve a „megszokott” jóléti életszínvonal tartósan nem biztosítható. Ennek színvonala minden államban és minden társadalomban eltérő lehet. Ami az infrastruktúrát elsősorban kritikussá, létfontosságúvá teszi, az a kölcsönös függőség⁶, a dominóelv-hatás⁷, az informatikai háttér⁸, az elhelyezkedéséből és kiterjedéséből fakadó tulajdonságok, működési sajátosságok és mindezek lakosságra gyakorolt hatása. A létfontosságú rendszerelemek védelmének célja a lakosság élet- és vagyónbiztonságának, az államigazgatási apparátus és nemzetgazdaság működésének biztosítása.⁹

A kritikus infrastruktúrákat, más néven a létfontosságú rendszerelemeket – ezzel a terminológiai megközelítéssel – először 1998-ban¹⁰ foglalták össze, amikor az amerikai szakemberekben tudatosult, hogy ezeket az elemeket célirányosan is védeni kell, hiszen meghibásodásuk érintené a nemzetbiztonságot, vagy

⁵ BONNYAI Tünde: A kritikus infrastruktúra védelem elemzése a lakosságfelkészítés tükrében. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2014. p. 13.

⁶ Az egyes infrastruktúrák egymáshoz való kapcsolódását, valamint a társadalom tőle való függőségét mutatja (interdependencia). BONNYAI (2014.) i. m. p. 215.

⁷ Egy infrastruktúra kiesése láncreakciót generálhat, amely során hatással van több, vele kapcsolatban álló infrastruktúra működésére. Erre a legszemléletesebb példa az energiaellátás. Uo. p. 23.

⁸ Uo. p. 20.

⁹ Uo. pp. 14-19.

¹⁰ Az USA elnöki irányelvben meghatározta a kritikus infrastruktúra fogalmát: „*mindazon fizikai vagy virtuális rendszerek és berendezések, amelyek oly létfontosságúak az Amerikai Egyesült Államok számára, hogy azok korlátozása vagy megsemmisülése meggyengítő hatással lenne a nemzetbiztonságra és a nemzetgazdaság biztonságára, a közegészségre, közbiztonságra vagy ezek bármely kombinációjára.*” Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001 (USA PATRIOT Act) Sec. 1016. (c) (1) <http://www.intelligence.senate.gov/patriot.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 03. 09.)

veszélyeztetné a lakosság életfeltételeinek garantálását. A 2001. szeptember 11-i támadások¹¹ következményeképpen Európában is erőteljesebben jelent meg a létfontosságú rendszerlemek védelmének kérdésköre, akkor még a terrorizmus elleni küzdelem keretében. Ebben az évben kezdte meg a NATO Felsőszintű Polgári Veszélyhelyzet Tervezési Bizottsága is a létfontosságú rendszerlemek védelmével kapcsolatos irányelvek kidolgozását. Ennek keretében alapvetően a tapasztalatcserét, a kutatás-fejlesztési folyamatokat és a nemzetközi együttműködést szorgalmazták. A NATO kritikus infrastruktúravédelmi megközelítése szempontjából a lakosságvédelem, a gazdasági működőképesség fenntartása és a katonai követelmények érvényesülése mellett a polgári feladatokban történő katonai szerepvállalást és a katonai feladatokban történő polgári szerepvállalást preferálta, és ezen rendező elvek mentén 2003-ban megalkotta a saját – tevékenységéhez és rendeltetéséhez igazodó – létfontosságú rendszerlem fogalmát. E fogalom alapján a létfontosságú rendszerlemet „azokat a létesítményeket, szolgáltatásokat és információs rendszereket jelenti, amelyek olyan létfontosságúak a nemzetek számára, hogy működésük elcsúszása vagy megsemmisülésüknek gyengítő hatása lenne a nemzet biztonságára, a nemzetgazdaságra, a közegészségre, a közbiztonságra és a kormány hatékony működésére”.¹² A fogalom megalkotása után a NATO-n belül megteremtették a szakértői hátteret, majd megalapozták a kockázatkezelés elméleti vetületeit.

A Madridban, 2004-ben történt robbantások alátámasztották a terrorizmus globális jellegét. A támadás túlmutatott a félelemkeltés szándékán azzal, hogy a kormányzatba vetett állampolgári bizalom megtörésére és a lehető legnagyobb káosz megteremtésére – a beavatkozó és mentő szervek szempontjából nehezen kezelhető helyzet kialakítására – törekedett. A terroristák elérték céljukat, hiszen az akkor már nyolc éve kormányzó miniszterelnök és pártja elveszítette a választásokat. A madridi támadás után egyértelműen kijelenthető volt, hogy a lakosságot ellátó szolgáltatások sebezhetősége magas, így azok biztonsági intézkedéseit prioritással kell kezelni. Londonban, 2005 júliusában újabb robbantásos merényletek erősítették fel az európai emberek félelemérzetét. A londoni metróhálózat elleni terrorcselekmény sok hasonlóságot mutat a madridi tragédiával. „A robbantás időzítése ismét egy jelentős nemzetközi-politikai döntéshez köthető, tekintettel arra, hogy a robbantások előtt egy nappal derült ki, hogy a brit főváros elnyerte a 2012-es olimpiai játékok rendezési jogát.”¹³ A támadók közül többen sikeresen robbantottak a metróban, azonban az egyik elkövető detonátorában lemerült az elem, így fel kellett mennie a metróból, és mire visszaért, már lezárták azt.

¹¹ „A Világkereskedelmi Központ iktornyai és a Pentagon ellen intézett támadás több aspektusból igazolta, hogy a legnagyobb gazdasági és katonai potenciállal rendelkező ország sincs megfelelő szinten felkészülve egy sor olyan eseményre, amelyek egyik pillanatról a másikra, azonosítatlan eredettel, jelentős változásokat idézhetnek elő és hosszabb távon bizonytalan helyzetet eredményezhetnek.” BONNYAI (2011.) i. m. p. 5.

¹² Uo. p. 18.

¹³ Uo. p. 6.

Emiatt felszállt egy buszra, amelyet a metróforgalom pótlására indítottak, és ott robbantotta fel a pokolgépet, így újabb súlyos csapást érte London tömeg- és közúti közlekedését.¹⁴

Mindezek következtében kijelenthetjük, hogy „a terroristák azonosítottak egy olyan szolgáltatás-célú rendszert, amelynek sérülése jelentős vezetéstechnikai káoszt, pánikot eredményezett, amelyet tovább fokozott, hogy a túlterheltség miatt a támadásokat követő órában nem csak a közel 10 milliós lélekszámú Londonban, hanem a környéken is összeomlott a mobiltelefon-szolgáltatás. Ezek az események rövid idő alatt egyértelműsítették, hogy az állam biztonságát, a nemzetgazdaság működését, valamint az állampolgárok jólétét garantáló infrastruktúrák, illetve az azok által nyújtott szolgáltatások létfontosságú kategóriába tartoznak, így azok védelmére különleges jogrend, vagy sajátos intézkedés szükséges. Az amerikai eseményeket Európa együttérzéssel figyelte, de Madrid és London szinte követelte az Európai Unió azonnali és hatékony reakcióját a történetekre.”¹⁵

A terrortámadásokat követően az EU kidolgozta saját létfontosságú rendszerem fogalmát – amely általánosságban fogalmaz és az Unió egységére irányul, amelyet a 2008/114/EK irányelvben (továbbiakban: Irányelv) materializált. Az Irányelv meghatározása szerint a létfontosságú rendszeremek „a tagállamokban található azon eszközök, rendszerek vagy ezek részei, amelyek elengedhetetlenek a létfontosságú társadalmi feladatok ellátásához, az egészségügyhöz, a biztonsághoz, az emberek gazdasági és szociális jólétéhez, valamint amelyek megzavarása vagy megsemmisítése e feladatok folyamatos ellátásának hiánya miatt jelentős következményekkel járna valamely tagállamban.”¹⁶

Elmondható, hogy az ezredfordulót követő sorozatos terrortámadások után irányult a figyelem az infrastruktúrák és a létfontosságú rendszeremek fontosságára, amelyekről – általánosságban – kijelenthetjük, hogy a mindennapi élet részét képezik, ebből következően sérülésük, kiesésük vagy megsemmisülésük az adott társadalom életére jelentős (negatív) hatást gyakorolna.

A létfontosságú rendszeremek védelme Magyarországon

A kritikus infrastruktúra és a létfontosságú rendszerem, mint fogalmak az ezredfordulót követő években jelentek meg a hazai szakmai életben és várhatóan hamarosan teret hódít a köznyelvben is, így hosszabb távon a lakosság számára is tudatosává válik ezen rendszeremek védelmének fontossága. A kritikus infrastruktúra védelem magyar szabályozási koncepcióját a 2080/2008. (VI. 30.) Kormányhatározat 1. melléklete tartalmazza, amelynek címe: Zöld könyv a létfontosságú rendszeremek védelmére vonatkozó nemzeti programról

¹⁴ MARTIN, Arthur: The moment 7/7 terrorist charged bus bomb: CCTV captures fanatic buying £4.49 battery and adjusting 11lb explosive backpack... all in front of station; SECURITY GUARD, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1351298/The-moment-7-7-terrorist-charged-bomb-CCTV-captures-fanatic-buying-4-49-battery-adjusts-11lb-explosive-backpack--SECURITY-GUARD.html> (Letöltés ideje: 2017. 10. 20.)

¹⁵ BONNYAI (2011.) i. m. p. 6.

¹⁶ 114/2008. (12. 08.) EK irányelv, az európai kritikus infrastruktúrák azonosításáról és kijelöléséről, valamint védelmük javítása szükségességének értékeléséről.

(továbbiakban: Zöld könyv). Ez a határozat, az európai zöld könyv által felvázolt elgondolást követve segítette a hazai létesítmények védelmére vonatkozó szabályok kialakítását a magyar sajátosságok figyelembevételével.¹⁷

Magyarországon ténylegesen 2011-ben, a Kritikus Infrastruktúra Védelmi Konzultációs Fórum és a 2080/2008. (VI. 30.) Kormányhatározat szerinti munkacsoport tevékenysége révén kezdődött meg a hazai jogharmonizáció, amelynek következményeképpen 2013 márciusában hatályba lépett a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről szóló 2012. évi CLXVI. törvény (továbbiakban: Lrtv.). Főszabály szerint az Lrtv. az EU Irányelv által meghatározott tagállami kötelezettségeken túl a nemzeti sajátosságokat is tartalmazza annak érdekében, hogy szigorúbb nemzeti keretszabályozást irányozzon elő.

Az Lrtv. az alapvető fogalmak meghatározása mellett nevesíti a hazai és az európai létfontosságú rendszerelemek kijelölésének eljárási rendjét, rendelkezik az üzemeltetői biztonsági terv (továbbiakban: Übt.) készítéséről és a biztonsági összekötő személlyel kapcsolatos követelményekről is. Ezek mellett deklarálja a nyilvántartás és ellenőrzés szabályait, valamint a szankcionálást egyaránt. Az Lrtv. minden ágazatra vonatkozóan irányadó, kivéve egyes rendelkezéseket a honvédelmi ágazat kapcsán. E törvény meghatározása alapján a létfontosságú rendszer elem a hazánkban – jelenleg – meghatározott 10 ágazat¹⁸ „*valamelyikébe tartozó eszköz, létesítmény vagy rendszer olyan rendszereleme, amely elengedhetetlen a létfontosságú társadalmi feladatok ellátásához – így különösen az egészségügyhöz, a lakosság személy- és vagyonbiztonságához, a gazdasági és szociális közszolgáltatások biztosításához –, és amelynek kiesése e feladatok folyamatos ellátásának hiánya miatt jelentős következményekkel járna.*”¹⁹ A nemzeti létfontosságú rendszerelemek közé azok tartoznak, amelyek sérülése, kiesése vagy megsemmisülése jelentős hatással lenne Magyarországra, míg az európai létfontosságú rendszerelemek (European Critical Infrastructure, továbbiakban: ECI) azok, amelyek kiesése jelentős hatással lenne legalább két EGT-tagállamra. Ezek védelme a rendszer elem funkciójának, folyamatos működésének és sértetlenségének biztosítását célzó, a fenyegetettség, a kockázat és a sebezhetőség enyhítésére, vagy semlegesítésére irányuló tevékenységek összessége, amelyet együttesen létfontosságú rendszer elem, más néven kritikus infrastruktúra védelemnek nevezünk.²⁰

A 2011. évi CXXVIII. törvény – a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról – végrehajtási rendeletében, a 234/2011. (XI. 10.) Kormányrendeletben egy korábbi, ugyanakkor fontos meghatározást találhatunk, amely szerint a KI fogalma: „*Magyarországon található azon eszközök,*

¹⁷ POCSKAI Ákos: Gondolatok a kritikus infrastruktúrák terrortámadással szembeni védelmének szabályozásáról. (Terror & Elhárítás, 2012/I. p. 94.

¹⁸ Ágazatok: energia, közlekedés, agrárgazdaság, egészségügy, pénzügy, infokommunikációs technológiák, víz, közbiztonság-védelem, honvédelem, társadalombiztosítás.

¹⁹ 2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről 1. § f).

²⁰ 2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről. 1. § g).

rendszerek vagy ezek részei, amelyeknek elengedhetetlenek a létfontosságú társadalmi feladatok ellátásához, az egészségügyhöz, a biztonsághoz, az emberek gazdasági és szociális jólétéhez, valamint amelyek megzavarása vagy megsemmisítése, e feladatok folyamatos ellátásának hiánya miatt jelentős következményekkel járna.”²¹ E meghatározásban foglaltak védelme érdekében, az Alaptörvény 53. cikke szerint a Kormány különleges jogrendet vezethet be, vagyis „veszélyhelyzetet” hirdethet ki az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tényezők esetén, illetve ezek következményeinek elhárítása érdekében. Megállapítható, hogy a hazai létfontosságú rendszerlemek védelme jól szabályozott, ugyanakkor egyes ágazatok részletszabályozását tekintve hiányos.

A létfontosságú rendszerlemek terrortámadásokkal szembeni védelme

Terrortámadások egész „sorozata” kellett ahhoz, hogy felismerjük, mára nem feltétlenül a sok áldozatot követelő támadások végrehajtása a terrrorszervezetek legfőbb célja, hanem az, hogy minél nagyobb káoszt, általános pánikot, lehetőleg súlyos anyagi károkat okozzanak, és a megrendítsék a nemzeti kormányokba vetett hitet.

Évszám	Intézkedés
2002	2002/475/IB Tanácsi Kerethatározat a terrorizmus elleni küzdelemről
2002	2002/996/IB Tanácsi Határozat a terrorizmus elleni mechanizmus létrehozásáról
2005	Zöld Könyv a létfontosságú infrastruktúrákra vonatkozó EU programról
2006	A Létfontosságú infrastruktúrák védelmére vonatkozó európai program (EPCIP)
2007	Az Európai Parlament állásfoglalása a terrorizmus elleni küzdelemről
2008	A Tanács 2008/114/EK Irányelve az európai kritikus infrastruktúrák azonosításáról és kijelöléséről
2008	A Tanács Kerethatározata a 2002/475/IB Kerethatározat módosításáról
2010	Az Európai Parlament állásfoglalása az EU terrorizmus elleni politikájáról

1. ábra: Az Európai Unió terrorellenes és létfontosságú rendszerlemek védelmével kapcsolatos jogszabályairól²²

A nyugati társadalmakban – véleményem szerint – az emberek nem érzik kellően aktuális és tényleges problémának az infrastruktúrák terrorizmussal szembeni védelmét, hiszen a közelmúltban nem került sor olyan terrortámadásra, amelynek kifejezetten az lett volna a célja, hogy egy létfontosságú rendszerlemet iktasson ki, ugyanakkor ne feledkezzünk meg a 2004-es madridi és 2005-ös londoni terrorcselekményekről, amelyekhez hasonló bármikor megismétlődhet (a

²¹ 234/2011. (XI.10.) Korm. rendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról 1. § 25.

²² BOGNÁR Balázs: A Magyar Köztársaság védelmi igazgatási rendszerének lehetséges korszerűsítése. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2009.

terrorcselekmények ma már a kibertérben is bekövetkezhetnek, ami egy újabb támadási felület és egy újabb védelmi szempont is). Mindezeket figyelembe véve, joggal tarthatunk attól, hogy az infrastruktúrák jelenlegi védelmi rendszere nem feltétlenül képes minden esetben megfelelően reagálni a terrorizmus által generált kihívásokra. Véleményem szerint jobb megelőzni egy támadást, mint annak következményeit felszámolni. A létfontosságú rendszerlemek bizonyos elemeit ellátják a legmagasabb szintű védelemmel, mert a cél elsősorban az, hogy a rendszer – mint egész – működőképessége fennálljon akkor is, ha annak egyes elemei ideiglenesen kiesnek.²³

A létfontosságú rendszerlemek terrorizmusból fakadó veszélyekkel szembeni védelme eltérő megközelítést igényel, mint a technológiai, vagy környezeti hatásokkal szembeni védekezés, tekintettel arra, hogy a terrorizmus esetén egy ember által előidézett kockázati tényezőről van szó. Ezzel szemben más kockázatsökkentő mechanizmusokat kellene alkalmazni, mint az emberi közrehatás nélkül bekövetkező veszélyek esetében.²⁴ Fontosnak tartom leszögezni, hogy nem minden infrastruktúra és létfontosságú rendszerlem esetében tartom indokoltnak jelentős mértékű terrorfenyegetettségéről beszélni, hanem elsősorban a kormányzati létesítményekre, a tömegközlekedési eszközökre, a lakosság alapvető ellátását biztosító létesítményekre és szolgáltatásokra gondolok, amelyek sérülése vagy megsemmisülése jelentős zavart és károkat okozna az ország, így a lakosság életében.

Az esetleges támadások megelőzése érdekében a létfontosságú rendszerlemek kijelölése során fontos lenne egy olyan fenyegetés-alapú elemzést végezni, amelynek része a terrorfenyegetettség tényszerű vizsgálata is. Legkönnyebben ezt úgy tehetnénk meg, ha a titkosszolgálatok közreműködésével felkutatnánk azokat a(z) – infrastruktúrákra potenciális veszélyt jelentő – csoportokat, amelyek célja, hogy egy terrortámadással zavart okozzanak az ország működésében. Ezután elemeznünk kellene ezeknek a csoportoknak a motivációit és felderíteni pontos céljaikat, valamint behatárolni cselekvési irányukat, kapcsolatrendszerüket és a támogatóikat. A keletkezett információkat értékelve megállapítható lenne, hogy melyik csoport milyen infrastruktúrára jelent veszélyt és mi lehet a csoport támadási módszere. A titkosszolgálatok felderítési módszerei a legalkalmasabbak arra, hogy a kijelölésben résztvevő társszervek meghatározzák egy adott intézmény vagy szolgáltató esetében azt, hogy milyen terrorizmus elleni védelmi szintet célszerű elvárni az üzemeltetőtől.²⁵ Amennyiben meg tudtuk állapítani a veszélyeztető csoportok körét, további felderítő munkával képesek lehetünk meghatározni azok támadási potenciálját is. Ezek ismeretében már lehet következtetni a szükséges biztonsági intézkedések szintjére, amelynek segítségével – valószínűleg – elhárítható, vagy késleltethető a rendszerlem sérülése, kiesése vagy megsemmisülése. Figyelembe kell venni a létesítmény védelmi struktúrájának

²³ LACZIK Balázs: A kritikus infrastruktúra védelem elveinek, céljainak és a veszélyes ipari üzemek biztonságának összefüggései, kapcsolatuk. Hadmérnök, VI. évfolyam 2. szám, 2011. p. 58.

²⁴ POCSKAI i. m. p. 122.

²⁵ Az üzemeltető az a természetes, jogi személy vagy jogi személyiség nélküli szervezet, aki vagy amely az eszköz, létesítmény, rendszer rendszerlemének tulajdonosa, engedélyese, rendelkezésre jogosultja vagy annak napi működéséért felelős.

Lásd: 2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről 1. § h).

kialakítása során azt is, hogy a terrorizmus elleni védekezésben a közszférának és a magánszférának szorosan együtt kell működni. Továbbá a védelem során olyan módszereket és eljárásokat kell alkalmazni, amelyek csak a különleges feladatok ellátására létrehozott rendvédelmi szervek eszköztárában vannak jelen.²⁶

Egy támadás megszakítását, elhárítását vagy felszámolását az üzemeltető védelmi rendszere önállóan nem tudja biztosítani. Ebben a helyzetben kiemelkedő szerepet kapnak a különleges és elsődleges beavatkozó egységek, akiknek a munkájához elengedhetetlen a naprakész információ szolgáltatása és az együttműködési készség a kijelölt létesítmények részéről. A beavatkozó egységeknek megfelelő mennyiségű és minőségű információkkal kell rendelkezniük a védendő létesítmény objektumainak fizikai jellemzőiről, a helyszínről – amelyet helyszínbéjárással és gyakorlatokkal lehet fejleszteni –, ismerniük kell a biztonsági rendszert és mindazon információkat, amelyek a védelmet, illetve a támadás elhárítását szolgálják. Az eddigi megállapítások alapján kijelenthetjük, hogy a terrorizmusból fakadó kockázatokkal szembeni védelem a hagyományostól eltérő beazonosítási és védelmi eljárást kíván. Ezért célszerűnek tartom, hogy a tényleges terrorfenyegetettséggel bíró intézmények kijelölése és védelmének szabályozása a létfontosságú rendszerelem-védelmen belül, elkülönítve kerüljenek megalkotásra, a felsorolt sajátosságokra való tekintettel.²⁷ A horizontális kritériumok vizsgálatánál jelen van az Alkotmányvédelmi Hivatal és a Terrorelhárítási Központ, amelyek szakkérdést vizsgálnak, tehát a folyamatban már benne vannak ezen szervezetek, de a végrehajtás minőségét és dinamizmusát fejleszteni kellene.

Véleményem szerint egy jól összehangolt, alaposan megtervezett és előkészített támadás megakadályozásához elégtelenek a legtöbb potenciálisan érintett üzemeltető rendelkezésére álló védelmi eszközök. Egy ilyen támadás elleni védelem csak akkor lehet hatékony, ha a védekezésben részt vevő erők számára elegendő és megfelelő minőségű, hiteles információ áll rendelkezésére a veszélyeztető tényezőkről, azok személyi összetételéről, eszközeiről, erejéről és céljairól. Emiatt nélkülözhetetlen a létfontosságú rendszerlemek védelmében a felderítés és a hírszerzés, azaz a nemzetbiztonsági szolgálatok munkája, mert a létfontosságú rendszerlemek kijelölése és védelme során meghatározó szerep hárul rájuk. A titkosszolgálatok kapcsolattartóinak és az üzemeltetőknek, védendő intézmények képviselőinek együttműködése a felderítési munka során nélkülözhetetlen. Fontos, hogy a létfontosságú rendszerlemek üzemeltetői (vagy biztonsági összekötő személyei) személyes, jó kapcsolatokat ápoljanak az érintett felderítő szervekkel és hozzájuk naprakész információk jussanak el az infrastruktúrákról, kapcsolatrendszerükről, ezek gazdasági érdekeltségeiről és céljaikról.²⁸

Megállapítható, hogy a létfontosságú rendszerlemek ágazati szabályozásának részleges hiánya – gondolok itt például a közlekedés ágazatára – komoly kockázatot hordoz magában. Ennek következtében folyamatosan gyengül a terrortámadásokkal szembeni védelem, amelynek fejlesztéséhez az e célra specializálódott eljárásokra és a különleges szaktudással rendelkező szakértők munkájára van szükség.

²⁶ POCSKAI i. m. p. 124.

²⁷ POCSKAI i. m. p. 125.

²⁸ Uo. pp. 125-126.

Véleményem szerint a védelemben részt vevő szervek összehangolása és együttműködése szükséges, valamint a naprakész információk áramlását kell biztosítani a létesítmény üzemeltetője és a védekezésben részt vevő szervek között. A javaslatoknak és elvárásoknak meg kell jelenniük a létfontosságú rendszerelemek védelmével kapcsolatos jogszabályokban, hiszen csak a szilárd jogi alapokon álló védelem lehet megfelelő és hatékony. Meglátásom szerint sokkal nagyobb figyelmet kell a jövőben fordítanunk az infrastruktúrák és a létfontosságú rendszerelemek terrortámadásokkal szembeni védelmére, ugyanis ezek működésképtelenné tétele a terroristák számára az egyik leghatásosabb eszköz céljaik eléréséhez. Ennek oka, hogy az infrastruktúrák biztosítják az emberek rutinszerű, megszokott életviteléhez szükséges feltételeket, ugyanakkor egymásra is hatással vannak, mert kölcsönös függésben állnak. Emiatt kiesésük a jelenlegi társadalmi és gazdaság berendezkedést egyaránt veszélyeztetné.

Potenciális célpontok

Carlos Marighella 1969-ben megjelent írásában²⁹ kimutatta, hogy egy államban a kormányzati működés központjai a nagyvárosok, azaz az ott elhelyezkedő rendvédelmi szervek, államigazgatási épületek, országos szolgáltatók központjai, valamint az állam egyéb intézményei. Az ezekre mért csapás sokkal hatékonyabban béníthatja meg az adott államot, mint bármi más.³⁰ Később, Abu Musab al-Suri az interneten 2004-ben megjelent művében, „Felhívás a világméretű iszlám ellenállásra” címmel meghatározta a legfőbb célpontokat egy terrortámadáshoz. Prioritásként kezelte a gazdasági és stratégiai célpontokat, úgymint az olajinfrastruktúra, metróhálózat és ezek csomópontjai, autópályák, katonai bázisok és médiaközpontok, de ezek mellett a polgári lakosság támadását is kiemelkedően fontosnak tartotta.³¹

Láthattuk, hogy az „Iszlám Állam” terroristái a „pszeudóállam” terjeszkedése során – a lakosság mellett – mindent megsemmisítettek, ami csak az útjukba került, saját területeiken például az infrastruktúrákat is. Rádöbentek, hogy ha nincs infrastruktúra egy adott területen, akkor ott „megáll az élet”, és ezt a tudást az európai terrortámadásaik során felhasználhatják.³² „Az elmúlt években folyamatosan kapunk híreket arról, hogy egy-egy informatikai rendszer kiesése milyen károkat okozott egy adott ország normális működésében. A komoly had-, biztonság- és informatikai kultúrával rendelkező országok éppen ezért a 21. század elejének egyik legkomolyabb kihívásaként kezelik a kritikus információs infrastruktúrák védelmének vagy éppen támadásának kérdését.”³³

²⁹ A városi gerilla kézikönyve

³⁰ MARIGHELLA, Carlos: Minimanual of the Urban Guerilla. Adelphi Papers The IISS, London, 1971.

³¹ SZABÓ András: Nemzetbiztonsági kihívások a terrorizmus aszimmetrikus hadviselésének területén. Szakmai Szemle 2016/4. p. 15.

³² BESENYŐ János – PRANTNER Zoltán – SPEIDL Bianka – VOGEL Dávid: Az Iszlám Állam – Terrorizmus 2.0 – Történet, ideológia, propaganda. Kossuth Kiadó, Budapest, 2016. p. 29.

³³ KOVÁCS László – KRASZNAY Csaba: Digitális Mohács. Egy kibertámadási forgatókönyv Magyarország ellen. Nemzet és biztonság, 2010/1. p. 44.

Az ezredforduló utáni terrorcselekményeket tanulmányozva kijelenthetjük, hogy a létfontosságú rendszerelemek elleni terrortámadások valószínűsége egyre nő. Számításba kell vennünk azt, hogy a terroristák felhasználhatják zavarokozásra az infrastruktúrák elleni támadást és az ebből adódó működési zavar a rendszer fizikai sérülésével fog együtt járni. Emellett az a tény, hogy a terroristák elsősorban a védelem gyenge pontjai ellen intéznek támadásokat, elsődleges célpontokká tette a tömegközlekedést és a tömegtartózkodási helyeket is.³⁴

Egy Magyarország területén bekövetkező terrortámadás számos negatív következménnyel járna. Elsősorban az emberéletekre, anyagi károkra, társadalmi, gazdasági és politikai hatásokra gondolok, de számításba kell vennünk azt a következményt is, hogy a média segítségével a világ minden pontjára eljutna az információ, hogy egy olyan nemzet lakossága sincs biztonságban a terroristákkal szemben, amelyik – saját megítélése szerint – megtette a kellő intézkedéseket az ország védelmének érdekében. Amennyiben hazánk stratégiaiilag³⁵ fontos pontjait érné támadás, az „ország életének” menete több mint valószínű, hogy lelassulna, ami számos negatív következménnyel járna. Magyarország ilyen pontok terén „szerencsére” nem túl gazdag, azonban nagyon Budapest-centrikus. Ennek megvannak az előnyei és a hátrányai is. Abban az esetben, ha Budapestet terrortámadás érné, vélhetően az egész ország elhúzódó válságba kerülne, már csak azért is, mert itt él a teljes lakosság egyötöde.

Hazánk jelenleg – célpontként – nem érintett a terroristák tevékenységét tekintve, továbbá Magyarország biztonsági helyzete napjainkban is szilárdnak mondható. Az ország terrorfenyegetettsége továbbra is az egyik legalacsonyabb Európán belül, annak ellenére is, hogy Magyarország kellő felkészültséggel vesz részt a terrorizmus elleni küzdelemben. Ne feledkezzünk meg ugyanakkor arról sem, hogy Magyarországon (is) bármikor bekövetkezhet egy terrortámadás, hiszen a teljes biztonság garantálása továbbra sem kivitelezhető. Véleményem szerint 100%-os biztonság nincs és a fenyegetettség sohasem lehet nulla. Mindig e kettő között vagyunk, azonban a biztonsági intézkedések mindig azt a célt kell, hogy szolgálják, amely által a veszélyeztetettséget a legalacsonyabb szinten tudjuk tartani, emellett a következményeket a legmagasabb szinten tudjuk kezelni.

³⁴ NAGY Rudolf: A kritikus infrastruktúra védelme elméleti és gyakorlati kérdéseinek kutatása. Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2011. p. 5.

³⁵ „Stratégiai terrortámadásnak a nagy áldozatszámmal járó, nagy médiafigyelmet kiváltó, s ennek következtében nagy félelemkeltő hatású terrortámadásokat nevezünk. Fontos ugyanakkor jelezni, hogy a stratégiai terrortámadások nem feltétlenül okoznak olyan stratégiai léptékű károkat, mint például egy erőmű, egy nagyváros, vagy épp egy vezető politikus elleni merénylet. A „stratégiai” jelző tehát itt alapvetően a kiváltott félelemre és a társadalom terrorizmusképére, s nem a konkrétan okozott kárra vonatkozik.” TÁLAS Péter: A londoni merénylet azt is üzeni, hogy gyengülnek a dzsihadisták. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések, 2017/8. p. 1.

Felhasznált irodalom:

- BESENYŐ János – PRANTNER Zoltán – SPEIDL Bianka – VOGEL Dávid: Az Iszlám Állam – Terrorizmus 2.0 – Történet, ideológia, propaganda. Kossuth Kiadó, Budapest, 2016. p. 256. ISBN: 978 963 098 4416.
- BOGNÁR Balázs: A Magyar Köztársaság védelmi igazgatási rendszerének lehetséges korszerűsítése. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2009. p. 129. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2010/bognar_balazs.pdf (letöltve: 2019. 02. 23.)
- BONNYAI Tünde: A kritikus infrastruktúra védelem elemzése a lakosságfelkészítés tükrében. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2014. p. 219. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2014/bonnyai_tunde.pdf (letöltve: 2019. 02. 22.)
- BONNYAI Tünde: A kritikus infrastruktúra védelem fogalmi rendszere, hazai és nemzetközi szabályozása. Katasztrófavédelmi Tudományos Tanács Pályázata, 2011. p. 61. <http://www.vedelem.hu/letoltes/anyagok/382-a-kritikus-infrastruktura-vedelem-fogalmi-rendszere-hazai-es-nemzetkozi-szabalyozasa.pdf> (letöltve: 2019. 02. 21.)
- KOVÁCS László – KRASZNAY Csaba: Digitális Mohács. Egy kibertámadási forgatókönyv Magyarország ellen. Nemzet és biztonság, 2010/1. pp. 44-56. ISSN: 1789-5286. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/kovacs_laszlo_krasznay_csaba-digitalis_mohacs_.pdf (letöltve: 2019. 02. 22.)
- LACZIK Balázs: A kritikus infrastruktúra védelem elveinek, céljainak és a veszélyes ipari üzemek biztonságának összefüggései, kapcsolatuk. Hadmérnök, VI. évfolyam 2. szám, 2011. pp. 55-68. ISSN: 1788-1919. http://hadmernok.hu/2011_2_laczik.pdf (letöltve: 2019. 02. 23.)
- MARTIN, Arthur: The moment 7/7 terrorist charged bus bomb: CCTV captures fanatic buying £4.49 battery and adjusting 11lb explosive backpack... all in front of station SECURITY GUARD <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1351298/The-moment-7-7-terrorist-charged-bomb-CCTV-captures-fanatic-buying-4-49-battery-adjusts-11lb-explosive-backpack--SECURITY-GUARD.html> (letöltve: 2017. 10. 20.)
- MARIGHELLA, Carlos: Minimanual of the Urban Guerilla. Adelphi Papers The IISS, London, 1971. p. 95. ISBN: 146 640 6801.
- NAGY Rudolf: A kritikus infrastruktúra védelme elméleti és gyakorlati kérdéseinek kutatása. Doktori (PhD) értekezésének szerzői ismertetése. Budapest, 2011. p. 10. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/nagy_rudolf_thu.pdf (letöltve: 2019. 02. 23.)
- POCSKAI Ákos: Gondolatok a kritikus infrastruktúrák terrortámadással szembeni védelmének szabályozásáról. (T)error & Elhárítás, 2012/I. pp. 93-129. ISSN: 2064-0374. http://tek.gov.hu/tt_pdf/1.%20C3%A9vfolyam%201.%20sz%C3%A1m.pdf (letöltve: 2019. 05. 30.)

- SIMON László: A fokozódó terrorizmus Európában és annak hatása a katonai tömegrendezvények biztosítására. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat - Szakmai Szemle, 2015. 2. szám, pp. 145-162. ISSN: 1758-1181. http://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2015_2_szam.pdf (letöltve: 2019.03.09.)
- SZABÓ András: Nemzetbiztonsági kihívások a terrorizmus aszimmetrikus hadviselésének területén. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat - Szakmai Szemle, 2016. 4. szám, pp. 5-30. ISSN: 1758-1181. http://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2016_4_szam.pdf (letöltve: 2018. 07. 01.)
- TÁLAS Péter: A londoni merénylet azt is üzeni, hogy gyengülnek a dzsihadisták. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések, 2017/8. p. 8. ISSN: 2063-4862. http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2017-8-a-londoni-merenylet-azt-is-uzeni-hogy-gyengulnek-a-dzsihadistak-talas-p.original.pdf (letöltve: 2018. 07. 01.)
- Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001 (USA PATRIOT Act) Sec. 1016. (c) (1); <http://www.intelligence.senate.gov/patriot.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 03. 09.)
- 114/2008. (12. 08.) EK irányelv, az európai kritikus infrastruktúrák azonosításáról és kijelöléséről, valamint védelmük javítása szükségességének értékeléséről. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0114> (letöltve: 2019. 02. 17.)
- 2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1200166.tv (letöltve: 2019. 02. 17.)
- 234/2011. (XI.10.) Kormányrendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1100234.kor

**A SZIVÁROGTATÓK „TRIÁSA” A KIBERTÉRBEN:
SZABADSÁGHARCOSOK VAGY ÁRULÓK?**

I. Információ, egyén és az állam

„A háború kilencven százalékban információ!”
Napoleon Bonaparte¹

Az alábbi tanulmányban a világsajtót felrázó, illetve az állami hírszerző és nemzetbiztonsági szolgálatokba vetett társadalmi hitet megrendítő, szivárogtatási és minősített információkat felfedő botrányos esetek háttéréről és jelenségéről szeretnék egy rövid elemzést, áttekintést nyújtani. Három esetet fogok különös hangsúllyal megvizsgálni, amelyeknek világméretű, mondhatni történelmi jelentőségük volt, és hatásuk nyomán kétségtelenül fontos politikai és stratégiai változtatások foganatosítására kényszerültek a világ fő döntéshozói és a különféle nemzetbiztonsági, elemző ügynökségek, avagy a hírszerző közösségek (*intelligence communities*) parancsnokai.

Nevezetesen, rövid, célratoró elemzésemben arra vállalkozom, hogy ismertessem az egykori amerikai hegyivadász és számítógépes adatelemző katona **Bradley** (avagy a 2014-es nemváltása után immár **Chelsea**) **Manning** történetének háttérét, majd az ausztrál **Julian Assange** kiberszakértő, újságíró és az általa 2006-ban alapított **WikiLeaks** portál bemutatása következik, illetve végül a kétségtelenül legnagyobb hírű és hatású amerikai nemzetbiztonsági kiberszakértő, **Edward Snowden**, mint orosz kém, avagy amerikai szabadságharcos háttértörténetét fogom áttekinteni. Mindhárom esetben közös találkozási origó-pontnak bizonyult a már említett WikiLeaks internetes információs portál és a kibervilágra jellemző digitális adat-továbbítás jelensége, továbbá a minősített (bizalmas, titkos vagy szigorúan titkos besorolású) katonai információkhoz, államtitkokhoz való hozzáférés lehetősége és kihasználása sajátosan egyéni vagy más (politikai) célok, de jellemzően nem anyagi haszonszerzés érdekében. A következő oldalakon megkísérlem feltárni és az elérhető, többnyire másodlagos forrású információk alapján megvizsgálni a fenti, vitatott megítélésű híres-hírhedt szivárogtató személyiségek közös pontjait, illetve az őket motiváló tényezőket és befolyásoló háttéreszméket. Korlátozott terjedelmi és tartalmi okokból ezúttal kevésbé fogom tetteik jogi vagy nyilvánvalóan negatív biztonságpolitikai következményeit áttekinteni, amelyekről amúgy is számos részletes tanulmány és elemzés született az utóbbi években.

Azonban, mielőtt nekilátnánk a fent említett híres esetek bemutatásának, fontosnak tartok egy rövid elméleti, fogalmi alapozást nyújtani az információ, illetve az egyén és az állam szövevényes, bonyolult kapcsolatrendszeréről. Napjaink új

¹ CITATUM Napoleon idézetek: https://www.citatum.hu/szerzo/Bonaparte_Napoleon
(Letöltés ideje: 2019. 04. 10.)

jelenségeit és gyors technológia-alapú változásait taglalva, szakemberek és laikusok egyaránt hajlamosak általánosítva és leegyszerűsítve hangoztatni, hogy a 21. század az információ posztmodern korszaka, amelynek hajtóereje a digitális adat, mondhatni az új korszak olaja.² Valójában az információ, legyen az bármilyen formában és felületen is hozzáférhető, az írott történelem évezredei során igencsak létfontosságú volt a hatalom fenntartása és stratégiai előnyszerzés szempontjából. Elég, ha csak a zseniális hadvezér és államférfi Napóleon idézett híres mondására gondolunk, vagy felidézzük Nathan Rotschild bankár történetét, aki úgyszintén a francia császár 1815. június 18-i waterlooi vereségének első kézből származó és mindenkit megelőző híréből szerzett mesés vagyont a londoni tőzsdén³ csupán egy nap alatt.

Az információ, ha kellő mennyiségben, minőségben és csupán korlátozott felhasználói kör számára áll rendelkezésre, óriási stratégiai, taktikai előnyszerzésre lehet alkalmas úgy a hadvezetők, politikai döntéshozók, mint az üzletemberek számára. Nyilvánvalóan ezt a régi felismerést hivatottak szolgálni a fennálló törvényes rend védelme vagy az állam és a társadalom fennmaradása érdekében az állam szolgálatában tevékenykedő polgári és katonai hírszerző- és elhárító szolgálatok, vagy közismertebb nevükön a titkosszolgálatok. Az államelméleti jogfilozófiai alapvetések alapján megállapítható, hogy az ókor óta az emberiség által létrehozott legmagasabb rendű és legbonyolultabb szerveződési forma, a szervezett és törvényes erőszak-monopólium letéteményese nem más, mint az állam.⁴ Az állam, mint a legmagasabb rendű szervezeti létforma nagyon sokféle eredetű – teokratikus, népszuverenitás alapú demokratikus, monarchikus stb. – legitimitásából kifolyólag minden szükséges eszközt felhasználhat létezése és zavartalan működése fenntartása érdekében, hiszen a történelmi tapasztalatok alapján megállapítható, hogy az államrend nélküli kaotikus, anarchikus állapot sokkal rosszabb életkörülményeket eredményezhet a polgárok egyéni és közösségi szintjén, mint a legrosszabb despotikus, ellenben rendezett és létbiztonságot nyújtó állam szervezetén belüli lét. E rend és biztonság fenntartása érdekében az államnak és az azt megtestesítő mindenkori legitim kormánynak, mint a törvényes rend felügyelőjének és a társadalom túlélését biztosító szervezet működtetőjének sokféle feladatellátásra van felhatalmazása a polgárok részéről, következésképp számos eszközrendszerrel rendelkezik egy adott társadalom nagy rendszereinek (politikai, gazdasági, szociális egyéb) fenntartása, oltalmazása érdekében. A kulcsfontosságú információk tömege, illetve a potenciális veszélyforrásokról, fenyegetésekről szóló értesülések feletti kizárólagosság, hegemonia elve is az államhatalom kelléktárába tartozik, bármennyire is nehezen értelmezhető ez napjaink felfoghatatlan mennyiségű digitális adatdömpingjének korában. Mindezeket az államelméleti alapvetéseket ugyanakkor fontosnak tartom kifejteni, hiszen ebben a kontextusban érthetőbbé és tisztábbá válik az államérdek, társadalmi érdek és az esetlegesen sérülő egyéni szabadságjogok közötti bonyolult viszony és prioritásrendszer

² Clive CUMBY amerikai üzletember, a ClubCard cégalapítójának elhíresült bon motja 1994-ből, az olajmilliárdos Paul Getty mondását aposztrofálva: <https://medium.com/@adeolaadesina/data-is-the-new-oil-2947ed8804f6> (Letöltés ideje: 2019. 04. 10.)

³ Lásd Brian CATHCART híres műve: *The News from Waterloo*; London: Faber&Faber, 2015.

⁴ Francis FUKUYAMA: *A politikai rend eredete*; Budapest: Akadémiai. 2012

kapcsolata⁵. Az ókori Sumér és Kína ősi államformáitól egészen napjainkig az állam és a társadalom érdeke természetesen elsőséget, mondhatni abszolút prioritást élvezett az egyéni szabadságjogokhoz képest. A két pusztító világháborút követően a 20. század második felében a nyugati világban ez az államközpontú jogi, politikai paradigma lassan kezdett megváltozni és átalakulni, elsősorban Észak Amerikában, az állam prioritásától az egyén, mint szubjektum irányába. E jogfilozófiai eltolódás különösen tetten érhető az Egyesült Nemzetek 1948-as Emberi Jogok Egyetemes Alapokmánya és az 1950-es Európa Tanács Emberi Jogok Európai Egyezményének politikai, filozófiai szellemiségében, amelyek egyaránt elsősorban az emberre, mint egyénre és önálló, szuverén individuumra helyezik a hangsúlyt az emberi jogok tiszteletben tartását szavatoló államszervezetek ellenében.⁶ Mindezen jogelméleti alapvetések alapján a későbbiekben látni és érteni fogjuk, hogy miért tartják – elsősorban az egyéni szabadságjogok primátusát hirdető liberális jogvédő szervezetek, jogászok, újságírók – inkább hőskönek, mintsem árulóknak, az állami nemzetbiztonsági szolgálatok berkeiből szivárogtató⁷ vagy államtitkokat nyíltan felfedő és közzétevő belső embereket.

A fenti jogi és politikai filozófiai változások, folyamatok kiegészítéseképp a nyugati világban, különösen a hidegháború 1991-es lezárulását követően, jelentős paradigmaváltás következett be az információs szolgálatok fontosságának és működésének létjogosultsága tekintetében, és rájuk nézve nem kifejezetten pozitív vonatkozásban. A Reagan elnök által csak ős-gonosz, istentelen birodalomnak lefestett Szovjetunió gyors szétesése már nem tette szükségessé a nagy apparátusú és befolyású hírszerző, elemző, elhárító szervezetek, ügynökségek költséges fenntartását a nyugati világban. A titkosszolgálatok feleződése, drasztikus karcúsítása terén hasonló, illetve még durvább helyzet következett az 1990-es években Jelcin elnök alatt fél-kaotikus állapotba kerülő és gazdasági csőd szélére süllyedő Oroszországban⁸ is, csupán sokkal súlyosabb következményekkel. A felhalmozott szakértelem, tapasztalat, humán és technikai erőforrás egy része számos esetben a szervezett bűnözés, a szakadár terrorista csoportosulások, vagy a későbbiekben komoly nemzetközi konfliktusokat okozó ún. „lator államok”⁹ érdekszférájába vagy birtokába került.

A 2001. szeptember 11-i New York-i és washingtoni terrortámadás az Egyesült Államok háterszága és fő centrumai ellen, akárcsak Oroszországban a moszkvai és kaukázusi terrortámadás-sorozat, egyaránt ráébresztették a két rivális nagyhatalmat, hogy mennyire sebezhetőkké váltak az új típusú, aszimmetrikus fenyegetésekkel szemben, amelyekre már nem lehet megfelelő megoldás az elrettentő nukleáris

⁵ KÖRÖSÉNYI András: „Kormányzati rendszerek. In: Mi a Politika? Budapest, Századvég, 1994. pp.23-28.

⁶ Lásd CSUTAK Zsolt: Hetvenéves az ENSZ Emberi Jogok Alapokmánya; Újkor.hu 2018.12.23-i szám: <http://ujkor.hu/content/ensz> (Letöltés ideje: 2019. 03. 25.)

⁷ Angol szakkifejezéssel élve leakers (minősített, bizalmas információkat anonim módon nyilvánosságra hozó személyek) vagy whistleblowers (minősített, bizalmas, titkos vagy szigorúan titkos besorolású filelokat információkat hír és botránykeltő módon közzé tevő belső munkatársak, akik még személyazonosságukat is felvállalják pl. Edward Snowden)

⁸ GAZDAG Ferenc (szerk.): Oroszország és Európa; Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény, Budapest, Zrínyi, 2004. pp. 405-408.

⁹ Ifjabb Bush elnök elhíresült kifejezése alapján rogue state vagy lator államok, mint Irán, Irak, Afganisztán, Észak Korea (és burkoltan Oroszország is).

csapásmérő erő vagy stratégiai bombázók serege. Továbbá az új elektronikus, számítógép-alapú technológiák, és különösképpen az ezredforduló idejére globálisan elterjedté váló internet korában a teljesen újszerű kiberbűnözés és -hadviselés megjelenése drasztikusan megváltozott, új körülményeket és kihívásokat eredményezett a változásokat kis fáziskéséssel, lomhán követő állami védelmi szféra berkeiben.

A felfoghatatlan mennyiségben és exponenciálisan növekvő digitális adattengerből kihalászott, algoritmusok által megsűrűt hasznos és értékes információk védelme többrétű, igen bonyolult feladattá vált az utóbbi két évtizedben. Egy olyan folyamattá, amely során már a hagyományos, kinetikus harcmódot hoz szokott és kiképzett katonák és szakértők nem alkalmazhatóak, hanem sajátos képességekkel és szaktudással rendelkező hivatásos vagy külső szerződéses civil partnerekre is szükség van. Tipikusan mint Manning és Snowden közlegények, akik viszont harctéri küldetésre már nem voltak alkalmasak, ellenben adatkezelő technikusként, valamint fő hálózati adminisztrátorként az általuk is elérhető minősített információk adathalmazát, mint fegyvert kezelték, vagy akár használhatták volna bárki ellen. A digitális világban a fegyver már nem csupán a gépkarabélyt és a pusztító modern haditechnikát jelenti, hanem amint Waltzman professzor, az amerikai RAND Corporation kutatója is kifejtette, teljességgel fegyvernek tekinthető a stratégiai döntéseket meghatározó és egy fegyveres konfliktus kimenetelét is befolyásolni képes érzékeny információk halmaza is.¹⁰

A sorsfordító 2000-2001-es évben egy csapásra újra felerősödött a megelőzést, felderítést, stratégiai fontosságú információelemzést szolgáló állami biztonsági szervezetek, agytrösztök és segítő szakértők munkájának fontossága, akik a maguk puha (mondhatnánk: soft power) készségeik révén hatékonyan hozzájárulnak számos probléma, krízis, konfliktus megelőzéséhez, elfojtásához a kinetikus erők (haderő) pusztító és igen költséges beavatkozása előtt, vagy akár anélkül. Itt érdemes megemlítenünk James Mattis tábornok, leköszönt amerikai védelmi miniszter 2017. februári kongresszusi meghallgatásán tett világhíressé vált kijelentését, miszerint ahány dollárt a Kongresszus elvesz a külügyminisztériumtól (a diplomáciától, illetve a hírszerzéstől), annyit oda is adhat neki (vagyis a Pentagonnak), hogy vegyen muníciót a katonáinak,¹¹ hiszen a felmerülő problémákat, külső konfliktusokat puha vagy durva módon, de az Egyesült Államoknak meg kell oldania.

Az amerikai és orosz stratégiai gondolkodás nemzetbiztonsági paradigmaváltása, illetve visszaállása a korabeli állapotokra újra összhangot és párhuzamosságot mutatott a 2000-es évek elején. Az Egyesült Államokban a Clinton-korszakot követően radikális politikai és államigazgatási változások következtek, hiszen egy mély amerikai küldetésstudattal és istenfélő messianisztikus lelkesedéstől is hajtott neokonzervatív republikánus elnök került a Fehér Házba, ifjabb George W. Bush személyében. Mindezen amerikai változásokkal párhuzamosan a politikai és gazdasági káoszba süllyedő Oroszországban az idős és

¹⁰ WALTZMAN, Rand: The Weaponization of Information; The Need for Cognitive Security. Rand Corp., 2017. pp. 7-9.

¹¹ James MATTIS 2017-es kongresszusi meghallgatásáról lásd: <https://www.businessinsider.com/mattis-state-department-funding-need-to-buy-more-ammunition-2017-2> (Letöltés ideje: 2019. 04. 10.)

alkoholproblémákkal küzdő Jelcin elnököt egy agilis, dinamikus, szovjet birodalmi nosztalgiával és nagy-orosz tervekkel rendelkező, egykori KGB-s főtisztból lett jogász politikus váltotta a Kremlben, az alig negyvenéves Vladimir Putyin személyében. Mindkét erélyes állami csúcsvezető elkötelezett híve volt az erős államszervezetnek és a nemzeti érdek abszolút érvényesítésének (legyen is az bármilyen ködösen meghatározható eszmerendszer), amely magától értetődőnek tartotta a biztonsági szolgálatok jelentősen felerősödő szerepét és feladatrendszerét, különösen a bekövetkező iszlamista gyökerű, drámai terrorcselekmények hatására úgy az USA-ban, mint Oroszországban. E nagyon központosító *etatista* (államközpontú) elvű politikai elgondolás éles kontrasztban van úgy a klasszikus liberális, mint a neoliberalis, és különösképpen az ún. *libertáriánus*¹², az individuális emberi szabadságjogok elsőbbségét és a decentralizált, minimalista (ún. éjjeliőr) államrendet hirdető ideológiákkal szemben. Ez utóbbi libertáriánus eszme körülbelül fél évszázada igencsak népszerű a fejlett nyugati országokban, és elsősorban az amerikai és kanadai társadalomban. A hagyományos amerikai egyéni önmegvalósítás elve és az ugyancsak népszerű hőskultusz jegyében nem meglepő e politikai eszmerendszer népszerűsége az Egyesült Államokban, ahol különféle felmérések alapján a felnőtt lakosság 7-20%-a tartja magát libertáriánusnak¹³, ezzel a harmadik legnagyobb támogatottságú politikai tömörülésnek számítanak a klasszikus konzervatív, baloldali/liberális tömb hívei mellett. Az eszmei szembenállás és politikai konfliktus az egymással élesen szembenálló fenti rendszer hívei között nyilvánvalóan rendszeresen felszínre tör. A nagyobb probléma akkor jelentkezik hatványozott hangsúllyal, amikor a minősített információkhoz és titkos nemzetbiztonsági rendszerekhez is hozzáférő fegyveres vagy biztonsági szolgálatok tagjainak, amint látni fogjuk például Manning vagy Snowden esetében, az egyéni zavaros politikai nézetei, illetve szabadságfelfogása erősebbnek bizonyul, mint titoktartási esküjük vagy a különféle nemzetbiztonsági háttérintézményekkel kötött szerződésük megkötései.

II. A szivárogtatók triász

A tanulmányban bemutatásra kerülő, szivárogtató triázként is elhíresült két amerikai (Manning és Snowden) illetve a brit-ausztrál Assange története és életpályája felettébb sok hasonló vonást visel, és közös, harmonizáló személyiségjegyekben osztozik. Az első szembetűnő közös jellemvonás a fent említett sajátosan fél-anarchikus politikai filozófiához fűződő rokonszenvük, hiszen úgy Manning és Snowden,¹⁴ mint Julian Assange¹⁵ egyaránt, gyakorlatilag libertáriánusnak tartják magukat, akik felfogásuk szerint hazájuk mindenkit elnyomó és totalitárius zsarnokságra törő kormánygépezete ellen léptek fel tiszta és őszinte

¹² Jobb és baloldali libertáriánus politikai filozófia az egyéni szabadságjogok abszolút primátusát hirdeti az állammal szemben, csak eltérő gazdasági és jogi értelemben. Lásd: Stanford Encyclopedia of Philosophy, SUP, 2002.

¹³ Lásd az amerikai CATO Intézet saját felmérését: <https://www.cato.org/blog/how-many-libertarians-are-there-answer-depends-method> (Letöltés ideje: 2019. 04. 12.)

¹⁴ EPSTEIN, Jay: *How America Lost Its Secrets: Edward Snowden, the Man and the Theft*; New York: Random House, 2016, pp. 35-38.

¹⁵ A libertárius Reason című online magazin interjúja Assange-al 2010-ből: <https://reason.com/2010/11/30/assange-im-influenced-by-ameri/> (Letöltés ideje: 2019. 04. 12.)

haza-, illetve emberszeretetből. Ez utóbbi kissé patetikusnak tűnő snowdeni érvelés mellett, a jogosan kételkedők hangját visszhangozva azonban itt érdemes lehet megjegyeznünk – további részletes elemzés bemutatásának lehetősége nélkül –, hogy úgy Snowden¹⁶, mint Assange esetében az orosz titkosszolgálatok hathatós anyagi és intellektuális befolyása kimutathatónak bizonyult, ha nem is közvetlen, de közvetett bizonyítékok és különösképpen ráutaló magatartásuk révén.¹⁷

Az amerikai hegyivadász alakulatnál szolgáló, majd Irakba vezényelt és unalmas számítógépes adatkezelői munkái révén minősített információkhoz is hozzáférő Chelsea, helyesebben akkor még férfiként Bradley Manning 2013-ban elutasított felmentési kérvényében is többször hangsúlyozta Amerika iránti szeretetét és lojalitását.¹⁸ Ő sajátos módon elkülönítette eszményi hazáját az amerikai kormány és hadsereg intézményeitől – amire amúgy hűségesküt tett –, ahol véleménye szerint rendszeresen bűncselekményeket követtek el külföldi és hazai polgárok ellen. Mindezen felismerések tükrében Manning a lelkiismeretére hallgatva, a híres pszeudo-anarchista, etikus kapitalistának is hirdetett WikiLeaks portál nyilvánosságán keresztül próbált fellépni, egyfajta magányos, igazságfeltáró szuperhősként.

Harci szerepjátékaik során felvállalt hős karakterük, világjobbító vagy megváltó küldetéstudatuk visszaköszönni, feltörni látszott a hétköznapok monoton, rutinszerű adatelemző tevékenységei során, amikor izgalmas és természetesen nagyon zárt körben hozzáférhető minősített adatokra, felvételekre bukkantak. Ilyen emlékezetes momentum volt Manning esetében, amikor számítógépes adathalász kutakodásai alatt rákattintott egy amerikai AH-64 Apache harcihelikopteres bevetési egység félresikerült és eltitkolt bagdadi akciójának videójára, amelyben ártatlan iraki civilek mellett két nyugati újságíró is meggyilkoltak az amerikai katonák, a járulékos veszteség kategóriája alatt elkönyvelve az áldozatokat (a híres-hírhedt *collateral damage*).¹⁹ A huszoneves Bradley Manning, nem mellesleg komoly beilleszkedési és pszichológiai problémákkal terhelten, magára maradva az amerikai hadseregben, úgy érezte, hogy utolérte őt az igazság pillanata és az ő egyéni küldetése és feladata lesz, hogy e drámai, tragikus eseményt megismertesse a világgal. Természetesen, naiv módon, abszolút nem számolt (vagy nem is feltételezte) a közzétételt követő erőszakhullámmal, amelyben több száz amerikai katona és ártatlan iraki polgár vesztette életét az elkövetkező időszakban. Nyilvánvalóan, a közzétett dokumentumok egyáltalán nem javítottak az amerikai haderő elismertségén, sőt morál-romboló negatív tömegpszichológiai hatásuk kétségtelenül bebizonyosodott, ugyanakkor a kibontakozó globális iraki háború-ellenes kampány révén sikerült felgyorsítani a közel egy évtizedes háború-

¹⁶ A Military c. amerikai online magazin összeállítása kongresszusi információk alapján: <https://www.military.com/daily-news/2016/12/22/inquiry-says-snowden-contact-russia-spy-services.html> (Letöltés ideje: 2019. 04. 12.)

¹⁷ EPSTEIN i.m. pp.185-190.

¹⁸ Lásd a róla szóló amerikai ABC-s sajtó összeállítást: <https://abcnews.go.com/US/chelsea-manning/story?id=44809970> (Letöltés ideje: 2019. 04. 11.)

¹⁹ Lásd a BBC beszámolóját az iraki hadinaplókról a Wikileaks-en:

<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-11612731> (Letöltés ideje: 2019. 04. 11.)

befejezését, amelyben körülbelül 5 ezer amerikai katona és több mint 66 ezer iraki civil és mintegy 45 ezer fegyveres ellenálló vesztette életét.²⁰

Mindhárom szivárogtató személy számítógépes harci szerepjátékok²¹ megszállottja volt, oly módon és mértékben, hogy bizonyos oknyomozó elemzők²² és pszichológusok szerint ez láthatóan radikális hatással bírt valós személyiségük torzulására és döntéseik alakulására is.

A számítógépes játékok hőskultuszának felvállalásán túl, mindhárom személyiség gyerekkorában komoly problémákkal küzdött a formális iskolai oktatás követelményeinek teljesítése terén és egyáltalán nem szellemi, intellektuális hiányosságaik, hanem elsősorban viselkedési, beilleszkedési, magatartási, szociálpszichológiai problémáik miatt. Snowden kihagyta a középiskolai érettségét, ellenben kimagasló technikai és számítástechnikai érzékkel és autodidakta módon szerzett ismeretekkel bírt, akárcsak a fura csodagyerekeknek elkönyvelt ausztrál Julian Assange²³ is, aki tinédzserkorában több tucatnyi iskolát volt kénytelen kipróbálni és saját szórakoztatására új számítógépes programot és alkalmazásokat fejlesztett az ausztrál iskolai oktatási rendszer kereteit feszegetve. Mindezek az extravagáns személyiségjegyek életük későbbi meghatározó momentumaiban újra markánsan előtűnnek mindhármuk esetében. A katonai tapasztalatok és a haza szolgálata egyenruhában teljesen távol állt a fél-anarchikus társadalmi berendezkedéssel is szimpatizáló ifjú Assange-tól, nem úgy Manning és Snowden esetében, akik, a szeptember 11-i Amerika-ellenes terrortámadást követő amerikai hazafias fellángolási hullám idején csatlakoztak a hadsereg, illetve tengerészgyalogság kötelékeihez. Snowden²⁴ esetében különös jelentőséggel és befolyással bírt felmenőinek kimagasló katonai karrierje az amerikai parti őrség kötelékében, ahol édesapja, apai és anyai nagyapja is főtisztként szolgáltak. Anyai ágú nagyapja, Edward Joseph Bennett a parti őrség 1999-ben visszavonult ellentengernagya volt, majd azt követően az FBI és az amerikai Védelmi Minisztérium (DoD)²⁵ tanácsadója, tiszviselője lett, akit a Pentagon épületében ért a szeptember 11-i terrortámadás. Mindezek a kimagasló státusú családi kötelékek sokat segítettek az ifjú Snowdennek a kudarcokkal teli középiskolai évek utáni útkeresésében és katonai, majd hírszerzési, adatelemző karrierjének kibontakozásában. Snowden, a közel 10 éves védelmi, hírszerző/elemző karrierje során megfordult a Központi Hírszerző Ügynökség (CIA), a Katonai Hírszerző Ügynökség (DIA²⁶), akárcsak az úgyszintén Pentagon irányítása alatt működő Nemzetbiztonsági Ügynökség (NSA²⁷)berkeiben, továbbá kimagasló bérezésű szerződéses munkaviszonyban volt

²⁰ Lásd The GUARDIAN DataBlog Iraq war Logs on Wikileaks;
<https://www.theguardian.com/world/datablog/interactive/2010/oct/23/wikileaks-iraq-deaths-map> (Letöltés ideje: 2019. 04. 12.)

²¹ Ún. FPS (First personal shooter – belső nézetes, elsőként tüzelő játék) és MOBA RPG (Massive online battle arena roleplay game – tömeges harctéri online szerepjáték), amelyet akár több száz millióan is játszanak világszerte online, egyidejűleg naponta.

²² EPSTEIN i. m. p. 75.

²³ LEIGH, David – HARDING, Luke: WikiLeaks-akták; Budapest, Geopen, 2011. pp. 47-50.

²⁴ FURANG, Adam: Edward Snowden, whistleblower in exile; New York, Enslow, 2019. pp. 8-10.

²⁵ Department of Defense avagy közismertebb nevén a Pentagon

²⁶ Defense Intelligence Agency

²⁷ National Security Agency

a visszavonult, illetve kilépett hírszerzőkből, adatelemző szakértőkből álló magán, de nemzetbiztonsági feladatokat is ellátó cég, a híres Booz-Allen-Hamiltonnal.²⁸

Saját bevallásaik szerint ugyanakkor a számítógépes játékok magányos hőseinek virtuális világa és az afganisztáni, majd iraki hadszínterről érkező jelentések kiábrándító valósága közötti éles különbség Manning és Snowden idealizált világképét is jelentősen átalakította. Az alteregók, mitikus nevek, illetve a *gamerek* világából származó *nickek*, felhasználói nevek széleskörű alkalmazása kifejezte személyiségük igazi jellegét. Snowden például, amikor 2012 végén online bejelentkezett Laura Poitras híres oknyomozó újságíróhoz, több mint szimbolikusan a *Cincinnatus* római hadvezér-diktátor²⁹ nevét kölcsönözte magának.

Kiberbiztonsági és adatkezelő technikai megbízásaik, feladataik és hacker-képességeik révén mindketten részleges, vagy akár teljes hozzáféréssel is rendelkeztek a belső zárt katonai hálózat rendszereihez (MILNET, SIPRNet).³⁰ Sőt amint utóbb kiderült, Snowdennek, a 2013-as Hong-Kongba, illetve Moszkvába való menekülése előtti hónapokban majdnem sikerült hozzáférést szereznie az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Ügynökségének (National Security Agency) legbelsőbb és legföltettebb, szigorúan titkos minősítésű adatbázisokat tároló szervereihez³¹ is, amit az amerikai hírszerző, elhárító szolgálatok munkatársai csak digitális „szentélynek” (the digital shrine vault) becéznek. Snowden és Manning együtt közel kétfélmillió minősített file-t,³² bizalmas, illetve titkos dokumentumot másoltak le és juttattak el a sajtóhoz, amely radikális folyamatokat és biztonsági változtatásokat generált nemcsak az amerikai, hanem a világ nagy védelmi rendszereiben egyaránt. Assange tanácsai és a fejlett számítástechnikai képességekkel rendelkező hacker-társadalom éllovasai nyomán úgy Manning, mint Snowden ún. kettős titkosítású, kvázi feltörhetetlen kommunikációs csatornákat (PGP)³³ és mélyweb-alapú programokat preferáltak, az akkor még kevésbé ismert TOR szoftveren³⁴ keresztül, amely igencsak megnehezítette lekövetésüket. Ez a széleskörű globális kiberbiztonsági probléma azóta is fennáll, és igencsak komoly fejtörést okoz a bűnüldöző hatóságoknak és nemzetbiztonsági szervezeteknek, hogy hatékonyan és időben felderítsék, illetve nyomon követhessék a fenti csatornákon kommunikáló és szervezkedő bűnöző, terrorista csoportosulásokat.

Snowdennek és Manninggel éles kontrasztban, Julian Assange családjában, aki többek között egy távoli ausztrál ananászültetvényen is élt, a katonai karrier

²⁸ Lásd: <https://www.boozallen.com/>

²⁹ Lucius Quintilius Cincinnatus, földművesből lett diktátor hadvezér, aki megvédte Rómát K.e. 5. században egy nagy külső támadástól ld. GREENWALD, Glenn: A Snowden-ügy; HVG Könyvek, Budapest, 2014. p. 21.

³⁰ Military Network, Secret Internet Protocol Router Network

³¹ EPSTEIN i. m. p. 226.

³² GREENWALD i. m. p. 119. A The Guardian brit lap szerint 1,7 millió lopott file-al ellentétben a Pentagon és az NSA a bekövetkezett bajt kisebbítő szándékkal „csupán” 250 ezerre teszik a Snowden-féle szivárogtatásban érintett titkos dokumentumaik számát.

³³ Pretty Good Privacy – 1991 óta használatos népszerű online aszimmetrikus titkosító levelezőrendszer P. Zimmerman ötlete alapján, amelyet gyakorlatilag lehetetlen feltörni.

³⁴ The Onion Router, a hagyma-szerkezetű aszimmetrikus titkosító és hitelesítő szoftver, anonim elosztó rendszer a mély-web tartalmak elérésére, amelyet eredetileg az amerikai haditengerészet tudományos kutatóműhelye fejlesztett ki majd nyílt forráskódúvá és mindenki számára hozzáférhető tett 2001-ben.

egyáltalán nem volt népszerű téma, hiszen az apja, akit csak felnőttkorában ismert meg igazán, a vietnámi háború elleni országos demonstrációt is szervezett Ausztráliában, de édesanyja és az ifjú Assange sem voltak a fennálló rend, és a gyakran embertelennek tűnő kapitalizmus feltétlen hívei.³⁵ Julian már 13 évesen összerakta első saját számítógépét és 16 évesen már saját programokat, alkalmazásokat is írt, megállapítva, hogy a bináris kódok és algoritmusok az emberekkel ellentétben az egyetlen megbízható barátai, amint azt megismételte első hackelési tárgyalásán is 1996-ban Melbourne-ban.³⁶ A számítógépes játékok hőseivel való teljes azonosulása mellett többek között az ókori római eposzok voltak kedvenc olvasmányai a múltba révedő festőművész tanárnő édesanyja révén. A játékokban és hacker fórumokon is gyakran használta a Horatius, illetve a Phoenix, Mendax, Gandalf nickneveket is, de a való világban is előszeretettel változtatgatta külsejét álcaképpen. Életfilozófiája esszenciájaként is értelmezhető mottóját a híres, extravagáns Oscar Wilde angol írótól kölcsönözte, miszerint „Az ember legkevésbé önmaga, ha saját nevében beszél. Adjatok neki álarcot és az igazat fogja mondani.”³⁷

A fennálló rend, az embertelen globál-kapitalizmus és elsősorban a titkosított információk gyakorlata elleni harca jegyében már 1999-ben megfogalmazta a WikiLeaks portál gondolatát, aminek a domain nevét is bejegyeztette Victoria államban, de csak 2006-ban lépett a világ nyilvánossága elé feltört, hackelt információkkal teli tartalommal. Assange zaklatott és túlélésért is küzdő élménydús gyerekkora, a 37 különféle iskola megismerése majd édesanyjával egy hírhedt szélsőséges, újjászületési neoprotestáns keresztény szektából való menekülésük igencsak mély nyomott hagyott ifjú lelkivilágában. Kvázi fiatalkori önéletrajzoként is ismertté vált a több tízezres hacker-közösség egyik bestsellere könyveként is ismert „Underground: mesék a hackelésről, az örület és a szenvedély elektronikus határvidékéről”, amit habár Suelette Dreyfuss melbourne-i tudós nevében jegyeznek, de valójában Assangeról szól.³⁸ Az elektronikus határvidék fogalma még visszaköszön a híres TOR hagymaszervezetű elosztó-szoftvert is átvevő és fejlesztő amerikai Elektronikus Határvidék Alapítvány³⁹ nevében és küldetésében. A könyv egyik lelkes olvasója és követője, illetve az alapítvány egyik fő támogatója többek között az amerikai kiberbiztonsági szakember és hacktivist, Edward Snowden volt.

A fenti két „kiberhős” mellett, Bradley, avagy Chelsea Manning sem büszkélkedhetett kiegyensúlyozott és boldog gyerek-, illetve serdülőkorral, hiszen a transzneműsége már 8 éves korában felszínre tört, ami komoly problémákat, lelki sérüléseket okozott számára, úgy a családjá, mint iskolai közössége köréből. Szülei drámai válása után édesanyjával Walesben élt egypár évig, ahol már a számítógépes programok és harci játékok virtuális világába menekült, majd visszaköltöztek az Egyesült Államokba. Új családjával folytatott viharos veszekedései folytán tulajdonképpen hajléktalanként élt hónapokig, és a bostoni hackerek alvilági hálózataival is sikerült megismerkednie. Az amerikai hadseregben szolgáló katona

³⁵ LEIGH – HARDING i. m. pp. 45-49.

³⁶ Uo. p. 53.

³⁷ Uo. p. 55.

³⁸ Underground: tales of hacking, madness and obsession on the electronic frontier. Uo. pp. 55-56.

³⁹ Electronic Frontier Foundation: <https://www.eff.org/> Steve Jackson Games által az 1990-es években alapított elektronikus és információs szabadságot hirdető és támogató, jogvédő alapítvány.

édesapja javaslatára aztán 2007-ben jelentkezett a hadsereg kötelékébe hegységbe, és 2009-ben már egy távoli amerikai előretolt helyőrségben (*Forward Operating Base*), Hammerben találjuk, Irakban, az iráni határ mellett, ahol „furcsa személyisége és megbízhatatlansága” folytán nem vett részt katonai műveletekben, annál inkább szaktudása révén informatikus hálózati adminisztrátorként tevékenykedett.⁴⁰ Ekkor jutott minősített katonai dokumentumok közelébe, és felfigyelt a nemrég beindított WikiLeaks szivárogtató webportál működésére, amelyet nagyon szimpatikusnak és támogatandónak talált. A Nintendoból megismert Super Mario játékhős szerepkörében élő és mozgó Manningnek⁴¹, Julian Assangeal titkosított web kommunikációs csatornákon folytatott társalgásait követően, több százezer minősített katonai és diplomáciai dokumentumot sikerült lemásolnia a SIPRNet, illetve JWICS⁴² hálózatából, majd 2010 februárjában, otthoni marylandi szabadsága idején eljuttatnia a WikiLeakshez. Irakba való visszatérése után bántalmazta egyik felettesét, illetve elhencegte hackertevékenységét egy Adrian Lemo nevű katonai hírszerző hackernek, aki rögtön jelentette az esetet, és emiatt 2010 májusában letartóztatták Manninget, majd 2014-ben 35 év fegyházbüntetésre ítélte a marylandi katonai törvényszék. A halállal is büntethető hazaárulás minősített esete vádja alól felmentették, hiszen idegen hatalommal nem állt kapcsolatban, ellenben a közzétett érzékeny adatok, és katonai tervekről, módszerekről, ügynöklistákról szóló dokumentumok nyilvánvalóan terrorista szervezetek (al-Kaida) és ellenséges hatalmak kezébe is eljutottak. Börtönévei alatt sikerült elérnie, hogy nemváltó műtétet hajtsanak végre rajta, és 2014 áprilisa óta nőként, Chelsea Manning név alatt él. 2016-os sikertelen börtönbeli öngyilkossági kísérlete, illetve a több mint 110 ezer fő által támogatott kegyelmi kérvénye és petíciója nyomán meghallgatásra talált Obama elnöknel, minek folytán 2017. május 17-én, hét év fegyház után szabadlábra helyezték.⁴³ A leköszönő Obama elnök 2017. január 17-én, utolsó gesztusként gyakorolt elnöki kegyelmi aktusa nagy felháborodást váltott ki a kongresszus jobboldali, republikánus tagjai – mint az akkori házelnök, Paul Ryan – és nem kevésbé a Hírszerző Közösség körében, hiszen érvelésük szerint az elnök ezzel a vitatott gesztusával mintha további közvetett bátorítást, ösztönzést nyújtott volna az államellenes szivárogtató tevékenységek folytatói számára.⁴⁴

III. Összegzés

A fenti megállapítások és életrajzi momentumok korrelációi arra a felismerésre engednek következtetni, hogy a szivárogtatók triászaként is aposztrofált Manningnek, Snowdennek és az origó-pontként is funkcionáló WikiLeaks portál ötletgazdájának, Julian Assange-nak sikerült történelmi felfordulást és változásokat generálnia a nagypolitikai döntéshozók és a biztonsági intézmények vezetői körében, elsősorban sajátos politikai felfogásuk, pszichológiai beállítottságuk,

⁴⁰ Lásd Chelsea MANNING online életrajza: <https://www.biography.com/activist/chelsea-manning> (Letöltés ideje: 2019. 04. 25.)

⁴¹ LEIGH – HARDING i. m. pp. 34-35.

⁴² Joint Worldwide Intelligence Communication System, azaz Összhaderőnemi Globális Felderítő Kommunikációs Rendszer szigorúan titkos adatbázis hálózata

⁴³ MANNING életrajza uo.

⁴⁴ 2019 márciusában perújrafelvétel indult Chelsea Manning ellen, többek között Trump elnök javaslatára.

beosztásaik és kimagasló számítástechnikai szakismereteik révén. Ez utóbbi ugyancsak fontos tényező, ugyanakkor a rekordméretű minősített dokumentumhalmaz közzétételében nem ez a jellemvonás játszotta a legjelentősebb szerepet a három személyiség esetében. Hiszen a tucatnyi amerikai és szövetséges állami nemzetbiztonsági szervezet kötelékében több tízezer kimagasló számítástechnikai ismeretekkel és készségekkel rendelkező munkatárs dolgozik a felderítés, elhárítás, adatelemzés és döntés-előkészítés bonyolult rendszerében, ugyanakkor a fenti esetekhez hasonló szivárogtatás és vakmerően heroikusnak is mondható önfeladó cselekedet nem igazán ismert. A bemutatott személyek életében szignifikánsan nagyobb szerepet és hangsúlyt kapott fordulatokban és megpróbáltatásokban gazdag fiatalkoruk sajátos élményvilága, különösképpen a számítógépes harci szerepjátékok virtuális kultuszából kölcsönzött hős-szerepkörök és azok attribútumai. Továbbá nem lebecsülendő, főleg Assange és Snowden történetének esetében a döntéseik hátterében felsejlő sajátos értelmzett libertáriánus eszmék gyakorlati megvalósításának fontossága. Többször kifejtették mindhárman, de különösen Assange és Snowden, hogy jobbító szándékkal és az egyéni, illetve digitális információs szabadságjogok védelme és individuális igazságérzetük érdekében léptek fel az általuk tapasztalt és megismert államhatalmi visszaélésekkel szemben.

A tanulmányban nem állt módomban kitérni és részletesen elemezni a Manning és Snowden esetében bekövetkezett sorozatos katonai és polgári nemzetbiztonsági szervezeteknél tapasztalt eljárásbeli, technikai hozzáférési hibákat, hanyagságokat, és a normaszegés kirívó példáit, amelyeket azóta természetesen új, szigorított, belső rendelkezésekkel és jogszabályokkal befoltoztak (*patched away/sealed off*) az illetékes szervek.

A botrányos szivárogtatási esetek nyomán a nemzetközi politikai vonatkozásokról is izgalmas tanulmányok, elemzések születtek, amelyek révén teljesen más megvilágításba került és nyilvánvalóvá vált a Hírszerző Közösség és a mögöttük lévő kormányok számos vitatható intézkedése, demokráciában túlzónak tűnő hatalmi ambíciója. Nem kell másra gondolnunk, mint a mindentudó PRISM⁴⁵ programra, és az angolszász országok félig titkolt Öt Szem (Five Eyes)⁴⁶ elnevezésű együttműködéséről kiszivárogtatott jelentésekre. Az a nemzetbiztonsági amerikai gyakorlat keltett különösképpen nagy botrányt, amely feltárta, hogy a német kancellárasszony, Angela Merkel irodájának,⁴⁷ telefonjának, illetve a fontosabb politikusok, tanácsadók, nagykövetségek lehallgatása, elektronikus megfigyelése a napi rutin része volt a szövetséges amerikai szervek részéről, és ez nyilvánvalóan nem tett jót a bilaterális amerikai-európai kapcsolatoknak.

⁴⁵ Az amerikai kormány az 1970-es évek óta szoros nemzetbiztonsági kapcsolatban van a 100 legnagyobb technológiai céggel az USA-ban. E szoros együttműködés, illetve egy 2007-es titkos FISA bírósági döntés eredményeképp kidolgozták a PRISM kódnevű programcsomagot, amely minden web-alapú elektronikus kommunikációs hálózatra kiterjedő lehallgató, monitorozó szoftver az NSA szolgálatában. Minderről aztán Snowden révén szerzett tudomást a világ 2012-ben.

⁴⁶ Az USA, Nagy Britannia, Kanada, Ausztrália és Új-Zéland kölcsönösségen alapuló nemzetbiztonsági és hírszerző együttműködése, tulajdonképpen Rooseveltt és Churchill 1943-as titkos kanadai csúcstalálkozója óta.

⁴⁷ LEIGH – HARDING i. m. pp. 222-223.

A szivárogtatási esetek ugyancsak rávilágítottak arra, hogy a kibervilágban az emberi elme számára már felfoghatatlan mértékben generált napi adatmennyiség szűrése, elemzése és biztonságos tárolása gyakorlatilag nem megoldott, illetve a mesterséges intelligencián alapuló elektronikus rendszerek segítségével nélkül már fenntarthatatlan lenne a web-alapú világhálózat. Ilyen komplex digitális rendszerben a mély és sötét web különféle titkosító alkalmazásai, a szaporodó biztonsági rések komoly kockázati tényezőket jelentenek, amelyeket még inkább felerősítenek és kiszámíthatatlanabbá tesznek a labilis emberi tényezők. Hiszen még egy tökéletesnek tartott technikai biztonsági rendszerben sem lehet teljességgel kiszűrni a hírszerző közösség tagjai között fellelhető megbízhatatlan vagy rendszer-idegen politikai felfogással és sajátos mélylélektannal rendelkező személyeket. Természetesen ezért alkalmazzák hatékonyan a biztonsági szervezeteknél a korlátolt és lépcsőzetes személyi hozzáférés rendszerét, illetve a pozíciók rendszeres rotációjának elvét, hogy többé még véletlenül se fordulhasson elő olyan, hogy egy személy, mint például Snowden, szinte minden belső biztonsági rendszer adatbázisához hozzáférhetett néhány év alatt.

Napjaink digitális, avagy kibertársadalmainak egyik fő jellemvonása az állandóan megújuló radikális fiatalosság és a pillanatnyi elérhetőség, gyors rögtönzés kultusza – mint minden valamirevaló videojátékban – ahol a másodlagos valóságból lassan elsődleges lesz. E globális számítógép-alapú társadalom másik fő alapvonásának tekinthető a mindenkori hatalommal szembeni kritikus és szkeptikus hozzáállás, illetve az állam primátusának elutasítása az egyén és a mikroközösségek javára. Ebből a megközelítésből nem csodálkozhatunk, ha a 21. századi, posztmodernnek és digitálisnak is nevezett, illetve mélyen individualistának tartott nyugati társadalmakban a fent bemutatott szivárogtatókat szabadságharcosoknak, pozitív követendő példáknak, sőt Béke Nobel-díjra jogosult szuperhősöknek tartja a globális közvélemény jelentős része⁴⁸, köztük a szélsőbaloldali fél-anarchista mozgalmakkal.⁴⁹ A globális nyugati társadalom ezen szegmensei számára jogilag ugyan ismert, de politikailag és morálisan nem igazán értelmezhető tétel a hazaárulás és államtitok jogosulatlan kezelésének, avagy minősített információk közzétételének tilalma, hiszen ők már nem államközpontú, mondhatni 20. századi realista paradigmában gondolkodnak, továbbá elutasítják mindazokat az elavultnak tekintett állami rendszereket, amelyeket az érzékeny, minősített információk és értesülések, elemzések védeni hivatottak.

Következésképpen kijelenthetjük, hogy a tanulmányban bemutatott személyek valószínűleg hősök, kiber-szabadságharcosok lesznek a társadalom egy jelentős rétege számára, mindazonáltal ugyancsak pitiáner álhősök, elvetemült, halált érdemlő anarchista árulók maradnak⁵⁰ a nemzetállamok védelmi, biztonsági szerveinek vezetői és a konzervatívabb jogalkotók számára. Utóbbi döntéshozók

⁴⁸ Lásd a The GUARDIAN cikkét: <https://www.theguardian.com/world/2014/jan/29/edward-snowden-nominated-nobel-peace-prize> (Letöltés ideje: 2019. 05. 05.)

⁴⁹ Mint például a brit kommunista párt kiállása Assange mellett: <https://www.cpgb-ml.org/2019/03/01/news/assange-nominated-nobel-peace-prize/> (Letöltés ideje: 2019. 05. 05.)

⁵⁰ Lásd Trump és Putyin elnök vitáját Snowden kiadatásáról, akit Trump szívesen kivégeztetne: <https://www.politico.eu/article/trump-putin-snowden-summit-mystery/> (Letöltés ideje: 2019. 05. 05.)

véleménye szerint e szivárogtatók valójában nem tettek mást, mint veszélybe sodortak több ezer katonát és állami tisztségviselőt világszerte, továbbá jó álcázási és konspirációs módszereket adtak a bűnözők és a terroristák kezébe az állami és társadalmi rend megtörése, felforgatása érdekében.

Felhasznált irodalom:

- CATHCART, Brian: *The News from Waterloo*; London: Faber&Faber, 2015.
- CITATUM: Napoleon; https://www.citatum.hu/szerzo/Bonaparte_Napoleon (Letöltés ideje: 2019. 04. 10.)
- CUMBY, Clive: <https://medium.com/@adeolaadesina/data-is-the-new-oil-2947ed8804f6> (Letöltés ideje: 2019. 04. 10.)
- EPSTEIN, Edward Jay: *How America Lost Its Secrets: Edward Snowden, the Man and the Theft*; New York, Random House, 2016.
- FURGANG, Adam: *Edward Snowden, whistleblower in exile*; New York, Enslow, 2019.
- GAZDAG Ferenc – SISSELINA, Ljubov (szerk.): *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*; Budapest, Zrínyi, 2004.
- GREENWALD, Glenn: *A Snowden-ügy*; Budapest, HVG Könyvek, 2014.
- The GUARDIAN: <https://www.theguardian.com/world/2014/jan/29/edward-snowden-nominated-nobel-peace-prize> (Letöltés ideje: 2019. 05. 05.)
- LEIGH, David – HARDING, Luke: *Wikileaks-akták. Julian Assange háborúja a titkosítás ellen*; Budapest, Geopen, 2011.
- MANNING, Chelsea: *Biographic details*; <https://www.biography.com/activist/chelsea-manning> (Letöltés ideje: 2019. 04. 25.)
- MATTIS, James: <https://www.businessinsider.com/mattis-state-department-funding-need-to-buy-more-ammunition-2017-2> (Letöltés ideje: 2019. 04. 10.)
- MILITARY.com: „Inquiry on Snowden...” <https://www.military.com/daily-news/2016/12/22/inquiry-says-snowden-contact-russia-spy-services.html> (Letöltés ideje: 2019. 04. 12.)
- POLITICO: <https://www.politico.eu/article/trump-putin-snowden-summit-mystery/> (Letöltés ideje: 2019. 05. 05.)
- SAVAGE, Charlie: *Was Snowden a Russian Agent?* *The New York Review of Books*, 2017. 02. 09.
- VÁRHALMI A. Miklós: *A Nemzetbiztonsági Szolgálatok meghatározó jelentősége a Magyar Köztársaság 21. századi biztonsági rendszerében*. Budapest, ZMNE HDI, 2010.
- WALTZMAN, Rand: *The Weaponization of Information. The Need for Cognitive Security*. Santa Monica, CA: Rand Corp., 2017

Bevezetés

Az Amerikai Egyesült Államok Hírszerző Közösség (US Intelligence Community) tanácsadó testületeként funkcionáló Nemzeti Hírszerzési Tanács (National Intelligence Council, a továbbiakban: NIC) több mint, két évtizede elemezi és értékeli – az amerikai elnökválasztás után kiadott – tanulmányaiban azokat a globális folyamatokat, amelyek 5 és 15 éves időtávlatban markánsan befolyásolhatják a nemzetközi rendszert, illetve szereplőinek stratégiai irányvonalát.

A négyévente megjelenő dokumentumokban a NIC továbbá kísérletet tesz arra is, hogy beazonosítsa az egyéni, nemzeti, nemzetközi és globális szinten jelentkező biztonsági kihívásokat, kockázatokat, illetve fenyegetéseket, így nyújtva segítséget az amerikai kormányzati szervek és politikai döntéshozók hosszú távú tervezéséhez. Az első átfogó jelentés 1997-ben jelent meg és azóta folyamatosan bővül az érdeklődők köre. Az alkotói munkába nem csak kormányzati tisztviselők, de olyan szakértők is bevonásra kerülnek, akik például a globalizáció, népesedés vagy környezetvédelem kérdéskörét kutatják. A trendek és azok békére, biztonságra, illetve jólétre gyakorolt hatásainak vizsgálatában 36 országból, több mint 2500 személy működött közre.¹

Ahhoz azonban, hogy megfelelő keretek közé helyezhessük a legutóbb kiadott elemzést, a teljesség igénye nélkül szükséges a globalizáció folyamatát és annak főbb jellemzőit bemutatni.

A globalizált világ

Bár számos publikáció született a globalizáció gazdasági, kulturális, politikai, és társadalmi hatásáról, fogalmát egyelőre nem sikerült koherensen meghatározni, illetve tudományos tartalommal megtölteni. Kijelenthető azonban, hogy a folyamat mögötti erőhatások a világ egységesülése, az egyre intenzívebb kölcsönös függés rendszerének kialakulása felé mutatnak, aminek során a tér és idő egyszerre szűkül össze, illetve tágul ki, míg a földrajzi határok bizonyos esetekben a jelentőségüket veszítik.

Egyes szakértők szkeptikusan közelítenek a globalizált világ újszerűségéhez, mivel álláspontjuk szerint az emberiség egyesülési folyamata már több száz évvel

¹ Office of the Director of National Intelligence, National Intelligence Council – Global Trends; 2019.,
https://www.dni.gov/index.php?option=com_content&view=article&id=398&Itemid=776
(Letöltés ideje: 2019. 05. 08.)

ezelőtt megindult, és az újkortól kezdve gyorsult fel.² Kiragadott példák erősíthetik ezt az érvrendszert, hiszen a 14. században a Hanza-területeken lebonyolított árucseré a nemzetközi kereskedelem élénkülését, illetve a kelet és nyugat közötti kölcsönös gazdasági függés kialakulását vetítette előre.³ Jogosnak tűnik a kételkedők részéről az a kérdésfelvetés is, hogy a 15-16. századi felfedezések, a gyarmatbirodalom kiépülése, az atlanti kereskedelem létrejötte vagy a 18-19. századi ipari forradalom, a vasutak, a hajózás, a távíró, a rádió, a sorozatgyártás megjelenése, illetve a szabad kereskedelmet és a valuták átválthatóságát garantáló aranyalap bevezetése vajon nem egy olyan folyamat történelmi fordulópontjai voltak-e, amelyek összességében a mélyebb integráció és a nemzetköziesedés irányába hatottak.

A fentieket értékelve akár azt gondolhatnánk, hogy a jelenleg használt globalizáció fogalmával megfelelően körülírhatóak e történelmi események. Az újkorban felgyorsuló folyamatok, így a világkerkedelem és a világgazdaság kialakulása vagy az imperializmus előtörése azonban csak a gazdaság vonatkozásában hozott internacionalizálódást, illetve a nemzetközi rendszert formáló legerősebb aktorok továbbra is kizárólag a nemzetállamok voltak. Természetesen a definíció ekkor még nem létezett, és használata a 20. században terjedt el, legszűkebb értelemben pedig csak az 1970-es évektől kezdődő változásokra kezdték alkalmazni. Ekkor omlott össze ugyanis a világkerkedelem irányítását – a II. világháború óta – biztosító Bretton Woods-i rendszer és ettől számítható a pénzpiacok jelentőségének fokozódása, illetve az internet, az információs technológia, a távközlés, a közlekedés, továbbá a szállító eszközök gyors ütemű fejlesztése, amik lehetővé tették a nemzetközi munkamegosztás új alapokra helyezését és azt a mennyiségi változást, ami a kereskedelemben, tőkekapcsolatokban vagy a spekulatív pénzügyi tranzakciók növekedésében realizálódott.⁴ A globalizáció tehát különbözik a korábbi történelmi szakaszoktól, ugyanakkor a jelenlegi formában történő előfordulása kétségkívül nem valósulhatott volna meg akkor, ha nem járja be a fejlődés ezen állomáspontjait.

A globalizáció komplex jelenségként kiváltotta kölcsönös függőségi viszonyok erősödését. Hatással és befolyással van a nemzetközi politikára, a biztonságpolitikára, illetve a gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi és technológiai fejlődési folyamatokra. A globalizáció motorját nem a nemzetállamokban, hanem a transznacionális társaságokban, az intézményi változásokban és a technológiai fejlődésben szükséges keresni.⁵ A globalizáció főbb dimenzióiként a következő

² BEREND T Iván: A globalizáció és hatása a centrum-periféria kapcsolatokra; Mindentudás Egyeteme, pp. 8-9., <http://real-eod.mtak.hu/996/1/01%20Berend%20T.%200007-022.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 05. 08.)

³ FEKETE László: A kelet-nyugati kereskedelem struktúrája Európa északi felén a 14. század utolsó évtizedeiben; Történelmi Szemle, 29. évfolyam, 1986, p. 461., https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1986_3-4/fekete.pdf (Letöltés ideje: 2019. 05. 08.)

⁴ CSEH Henriett: Globalizáció régen és ma. Gondolatok a globalizációról, in Dr. habil Józsa László, Dr. habil Varsányi Judit (szerk.): Marketingoktatás és kutatás a változó Európai Unióban; Széchenyi István Egyetem, 2005, pp. 495-496. <https://emok.hu/tanulmany-kereso/d84:globalizacio-regen-es-ma> (Letöltés ideje: 2019. 05. 08.)

⁵ CSÁKI György: A globalizáció megtorpanása, pp. 8-9., http://unipub.lib.unicorvinus.hu/3240/1/KG_2017n5p7.pdf (Letöltés ideje: 2019. 05. 08.)

mozzanatok azonosíthatók: a pénzpiacok kikerültek az állami ellenőrzés alól, a közvetlen külföldi tőkeberuházások növekedése, a transznacionális vállalatok számának megugrása, az ökológiai interdependencia tudatosulása, illetve az új információs és kommunikációs technológiák elterjedése.

Globális trendek és kulcsfontosságú hatások 2035-ig

A gazdagok öregednek, a szegények nem

A világ népessége 2035-re elérheti a 8,8 milliárd főt. Afrikában – ahol a Föld többi részéhez viszonyítva a termelékenység-ráta megduplázódott – és Ázsia bizonyos régióiban folyamatosan nő a munkakorú népesség-arány. Ez a robbanásszerű növekedés kétirányú utat kínál a fejlődő országoknak, aminek végpontjain egyrészt a gazdaság prosperálása, másrészt a katasztrófa található. A végkimenetel attól függ, hogy a regnáló kormány és a társadalom mennyit képes, illetve hajlandó invesztálni az oktatásba, a korrupció visszaszorításába, az infrastrukturális beruházásokba, a nők integrációjába és a munkahelyteremtési programokba.

Egy képzeletbeli korfán a 60 év felettiek száma fog a leggyorsabb ütemben emelkedni. Az elöregedő társadalmak abban az esetben vehetik fel a küzdelmet a demográfiai mutatókkal szemben, amennyiben javítják a fiatalok, a nők és természetesen az idősek munkaerőpiaci részvételét. Az ENSZ előrejelzése alapján a 2015-2035 közötti időszakban csökkenni fog a munkaképes korúak száma az 1995-2015 között mért 1,2 milliárdról 850 millióra. A középkorúak népességbeli aránya csúcsokat fog dönteni 2035-ben, kiváltképp a következő országokban: Japán (52,4); Dél-Korea (49,4); Kuba (48); Kína (45,7); Oroszország (43,6). Hasonló tendenciák lesznek megfigyelhetők az európai kontinensen, míg az Egyesült Államok valamivel lassúbb ütemben öregszik, ott a középkorú lakosok 41 százalékát fogják kitenni a társadalomnak. Szomáliában, Afganisztánban, Pakisztánban, Irakban és Jemenben az átlagéletkor 25 éves vagy annál fiatalabb lesz. A nők munka világába történő integrációja különösen nehéz ezekben az országokban, amit sok esetben a kulturális normák gátolnak. Amennyiben ezt sikerül áthidalni a különböző régiókban, a McKinsey Global Institute tanulmánya szerint több mint 10 százalékkal nőhet a globális GDP 2025-re.

A NIC prognózisa szerint az emberiség kétharmada városokban élhet 2050-re. Az urbanizáció és az úgynevezett megvárosok megjelenése komoly nyomást jelent a közszolgáltatást biztosításáért felelős intézményeken, amik több esetben már az ehhez szükséges infrastruktúra kiépítését sem képesek megvalósítani teljeskörűen.

A népességnövekedés elsősorban azokra a régiókra fog koncentrálni a jövőben, amik a tengerszint-emelkedés kockázatának vannak kitéve. Ebből ered a partvidék-eróziója, a viharhullámok és az árvizek. A sűrűn lakott és alacsonyan fekvő helyiségek különösen veszélyeztetettek. Ezeken a területeken a 2000-es évekhez képest 50 százalékkal többen fognak élni. Ázsiában ez 150 millió, míg Afrikában 60 millió plusz lakost jelent. Olyan többmillió városok, mint Jakarta, Manila, Ho Si Minh vagy Bangkok tovább süllyednek.

A fenti tényezők, illetve a konfliktusok, a vallási és etnikai feszültségek, a rossz életkörülmények, illetve a jövedelmi egyenlőtlenségek miatt az emberek elvándorolnak a származási országukból, így a migráció a következő két évtizedben is folytatódni fog. 2015-ben 244 millió nemzetközi bevándorlót és 65 millió lakhelyüket elhagyni kényszerülő személyt regisztráltak.

A nemek közötti arány főként a Közel-Keleten, illetve Kelet- és Dél-Ázsiában borult fel. A férfiak születési számának közelmúltbeli növekedése fokozott bűnelkövetési tendenciát generál, míg kiváltó okai között a lánygyermek meggyilkolása és a szelektív abortusz alkalmazása áll. Kínában és Indiában már valós problémát jelent a férfiak számára, hogy házastársat találjanak.

A globális gazdaság változása

A gazdasági reformoknak köszönhetően 1990 óta fokozatosan csökken a szélsőséges szegénység Kínában és Ázsia több országában. Közel egy milliárd ember él jobb körülmények között, a napi 2 dollár alatti összegből gazdálkodók aránya pedig 35-ről 10 százalékra esett vissza. Az alacsony költségű gyártás és az automatizálás következtében azonban a nyugati középosztály gazdasági fejlődése megrekedt és a globalizáció veszteségeiként bérfejlesztésük elmaradt. Az Egyesült Államokban, Németországban, Japánban, Olaszországban és Franciaországban az 1980-as évek közepétől a 2008-as globális pénzügyi válságig kevesebb, mint évi 1 százalékkal emelkedtek a középosztálybeli háztartások jövedelmei. A 2014-es becslések szerint a fejlett gazdaságok középosztályának kétharmada a 2005-ben mért jövedelmi szinten mozog.

A pénzügyi válságok és a középosztály leszakadásának eredményeként a globális kereskedelem 70 éves liberalizációja megtorpanni látszik, ami növeli a protekcionizmus kockázatát.

A technológia bonyolítja a hosszú távú kilátásokat

A technológia evolúciója felgyorsítja a haladás ütemét és új lehetőségeket teremt, ugyanakkor mélyíti az egyenlőtlenséget a haszonélvezők és lemaradók között. A világ legnagyobb gazdaságainak meg kell küzdenie a munkaképes népesség csökkenésével. A személyi jövedelem-alapú bevételek apadni fognak, ezért a fiskális nyomás erőteljesebb lehet azokon az országokon, amelyek ezzel nagymértékben számolnak.

Ezzel párhuzamosan az infokommunikációs technológia, a mesterséges intelligencia, a gyártási képességek (robotika, automatizálás) és a biotechnológia fejlődése zavarokat okoz a munkaerőpiacokon. Az új infokommunikációs technológiák átalakítják a pénzügyi szolgáltatásokat, egyúttal hatással vannak a szektor stabilitására, illetve a kritikus infrastruktúra biztonságára is. Az elmúlt években a nanotechnológia globális piaca megduplázódott és az alkalmazások folyamatosan bővülnek.

Eszmék és identitás

A világ összekapcsolódása tovább növeli az eszmék és identitások közötti különbségeket. A helyi, regionális és közösségi identitások nagyobb befolyással fognak rendelkezni, hiszen az információs és kommunikációs eszközökhöz történő könnyebb hozzáférés lehetővé teszi számukra, hogy akár politikai kérdésekkel, vallással, értékek és gazdasági érdekek meghatározásával vagy életmódvezetéssel kapcsolatban mobilizálják az embereket. Természetesen ezeket a lehetőségeket a politikai vezetők is kihasználják annak érdekében, hogy megszerezzék a támogatóikat. A megszárt információk, az egyoldalú tájékoztatás, az algoritmusokkal szabályozott keresések, a személyre szabott közösségi média, a különböző szervezetek, a kormányok, illetve az influenszerek jelensége és tevékenysége megerősíti az identitások megerősítését.

Megfigyelhető, hogy elsősorban az Egyesült Államokhoz és Nyugat-Európa-hoz társított tolerancia és sokféleség hagyományának tisztelete veszít a globális vonzerejéből, illetve Kínában és Oroszországban a nacionalizmust, továbbá a „Nyugat” démonizálását használják arra, hogy legitimálják az autoriter vezetést.

Amennyiben a jelenlegi demográfiai, gazdasági és irányítási tendenciák nem változnak, a populizmus erősödni fog a következő két évtizedben. A jobb és baloldali európai populista pártok sikeresen használják ki azt a kiábrándultságot, amit a politikai és gazdasági elit elégtelen intézkedései miatt éreznek a választók. Franciaországban, Görögországban és Hollandiában olyan politikai erőközpontok alakultak, amik állandó kritikával illetik az uniós intézményi struktúrát. Dél-Amerikában, a Fülöp-szigeteken és Thaiföldön sajátos karakterjegyeket hordozó populizmus keltett politikai hullámokat.

A vallási identitás nem veszít jelentőségéből, annál is inkább, mert a felgyorsult hétköznapokban az emberek többségének szüksége van egy olyan biztos viszonyításra, ami meghatározza életét és egyúttal keretet is ad annak. A világ lakosságának több mint 80 százaléka hozható kapcsolatba valamilyen vallással, és ez az arány – a fejlődő országokban tapasztalható termelékenységi ráta növekedése miatt – a jövőben is emelkedni fog.

A kormányzás nehezebb és nehezebb

A kormányoknak markáns erőfeszítéseket szükséges tenniük annak érdekében, hogy kielégítsék az állampolgáraik megnövekedett igényét a biztonság és jólét iránt. A költségvetési korlátok, a politikai polarizáció, a gyenge adminisztratív kapacitás, a dinamikus változó információs környezet azonban hátráltathatja ezeket az intézkedéseket. Ebből adódóan a teljesítmény és az elvárások nem mindig esnek egybe. A keletkezett frusztráltságot pedig csak tovább terhelik a korrupciós ügyek esetleges nyilvánosságra hozatala.

Olyan helyeken, mint Törökország és Brazília megugrott a kormányellenes tiltakozások száma, amit elsősorban az elmúlt évtizedben kibővült középosztály generál. Egy kevésbé korrump kormányt és a megszerzett értékeik védelmét követelik. A vezetőkkel és intézményekkel kapcsolatos információkhoz napjainkban már könnyű hozzájutni. A politikai bizalom ezért is kérdőjeleződhet meg,

gondoljunk csak a 2008-as globális pénzügyi válság vagy a Petrobras vállalattal kapcsolatos korrupciós botrány kirobbanásának hátterére.⁶ A közvélemény-kutatások szerint különösen a Közel-Keleten és Latin-Amerikában nem hisznek az emberek abban, hogy a kormánytisztviselők értük és a közügyekért dolgoznak, ugyanakkor a fejlett országokban is csökkent a kormányok iránti bizalom.

A demokrácia önmagában is inkább kérdéses lesz. Egyes elemzések rámutattak arra, hogy az észak-amerikai és nyugat-európai fiatalok kevésbé valószínű, hogy támogatják a szólásszabadságot, mint az idősebbek. Az autokratikus és demokratikus elemeket vegyítő államok száma emelkedni fog, és ezek instabilitásra hajlamosabb rendszerek lesznek. A Freedom House mérése alapján kijelenthető, hogy a „szabadság” kétszer annyi országban csökkent, mint amennyiben javulást mutatott 2016-ban.

A nemzetközi és regionális intézmények eközben továbbra is alkalmazkodni próbálnak a megváltozott viszonyokhoz, jövőbeli reformjuk azonban lassan fog haladni, mivel a tagállamoknak és a különböző szervezeteknek sok esetben eltérő érdekeik vannak, illetve a globális problémák is egyre összetettebb intézkedéseket igényelnek. A nagyhatalmak által leginkább egységesen kezelt kérdéskörökben, a békefenntartás és humanitárius segítségnyújtás koordinálásában továbbra is meghatározóak maradnak, azonban a viták kezelésében történő nemzetközi fellépést bizonyos esetekben blokkolják a nagyhatalmak és a feltörekvő államok közötti ellentétek. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa megújításának szükségességével sokan egyetértenek, azonban a tagsági kritériumok módosításával összefüggésben nem várható konszenzus a közeljövőben.

A konfliktusok természete megváltozik

A konfliktusok kockázata – akár az államközi is –, száma és intenzitása növekedni fog a következő két évtizedben. Ennek oka a nagyhatalmak eltérő érdekei, a terrorista mozgalmak és ideológiák, a széteső államok instabilitása, illetve a halálos technológiák elterjedése. A jövő konfliktusai nem elsősorban a harctéren fognak eldőlni hagyományos katonai harceszközök alkalmazásával. A lélektani és geopolitikai előny megszerzése érdekében egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek a létfontosságú rendszerek és alapvető kormányzati funkciók megzavarására vagy a társadalmi kohézió megbontására.

A terrorista és bűnözői csoportok, a felkelők, illetve az aktivisták már szélesebb körben hozzáférnek a halálos és nem halálos eszközökhöz, de olyan szervezetek, mint a Hezbollah vagy az Iszlám Állam már rendelkezik föld-levegő

⁶ Bűnszervezet létrehozása miatt 2017-ben a brazil főügyész Luiz Inácio vádindítványt tett Lula da Silva és Dilma Rousseff volt államfők, illetve a brazil Munkáspárt további hat tagja ellen. Az ügyészség szerint Lula – akit a bűncselekmények értelmi szerzőjének tartanak – közvetlenül folytatott tárgyalásokat magáncégekkel, hogy pénzt szerezzen 2002-es választási kampányához, azzal az ígérettel, hogy elnökként felhasználja az állami intézményeket a vállalatok haszonszerzésére: a vádirat szerint az érintettek 2002 és 2016 között 1,485 milliárd reállal (122 milliárd forint) gazdagodtak meg törvénytelenül. Forrás: <https://www.mnb.hu/letoltes/a-brazil-valsag-politikai-es-gazdasagi-hattere.pdf>. (Letöltés ideje: 2017. 06. 19.)

rakétával, harcászati drónokkal, páncéltörő rakétával és egyéb precíziós fegyverekkel is. A tömegpusztító és nukleáris fegyverek vertikális proliferációjának – tehát a birtokló részéről a fegyverek mennyiségi és minőségi növelése – veszélye a következő években meghatározó lesz. A nukleáris fegyverekkel rendelkező államok fenntartják és akár modernizálhatják is erőiket 2035-ig.

A „béke” és „háború” között elmosódó határvonal megnehezíti a konfliktusok kezelésének hagyományos módjait. A diplomáciai és gazdasági nyomásgyakorlás, a média manipulációja, a fedett műveletek, illetve a felforgatás régóta alkalmazott taktika, de a dezinformációs kampányok, és a kibertámadások kivitelezésének egyszerűsége tovább fokozza a feszültséget és a bizonytalanságot.

Éghajlatváltozás

Amennyiben nem alkotnak új levegőtisztaság-védelmi politikát, várhatóan 2035-re a kültéri levegőszennyezés lesz a legfőbb okozója a környezethez kapcsolódó haláleseteknek. Az Egészségügyi Világszervezet becslései alapján a városi lakosság több mint 80 százaléka már olyan légszennyezésnek van kitéve, ami meghaladja a biztonságos határértéket.

Az ENSZ szerint a világ lakosságának fele szembesül vízhiánnyal 2035-ig. A népességnövekedés, a fogyasztás fellendülése, és a mezőgazdasági termelés iránti fokozott igény meghaladja a vízellátást. 2035-ig több mint 30 ország – aminek fele a Közel-Keleten található – fogja megtapasztalni a krónikus vízhiányt, ami eszkalálni fogja a gazdasági, politikai és társadalmi feszültséget.

Az Északi-sark és az Antarktisz olvadása felgyorsítja a tengerszint-emelkedést. A sarkvidék egyre inkább hajózhatóvá válik, így lerövidülnek a kereskedelmi útvonalak és lehetővé válik a természeti erőforrások kitermelése. A térség stratégiai jelentősége felértékelődik a jövőben.

A globális népesség növekedéssel a világban a talaj is jelentős mértékben károsodik, ami gyorsítja a klímaváltozást. A talaj termelékenységének csökkenése 40-szer gyorsabb, mint az új talajképződés. Az ökológiai rendszer sérülékenységét a nemzeti és nemzetközi erőfeszítések ellenére sem sikerült javítani.

Az emberi és állati egészség egyre inkább összekapcsolódik. A változó környezeti feltételek befolyásolják a kórokozók és a gazdatestek földrajzi eloszlását, számos emberi és állati fertőző betegség kialakulását, átadását, illetve terjedését. A nemzeti és globális egészségügyi rendszer hiányosságai megnöveli a járványok kialakulásának és terjedésének veszélyét, illetve megnehezíti a fertőző betegségek kitörését és kezelését.⁷

⁷ National Intelligence Council: Global trends, Paradox of progress; ISBN 978-0-16-093614-2, 2017, pp. 6-27., <https://www.dni.gov/files/documents/nic/GT-Full-Report.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 05. 12.)

Három forgatókönyv a távoli jövőre nézve

A kiadvány három lehetséges forgatókönyvet ajánl az olvasó figyelmébe, amiket a „Szigetek”, „Keringési pályák”, és „Közösségek” megnevezéssel jelöl. Ezek a nemzeti („Szigetek”), regionális („Keringési pályák”), illetve állami szint alatti és transznacionális („Közösségek”) viszonylatban megjelenő alternatívák azt vizsgálják, hogy a jövő trendjei és a lehetséges döntések milyen módon keresztezik egymást.

A „Szigetek” elemzik a globális gazdaság szerkezetátalakítását. A növekedés hosszú távon lassulni fog, ami jelentős akadályokat gördít a jólét biztosítása elé, ugyanakkor nem ez az egyetlen erőpróba, ami a kormányok előtt áll. A politikai instabilitás esélye fokozódhat, ahogyan az új technológiák átalakítják a munka és kereskedelem világát, ezért a társadalom erőteljesebben juttathatja kifejezésre a humán és gazdasági biztonság megteremtése iránti igényét. Az elmúlt 20 évben a fejlett gazdaságokra nehezedő nyomás miatt fennáll annak a lehetősége, hogy egyes kormányok a protekcionista politika irányába mozdulnak el. Az államadósság, a népesség elöregedése, a kockázati tőkebefektetések csökkenése hozzájárult a gazdasági zavarok kialakulásához, illetve az adóbevételek sem tudtak lépést tartani a kiadások emelkedő arányával.

A legtöbb közgazdász szerint a globális gazdasági növekedés az alábbi fejlemények és jelenségek miatt lassulhatott le:

- jövedelem-egyenlőtlenségi „olló” kinyílása;
- mesterséges intelligencia és az automatizálási technológia elterjedése miatt kialakult zavarok az iparban;
- átfogó multilaterális egyezmények helyett a regionális és kétoldalú kereskedelmi megállapodásokat előnyben részesítő kormányzati intézkedések;
- energiaárak csökkenése, ami kiélezte a készletekkel rendelkező országok közötti vetélkedést;
- Kína és India esetében a külkereskedelmi termékforgalom csökkent, a belföldi kereslet generálásával kapcsolatban pedig nem értek el átütő eredményeket, ezért stagnál a gazdaság és a bérek, az életszínvonal nem emelkedik;
- hazai piac védelme érdekében az Egyesült Államok és az Európai Unió protekcionista politikát folytat. Németország és Franciaország biztosította az eurózóna túlélését, ugyanakkor az uniós periféria-országok megerősítése, illetve a nemzetközi versenyképesség fenntartása és növelése elmarad a várakozásoktól;
- szellemi tulajdon eltulajdonítása és kibertámadás indításában emelkedő tendencia tapasztalható. Egyes kormányok ezért szigorúbb ellenőrzést vezettek be, ami akadályozza az interneten történő információmegosztást;
- éghajlati változások számos alkalommal állították próbatétel elé a politikai vezetőket, főképp a Közel-Keleten és Afrikában, ahol víz- és élelmiszer-ellátási problémák jelentkeztek az aszály miatt. A kormányoknak a korai reagálás és/vagy kapacitáshiány miatt nem minden esetben sikerült a nehézségeket átfogóan kezelni, ezért a lakosok részéről erodálódott politikai bizalom.

A részletezett megállapítások vegyülésének hatására az államok egy része olyan védekező mechanizmust rendszeresített, ami átvitt és – bizonyos esetben – szó szerinti értelemben is falat emelt a külső kihívásokkal szemben. A NIC szerzői szerint ezek az országok tulajdonképpen szigetekké váltak a hullámzó tengeren. Ehhez járul hozzá az a tény is, hogy a nemzetközi közösségnek olyan globális ügyekkel kapcsolatban, mint az éghajlatváltozás, a terrorizmus, a migráció, illetve a széteső államok kérdésköre, nem sikerült konszenzusra jutnia. Ez tovább erősítette a döntéshozókban az „öngondoskodás” koncepcióját.

A „Keringési pályák” azoknak a feszültségi faktoroknak a jövőbeli kiterjedését vizsgálja, amiket a nagyhatalmak érdekeik artikulálásakor gerjesztenek, miközben belföldön a stabilitás fenntartására törekednek. Tanulmányozza a nacionalizmus megjelenési formáit és a csökkenő nemzetközi együttműködés következtében esetlegesen fellépő államközi konfliktusok mintázatát. A kormányok politikai döntéseinek kiemelkedő jelentőséget tulajdonít a jövőben, ugyanis azok a békét és biztonságot, vagy a feszültség eszkalálódását mozdíthatják előre.

A „Közösségek” azt próbálják előre jelezni, hogy a társadalom részéről megsokszorozódó igényeket – kapacitásainak csökkenése miatt – a nemzeti kormányok egyre nehezebben képesek kielégíteni, ezért az önkormányzat és a magánszektor (vállalatok, érdekképviseleti csoportok, jótékonyági szervezetek) meghatározóbb lehet a különböző szolgáltatások biztosításában. Kapcsolataikat és identitásukat több esetben is a nemzeti kormányok látókörén kívül eső csatornákon keresztül határozzák meg az emberek. Az infokommunikációs eszközök fejlesztése markánsan hozzájárult a gondolatok és vélemények minden korábbinál gyorsabb célba juttatásához. A Közel-Keleten élő fiatalok, akik magukat az „elveszett nemzedék”-nek nevezték, például ezek felhasználásával adtak hangot – az erőszak terjedésével, az alacsony életszínvonalal, a jövőkép, illetve a képzési és munkahelyszerzési lehetőség hiányával kapcsolatos – elégedetlenségüknek, amivel sikerült megkérdőjelezni és hátrálásra késztetni a központi vezetést. A legtöbb kormány ezért arra törekszik majd, hogy ne adja ki az ellenőrzést a kezéből, ugyanakkor néhány támogatni fogja az így létrejövő feladatmegosztást. Az országoknak olyan stratégiát szükséges kidolgozniuk a jövőben, ami bekapcsolja a magánszféra szereplőit a felmerülő kihívások vagy képességhiányok kezelésébe. Ennek a kritériumnak a liberális demokráciák felelnek meg a leginkább, amik ösztönzik a decentralizációt.

Ellentmondásos tehát a helyzet, hiszen ami rövidtávon kockázatnak tűnhet, az a későbbiekben lehetőségként jelentkezhet. Azok az államok, társadalmak és szervezetek lesznek képesek rugalmasan reagálni a gyorsan változó gazdasági, környezeti vagy szociális kihívásokra, amelyek befektetnek az oktatásba, a tudásba és az innovációba, illetve a globalizált világ kölcsönös függőségi rendszere miatt erősítik a két- vagy többoldalú kapcsolatrendszerüket.⁸

⁸ Uo. pp. 50-61.

A jövő összegzése

Az tanulmány címében már egyértelmű utalást tesznek a szerzők arra az önellentmondásra, ami szerint a világunkat egyszerre jellemzi a lehetőségek tárháza és a minden korábbinál sötétebb jövő. Ezt támaszthatja alá az is, hogy az elmúlt évtizedekben elindult fejlődés hatására több millió ember került ki a szegénység csapdájából, ezzel párhuzamosan azonban olyan események figyelmeztettek az elért eredmények törékenységére, mint a 2008-as globális pénzügyi válság, a 2011-ben kirobbant „Arab-tavaszi” vagy a populizmus globális előretörése.

A következő öt évben számos kihívás prognosztizálható, így az egyes országokon belüli és államhatárokon átívelő feszültség fokozódása, a globális fejlődés lassulása, a geopolitikát alakító szereplők számának növekedése, a hatalom gyakorlásának és szervezetének változása, vagy a nemzetközi együttműködések akadályozó úgynevezett „vétó” játékosok mozgásterének bővülése. Bár az anyagi erő továbbra is alapvető fontosságú lesz az állami hatalomgyakorláshoz, a jövő leghatékonyabb geopolitikai játékosai azok lesznek, akik hálózatokon keresztül – a megszerzett információt hatékonyan felhasználva – kooperálnak és versengenek.

A nemzetközi rendszer alapvető eleme a nemzetállam marad. Kihasználva a „Nyugat” befelé fordulását, az emberi jogi normák és a konfliktusmegelőzés erózióját, az Egyesült Államok világpolitikában betöltött vezető pozícióját támadások érik Kína és Oroszország részéről, míg a regionális hatalmi vetélkedésbe beszálló országok és a nem állami szereplők is fokozni próbálják az érdekérvényesítő képességüket.

A globalizáción alapuló kapitalista rendszerből nem egyforma arányban profitálnak az államok és a különböző társadalmi rétegek. Míg a gazdagok tovább gyarapítják vagyonukat, és főként Ázsiában milliók kerülnek kedvezőbb anyagi helyzetbe, addig a nyugati és poszt szocialista alsó-középosztály reálbérei évek óta stagnálnak. A jövedelmi szakadék folyamatos mélyülése komoly frusztrációt, illetve globalizáció- és elitellenességet eredményez ezeknél a csoportoknál, ezért a regnáló gazdasági és politikai vezetők előtt sürgető feladatként tornyosul a jövedelem-újraelosztási rendszer megreformálása.

Az elmúlt 70 év legnagyobb migrációs hulláma tovább fokozza a nyomást a jóléti rendszereken, illetve egyes országokban versenyhelyzetet teremt a munkahelyekért folyó küzdelemben. A lassú növekedés és az iparban teret hódító robotika, illetve gyártásautomatizálás hatással van a munkaerőpiacra. A gépek akár egy munkavállaló felügyelete mellett is képesek elvégezni a korábban több személy részvételét igénylő munkafeladatokat, és ehhez csak az esetleges műszaki hibák kiküszöbölésére szükséges figyelmet fordítani. Ezek a folyamatok tovább táplálhatják az elégedetlenséget, amit egyes politikai erők megpróbálhatnak kihasználni a nacionalista érzelmek túlzott felfűtésével. Adott esetben ez tovább élezheti az országok közötti ellentéteket.

A fentiekben felvázolt események megvalósulása azonban a szerzők véleménye szerint attól függ, hogy az alábbi kérdéseket meg tudják-e válaszolni az érintettek, illetve amennyiben igen, milyen tartalommal töltik meg azt.

- Sikerül-e az egyéneknek, a különböző csoportoknak és a kormányoknak konszenzusra jutniuk a politikai rend megteremtése érdekében?
- Milyen mértékben képesek az egyének, a különböző csoportok és az erősebb érdekérvényesítéssel bíró államok új nemzetközi kooperációs és versengő architektúrát létrehozni?
- Milyen mértékben képesek az egyének, a különböző csoportok és a kormányok felkészülni a globalizáció következményeire, például a technológia térhódítására vagy az éghajlatváltozásra?⁹

Felhasznált irodalom:

- BEREND T Iván: A globalizáció és hatása a centrum-periféria kapcsolatokra, Mindentudás Egyeteme, <http://real-eod.mtak.hu/996/1/01%20Berend%20T.%200007-022.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 05. 08.)
- CSÁKI György: A globalizáció megtorpanása, http://unipub.lib.unicorvinus.hu/3240/1/KG_2017n5p7.pdf (Letöltés ideje: 2019. 05. 08.)
- CSEH Henriett: Globalizáció régen és ma. Gondolatok a globalizációról, In: Dr. habil JÓZSA László, Dr. habil VARSÁNYI Judit (szerk.): Marketingoktatás és kutatás a változó Európai Unióban, Széchenyi István Egyetem, 2005, <https://emok.hu/tanulmany-kereso/d84:globalizacio-regen-es-ma> (Letöltés ideje: 2019. 05. 08.)
- FEKETE László: A kelet-nyugati kereskedelem struktúrája Európa északi felén a 14. század utolsó évtizedeiben, Történelmi Szemle, 29. évfolyam, 1986, https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1986_3-4/fekete.pdf (Letöltés ideje: 2019. 05. 08.)
- National Intelligence Council: Global trends, Paradox of progress, ISBN 978-0-16-093614-2, 2017, <https://www.dni.gov/files/documents/nic/GT-Full-Report.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 05. 12.)
- Office of the Director of National Intelligence, National Intelligence Council – Global Trends, 2019. https://www.dni.gov/index.php?option=com_content&view=article&id=398&Itemid=776 (Letöltés ideje: 2019. 05. 08.)

⁹ Uo., The future summerized ix-xi.

BÚS NIKOLETT KATALIN

AZ INFORMÁCIÓBIZTONSÁG TÁMOGATÁSA A MUNKABIZTONSÁG ASPEKTUSÁBÓL MEGKÖZELÍTVE

Bevezetés

Napjainkban minden társaság egyik legnagyobb üzleti értéke az információ: az üzleti titkok, az ügyfeladatok, az üzleti tervek, a fejlesztésekkel és a projektekkel kapcsolatos belső ismerethalmaz. Az információ és az arra épülő tudásbázis az egyik legfontosabb vagyonelemnek tekinthető, amely nélkül az üzleti tevékenység végzése, a versenyképesség fenntartása nem biztosítható.

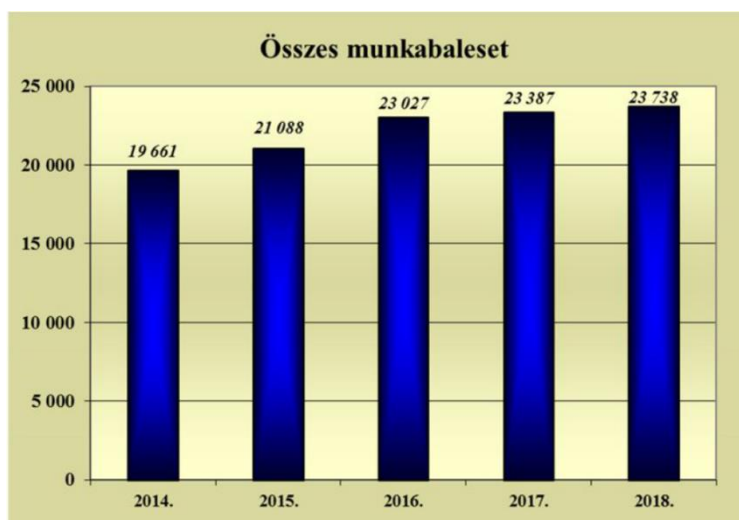
A vállalatok számára a másik „vagyonelem”, legnagyobb érték a társaságot működtető munkavállalók.

A biztonság egy szemlélet, ami nem másról, a fegyelemről, fegyelmezettségről szól. Ahhoz, hogy a munkavállalók betartsák ezt a fegyelmet, le kell írni, hogy mit kell nekik pontosan betartani, azt számon kell tudni kérni, mert nem rosszindulatból csinálják; hanem mert nem definiált szabályokkal találkoznak legtöbb esetben. A munkavédelem és az információbiztonság között van áthallás, hiszen mindkettő terület a megfelelő szemlélettől fog működni. A munkabiztonság területén a kockázatokat, a kitétségenket folyamatosan felügyelet alatt tartjuk, ezeket ellenőrzésekkel, folyamatos nyomonkövetéssel kontrolláljuk és intézkedünk. Ha a munkaterületen a kockázatok egymásra hatása megtörténik, és ezek szerencsétlen irányba fordulnak, akkor nagyon objektív, azonnali hatás érzékelhető, mivel munkabaleset formájában mutatkozik meg a jelenség. Kérdésként merül fel, hogy az információbiztonságban meddig lappanghat a kockázatok halmaza és ezek egymásra hatása mikor fordul szerencsétlen irányba.

Munkabalesetek megoszlása

A munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Mvt.) rendelkezik a szervezeten munkát végzők egészségét nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés személyi, tárgyi és szervezeti feltételeinek megteremtéséről, a munkavégző képesség megóvása és a munkakörülmények humanizálása érdekében, megelőzve ezzel a munkabaleseteket és a foglalkozással összefüggő megbetegedéseket.

Évről-évre munkavállalók sokasága sérül meg munkabalesetben¹, melynek számossága a Pénzügyminisztérium Munkavédelmi Főosztálya által kiadott éves jelentés szerint az elmúlt 5 éves ciklusidőt tekintve nő², melyet az 1. ábra szemléltet. Évek óta változatlanul magas a bejelentett súlyos munkabalesetek száma.

1. ábra: Az összes munkabaleset száma az elmúlt 5 évben (a feldolgozott munkabaleseti jegyzőkönyvek alapján a külföldön és közúton történt munkabalesetekkel együtt)³

A munkabalesetek megoszlása szerint megállapítható, hogy a foglalkoztatotti létszám tekintetében a KKV⁴-szektor az összes munkabaleset arányából több mint 70%-ban, míg a halálos kimenetelű munkabaleset vonatkozásában 96%-os részarányt képviselnek (lásd 1. táblázat).

¹ Mvt. 87. § 3. Munkabaleset: az a baleset, amely a munkavállalót a szervezett munkavégzés során vagy azzal összefüggésben éri, annak helyétől és időpontjától és a munkavállaló (sérült) közrehatásának mértékétől függetlenül. A munkavégzéssel összefüggésben következik be a baleset, ha a munkavállalót a foglalkozás körében végzett munkához kapcsolódó közlekedés, anyagvételezés, anyagmozgatás, tisztálkodás, szervezett üzemi étkeztetés, foglalkozás-egészségügyi szolgáltatás és a munkáltató által nyújtott egyéb szolgáltatás stb. igénybevétele során éri.

² A munkabaleseti adatok a három munkanapot meghaladó munkaképtelenséget, ill. a halált okozó munkabaleseteket tartalmazzák.

Tájékoztató a munkabalesetek alakulásáról a feldolgozott munkabaleseti jegyzőkönyvek alapján 2018. év, http://ommf.gov.hu/index.php?akt_menu=223 (Letöltés ideje: 2019. 05. 03.)

³ Tájékoztató a munkabalesetek alakulásáról a feldolgozott munkabaleseti jegyzőkönyvek alapján 2018. év, http://ommf.gov.hu/index.php?akt_menu=223 (Letöltés ideje: 2019. 05. 03.)

⁴ Kis- és középvállalkozások (rövidítve: KKV)

Munkáltatói létszám-kategória	Munkabalesetek megoszlása					
	Összes munkabaleset száma	Az összes munkabalesetből				
		halálos	súlyos csonkulás	egyéb súlyos	súlyos összesen	csonkolásos összesen
1-9 fő munkavállaló	2490	34	10	25	69	62
10-49 fő munkavállaló	6555	28	14	18	60	77
50-249 fő munkavállaló	7984	14	16	10	40	74
250-499 fő munkavállaló	2549	1	2	2	5	19
500 fő vagy több munkavállaló	4093	2	0	2	4	19
A munkavállalók száma ismeretlen	67	0	0	0	0	2
Összesen	23738	79	42	57	178	253

1. táblázat: A munkabalesetek megoszlása a munkáltatói létszám-kategória alapján⁵

A munkáltató az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés munkáltatói feladatainak teljesítése során többek között köteles haladéktalanul kivizsgálni az egészséget veszélyeztető és nem biztonságos munkavégzéssel kapcsolatos bejelentést, a kivizsgálást elvégezni, a szükséges intézkedéseket megtenni, az érintetteket értesíteni. Közvetlen veszély fennállása esetén a munkavégzést leállítani. A munkáltató köteles a munkabaleseteket és a foglalkozási megbetegedéseket kivizsgálni, bejelentési kötelezettségnek eleget tenni.

Munkabaleseti meghallgatás, kivizsgálás

A „munkaképtelenséggel járó munkabalesetet haladéktalanul ki kell vizsgálni és a kivizsgálás eredményét munkabaleseti jegyzőkönyvben kell rögzíteni.”⁶ A munkabalesetek kivizsgálását a munkavédelmi szaktevékenység ellátására jogosultnak kell elvégeznie, valamint részt vehet a munkabaleset kivizsgálásban a munkavédelmi képviselő. A pontos, minden műszaki körülményre kiterjedő vizsgálat érdekében a munkabalesettel érintett szervezet bevonása a kivizsgálás menetébe nélkülözhetetlen. A kivizsgálás megkezdése előtt az esemény jelentése kapcsán tájékoztatott foglalkozás-egészségügyi alapszolgáltatást biztosító szolgálat orvosával fel kell venni a kapcsolatot és egyeztetni kell a kivizsgálás megkezdésének tényéről, helyéről és idejéről.

⁵ Tájékoztató a munkabalesetek alakulásáról a feldolgozott munkabaleseti jegyzőkönyvek alapján 2018. év, http://ommf.gov.hu/index.php?akt_menu=223 (Letöltés ideje: 2019. 05. 03.)

⁶ Mvt. 64. § (4)

A kivizsgálásban történő orvosi közreműködésről a foglalkozás-egészségügyi alapszolgáltatást biztosító szolgálat orvosa dönthet. „*Súlyos munkabaleset esetén a foglalkozás-egészségügyi alapszolgáltatást biztosító szolgálat orvosának részt kell venni a kivizsgálásban.*”⁷ Amennyiben a foglalkozás-egészségügyi orvos a baleset kivizsgálásában részt vett, a kivizsgálást lezáró jegyzőkönyvet aláírásával köteles ellátni, valamint a pecsétszámát is fel kell tüntetnie. A baleset kivizsgálásában részt vevő foglalkozás-egészségügyi orvos nevét, valamint a baleset kivizsgálásában történő részvétel lezárásának dátumát kell beírni.

A munkabalesetről információval rendelkező személyeket (sérültet vagy sérülteket, tanút vagy tanúkat) meg kell hallgatni és a meghallgatáson elhangzottakat jegyzőkönyvben kell rögzíteni. A balesettel kapcsolatos meghallgatásokat lehetőség szerint a baleset bekövetkezése után mihamarabb el kell kezdeni. A meghallgatást végzőknek tárgyilagosan minden körülményre kiterjedően kell azt végrehajtani.

A munkabaleset vizsgálatakor az esemény térbeni és időbeni környezetében fel kell tárnani a veszélyes körülményeket és veszélyes cselekedeteket, valamint azokat a tényezőket, amelyeknek szerepük lehetett a sérülést eredményező mozzanat vagy folyamat beindulásában. A munkabaleset kivizsgálása során előnyös helyszíni szemle tartása. A helyszíni szemle eredményét jegyzőkönyvben, rajzon, fényképeken rögzíteni kell. A munkabalesetről információval rendelkező személyeket – ha szükséges – meg kell hallgatni. Meg kell állapítani a gépek, eszközök, egyéni és kollektív védőeszközök megfelelőségét, az egyéb tényezők hatásait, a balesetet kiváltó okokat pedig a közrehatásuk aránya szerint kell megállapítani. A kivizsgálás tényét, a körülményeket és a feltárt okokat a Munkavédelmi Felügyelőség honlapján közzétett legfrissebb verziószámú jegyzőkönyvében⁸ kell rögzíteni. A munkabaleseti jegyzőkönyv kitöltése minden esetben munkavédelmi szaktevékenységre feljogosított személy iránymutatásával történhet.

A munkabaleset „*kivizsgálása során fel kell tárnani a kiváltó és közreható tárgyi, szervezési és személyi okokat és ennek alapján*”⁹ intézkedéseket kell tenni a munkabalesetek megelőzésére.

A javasolt helyesbítő és megelőző intézkedést bevezetés előtt, kockázatértékelési folyamattal javasolt átvizsgálni. Amennyiben a helyesbítő vagy megelőző tevékenység megfelelősége megállapítható, úgy a műszaki és/vagy szervezési intézkedések végrehajtását el kell rendelni az érintettek tájékoztatása mellett.

A súlyos munkabalesetet azonnal jelenteni kell a baleset helyszíne szerint illetékes Kormányhivatal Foglalkoztatási, Munkaügyi és Munkavédelmi Főosztály; Munkaügyi és Munkavédelmi Ellenőrzési Osztály (mindenkori aktuális megnevezése szerint) részére, halálos balesetnél a területileg illetékes rendőrkapitányságnak, és egyes esetekben a hatósági felügyeletet ellátó szervnek.

⁷ Mvt.64. § (4)

⁸ http://ommf.gov.hu/index.php?akt_menu=220; (Letöltés ideje: 2019. 05. 03.)
5/1993. (XII. 26.) MüM rendelet a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról 4/a. számú melléklet alapján

⁹ Mvt.65. § (1)

A hatóság szakemberének kiérkezéséig a helyszínen szükségtelenül változtatni nem szabad. Az ott tartózkodó legmagasabb beosztású illetékes munkairányító köteles biztosítani, hogy a helyszín a rendőrség, illetőleg a kivizsgálásért felelős vezető megérkezéséig érintetlen maradjon.

„A munkaképtelenséget nem eredményező munkabaleset körülményeit is tisztázni kell.”¹⁰ A munkaképtelenséget nem okozó munkabaleset esetén a sérültnek nyilatkoznia szükséges, hogy kéri, avagy nem kéri a munkáltató jelentését a munkabalesetről az Országos Egészségbiztosítási Pénztár felé. Amennyiben a munkavállaló kéri a munkaképtelenséget nem eredményező baleset bejelentését az Országos Egészségbiztosítási Pénztár felé, abban az esetben a munkáltatónak *„Munkaképtelenséget nem eredményező munkabaleseti bejelentőlap”* kitöltésével kell a bejelentésről gondoskodni.

„Azt a munkabalesetet, amely esetében a munkavállaló több mint három munkanapon át nem volt munkaképes, valamint a foglalkozási megbetegedést és a fokozott expozíciós esetet be kell jelenteni, ki kell vizsgálni és nyilvántartásba kell venni.”¹¹

Heinrichs-féle Dominó-elv¹² alkalmazása a munkabaleset elemzésében

A Heinrichs-féle Dominó-elv értelmezése széles körű a baleset-megelőzésben és az egészségmegőrzésben.

Balesetekkel, sérülésekkel kapcsolatban gyakori tapasztalat, hogy azok létrejöttében nem egyetlen tényező játszik szerepet. A gyakran felmerülő elképzeléstől eltérően, a balesetek jelentős része nem egyetlen hibán múlik. Több, egymást követő, egymásra „halmozódó” tényező hatása vezet a baleset bekövetkezéséhez. A Dominó-elv a sorba állított, egymást sorban felborító dominókat tekinti mintának.

A baleseteket követő vizsgálatok, elemzések során gyakran derül fény arra, hogy a baleset közvetlen okán kívül – azt megelőzően – egy vagy több olyan esemény történt, amely a baleseti helyzet kialakulásában közrejátszott vagy éppen döntő volt.

A balesethez vezető folyamat felismerésekor, időben történő beavatkozással a balesetek egy része elkerülhető.

Az események láncolataként bekövetkező balesetekkel a legkülönbözőbb munkaterületen és a mindennapi életben egyaránt találkozunk.

Természetesen – szerencsére – az események Dominó-elv szerinti láncolata legtöbbször nem végződik balesettel.

¹⁰ Mvt. 64. § (4)

¹¹ Mvt. 64. § (1)

¹² <http://www.ohsbok.org.au/wp-content/uploads/2013/12/32-Models-of-causation-Safety.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 05. 18.)

A balesethez több egymást követő, egymás hatását erősítő tényező vezet. Ezeknek a tényezőknek a felismerésével, azonosításával a baleset megelőzhető. Sajnálatos, hogy általában csak a baleset bekövetkezése után kerül sor a Dominó-elv szerinti vagy ahhoz hasonló elemzésre, pedig a balesethez vezető út egyes szakaszainak időben történő felismerésével a folyamat megállítható, a baleset elkerülhető.

Figyelmet érdemel, hogy a „dominókat” és azok „dőlését” az érintett általában nem képes felismerni. Nem látja át, és így nem is állítja meg a baleset kialakulásához vezető folyamatot, tevékenységét alkalmasnak véli. Vezető beosztású más munkavállaló segíthet, figyelmeztethet a „dominók” felismerésére. Pihenést javasolhat, esetleg leállíthatja a munka folytatását. Célszerű, időben történő beavatkozással a balesetveszélyes helyzet megszüntethető.

A Dominó-elv napi gyakorlatban történő szem előtt tartása a balesetek, az egészség-károsodások és az ezekből adódó problémák megelőzésének hatékony eszköze.

Információbiztonság vonatkozásában is azt feltételezem, hogy a Dominó-elv alkalmazható, ezért rögzíteni szükséges a szervezet életében az események láncolatait.

Amennyiben a fenti ismertetésben a baleset szó helyére információbiztonsági incidenst helyezek, úgy a modell alkalmazhatóságát az információbiztonság területén is alapul lehet venni.

Elektronikus információs rendszerekre vonatkozó információbiztonsági incidensek kezelése, jelentési folyamata

Az elektronikus információs rendszerekre vonatkozóan az információbiztonsági incidens alatt az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvény (a továbbiakban: Ibtv.) „biztonsági esemény” fogalmát értem: „nem kívánt vagy nem várt egyedi esemény vagy eseménysorozat, amely az elektronikus információs rendszerben kedvezőtlen változást vagy egy előzőleg ismeretlen helyzetet idéz elő, és amelynek hatására az elektronikus információs rendszer által hordozott információ bizalmassága, sértetlensége, hitelessége, funkcionalitása vagy rendelkezésre állása elvész, illetve megsérül.”¹³

Amennyiben a biztonsági esemény személyes adattartalmat érint, úgy adatvédelmi incidens történik. Az adatvédelmi incidens fogalma az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (a továbbiakban: Infotv.) rendelkezései között alábbiakban került meghatározásra: „az adatbiztonság olyan sérelme, amely a továbbított, tárolt vagy más módon kezelt személyes adatok véletlen vagy jogellenes megsemmisülését, elvesztését, módosulását, jogosulatlan továbbítását vagy nyilvánosságra hozatalát, vagy az

¹³ Ibtv. 1. § (1) bek. 9. pont

azokhoz való jogosulatlan hozzáférést eredményezi.”¹⁴ Az Infotv. 25/E. § (1) j) pontja alapján az „adatkezelő rögzíti ... az általa kezelt adatokkal összefüggésben felmerült adatvédelmi incidensek bekövetkezésének körülményeit, azok hatásait és a kezelésükre tett intézkedéseket”.¹⁵

Az elektronikus információbiztonság célja a kezelt információ bizalmosságának, sértetlenségének és rendelkezésre állásának biztosítása.

Az elektronikus információbiztonság körébe tartozik minden, az információ életciklusa (létrehozás, hozzáférés, kezelés, feldolgozás és megsemmisítés) során bekövetkező esemény. Azaz az információbiztonság túlmutat az informatikai rendszerek és szolgáltatások biztosításán.

Az elektronikus információbiztonsági incidenseket minden esetben, lehetőleg teljeskörűen dokumentálni kell az incidens felderítésének támogatása, a későbbi esetleges felelősségre vonáshoz szükséges bizonyítékok rögzítése, valamint a megelőző intézkedések hatékonyságának javítása érdekében.

A rendszerek, szolgáltatások, eszközök kialakításának vagy használatának módjával összefüggő sebezhetőségek a munkáltatók számára kockázatokat jelentenek. Ezen gyengeségek feltárása a munkáltatók alapvető érdeke, hiszen ezzel további biztonsági események, vagy esetleges biztonsági incidensek előfordulását (és az azokhoz kapcsolódó veszteségeket) lehet megelőzni.

A bejelentett elektronikus információbiztonsági eseményeket a kivizsgálás során meg kell határozni, hogy az információbiztonsági kontrollok mennyiben sérültek, és azok eredménye alapján eldönthető-e, hogy a bejelentett esemény információbiztonsági incidens kategóriába tartozik. Amennyiben információbiztonsági incidensről van szó, úgy azonnal bejelentést kell tenni a kijelölt eseménykezelő központnak¹⁶ és meg kell kezdeni az információbiztonsági incidens kezelését, valamint vizsgálni kell a hatását és körülményeit.

Fejlesztési lehetőség

A munkabalesetek bejelentésére alkalmazandó jegyzőkönyv¹⁷ – melynek rendeletben¹⁸ definiált formai követelménye azonosított:

¹⁴ Infotv. 3. § 26. pont

¹⁵ Infotv. 25/E. § (1) bek. j) pont

¹⁶ 271/2018. (XII. 20.) Korm. rendelet az eseménykezelő központok feladat- és hatásköréről, valamint a biztonsági események kezelésének és műszaki vizsgálatának, továbbá a sérülékenységvizsgálat lefolytatásának szabályairól 2. § és 8. §

¹⁷ http://ommf.gov.hu/index.php?akt_menu=220 (Letöltés ideje: 2019. 05. 03.)

¹⁸ 5/1993. (XII. 26.) MüM rendelet a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról 4/a. számú melléklet

A kitölthető PDF űrlap fejlesztése folyamatban.
Annak érdekében, hogy a bejelentő a legtöbb segítséget kapja (súgó, háttértáblák, stb.) kérjük, kísérelje meg figyelmesen a honlapon a legújabb verziókat.
Jelenlegi verzió: 2018_v2
Ez az üzenet nem jelenik meg nyomtatáskor!

5 évig irattárban megőrzendő!

Nyilvántartási szám: 20 év sorszám

MUNKABALESETI JEGYZŐKÖNYV

(Az 5/1993. (XII. 26.) MúM rendelet 4/a. melléklete alapján)
Számítógéppel, írógéppel vagy nyomtatott betűvel töltendő ki!

Területi kód:

Adatszolgáltatás jellege:*

(A) A munkáltató adatai:

1. Neve:	<input type="text"/>
2. Címe:	<input type="text"/>
3. Telefonszáma:	<input type="text"/> / <input type="text"/> Fax: <input type="text"/> Mobil: <input type="text"/>
4. E-mail címe:	<input type="text"/>
5. Adószáma:	<input type="text"/> - <input type="text"/> - <input type="text"/> Adóazonosító jele: <input type="text"/>
6. Gazdálkodási forma:	<input type="text"/>
7. Fő tevékenysége (TEAOR '08):	<input type="text"/>
8. Helyi egység fő tevékenysége (TEAOR '08):	<input type="text"/>
9. Összlétszám kategória:	<input type="text"/>
10. Helyi egység létszám kategória:	<input type="text"/>

(B) A sérült (munkavállaló) adatai:

1. Neve:	<input type="text"/>	2. TAJ száma:	<input type="text"/> - <input type="text"/> - <input type="text"/>
3. Születési neve:	<input type="text"/>	4. Anyja neve:	<input type="text"/>
5. Születési helye:	<input type="text"/>	6. Születési ideje:	<input type="text"/> év <input type="text"/> hó <input type="text"/> nap
7. Neme:	<input type="text"/>	8. Állampolgársága:	<input type="text"/>
9. Lakcíme:	<input type="text"/> Település <input type="text"/> (úthely) <input type="text"/> hsz		
<input type="text"/> ép. <input type="text"/> lh. <input type="text"/> em. <input type="text"/> ajtó		10. Telefonszáma:	<input type="text"/>
11. Foglalkozása (FEOR):	<input type="text"/>	12. Foglalkoztatási jogviszonya:	<input type="text"/>
13. Foglalkoztatás jellege:	<input type="text"/>		

(C) A munkabaleset adatai:

1. Dátuma: 20 <input type="text"/> év <input type="text"/> hó <input type="text"/> nap	2. Időpontja (óra: 24 órás időszámítás): <input type="text"/>
3. Sérülés a munkavégzés hányadik órájában: <input type="text"/>	
4. A sérülés típusa: <input type="text"/>	5. A sérült testrész: <input type="text"/>
6. A munkavégzés helye: <input type="text"/>	7. A baleset földrajzi helye: <input type="text"/>
8. A sérülés súlyossága: <input type="text"/>	9. A munkaképtelenség időtartama: <input type="text"/>

(D) A munkabaleset részletes leírása:

(A baleset leírása külön lapon folytatható)

* (1) új / (2) tartalom módosító / (3) törlés a nyilvántartásból / (4) munkaképtelen napok száma közül

**Elektronikus információbiztonsági incidens
bejelentő lap**

1. oldal

A bejelentést fogadó fél tölti ki!

iktatószám:

név: érkezetés dátuma: aláírás:

Bejelentő gazdasági szervezet adatai:

társaság neve:

címe:

telefonszáma:

e-mail címe:

adószáma: - -

fő tevékenysége:

érintett telephelye:

Érintett, sérült adatok:

Incidens típusa*:

sérült adatok jellege:

belső felhasználású adatok

személyes adatok

nyilvános adatok

minősített adatok

rendszer, alkalmazói szoftver

súlyosság:

elhanyagolható

kicsi

jelentős

súlyos

hatások:

bizalmasság sérült

rendelkezésre állás, infrastruktúra sérült

sértetlenség sérül

anyagi veszteség

adatvesztés történt

más rendszerekre való kihatás

egyéb

Incidens:

első észlelésének időpontja év hó nap óra perc

észlelés intervalluma

folyamatban lévő lezárult ismétlődő, nem megoldott

incidens leírása, egyéb információ, amely a megértést segítheti:

informatikai eszköz megnevezése és azonosítója:**

informatikai eszköz megnevezése és azonosítója:**

alkalmazott operációs rendszer:** alkalmazott szoftver:**

értesített szervezetek: értesítés időpontja:

* pl: kártya nélküli adatszívárgás, adathalászat, célzott támadás, szaroló vírus, stb.

** abban az esetben ha az információ rendelkezésünkre áll

Incidensből származtatható károk leírása:

--

További veszélyben lévő rendszerek leírása, felsorolása:

--

Azonnal megtett intézkedések:

--

Helyesbítő (esetleg hosszabb távú) intézkedések hasonló esetek elkerülésére:

--

A bejelentőhöz csatolt melléletek, fájlok felsorolása:

--

Bejelentő és az elektronikus információbiztonságért felelős személy adatai:

bejelentő adatai:	
neve: <input type="text"/>	alírás: <input type="text"/>
beosztása és elérhetősége: <input type="text"/>	
elektronikus információbiztonságért felelős személy adatai:	
neve: <input type="text"/>	alírás: <input type="text"/>
beosztása és elérhetősége: <input type="text"/>	
Kelt: <input type="text"/>	<input type="text"/> év <input type="text"/> hó <input type="text"/> nap

A biztonsági esemény lezárását követően cél, hogy a tapasztalatokat felhasználva javaslatokat tegyen a szükséges változtatásokra, a védelmi intézkedések fejlesztésére, módosítására.

Véleményem szerint kell egy egységes forma annak érdekében, hogy a bekövetkezett és kivizsgáláson átesett elektronikus információbiztonsági incidensek

tapasztalatai feldolgozásra és értékelésre kerüljenek. A bejelentések elemzéséből pedig nemzeti szintű intézkedési és törvénykezési háttértárat lehet kialakítani.

A két szakterület közötti párhuzamokat az alábbi táblázatban azonosítom az Mvt., a Ibtv. és az Infotv. törvények definíciói alapján.

Munkabiztonság szakterülete alkalmazott fogalmak	Információbiztonság szakterületén alkalmazott fogalmak
<p>Baleset: az emberi szervezetet ért olyan egyszeri külső hatás, amely a sérült akaratától függetlenül, hirtelen vagy aránylag rövid idő alatt következik be és sérülést, mérgezést vagy más (testi, lelki) egészségkárosodást, illetőleg halált okoz.</p>	<p>Biztonsági esemény: nem kívánt vagy nem várt egyedi esemény vagy eseménysorozat, amely az elektronikus információs rendszerben kedvezőtlen változást vagy egy előzőleg ismeretlen helyzetet idéz elő, és amelynek hatására az elektronikus információs rendszer által hordozott információ bizalmassága, sértetlensége, hitelessége, funkcionalitása vagy rendelkezésre állása elvész, illetve megsérül.</p>
<p>Munkabaleset: az a baleset, amely a munkavállalót a szervezett munkavégzés során vagy azzal összefüggésben éri, annak helyétől és időpontjától és a munkavállaló (sérült) közrehatásának mértékétől függetlenül. A munkavégzéssel összefüggésben következik be a baleset, ha a munkavállalót a foglalkozás körében végzett munkához kapcsolódó közlekedés, anyagvételezés, anyagmozgatás, tisztálkodás, szervezett üzemi étkeztetés, foglalkozás-egészségügyi szolgáltatás és a munkáltató által nyújtott egyéb szolgáltatás stb. igénybevétele során éri. Nem tekinthető munkavégzéssel összefüggésben bekövetkező balesetnek (munkabalesetnek) az a baleset, amely a sérültet a lakásáról (szállásáról) a munkahelyére, illetve a munkahelyéről a lakására (szállására) menet közben éri, kivéve, ha a baleset a munkáltató saját tulajdonában álló, bérleti vagy más szerződés alapján, továbbá egyéb megállapodás alapján biztosított járművel történt.</p> <p>Bányászati munkabaleset: az a munkabaleset, amely a bányafelügyelet hatósági felügyelete alá tartozó tevékenységek végzése során bármely munkáltatónál következett be.</p>	<p>Adatvédelmi incidens: az adatbiztonság olyan sérelme, amely a továbbított, tárolt vagy más módon kezelt személyes adatok véletlen vagy jogellenes megsemmisülését, elvesztését, módosulását, jogosulatlan továbbítását vagy nyilvánosságra hozatalát, vagy az azokhoz való jogosulatlan hozzáférést eredményezi.</p>

	<p>Biztonsági esemény kezelése: az elektronikus információs rendszerben bekövetkezett biztonsági esemény dokumentálása, következményeinek felszámolása, a bekövetkezés okainak és felelőseinek megállapítása, és a hasonló biztonsági események jövőbeni előfordulásának megakadályozása érdekében végzett tervszerű tevékenység;</p>
<p>Súlyos az a munkabaleset (bányászati munkabaleset), amely</p> <p>a) a sérült halálát (halálos munkabaleset az a baleset is, amelynek bekövetkezésétől számított egy éven belül a sérült orvosi szakvélemény szerint a balesettel összefüggésben életét veszítette), magzata vagy újszülöttje halálát, önálló életvezetését gátló maradandó károsodását;</p> <p>b) valamely érzékszerv, érzékelőképesség, illetve a reprodukciós képesség elvesztését vagy jelentős mértékű károsodását okozta;</p> <p>c) orvosi vélemény szerint életveszélyes sérülést, egészségkárosodást;</p> <p>d) hüvelykujj vagy kéz, láb két vagy több ujjja nagyobb részének elvesztését, továbbá ennél súlyosabb csonkultást okozott, illetve;</p> <p>e) beszélőképesség elvesztését vagy feltűnő eltorzulást, bénulást, illetőleg elmezavart okozott.</p>	<p>Súlyos biztonsági esemény: olyan informatikai esemény, amely bekövetkezése esetén az állami működés szempontjából kritikus adat bizalmassága, sértetlensége vagy rendelkezésre állása sérülhet, emberi életek kerülhetnek közvetlen veszélybe, személyi sérülések nagy számban következhetnek be, súlyos bizalomvesztés következhet be az állammal vagy az érintett szervezettel szemben, alapvető emberi, vagy a társadalom működése szempontjából kiemelt jogok sérülhetnek;</p>
<p>Kockázat: a veszélyhelyzetben a sérülés vagy az egészségkárosodás valószínűségének és súlyosságának együttes hatása.</p>	<p>Kockázat: a fenyegetettség mértéke, amely egy fenyegetés bekövetkezése gyakoriságának (bekövetkezési valószínűségének) és az ez által okozott kár nagyságának a függvénye;</p>
<p>Veszélyforrás: a munkavégzés során vagy azzal összefüggésben jelentkező minden olyan tényező, amely a munkát végző vagy a munkavégzés hatókörében tartózkodó személyre veszélyt vagy ártalmat jelenthet.</p> <p>Veszélyforrás lehet különösen:</p> <ul style="list-style-type: none"> – a fizikai veszélyforrás, ezen belül a <ul style="list-style-type: none"> = munkaeszközök, járművek, szállító-, anyagmozgató eszközök, ezek részei, illetve mozgásuk, termékek és anyagok mozgása, = szerkezetek egyensúlyának megbomlása, = csúszós felületek, 	<p>Fenyegetés: olyan lehetséges művelet vagy esemény, amely sértheti az elektronikus információs rendszer vagy az elektronikus információs rendszer elemei védeltségét, biztonságát, továbbá olyan mulasztásos cselekmény, amely sértheti az elektronikus információs rendszer védeltségét, biztonságát;</p>

<ul style="list-style-type: none"> = éles, sorjás, egyenetlen felületek, szélek és sarkok, = tárgyak hőmérséklete, = a munkahelynek a föld (padló) szintjéhez viszonyított elhelyezése, = szintkülönbség, = súlytalanság, = a levegő nyomása, hőmérséklete, nedvességtartalma, ionizációja és áramlása, = zaj, rezgés, infra- és ultrahang, = világítás, = elektromágneses sugárzás vagy tér, = részecskesugárzás, = elektromos áramköri vagy sztatikus feszültség, = aeroszolok és porok a levegőben; - a veszélyes anyag; - a biológiai veszélyforrás, ezen belül a <ul style="list-style-type: none"> = mikroorganizmus és anyagcsereterméke, = makroorganizmus (növény, állat); - a fiziológiai, idegrendszeri és pszichés igénybevétel. 	
<p>Foglalkozási megbetegedés: a munkavégzés, a foglalkozás gyakorlása közben bekövetkezett olyan heveny és idült, valamint a foglalkozás gyakorlását követően megjelenő vagy kialakuló idült egészségkárosodás, amely:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a munkavégzéssel, a foglalkozással kapcsolatos, a munkavégzés, a munkafolyamat során előforduló fizikai, kémiai, biológiai, pszichoszociális és ergonómiai kóros tényezőkre vezethető vissza, illetve; • a munkavállalónak az optimálisnál nagyobb vagy kisebb igénybevételének a következménye. <p>Fokozott expozíció: a munkavállaló szervezetében a munkavégzés során, a foglalkozás gyakorlása közben vagy azzal összefüggésben a külön jogszabályban meghatározott biológiai határértékeket meghaladó koncentrációja vagy mértéke, illetve zaj esetében 4000 Hz-en a 30 dB halláscsökkenés mindkét fülön.</p>	

2. táblázat: Fogalmak összehasonlító táblázata
(szerző saját szerkesztésében, a joganyagokból szövegegyezően felhasználva)

Összegzés

Publikációmban feltártam az elektronikus információbiztonság és a munkabiztonság közötti párhuzamosságokat a munkabalesetek és az elektronikus információbiztonsági incidensek tárgykörében.

Az információbiztonság és a munkabiztonság területén alkalmazott definíciók azonosításával (2. táblázat) és párhuzamba állításával azonosítottam, hogy létezik összehasonlíthatóság, mivel ugyanúgy megfogalmazásra kerülnek a nem várt hatások, események témaköréhez köthető fogalmak. A munkabalesetek bekövetkezése utáni jelentési és kivizsgálási folyamatot párba állítottam az elektronikus információbiztonsági incidens bejelentési követelményével. A bejelentés-köteles szolgáltatást nyújtó, az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény 6/B. § (1) bekezdés és az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások elektronikus információbiztonságának felügyeletéről és a biztonsági eseményekkel kapcsolatos eljárásrendről szóló 270/2018. (XII. 20.) Korm. rendelet 6. § alapján haladéktalanul bejelenti az NBSZ¹⁹ irányítása alatt működő Nemzeti Kibervédelmi Intézet részére a hálózati és információs rendszereiben bekövetkezett jelentős biztonsági eseményeket. A vizsgálatomban azt tapasztaltam, hogy az elektronikus információbiztonsági incidens bejelentésének nincs kötelezően alkalmazott és előírt formanyomtatványa.

Írásom eredményeként kidolgoztam egy incidensbejelentő jegyzőkönyv-formát, amely a munkavédelmi szakterületen alkalmazott munkabaleseti bejelentő mintájára készült. Véleményem szerint az incidensbejelentő jegyzőkönyv alkalmas az információbiztonság területén áttekintő jelentések kiadására és a szakterületen foglalkoztatott szakemberek kölcsönös tájékoztatására. A hatóságok a beküldött adatlapok feldolgozása után trend- és statisztikai adatokat állíthatnak fel, illetve a nemzeti információbiztonsági/kiberbiztonsági stratégia kialakításához valós adatokat meríthetnek.

Felhasznált irodalom:

- 1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről
- 2001. évi CVIII. törvény az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről
- 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról
- 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról
- 5/1993. (XII. 26.) MüM rendelet a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról 4/a. számú melléklet

¹⁹ Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (NBSZ)

- 270/2018. (XII. 20.) Korm. rendelet az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások elektronikus információbiztonságának felügyeletéről és a biztonsági eseményekkel kapcsolatos eljárásrendről
- 271/2018. (XII. 20.) Korm. rendelet az eseménykezelő központok feladat- és hatásköréről, valamint a biztonsági események kezelésének és műszaki vizsgálatának, továbbá a sérülékenységvizsgálat lefolytatásának szabályairól
- OHS Body of Knowledge Models of Causation: Safety, 2012. <http://www.ohsbok.org.au/wp-content/uploads/2013/12/32-Models-of-causation-Safety.pdf> (Letöltés ideje: 2019. 05. 18.)
- Tájékoztató a munkabalesetek alakulásáról a feldolgozott munkabaleseti jegyzőkönyvek alapján 2018. http://ommf.gov.hu/index.php?akt_menu=223 (Letöltés ideje: 2019. 05. 03.)

**UNIVERZÁLIS KIBER-FIZIKAI RENDSZER PLATFORM TERVEZÉSE,
MEGVALÓSÍTÁSA ÉS KIBERVÉDELMI GYAKORLÓTÉRKÉNT
TÖRTÉNŐ ALKALMAZÁSA**

A különböző fizikai mérő, érzékelő, beavatkozó, valamint ezek vezérlését végrehajtó eszközök, illetve az őket összekapcsoló adatátvitel hálózatok – ideértve az internetet is – alkotják a napjainkban egyre inkább elterjedő kiber-fizikai rendszereket (CPS)¹. Ezek gyakran a létfontosságú infrastruktúrák² – mint például energiatermelő és víztisztító üzemek, szállítás- és közlekedésirányító, valamint kommunikációs eszközök – vezérlését biztosítják. A hálózati kapcsolat a távrolól történő ellenőrzésen, beállításon és irányításon túl lehetőséget nyújthat egy kibertérben támadó számára a rendszer fölötti irányítás átvételére és ezáltal a nyújtott szolgáltatások felfüggesztésére, bénítására és károk okozására.

A megelőző intézkedések, valamint a működés folyamatos ellenőrzése csökkenthetik egy esetleges kibertámadás valószínűségét. Kiemelkedő fontosságú az üzemeltetésért, kezelésért felelős személyzet képzése és gyakoroltatása, tekintettel arra, hogy szolgáltatáskiesés esetén nekik kell lépéseket tenni a károk enyhítésére, valamint a rendszer működésének helyreállítására. A személyzet felkészültségének ellenőrzése, rendszerek tervezése és megépítése során alkalmazott elvek és védelmi rendszerek tesztelése a létfontosságú infrastruktúrák esetében kihívásokkal terhelt, tekintettel arra, hogy annak végrehajtására üzemelő rendszereken csak nagyon korlátozottan van lehetőség. E probléma áthidalása teszt- és gyakorlókönyvet létrehozásával oldható meg; a fizikai és virtuális környezet kialakításának egyre hatékonyabb megoldásai állíthatók össze.

A kibervédelmi gyakorlatok kiváló lehetőséget biztosítanak a rendszerek és eljárások tesztelésére, a kezelésért felelős és döntéshozó személyek képzésére, valamint a köztük lévő személyes és szakmai kapcsolatok felépítésére, fejlesztésére az üzemelő létfontosságú infrastruktúrák veszélyeztetése nélkül. A gyakorlatok célja, a felépített rendszerek és a résztvevők száma széles határok között mozoghat, mely jellemzők meghatározzák a gyakorlat során felépített valós és szimulált infrastruktúrák számosságát, komplexitását.

Jelen írásomban a kibervédelmi gyakorlóterek és gyakorlatok főbb jellemzőinek, a gyakorlatokon résztvevő csapatok és szerepük rövid áttekintését követően ismertetem egy univerzális kiber-fizikai platform tervezésének főbb aspektusait, struktúráját, megépítésének és alkalmazásának főbb tapasztalatait. A megépített eszköz, mely szcenárió-független kiber-fizikai gyakorlótér felépítését

¹ Cyber Physical System.

² Létfontosságú infrastruktúrákhoz azok a fizikai és információs-technológiai berendezések és -hálózatok, szolgáltatások és eszközök tartoznak, amelyek összeomlása vagy megsemmisítése súlyos következményekkel járhat a polgárok egészsége, védelme, biztonsága és gazdasági jóléte, illetve az államok kormányainak hatékony működése szempontjából. 2012. évi CLXVI. törvény alapján.

teszi lehetővé, mely nemcsak a kibervédelmi gyakorlatok során alkalmazható, de kutatási és oktatási célokat is szolgálhat.

Létfontosságú infrastruktúra, mint kibervédelmi gyakorlótér

A számítógépes biztonság, más szóval kiberbiztonság vagy IT-biztonság a számítógépes rendszerek lopás, vagy a hardver, szoftver, illetve adatok sérülése elleni védelmet jelenti, beleértve az általuk nyújtott szolgáltatások – megszakítástól vagy illetéktelen módosítástól való – megóvását³, egyre nagyobb szerepet tölt be napjainkban. A gyakorlatban a stratégiák, irányelvek, szabványok, erőforrások, folyamatok és struktúrák egységbe szervezett gyűjteményét – mely a kibertér⁴ és az abban fellelhető rendszerek biztonságát és védelmét szolgálják⁵ – értjük kiberbiztonság alatt. Ez magába foglalja a fenyegetettség és sérülékenység minimalizálását, az elrettentést, az egységes nemzetközi fellépést, az incidensekezelést, az ellenállóság növelésére és visszaállíthatóságra tett intézkedéseket és tevékenységeket, beleértve a számítógépes hálózatok üzemeltetését, az adatok bizalmasságának, rendelkezésre állásának és sérthetlenségének biztosítását, valamint a globális informatikai és kommunikációs rendszerek stabil működése érdekében tett gazdasági, jogi, rendészeti, diplomáciai, katonai, és hírszerzési lépéseket.

A kiber-fizikai rendszer alatt az informatikai, szoftvertechnológiai, valamint mechanikai és elektronikai elemek egységbe kapcsolását értjük.⁶ E rendszerek a mindennapi élet számos területén megtalálhatók, ideértve a létfontosságú infrastruktúrákat is, mint például víztisztító rendszerek, közlekedésirányítás és szállítás, energiatermelő és elosztó rendszerek. A kiberfizikai-rendszereket is érintő biztonsági incidensek száma az elmúlt években növekvő tendenciát mutattak,⁷ csakúgy, mint azok társadalomra gyakorolt hatása.⁸ Napjainkban a műveleti technológiák (OT)⁹ és informatikai technológiák (IT)¹⁰ különböző vezetékes és vezeték nélküli adatátviteli infrastruktúrák – ideértve a magán és nyílt hálózatokat –

³ Kibervédelem – Koncepció és terminológia, 2018 Axis Communications AB.

⁴ „A kibertér globálisan összekapcsolt, decentralizált, egyre növekvő elektronikus információs rendszerek, valamint ezen rendszereken keresztül adatok és információk formájában megjelenő társadalmi és gazdasági folyamatok együttesét jelenti.” (Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiája, 2012.)

⁵ Dan CRAIGEN – Nadia DIAKUN-THIBAUT – Randy PURSE: Defining Cybersecurity; Technology Innovation Management Review 2014/1

⁶ LEE, Edward A.: Cyber Physical Systems: Design Challenges; 11th IEEE International Symposium on Object-Oriented Real-Time Distributed Computing (ISORC 2008), pp. 5-7 May 2008, Orlando, Florida, USA, 2008.

⁷ LOUKAS, George: Cyber-physical attacks: A growing invisible threat; Butterworth-Heinemann, 2015.

⁸ Robert M. LEE – Michael J. ASSANTE, Tim Conway: Analysis of the Cyber Attack on the Ukrainian Power Grid; Electricity Information Analyzing and Sharing Center, Washington 2016.05.18.

⁹ Operation Technology – a fizikai folyamatokat közvetlenül mérő és módosító hardverek és szoftverek.

¹⁰ Information Technology – az adatok és információk tárolását, feldolgozását, és továbbítását biztosító informatikai eszközök.

segítségével kapcsolódnak egymáshoz, illetve a felügyeletet és beállítást támogató szoftverrendszerekhez. Annak ellenére, hogy a távoli hozzáférést biztosító infrastruktúrákat biztonsági rendszerek védik az illetéktelen hozzáféréstől, azok támadási felületet adhatnak jogosulatlan személyeknek is, akik ezeket kihasználva észrevétlenül felügyeletet szerezhetnek az irányítást végző elemek fölött, befolyásolhatják annak működését, időleges szolgáltatáskiesést, vagy nehezen javítható, esetleg javíthatatlan károkat okozhatnak. Az irányító rendszerek tervezése és kivitelezése során egyre nagyobb figyelmet kell szentelni egy esetleges kibertámadás következményeinek és bekövetkezési valószínűségének csökkentésére. A vezérlőrendszerek kezeléséért felelős személyzetnek egy kritikus szituáció hatásának minimalizálása érdekében naprakész ismeretekkel kell rendelkeznie, illetve ki kell alakítani azokat az eljárásokat, folyamatokat, melyek támogatják a helyreállítási feladatokat.

Az üzemelő infrastruktúrák megóvása, illetve a képzések, gyakorlatok hatékony végrehajtása és értékelhetősége érdekében egyre gyakoribb oktatási és kiképzési célokra kibervédelmi gyakorlóterek kialakítása. A gyakorlótereken folytatott tevékenységek lehetőséget biztosítanak mind a kibervédelmi szakszemélyzetnek, mind a döntéshozóknak az incidenskezelési forgatókönyvek végrehajtásának gyakorlására, mely által az incidenskezelés hatékonysága nagymértékben növelhető.

A kibervédelmi gyakorlóterek

A kibervédelmi gyakorlatok speciális, erre a célra kialakított környezetben¹¹ kerülnek végrehajtásra, melyek a valóságban erre a célra létrehozott virtuális és valóságos elemeket tartalmazó informatikai és fizikai infrastruktúrák. A gyakorlat jellegétől, forgatókönyvének összetettségétől, fő célkitűzéseitől, illetve a résztvevő állomány létszámától függően a cyber-range felépítése az egészen egyszerűtől a rendkívül összetettig változhat, és meghatározza a tervezésre és felépítésre fordítandó időt és a szükséges erőforrásokat. A résztvevők elvárásainak kielégítése érdekében a gyakorlótér tervezése és megvalósítása során különös körültekintéssel kell eljárni.¹² Egy nagyszabású komplex gyakorlat résztvevőinek száma elérheti az ezer főt is, az érintettek a gyakorlatot a helyszínen, vagy saját infrastruktúrájukon hajthatják végre, virtuális magánhálózat segítségével kapcsolódva a felépített gyakorlótérhez.

Alapesetben egy technikai kibervédelmi gyakorlatot egy védő és egy támadó csapat képes végrehajtani egy egyszerű számítástechnikai infrastruktúra segítségével. Napjainkban a gyakorlatok komplexitása, a résztvevő csapatok elvárásai összetett gyakorlóterek kialakítását igényli. A támadó csapat által használt hálózati topológia- és forgalomelemző alkalmazások, sérülékenység-vizsgálati eszközök nagyban különböznek az infrastruktúra védelméért felelős csapat által használt eszközöktől, mint például rendszernapló elemző eszközök, vírusirtók, tűzfalak, valamint a nem megbízható szoftverek tesztelését segítő infrastruktúrák. A

¹¹ Cyber-battlefield, cyber-range.

¹² KUKK, Katrin: Mapping The Best Practices For Designing Multi-Level Cyber Security Exercises in Estonia – Master's thesis; Tallinn University of Technology, Tallinn, 2017.

gyakorlat végrehajtása során szükség lehet a cyber-range állapotának folyamatos nyomon követésére, ami egy független, a gyakorlat végrehajtásától izolált infrastruktúrán kialakított felügyeleti részrendszer alkalmazását indokolhatja.

A gyakorlatok során a megmérettetés a támadók és védők között valósul meg, és az azonos szerepet betöltő csapatok együttműködése nem zárható ki, sőt bizonyos gyakorlatok során javasolt is, így figyelmet kell fordítani a csapatok közötti kommunikáció kialakítására is. Emellett a gyakorlatban a csapatok versenyeznek is egymással. Annak érdekében, hogy a résztvevők számára egy objektív visszacsatolást tudjon adni a szervező, a csapatok hatékonyságát egy pontozásért felelős rendszerrel célszerű mérni, mely képes különböző paramétereket figyelni, mint például a védők által üzemeltetett rendszerek rendelkezésre állását, az esetleges támadások által előidézett rendszerkiesések idejét, a szimulált felhasználók által jelzett problémák kezelését.

Komplex gyakorlatok esetén a nemzeti és nemzetközi döntéshozók és katonai vezetők, jogi és szakmai tanácsadók, médiaszereplők munkáját szintén specializált célrendszerrel kell támogatni.

A kibervédelmi gyakorlatokat – különösképpen a nemzetközi katonai rendezvényeket – gyakran látogatják politikusok, döntéshozók, magas beosztású katonai vezetők, a diplomáciai testületek tagjai.¹³ A látogatók érdeklődésének kielégítése érdekében célszerű a látogatás helyszínére látványos, egyszerűen elmagyarázható tartalommal rendelkező demonstrációs elemeket telepíteni, mint nagyfelületű monitorok, kivetítők, vagy olyan látványelemek, melyek például egy létfontosságú infrastruktúraelem végleges és helyreállíthatatlan megsérülését demonstrálják és teszik egyértelművé, könnyen érthetővé.

Kibervédelmi gyakorlatok

A kibervédelmi gyakorlatok hatékony környezetet nyújtanak a kiber-közösség tagjai számára, az incidenskezelési tervek és mechanizmusok, a helyreállítási tevékenység gyakorlására, a személyes kapcsolatok építésére, ápolására, a közösség fejlesztésére, továbbá lehetőséget adnak az erősségek és a fejlesztésre szoruló területek feltérképezésére, ezáltal csökkentve a nemzeti, valamint a globális kiberfenyegetettségét.¹⁴

Az Európai Unió Hálózati és Információbiztonsági Ügynöksége¹⁵ (ENISA) által publikált tanulmány szerint az elmúlt években végrehajtott kibervédelmi gyakorlatok céljukat tekintve négy csoportba sorolhatók:

¹³ Office of the President Of the Republic of Estonia: President Kaljulaid at the visit of the largest cyber defence exercise Locked Shields: politicians should make full use of its opportunities Online: <https://www.president.ee/en/meedia/press-releases/14269-president-kaljulaid-at-the-visit-of-the-largest-cyber-defence-exercise-locked-shields-politicians-should-make-full-use-of-its-opportunities/index.html> (Letöltés ideje:2019. 05. 03.)

¹⁴ Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA): Cyber Storm V: National Cyber Exercise, 2016.

¹⁵ European Union Agency for Network and Information Security.

- általános kibervédelmi képességfejlesztés;
- személyek, szervezetek és rendszerek képességének fejlesztése;
- képesség, kapacitás vagy ismeretanyag mérése;
- képzési lehetőség biztosítása a résztvevők részére.¹⁶

A kibervédelmi gyakorlatokat a HSEEP¹⁷ a gyakorlat jellege, a résztvevők tevékenysége, a gyakorlat időtartama alapján két fő csoportba sorolja, melyek hét alcsoportot tartalmaznak.¹⁸

Elméleti felkészítés (Discussion based exercise)

Az elméleti kommunikációs technikákra alapozott gyakorlatok elsősorban a stratégiák és eljárások megvitatását helyezik előtérbe, lehetőséget nyújtva a résztvevőknek a már létező eljárásrendek és stratégiák megismerésére, elsajátítására, újak kidolgozására, valamint a döntéshozatali folyamatokba való beépítésükre. Ilyen jellegű gyakorlatok a szemináriumok, workshopok, szimulációs gyakorlatok és játékok.

Szemináriumok (seminars)

A szemináriumok konferenciákhoz hasonló módon kerülnek megszervezésre és kiválasztott eljárásokra, irányelvekre, koncepciók megvitatására helyezik a hangsúlyt, betekintést adhatnak új munkafolyamatokba¹⁹ és elsősorban a fent említettek kidolgozásáért felelős személyek részére biztosítanak átfogó információkat.²⁰

Workshopok (workshops)

A szemináriumokhoz hasonló módon megszervezett workshopokon a résztvevők sokkal jobban bevonásra kerülnek a tevékenységekbe, melyek elsősorban az új folyamatok és koncepciók kidolgozására, sok esetben konkrét probléma megoldására koncentrálnak, és eredmény elérése a céljuk, mint például szabványos működési eljárások²¹, vészhelyzeti tervek, vagy közös megállapodások kidolgozása.

¹⁶ A. OGEE – R. GAVRILA – P. TRIMINTZIOS – V. STRAVROPOULOS – A. ZACHARIS: The 2015 Report on National and International Cyber Security Exercises, European Union Agency for Network and Information Security (ENISA), 2016.

¹⁷ Homeland Security Exercise and Evaluation Program.

¹⁸ U.S. Department of Homeland Security: Homeland Security Exercise and Evaluation Program Volume 1: HSEEP Overview and Exercise Program Management, Online: https://www.michigan.gov/documents/deq/deq-wb-wws-HSEEP_Vol_I_271850_7.pdf (Letöltés ideje: 2016. 05. 03.)

¹⁹ E. Ouzounis, P. Trimintzios and P. Saragiotis: Good Practice Guide on National Exercises ENISA; <https://www.enisa.europa.eu/publications/national-exercise-good-practice-guide> (Letöltés ideje: 2019. 05. 04.)

²⁰ U.S. Department of Homeland Security: Homeland Security Exercise and Evaluation Program, Online: https://www.fema.gov/media-library-data/20130726-1914-25045-8890/hseep_apr13_.pdf (Letöltés ideje: 2019. 05. 04.)

²¹ standard operating procedures (SOPs).

Szimulációk (tabletop exercises)

A szimulációk során a résztvevők egy elképzelt szituációt játszanak el, vagy egy kitalált krízist oldanak meg elméletben a különböző forgatókönyvi elemekre tett intézkedések áttekintése segítségével. Az ilyen jellegű gyakorlatok célja a tudatosság növelése, a különböző incidensek megelőzéséhez, vizsgálatához, kezeléséhez szükséges tervek kidolgozottságának és használhatóságának biztosítása. Az egyes tervek végrehajtása során fény derülhet azok előnyeire és hátrányaira, melyek elemzése által lehetőség nyílik a továbbfejlesztésre, finomításra.

Játékok (games)

A játékok hasonlóak a szimulációs gyakorlatokhoz azzal a különbséggel, hogy a szimulált műveletek végrehajtásra kerülnek, miközben a résztvevők legalább két csapatot alkotnak. A csapatok saját feladataikat oldják meg egy alapvetően versengő környezetben. A játékok fókuszában a résztvevők játékszabályokon alapuló döntései és tevékenységei, valamint azok eredményei állnak. A játékok általában már rendelkezésre álló, kidolgozott tervek és eljárások validálását szolgálják.

Műveleteken alapuló gyakorlatok (operation based exercises)

A műveleteken alapuló gyakorlatok, mint például a gyakorlás, funkcionális gyakorlatok vagy komplex gyakorlatok lényege a végrehajtott technikai tevékenység, a gyakorlat forgatókönyvi elemeire adott reakciók, a feladatok kezelése. Az ilyen jellegű gyakorlatok általában a már rendelkezésre álló kidolgozott tervek és eljárások gyakorlatban történő validálását szolgálják, lehetőséget biztosítanak a szerepek és feladatok pontos definiálására.

Gyakorlás (drill)

A gyakorlás olyan felügyelt művelet, ami a rendelkezésre álló eszközökkel való ismételt feladatvégrehajtásra helyezi a hangsúlyt, és célja elsősorban a tervek és tevékenységek validálása, valamint a rendelkezésre álló ismeretanyag tesztelése, felelevenítése. A gyakorlás végrehajtása előtt a résztvevők pontosan ismerik a terveket és a folyamatokat. Az ilyen jellegű gyakorlatok általában önálló szervezeteknél kerülnek végrehajtásra, de a gyakorlatsorozatok végrehajtását követően lehetőség nyílik ezen szervezetek számára a teljeskörű gyakorlatokon történő részvételre.

Funkcionális gyakorlatok (functional exercise)

A funkcionális gyakorlatok valós időben, de szimulált környezetben kerülnek végrehajtásra, fókuszukat a tervek, eljárásokra és folyamatokra, valamint a személyzetre helyezik. A valós események szimulálása a forgatókönyvi elemek időben eltolt ismertetésével valósul meg. Ezen gyakorlatok fő célja a rendelkezésre álló képességek és erőforrások tesztelése.

Komplex gyakorlatok (full scale exercises)

A komplex gyakorlatok általában valós idejű valós környezetben kerülnek végrehajtásra, az erők és erőforrások megjelennek a gyakorlatvégrehajtás helyszínén, ahol feladataikat pontosan úgy hajtják végre, mint egy valós incidens vagy krízis kezelése során. Ezek a gyakorlatok a legátfogóbb jellegűek, többféle erőforrás és szervezet kerül bevonásra úgy a tervezésbe, mint a végrehajtásba. A forgatókönyvben valóságos problémák jelennek meg, melyek hatékony, gyors válaszlépéseket igényelnek a résztvevőktől. A teljeskörű gyakorlatok a koordináció, az együttműködés és a készenlét fokozására helyezik a hangsúlyt.

Résztvevő csapatok

A kibervédelmi gyakorlaton résztvevőket a szerepük szerint célszerű csapatokba osztani. A csapatok száma és létszáma különböző, nagymértékben változhat a gyakorlat típusától, céljától függően.

A támadók

A támadó csapat²² (RT) feladata a valósággal megegyező támadások végrehajtásával a rendszerek biztonsági réseinek felderítése és kiaknázása. A gyakorlat során a támadó csapat bemutatja egy esetleges sérülékenységek kibertámogatására gyakorolt hatását. A hatékonyság növelése érdekében a támadó csapatnak ismernie kell az összes technikát, eszközt és eljárást, ami lehetőséget biztosít a sérülékenységek kiaknázására.

A védők

A védő csapat²³ (BT) feladatai a rendszer üzemeltetése és a kibertámogatás biztosítása köré csoportosulnak. Az előbbi magába foglalja az elektronikus rendszerek, eszközök üzemeltetését, a hardver és szoftver eszközök naprakészen tartását, a tűzfalak, vírusvédelmi rendszerek és egyéb védelmi megoldások alkalmazását, az üzemeltetési és védelmi rendszabályok alkalmazását. A kibertámogatás – hasonlóan a támadó csapathoz – szintén a rendszerekben fellelhető sérülékenységek megkeresésére fókuszál, de ebben az esetben a feladat a sérülékenységek kiaknázása helyett azok megszüntetése, melynek végrehajtása érdekében az általánosan használt eljárásokon túl speciális eszközöket is alkalmaznak, mint például statisztikus hálózati forgalomanalizátor, rendszernapló elemzők. A védelemért felelős (üzemeltető és kibervédelmi) állomány összehangoltan, egymással szoros együttműködésben dolgozik, segítve egymás feladatainak hatékony és maradéktalan végrehajtását.

Komplex gyakorlat esetén a gyakorlat scenáriójától függően a Blue Teamben helyet kapnak az operatív és stratégiai döntéshozók, jogi és médiszakértők, valamint a külső és belső kommunikációért felelős személyek is.

²² Red Team.

²³ Blue Team.

Infrastruktúra üzemeltetők (GT)²⁴

A gyakorlat méretétől, a telepített rendszerek és résztvevők számától függően egy külön csoport kerülhet felállításra, mely a gyakorlat többretegű infrastruktúrájának kialakításáért, illetve annak felügyeletéért felelős. Az infrastruktúra magába foglalja a fizikai eszközöket, mint például a virtualizációs infrastruktúrát alkotó szervereket, az azok elérését biztosító fizikai hálózati elemeket, kiber-fizikai rendszereket. Ezen túlmenően ide kell sorolni mindazon virtualizált elektronikus információs eszközöket, melyeken a gyakorlat feladatainak végrehajtása történik, mint például a számítógépek, hálózati elemek.

A támogató csoport különböző informatikai szakterületek kiemelkedő felkészültséggel rendelkező szakembereiből kerül felállításra.

Döntnökök²⁵

A gyakorlat szabályainak betartatása, az esetleges szabálysértések vizsgálata és szankcionálása, illetve a nem szabályozott kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalások érdekében célszerű a gyakorlatok során független bírói szerepet betöltő csoportot is felállítani.

Pontozásért és forgatókönyvért felelős csoport²⁶

Annak érdekében, hogy a csapatok a gyakorlat végrehajtása során, illetve azt követően információt kapjanak teljesítményükről és hatékonyságukról, egy független, pontozásért felelős csoport felállítása is szükséges lehet. A komplex gyakorlatoknál a forgatókönyvben definiált eseményekre (injektek) adott válaszok, illetve az azok kapcsán végzett reakciók nagyban befolyásolják a résztvevők értékelését, így célszerű, ha ezeket is a pontozásért felelős csoport kezeli.

A gyakorlat életciklusa

A sikeres gyakorlatvégrehajtás – különösképpen a komplex gyakorlatok esetében – jelentős tervezői, szervezői és koordinátori tevékenységet igényel. A HSEEP²⁷ módszertana a gyakorlatokat öt fázisra osztja, melyek ciklikusan követik egymást: alapozás, tervezés és előkészítés, végrehajtás, értékelés, illetve a továbbfejlesztés megtervezése. Jelen cikkemben nem kívánok az életciklus részleteibe bocsátkozni, de a ciklikusság miatt a gyakorlatok infrastruktúrájának tervezése során kiemelt fontosságú a továbbfejleszthetőség és az újrafelhasználhatóság. A gyakorlatok iterációi során a résztvevőket újabb és újabb szituációkkal kell megismertetni, újabb és újabb feladatokat kell rendelkezésükre bocsátani. Egy nagyszabású, nemzetközi, komplex kibervédelmi gyakorlat előkészítése elérheti a 98.000²⁸ munkaórát.

²⁴ Green Team.

²⁵ White Team.

²⁶ Yellow Team.

²⁷ Homeland Security Exercise and Evaluation Program.

²⁸ Locked Shields 2019. After Action Review Conference, Tallinn, 2019. 05. 23.

Univerzális kiber-fizikai rendszer platform

Amennyiben a komplex kibervédelmi gyakorlat forgatókönyvében létfontosságú infrastruktúraelemek is szerepelnek, a gyakorlatok infrastruktúrájának kialakításáért felelős szervezetnek szüksége lehet egy olyan univerzális eszközre, mely a gyakorlat céljától és forgatókönyvétől függetlenül alkalmas több tucat csapat részére megteremteni a szükséges kiber-fizikai gyakorlóteret.

Publikációmban bemutatott kutatás célja egy kiber-fizikus infrastruktúra megtervezése és megalkotása, mely megfelel az alábbi kritériumoknak:

- több, független – de esetlegesen függőségi viszonyba hozható – csatornát tartalmazzon;
- minden csatorna legyen alkalmas egy-egy önálló, leegyszerűsített létfontosságú infrastruktúraelem szimulálására;
- tartalmazzon környezet-szimulációt, melynek állapota a csatornánkénti vezérléstől függően változik;
- legyen alkalmas különböző forgatókönyvek megvalósítására a kialakított hardver módosítása nélkül;
- legyen alkalmas szabályozott és vezérelt folyamatok szimulálására is;
- legyen alkalmas más szimulált vagy létező külső környezettel, más rendszerekkel történő összekapcsolásra;
- biztosítsa a folyamatos állapot-monitorozást, ezáltal a pontozás lehetőségét is;
- csatornánként tartalmazzon demonstrációs elemet, ami a virtualizált környezet pillanatnyi állapotát mutatja be;
- szükség esetén legyen bővíthető;
- legyen szállítható.

A kutatás fontosságát erősíti, hogy jelenleg a kereskedelmi forgalomban ilyen komplex eszköz nem érhető el, jelenleg csak egy-egy területre vonatkozó megoldás látható.

Szabályozás és vezérlés

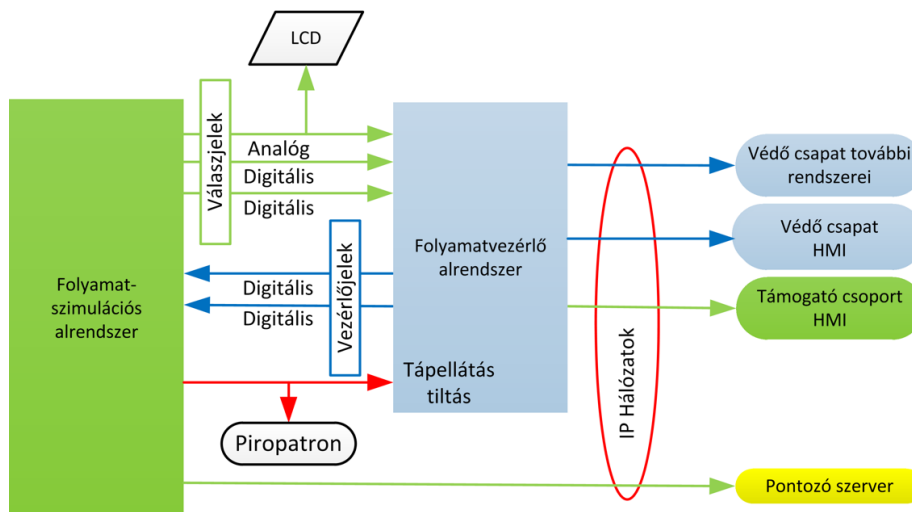
A szabályozás az irányítás olyan módszere, ahol egy paramétert a szabályzórendszer valamilyen értéken kíván tartani és ezt úgy valósítja meg, hogy a szabályozott jellemzőt (X_s) méri, és ha az a kívánatos értéktől (alapérték X_a) eltér, beavatkozik. A vezérlés esetében a jellemző értéke nem kerül vizsgálatra (nincs visszacsatolás), hanem egy adott program szerint működik. Ilyen pl. a villanykapcsoló: ha bekapcsoljuk, a lámpa világít, ha kell, ha nem. A megvalósított platform mindkét irányítási módszer kialakítására lehetőséget biztosít.

Az univerzális platform felépítése

A nemzetközi gyakorlatok tapasztalatai alapján a résztvevő csapatok száma dinamikus fejlődést mutat. Az egyre növekvő igények kielégítése érdekében a kialakított platform a résztvevők által elérhető, több tucat önálló, egyforma kiber-

fizikus rendszert, valamint egy izolált környezetszimulációs modult tartalmaz, mely az összes csatorna részére képes a szabályozott folyamatot szimulálni.

A rendszer elemei általános zárt láncú szabályozást építhetnek fel oly módon, hogy a folyamat-szimulációs alrendszer, mint szabályozott folyamat állapotát egy analóg és két digitális jel reprezentálja. Ezen jeleket a folyamatvezérlő részrendszer méri és azok értékei, valamint a szabályozási algoritmus alapján hozott döntés alapján digitális jelekkel módosítja a környezet állapotát. Ezen szabályozási hurokra a forgatókönyvek széles tárháza felépíthető.

1. ábra: Az univerzális platform felépítése

Folyamat-szimulációs alrendszer

A folyamat-szimulációs alrendszer magát a folyamatot valósítja meg, melyben a folyamatvezérlő alrendszer a szabályozást vagy vezérlést végrehajtja. A szimulált folyamat a gyakorlat forgatókönyvétől, a megvalósított kritikus infrastruktúrától függően kerül kialakításra.

Forgatókönyvben megjelölt infrastruktúra	Szabályozott jellemző	Beavatkozó szerv
Energiatermelő üzem	Energiatermelés mértéke	Generátorgerjesztő árama
Gát	Vízszint	Gát pozíciója
Víz tisztító üzem	Az ivóvízhez pH értéke	Adagolószivattyúk

1. táblázat: Forgatókönyv példák

Ugyanezen alrendszer felelős a csapatok teljesítményének értékeléséhez szükséges alapadatok – mint például a szabályozott érték alapértéktől való eltérését reprezentáló információ – szolgáltatásáért. A környezetszimulációs alrendszer

kommunikációjára, működésére a gyakorlaton résztvevő csapatok nincsenek közvetlen ráhatással, így a pontozás objektivitásának befolyásolására nincs lehetőségük.

Folyamatvezérlő alrendszer elemei

Programozható logikai vezérlő

A folyamatvezérlő alrendszer – minden Blue Team részére egy önálló alrendszer áll rendelkezésre – az univerzális platform azon része, mely a vezérlőből, a kijelzőből és a piropatron vezérlő- és leválasztó áramkörből áll. A Siemens S7-1200 típusú programozható logikai vezérlőn (PLC)²⁹ a szabályozó vagy vezérlő algoritmus kialakításra kerül a gyakorlat előkészítése során, míg a végrehajtás alatt ezen eszköz van a támadó és védő csapatok fókuszában. A vezérlőeszköz kiválasztásánál az alábbi kritériumokra kell figyelmet fordítani:

- ár/érték arányra;
- analóg és digitális ki- és bemenetek számára;
- rendelkezzen Ethernet kommunikációs felülettel;
- gyártói terméktámogatás álljon rendelkezésre.

Digitális numerikus kijelző

A 3.5 digités digitális numerikus kijelző, mely 0-1.999-1999 között bármely tartományban képes leképezni és megjeleníteni a környezetszimulációs alrendszerből a bemenetére érkező 0-10V tartományú jelet, mely a folyamat szabályozott értékét reprezentálja. A kijelzett érték tizedespontjának pozíciója meghatározható, így a megjelenítés teljes mértékben a forgatókönyvhöz illeszthető a megjelenítési pontosság maximalizálása és a megjelenítési hiba minimalizálása mellett.

Forgatókönyvben megjelölt infrastruktúra	Szabályozott jellemző	Kijelzett értéktartomány
Energiatermelő üzem	Energiatermelés mértéke	0 - 1999 MW
Gát	Vízszint	0 - 10.00 m
Víz tisztító üzem	Az ivóvízhez pH értéke	5.00 - 8.00

2. táblázat: *Forgatókönyv példák*

Piropatron

Az adott csapat folyamatvezérlő alrendszerének végleges leállítását piropatron³⁰ jelzi, melynek indítását és működés utáni leválasztását külön áramkör vezérel, tekintettel arra, hogy piropatron működése után esetlegesen rövidre zárt állapotú marad, ami a vezérlő esetleges meghibásodásához vezethet. A piropatron

²⁹ Programmable Logic Controller.

³⁰ A piropatron demonstrációs céllal áram hatására fény és hangjelenséget produkál.

alkalmazását műszakilag semmi sem indokolja, de a kis robbanás a gyakorlatokat meglátogató döntéshozókra mély benyomást gyakorol. A demonstráció hatására kialakulhat egy asszociáció a kibertámadás és a kritikus infrastruktúra felrobbanása között, mely adott esetben jobban ráirányítja a figyelmet a kibervédelem jelentőségére.

Kommunikációs alrendszer

A kiber-fizikai rendszer Ethernet hálózat segítségével kialakított virtuális helyi hálózatok (VLAN)³¹ alkalmazásával kerül integrálásra a gyakorlat infrastruktúrájába, kialakításuk érdekében az univerzális platformra felépítésre került egy hálózati kapcsoló³² is. Ezen VLAN-ok a gyakorlat infrastruktúrájához tartoznak, kialakításuk és üzemeltetésük nem a védő csapat feladata, a támadók nem támadhatják.

Az egyes csapatok vezérlőinek különböző protokollon³³ folytatott kommunikációja egymástól teljesen izolált úgy, hogy mind a folyamatvezérlő eszközök, mind a környezetszimulációs alrendszer integrálható marad saját külső környezetével. A védők ellenőrizni, programozni és vezérelni tudják a saját folyamatvezérlő eszközeiket, analizálni tudják azok hálózati forgalmát. Ezen eszközök a gyakorlat más elemeivel a szcenáriótól függően adatot cserélhetnek, például folyamatosan lekérdezhetik a szabályozott jellemző alapértékét egy adatbázisból.

Tápellátást biztosító alrendszer

Az univerzális platform kialakítása során különös figyelmet kell fordítani az érintésvédelmi követelmények kielégítésére. Az esetleges áramütések megelőzése érdekében áram-védőkapcsolót kell alkalmazni, ami az egész platformot áramtalanítja, amennyiben áramütés veszélye állna fent. Az erősáramú rész tervezése során figyelembe kell venni, hogy az egyszerre bekapcsolásra kerülő nagyszámú PLC indítási áramát bizonyos erősáramú hálózati csatlakozópontok (például egy külső helyszínen tartott gyakorlat esetén) nem tudják kiszolgálni. A probléma megoldása érdekében biztosítani kell a vezérlőeszközök csoportonként történő bekapcsolásának lehetőségét.

³¹ A számítógép-hálózatok körében a virtuális helyi hálózat vagy látszólagos helyi hálózat (rövidebben virtuális LAN, virtual LAN, azaz VLAN) hálózati eszközök egy olyan csoportja, aminek tagjai úgy kommunikálnak, mintha ugyanabba a szórás tartományba tartoznának, fizikai elhelyezkedésüktől függetlenül. Egy VLAN ugyanazokkal a jellemzőkkel bír, mint egy fizikai helyi hálózat (LAN), de lehetővé teszi az eszközök együtt kezelését még akkor is, ha nem ugyanarra a hálózati kapcsolóra csatlakoznak. A hálózat átkonfigurálása az eszközök fizikai áthelyezése helyett szoftveresen is végrehajtható.

³² Switch.

³³ S7, TCP, UDP vagy Modbus Over TCP.

Alkalmazási példa

A folyamatvezérlő alrendszer egy erőmű vezérlését végzi, melyet a folyamatszimulációs részrendszer valósít meg. Egy esetben a gyakorlat forgatókönyve szerint minden csapat egy 500 MW³⁴ teljesítményű erőművel rendelkezik, melynek termelését 400MW alatt kell tartani. Az ezt meghaladó igényt az erőmű csak korlátozott ideig képes kiszolgálni, tekintettel arra, hogy az erőmű túlmelegedik és 15 perc után leállt. Amennyiben a termelés nem haladja meg a határértéket, az erőmű normál hőmérsékleten üzemel még akkor is, ha esetleg korábban a termelés meghaladta a határértéket. Az erőmű termelése az energiaelosztó rendszer terhelésétől függő energiafelhasználás által meghatározott hálózati frekvencia alapján került szabályozásra. Ez az adat a csapatok által felügyelt áramelosztó részrendszerből érkezik.

Az erőmű szimulált normál nyomása az erőmű indítását követő 7 perc után 200 Bar körül ingadozik. Amennyiben a nyomás meghaladja a 150 Bart a termelés elkezdődik, melynek mértékét csak és kizárólag a gőz mennyiségét szabályozó szelep határozta meg. Amennyiben az erőművi termelés meghaladja a fogyasztást, a hálózati frekvencia megnő, ebben az esetben a vezérlőegység impulzust küld a folyamatszimuláló-vezérlő megfelelő kimenetére, ami a szelep elzárása által csökkenti a termelést, így a hálózati frekvencia helyreáll. Egyensúlyi helyzetnek tekintti a forgatókönyv (illetve a környezetszimulációs részrendszer), ha a hálózati frekvencia 48-52 Hz közötti tartományban van, bár a szabályzó mechanizmus ezt az értéket a 49.2-50.2 tartományban tartja. Amennyiben a rendszer nincs egyensúlyi helyzetben, az erőmű gőznyomása növekedni kezd, ami az erőmű végleges leállítását eredményezi. Az erőmű vészleállítása esetén az újraindításhoz 7 percre van szükség, mely idő alatt – ha az áramelosztó rendszer nem kap máshonnan (például szomszédos erőműtől) táplálást – a rendszer egyensúlytalan állapotba kerül, mely az áramelosztó hálózat meghibásodásához vezetett.

Az aránylag bonyolult forgatókönyv hátterében a támadók feladatának megnehezítése áll, tekintettel arra, hogy napjainkban az egymással összekapcsolt energiatermelő és elosztó rendszerek nagy biztonsággal képesek a fogyasztókat energiával ellátni, ezáltal a rendszerek működésének megzavarásához átgondolt támadásra van szükség.

Összefoglalás

A már korábban ismertetett elméleti alapok és tervezési megfontolások alapján megépített platform a Locked Shields 2019 komplex kibervédelmi gyakorlaton került először alkalmazásra, mely gyakorlat során 23 önálló védő csapat részére biztosított kiber-fizikai rendszert. A megszerzett tapasztalatok alapján kijelenthető, hogy az elvégzett kutatás eredményes volt, a megvalósított univerzális rendszer platform sikeresen integrálásra került a kibervédelmi gyakorlat infrastruktúrájába és hatékonyan segítette a gyakorlat céljainak elérését. A rendszer struktúrájából adódó rugalmasság lehetővé tette az egyik legnagyobb komplex kibervédelmi gyakorlat forgatókönyvi elemének hiánytalan megvalósítását.

³⁴ Megawatt.

Az eszköz tervezése során figyelembevételre kerültek a különböző alkalmazási szempontok által támasztott követelmények, mint például a folyamatos kontrollálhatóság, a külső környezetbe való integrálhatóság, a szállíthatóság, a pontozórendszerrel való izolált kommunikáció.

A kivitelezés során kihívást jelentett a megfelelő vezérlőeszköz kiválasztása, a folyamatvezérlő-eszközök és a környezetszimulációs alrendszer közötti kapcsolatok számosságának és jellegének kiválasztása, valamint a megfelelő fizikai és mechanikai kivitelezés.

Felhasznált irodalom:

- A. OGEE – R. GAVRILA – P. TRIMINTZIOS – V. Stravropoulos – A. ZACHARIS: The 2015 Report on National and International Cyber Security Exercises, European Union Agency for Network and Information Security (ENISA), 2016.
- Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA): Cyber Storm V: National Cyber Exercise, 2016
- Dan CRAIGEN – Nadia DIAKUN-THIBAUT – Randy PURSE: Defining Cybersecurity, Technology Innovation Management Review 2014/1.
- E. OUZOUNIS – P. TRIMINTZIOS – P. SARAGIOTIS: Good Practice Guide on National Exercises ENISA; <https://www.enisa.europa.eu/publications/national-exercise-good-practice-guide> (Letöltés ideje: 2019. 05. 04.)
- Kibervédelem – Konceptió és terminológia, Axis Communications AB, 2018.
- KUKK, Katrin: Mapping The Best Practices For Designing Lulti-Level Cyber Security Exercises in Estonia – Master’s thesis; Tallinn University of Technology, Tallinn, 2017.
- LEE, Edward A.: Cyber Physical Systems: Design Challenges; 11th IEEE International Symposium on Object-Oriented Real-Time Distributed Computing (ISORC 2008), pp. 5-7 May 2008, Orlando, Florida, USA, 2008.
- LOUKAS, George: Cyber-physical attacks: A growing invisible threat, Butterworth-Heinemann, 2015.
- Office of the President Of the Republic of Estonia: President Kaljulaid at the visit of the largest cyber defence exercise Locked Shields: politicians should make full use of its opportunities Online: <https://www.president.ee/en/meedia/press-releases/14269-president-kaljulaid-at-the-visit-of-the-largest-cyber-defence-exercise-locked-shields-politicians-should-make-full-use-of-its-opportunities/index.html> (Letöltés: 2019. 05. 03.)
- Robert M. LEE – Michael J. ASSANTE – Tim CONWAY: Analysis of the Cyber Attack on the Ukrianian Power Grid, Electricity Information Analyzing and Sharing Center, Washington 2016. 05. 18.

- U.S. Department of Homeland Security: Homeland Security Exercise and Evaluation Program Volume 1: HSEEP Overview and Exercise Program Management, Online: https://www.michigan.gov/documents/deq/deq-wb-wws-HSEEP_Vol_I_271850_7.pdf (Letöltés ideje: 2019. 05. 03.)
- U.S. Department of Homeland Security: Homeland Security Exercise and Evaluation Program, Online: https://www.fema.gov/media-library-data/20130726-1914-25045-8890/hseep_apr13_.pdf (Letöltés ideje: 2019. 05. 04.)

TAKÁCS TAMÁS

**A KERCSI INCIDENS MÉDIAMEGJELENÉSÉNEK SZEMANTIKAI
MEGKÖZELÍTÉSE**

*„A szavaknak ereje van, ezt mondta. A szavak karddá válnak
annak a kezében, aki jól bánik velük.”¹*

Brent Weeks

Bevezetés

Kevés olyan tudományág van, amely minden embert és szinte állandó jelleggel szükségszerűen érint, mégis keveset hallhatunk róla. A szemantika, azaz a jelentés tan életünk egyik legszerveesebb része, hiszen a napi életben mindannyian részt veszünk a kommunikáció valamilyen formájában. Gyermekkorunktól kezdve foglalkoztat minket egy-egy szó jelentése. Ez természetes, hiszen enélkül nem tudnánk elsajátítani egy közös kódot (nyelvet), amelyen keresztül a kommunikációs csatornában jeleket tudnánk küldeni és fogadni, majd dekódolni azokat. A gyermekek (néhány patológiai esettől eltekintve) körülbelül öt-hat éves korukra sajátítják el az őket körülvevő társadalmi környezet által birtokolt alapvető nyelvi kompetenciát, amellyel önállóan ki tudják fejezni magukat.² A gondolkodásunk és a fogalomalkotási képességünk párhuzamosan alakul ki és fejlődik a nyelvi kompetenciáinkkal. Elsajátítjuk a nyelv használatának módját, azonban sosem leszünk tisztában egy nyelvben használatos összes szó jelentésével, még azokéval sem, amelyek nagyon gyakran fordulnak elő.

A nyelv egy végtelenül kreatív rendszer. A jelentés ebben az összetett struktúrában nem állandó, fix jelenség, rengeteg tényező befolyásolhatja. A nyelvet beszélők minduntalan alkotókként jelennek meg a különböző kommunikációs folyamatok során. A szavaknak kölcsönözhetünk új jelentést, a szavakból végtelen lehetőség nyílik szóösszetételek, mondatok alkotására, amelyeket a szöveggörnyezettől függően más-más jelentéssel ruház(hat)unk fel. Gondoljunk csak arra, hány vicc alapszik az eltérő jelentéseken.

A jelentés tehát nem egy konkrét, definíciókkal körülhatárolható fogalom. A mai napig sincs egyértelműen elfogadott meghatározás arra, mi is a jelentés. A szemantika – mint a nyelvészet alá besorolt diszciplína – a nyelvi jelentés vizsgálata.³ Maga a kifejezés csak a 20. században vált elterjedtté, de a jelentés vizsgálata már az ókorban is foglalkoztatta a tudósokat, filozófusokat. A

¹ Brent WEEKS: *Az árnyak útján*; Szeged, Könyvmolyképző, 2016., ISBN: 978-963-2453-01-9, p. 120.

² Charles W. KREIDLER: *Introducing English Semantics*; New York (USA), Routledge, 1998., ISBN: 978-0415180634, p. 6.

³ David CRYSTAL: *A nyelv enciklopédiája*; Budapest, Osiris Kiadó, 1998., ISBN: 963-379-211-8, p. 132.

modernkori szemantika fő feladata azt vizsgálni, hogyan közvetítenek a szavak, mondatok jelentéseket a beszéd és az írás köznap helyzeteiben.

A szemantika még inkább aktualitást élvez a mai, online információáradat által dominált világban. A különböző internetes felületek az írott és beszélt kommunikációnak egyaránt kiváló csatornát nyújtanak. A fizikai korlátok megszűnésével a beszélő által küldött jel akár azonnal megjelenhet hallgatók millióinál. Ez, a korábban nem jellemző információátadási lehetőség utat nyitott többek között a különböző sajtóorgánumoknak tömegek befolyásolására. A szemantikai elemzés természetesen ismert módszer, azonban a biztonsági területen talán kevésbé jellemzően része a gyakorlatnak a nyelvi jelentés vizsgálata; események, történések ilyen szempontú elemzése, és az ebből történő következtetések levonása.

A következő rövid tanulmány során különféle nyugati és keleti írott, online sajtóanyagok szóhasználatát vizsgáltam meg a jelentéstan tükrében. Arra próbáltam rávilágítani, hogy egy azonos témáról készült, különböző médiaügynökségek által publikált cikkek jelentéstartalma mennyiben tér el egymástól, ugyanazt az esetet milyen szóhasználattal közelítik meg. Megvizsgáltam, hogy az árnyalati különbségek a szóhasználatban mennyire tudják befolyásolni egy-egy cikk olvasó általi megértését.

Alkalmazott módszer és források

A tanulmány során ismert külföldi hírportálok egy azonos esettel kapcsolatos cikkeit hasonlítottam össze. A vizsgálat során lényegében egy nemzetközi katonai esetet feldolgozó, angol nyelvű cikkgyűjteményt analizáltam a szavak és kifejezések jelentésének számszerűsítésével. A közös, nemzetközi nyelv azért fontos, hogy lássuk, mennyire eltérő lehet adott esetben egy nyugati és egy keleti hírportál szóhasználata.

A tanulmány – lévén magyar nyelvű – megírása során nehézséget jelentett, hogy az angol nyelvű cikkek kifejezéseit az összehasonlítás során szükséges volt a magyar nyelvre átültetni, ami elengedhetetlenül lehelletnyi jelentéstorzulással járt, azonban törekedtem a lehető legpontosabban visszaadni az eltérő jelentéstartalmakat és a jelentkező különbségeket. Ebben angol egynyelvű szótárak nyújtottak segítséget.⁴

A szavak és kifejezések értékhez történő rendelése során nagymértékben építettem Semin és Fiedler Nyelvi Kategória Modelljére (Linguistic Category Model).⁵ A modell lényege, hogy a kommunikációban résztvevő feleknek egy

⁴ Merriam-Webster's Collegiate Dictionary (11. kiadás), Springfield, MA, USA, Merriam-Webster, Incorporated, 2004., Longman Dictionary of Contemporary English (3. kiadás), Essex, Anglia, Longman Group Ltd., 1995. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners, Macmillan Education, 2006. Oxford Dictionaries online (<https://www.oxforddictionaries.com/>).

⁵ Gün R. SEMIN – Klaus FIEDLER: The cognitive functions of linguistic categories in describing persons: Social cognition and language, In: Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 54., No. 4., 1988., p. 560.

esemény leírásakor a szóhasználatától függően lehetőségük van a konkrét-absztrakt dimenzió mentén elhelyezkedő különféle nyelvi eszközök használatával árnyalni az állítmányt. A modellt a vizsgált eseményre ültetve a következő példával szemléltethető a négy állítmányi forma eltérő felhasználása:

1. A hajó nekiütközött a másiknak (leíró cselekvést jelentő ige).
2. A hajó kárt tett a másikban (értelmező cselekvést jelentő ige).
3. A hajó ellenségesen viselkedett a másikkal szemben (állapotot jelentő ige).
4. A hajó agresszív (jelző).⁶

A példamondatok ugyan a konkrét-absztrakt dimenzió mentén helyezkednek el, a modellt jelen esetben az egy-egy kategóriába tartozó kifejezések értékelésére használtam. Biztonsági kontextusra adaptálva, a konkrét-absztrakt dimenzió helyett a tanulmányban analizált kifejezések egy kategórián belül a legenyhébb-legerősebb kifejezések által határolt skálán foglalnak helyet. A modell ilyen módon történő transzformációja után nyílt lehetőség a kifejezések számszerű értékelésére.

A katonai téma köré csoportosuló cikkrengetegből végül 24 online hírportál tartalmát hasonlítottam össze. A cikkek áttekintése során törekedtem olyan források választására, amelyek lehetőség szerint nemzetközileg elfogadott, széles olvasókörrrel rendelkező hírportálok. Az oldalakkal szemben támasztott követelmény volt még ezen felül, hogy az általuk közölt cikkek szóhasználatukban összeegyeztethetők legyenek az általam felállított – a későbbiekben ismertetett – szempontrendszerrel. A vizsgált cikkek száma miatt a vizsgálat természetesen nem reprezentatív.

Hírportál	Székhely	Tulajdonos/Szerkesztő
BBC News	Egyesült Királyság, London	Közszolgálati média
CNBC	USA, New Jersey ⁷	NBC Universal
Deutsche Welle	Németország, Bonn	Peter Limbourg
Euronews	Franciaország, Lyon	Media Globe Networks, Universal Studios Limited (NBC News)
Financial Times	Egyesült Királyság, London	Lionel Barber
Forces Network	Egyesült Királyság, Buckinghamshire	Services Sound & Vision Corp.
France Diplomatie	Franciaország, Párizs	Francia Külügyminisztérium
KHPG	Ukrajna, Harkov	Yevgeniy Zakharov
Político	USA, Arlington	Capitol News Company, Robert L. Allbritton
Reuters	Egyesült Királyság, London	Thomson Reuters

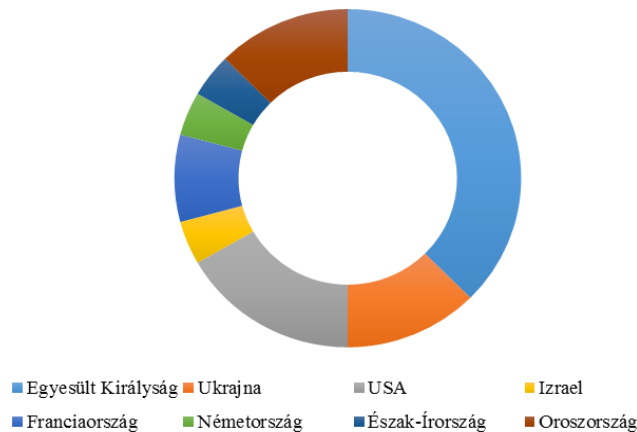
⁶ SÍKLAKI István (Szerk.): Szóbeli befolyásolás I. Nyelv, gondolkodás, kultúra; Typotex Kiadó, 2008., p. 23.

⁷ Nemzetközi kirendeltséggel rendelkeznek Londonban.

Hírportál	Székhely	Tulajdonos/Szerkesztő
RT	Oroszország, Moszkva	TV Novosti
Sky News	Egyesült Királyság, London	British Sky Broadcasting
Sputnik News	Oroszország, Moszkva	Rossiya Segodnya
TASS	Oroszország, Moszkva	Sergei Mikhailov
The Economist	Egyesült Királyság, London	Zanny Minton Beddoes
The Guardian	Egyesült Királyság, London	Katharine Viner
The Hill	USA, Washington DC	Bob Cusack
The Irish News	Észak-Írország, Belfast	Noel Doran
The Jerusalem Post	Izrael, Jeruzsálem	Yaakov Katz
The National Interest	USA, Washington DC	Jacob Heilbrunn
The Telegraph	Egyesült Királyság, London	Chris Evans
The Times	Egyesült Királyság, London	John Witherow
Ukrinform	Ukrajna, Kijev	Ukrán Miniszteri Kabinet
Unian	Ukrajna, Kijev	1 + 1 Media Group

1. ábra: az elemzéshez felhasznált hírportálok
(saját szerkesztés)

A hírportálok székhelyeinek országok szerinti megoszlásán látható, hogy a legtöbb vizsgált cikk publikálója az Egyesült Királyságból származik. Ez talán nem meglepő, ha az ottani, nagy múltra visszatekintő, neves újságok számát vesszük figyelembe. Három orosz, illetve három ukrán székhelyű hírforrás került górcső alá. Itt érdemes megjegyezni, hogy az ukrán KHPG (Kharkiv Human Rights Protection Group) kevésbé ismert portál, azonban az elemzett cikket a szintén ukrán Kyiv Post is leköszölte.

2. ábra: a hírportálok székhelyei országok szerinti megoszlásán
(saját szerkesztés)

Háttértörténet

A vizsgált eset a 2018 novemberében, a Kercsi-szorosnál történt tengerészeti incidens. A Kercsi-szoros a Fekete-tengert és az Azovi-tengert köti össze, lehetőséget biztosít Oroszország vízi úton történő elérésére az Azovi-tengeren keresztül, amely Ukrajna és Oroszország között foglal helyet. A nyilvánvalóan stratégiai fontosságú szoros legnagyobb szélessége 15 km, legkeskenyebb pontja 4,5 km. 2014-ben a Kercsi-szoros mindkét partja orosz fennhatóság alá került, majd később egy hidat is építettek, amely a Krímet köti össze Oroszországgal.

2018. november 25-én orosz határőrhajók tüzet nyitottak és megszálltak három ukrán hadihajót. Az eset során az egyik orosz hajó nekiment egy ukrán hadihajónak, a legénység számos tagja súlyos sérüléseket szenvedett.

A történetek összefoglalása szándékosan ilyen rövid terjedelmű, hiszen nagyon nehéz a szóhasználat szempontjából objektíven fogalmazni. Ebből a rövid bekezdésből is nagyszerűen látszik a szavak jelentéstartalmának ereje. Nézzük csak meg a mondatokban használt igéket: „tüzet nyitottak, megszálltak, nekiment, súlyos sérüléseket szenvedett”. Az igék jelentései egyértelműen agresszív magatartásformára utaló jeleket hordoznak magukban, noha az objektivitás azt követelné, hogy az incidensben résztvevő egyik fél pártját se fogjuk. Ennek tudatában fogalmazzuk át az eset összefoglalását a következőképpen:

2018. november 25-én orosz határőrhajók feltartóztattak és elfoglaltak három ukrán hadihajót. Az eset során az egyik orosz hajó nekiütközött egy ukrán hadihajónak, a legénység több tagja könnyebben megsérült.

Láthatjuk, hogy az utóbbi megfogalmazásban használatos igék („feltartóztattak, elfoglaltak, nekiütközött, könnyebben megsérült”) jelentéstartalma kevésbé drasztikusnak állítja be a történeteket, noha ugyanarról az esetről van szó. Az igazság valahol a két megfogalmazás között lehet, ráadásul a híradásokban olvasott szövegek is jelentősen eltérnek. Az oroszbarát híradások provokációt, helyi incidenst említenek, míg az Ukrajnával szimpatizáló médiumok egyenesen katonai agresszióról beszélnek.

Mielőtt rátérnénk az eset leírásainak nyelvészeti szempontból történő elemzésére, nézzük meg, hogy a különböző oldalról érkezett hivatalos állásfoglalások miként reagáltak a történetekre.

Az Ukrán Külügyminisztérium hivatalos állásfoglalásában⁸ Oroszország fegyveres provokációjáról beszél („armed provocation”). Törvénytelennek tartják az Ukrán Haditengerészettel szemben elkövetett erőszakos cselekedeteket („act of aggression”). Abban az összes, általam felhasznált forrás egyetért, hogy ez a kifejezés egy indokolatlan, minden előjel nélküli agresszív cselekedetre utal. A Longman szótára egyenesen békés állam elleni támadásról beszél („An unprovoked act of aggression on a peaceful nation.”⁹). Ennek tudatában látható,

⁸ <https://mfa.gov.ua/en/press-center/comments/9476-zajava-mzs-shhodo-zbrojnoji-provokaciji-rosiji-u-chornomu-ta-azovsykomu-mori> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.).

⁹ Longman Dictionary of Contemporary English (3. kiadás); Essex, Anglia, Longman Group Ltd., 1995., p. 26.

hogy az ukrán álláspont minden saját felelősséget, esetleges provokációt kizár a történetekben, és egyértelműen orosz agresszióról beszél.

A NATO – ahogyan azt az állásfoglalásában¹⁰ le is szögezi – teljes vállszélességben kiáll Ukrajna mellett. Az esetet az oroszok részéről történt katonai erő alkalmazásaként írja le („use of military force”). Ez, ismerve a kifejezésre a Longman szótár definícióját („Military action used as a way of achieving your aims” – „a saját célok elérése érdekében használt katonai cselekmény”¹¹), azt engedi feltételezni, hogy Oroszország részéről előre eltervezett akcióról beszélünk, hiszen célok elérése érdekében cselekedett. A légénység, illetve a hajók elfogását illetően a „seize” ige szerepel, amely szintén erőszakkal történő, hirtelen cselekvésre utal.

Az Orosz Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB¹²) álláspontjának¹³ (amely kizárólag orosz nyelven érhető el) angol nyelvű fordításában a történetek leírásakor a fegyverhasználat taglalása során a „used a weapon” – „fegyvert használt” kifejezés található, ami a többi leírásban előforduló igékhez képest (megtámad, tüzel, meglő, tüzet nyit) sokkal általánosabb jelentéstartalmat hordoz. A sérült tengerészekre történő utalás során a „wounded” befejezett melléknévi igenévvel találkozhatunk mindenféle súlyosságot mutató jelző nélkül, amely szintén arra enged következtetni, hogy a jelentés megírásakor törekedtek az incidens élet tompítani.

A cikkek szemantikai vizsgálata

A cikkek alapján a vizsgált kifejezéseket esemény – személy – tárgy viszonylatban három nagy csoportba soroltam: az első kifejezések csoportja azokat a szavakat, illetve szó szerkezeteket tartalmazza, amelyek magára a történetre utalnak. A második csoport a légénységgel történetekre összpontosít, míg a harmadikban lévő kifejezések a hajókkal történeteket írják le.

Hogy még egyértelműbbé váljon, nézzük is meg, milyen szavak, szó szerkezetek szerepelnek az első csoportban. A kifejezések magyarra fordítása az egynyelvű szótárakban talált magyarázatok alapján történt, az esetleges többletjelentés megjelölése mellett.

Feltételezzük, hogy a kifejezéseket osztályozni tudjuk egy 1-től 5-ig terjedő skálán, amelyen az 1-es érték a szinte teljesen semleges jelentéstartalmat jelenti, az 5-ös érték pedig az egyértelműen erőszakos, agresszív cselekményre utaló kifejezéseket jellemzi. Ezek alapján a fentebb említett kifejezések mellé a következő értékeket rendeljük:

¹⁰ https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_160859.htm (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.).

¹¹ Longman Dictionary of Contemporary English (3. kiadás), Essex, Anglia: Longman Group Ltd., 1995., p. 551.

¹² Federalnaja Szluzsba Bezopasznoszti

¹³ <http://www.fsb.ru/fsb/press/message/single.htm?id=10438315@fsbMessage.html> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)

A vizsgált kifejezés	Magyar értelmezés	Hozzárendelt érték
a situation	helyzet (teljesen semleges jelentéstartalom)	1
a standoff	patthelyzet (a kifejezés konfliktusra utal)	2
an escalation	elmergesedés (egy eleve feszült helyzetet feltételező kifejezés)	2
a provocation	provokáció (olyan cselekmény, amely szándékosan agresszív választ próbál indukálni)	3
a skirmish	összetűzés (helyi érdekeltégű kisebb összecsapás)	3
an incident	eset (rivális országok közti összecsapást is jelenthet, amely komoly diplomáciai következményekkel járhat),	3
a naval confrontation	tengeri összecsapás (súlyos nézeteltérésekkel bíró felek közötti tengeri harc)	4
an act of aggression	erőszakos cselekedet (egy ország indokolatlan, erőszakos megnyilvánulása, amely esetenként sértheti egy másik ország területi integritását)	5
a use of military force	katonai erő használata (saját célok elérése érdekében)	5
an attack	támadás	5

3. ábra: a cselekményre vonatkozó kifejezések
(saját szerkesztés)

A következő lépés, hogy megnézzük, az általunk vizsgált hírportálok melyik kifejezéseket használják a történetek leírásakor, és ez alapján hány pontot tudunk melléjük rendelni. A pontozás az alábbiak szerint alakul (ahol a cikkben több kifejezést is használnak, ott átlag számítása mellett történt az értékek megadása). Fontos megjegyezni, hogy nem minden cikk esetében találni magára a tett összegzésére utaló kifejezést, így ezek az oldalak csak a későbbiekben csatlakoznak a pontozási rendszerhez. A felállított pontozási rendszer csupán nyers, elvi összehasonlítást tesz lehetővé, nyilvánvaló, hogy a szöveggörnyezet tovább befolyásolhatja a kifejezések jelentését.

Hírportál	Felhasznált kifejezések	Hozzárendelt érték
Financial Times	escalation	2
Sputnik News	provocation, incident, standoff, situation	2,25
RT	skirmish, incident	3
France Diplomatie	incident	3
DW	confrontation	4
The Telegraph	provocation, aggression	4

Hírportál	Felhasznált kifejezések	Hozzárendelt érték
The National Interest	confrontation	4
Politico	attack, aggression	5
Ukrinform	aggression	5
The Economist	attack	5
KHPG	act of aggression, attack	5
Unian	attack	5
CNBC	act of aggression	5

4. ábra: a cselekmény kifejezéseinek számszerűsítése és a hírportálokhoz rendelése (saját szerkesztés)

A legénységgel történtek leírására használt igéket két nagy csoportra oszthatjuk: az egyik szóhalmaz a személyek sérülésére használatos szavakat és szó szerkezeteket tartalmazza, a másik a folyulejtésüket körülíró kifejezéseket.

Arra, hogy az incidens közben tengerészek sérültek meg, a cikkek jellemzően három kifejezést használnak, amelyeknek a szótári alakjuk a „to be wounded”, a „to be injured” és a „to suffer wounds”.

Ismételten osztályozzuk a kifejezéseket jelentésük szerint. A mostani skálán az 1-es érték a könnyű sérülésnek felel meg, míg az 5-ös a súlyos sérülést képviseli.

A vizsgált kifejezés	Magyar értelmezés	Hozzárendelt érték
to be injured	megsebesít, megsért (könnyű sérülés, baleset vagy támadás révén)	2
to suffer wounds	sérülést szenved	4
to be wounded	megsérül (általában súlyos, amely a bőrt átszakítva az alsóbb rétegeket is érinti)	5

5. ábra: A személyekre (sérülésekre) vonatkozó kifejezések (saját szerkesztés)

Azok a hírportálok, amelyek kitérnek a tengerészeket ért sérülések leírására, a szóhasználat alapján a következő értékeket kapják. Érdekes megjegyezni, hogy különböző határozószavakkal képesek erősíteni vagy éppen gyengíteni a jelentéstartalmat, pl. „severely wounded” – súlyosan megsérült vagy „slightly wounded” – könnyebben megsérült. Ebben az esetben az értékelési rendszerben +1, illetve -1 ponttal korrigáltam az értékeket.

Hírportál	Felhasznált kifejezések	Hozzárendelt érték
Forces Network	injured	2
France Diplomatie	injured	2

Hírportál	Felhasznált kifejezések	Hozzárendelt érték
The National Interest	injured	2
Político	injured	2
TASS	suffered light wounds	3
Unian	wounded, injured	3,5
Sputnik News	sightly wounded	4
The Economist	wounded	5
The Hill	wounded	5

6. ábra: A személyekre (sérülésekre) vonatkozó kifejezések hírportálokhoz rendelése (saját szerkesztés)

A legénység elfogását leíró szavak és szó szerkezetek képezik a következő vizsgált szóhalmazt.

A kifejezések értékelésekor a skálán az 1-es érték jelentése „elfog”, míg az 5-ös „fogyul ejt, rabosít bűn elkövetése miatt”.

A vizsgált kifejezés	Magyar értelmezés	Hozzárendelt érték
to intercept	elfog (mozgás közben)	1
to detain	őrizetbe vesz	2
to seize	elfog (hirtelen, erővel)	2
to be held	fogva tart	3
to capture	fogyul ejt (erővel, fogvatartás céljából)	3
to take into custody	fogva tart (börtönben, tárgyalásra várva – bűn elkövetését feltételezi)	4
to remand	vizsgálati fogságban tart (a tárgyalás idejéig – bűn elkövetésének megalapozott gyanúja esetén)	4
to take prisoner	fogyul ejt (fogvatartás céljából – bűn elkövetése miatt)	5

7. ábra: A személyekre (elfogás) vonatkozó kifejezések (saját szerkesztés)

A kifejezéseket használó hírportálok értékelése a következőképpen alakul:

Hírportál	Felhasznált kifejezések	Hozzárendelt érték
CNBC	to seize	2
RT	to detain	2
TASS	to detain	2
France Diplomatie	to detain	2
Reuters	to capture, to detain	2,5
Sky News	to capture, to detain, to be held	2,67
The Economist	to capture	3
The Guardian	to be held	3
The Telegraph	to capture	3

Hírportál	Felhasznált kifejezések	Hozzárendelt érték
The Times	to capture	3
The Irish News	to capture, to take into custody, to be held	3,33
DW	to remand	4
KHPG	to take prisoner, to capture	4
Politico	to take into custody	4
euronews	to take prisoner	5

8. ábra: A személyekre (elfogás) vonatkozó kifejezések hírportálokhoz rendelése (saját szerkesztés)

A harmadik vizsgált szóhalmaz a hajókkal történetekre használt kifejezéseket tartalmazza. A hajók összeütközésére használt két igét („to crash” és „to ram”), valamint a fegyverhasználatot leíró szó szerkezeteket egy halmazként vizsgáltam. A hajók összeütközésére használt igék értékelésekor a skálánkon 1-es legyen a véletlen ütközést kifejező jelentéstartalom, míg az 5-ös a szándékos, erőszakos nekiütközés.

Ugyanez a fegyverhasználattal kapcsolatos kifejezések esetén: a skála 1-es értéke a „fegyvert használ” kifejezés, amely semmilyen egyéb jelentéstartalmat nem hordoz magában, míg az 5-ös a „fegyvertűzzel megsemmisít”.

A listát egészítsük ki a korábban már használt igékkel, amelyeket a legénység esetében is használtunk (a lista a hajók esetében azonban lecsökkent, így változtassuk meg a pontokat is): to intercept – 2, to detain – 2, to seize – 3, to be held – 4, to capture – 4.

A vizsgált kifejezés	Magyar értelmezés	Hozzárendelt érték
to use a weapon	fegyvert használ	1
to intercept	elfog (mozgás közben)	2
to detain	őrizetbe vesz	2
to open fire	tűzet nyit	2
to fire on	lő (lőfegyverrel, nem feltétlenül irányul élőerő kioltására)	2
to seize	elfog (hirtelen, erővel)	3
to crash	ütközik (nagy zajjal jár, balesetre is utalhat)	3
to shoot	lő (szándékosságot, fegyver használatát és sebesítésre irányuló cselekvésre utal)	3
to strike	rajtaüt (gyorsan és hirtelen megtámad)	3
to be held	fogva tart	4
to capture	foglyul ejt (erővel, fogvatartás céljából)	4
to attack	megtámad (szervezett, fegyveres, agresszív kísérlet az ellenség legyőzésére. Gyakran katonai értelmű)	4
to ram	(hajók esetén) orral nekimegy (erőszakos, kemény ütközés, szándékosságra utal)	5
to shoot up	szétlő (lövedékekkel elpusztít)	5

9. ábra: A tárgyakra (hajók) vonatkozó kifejezések (saját szerkesztés)

A hírportálok értékelése ezek alapján a következőképpen alakult:

Hírportál	Felhasznált kifejezések	Hozzárendelt érték
TASS	to detain	2
The Times	to open fire	2
Reuters	to detain	2
Financial Times	to seize, to open fire	2,5
Sky News	to fire on, to seize	2,5
The Hill	to fire on, to seize	2,5
The Jerusalem Post	to seize	3
Euronews	to seize	3
BBC News	crash	3
Forces Network	to seize	3
Sputnik News	to seize	3
France Diplomatie	to strike, to seize	3
The Telegraph	to seize	3
CNBC	to seize	3
KHPG	to attack, to seize, to open fire, to fire on	3,67
The Economist	to shoot, to ram, to seize	3,67
The Guardian	to be held	4
Politico	to attack	4
The Irish News	to capture	4
Unian	to attack, to ram, to capture	4,33
The National Interest	to shoot up	5

10. ábra: A tárgyakra (hajókra) vonatkozó kifejezések hírportálokhoz rendelése (saját szerkesztés)

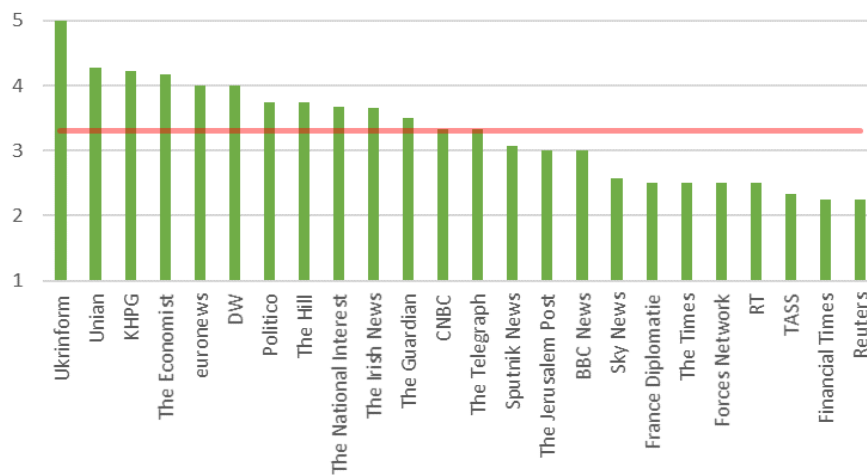
Konklúzió

A végső pontszám az összes kapott pontszám átlagából került számításra. Az összesített skálán azt mondhatjuk, hogy az 5-ös érték jellemzi a leginkább oroszellenes, ukránbarát szóhasználatot folytató hírportálokat, míg az 1-es az oroszbarát cikkeket. A pontok alakulásából szépen kirajzolódik, hogy az orosz érdekeltségű portálok (RT, TASS, Sputnik News) a lista alsó feléhez konvergálnak, míg az ukránbarát portálok (Ukrinform, Unian) dobogós helyet foglalnak el értékeikkel.

Hírportál	Cselekmény	Személyek (sérülésre vonatkozó kif.)	Személyek (elfogásra vonatkozó kif.)	Tárgyak (hajók, fegyverek)	Végső érték
Ukrinform	5				5
Unian	5	3,5		4,33	4,27
KHPG	5		4	3,67	4,22
The Economist	5	5	3	3,67	4,17

Hírportál	Cselekmény	Személyek (sérülésre vonatkozó kif.)	Személyek (elfogásra vonatkozó kif.)	Tárgyak (hajók, fegyverek)	Végső érték
euronews			5	3	4
DW	4		4		4
Politico	5	2	4	4	3,75
The Hill		5		2,5	3,75
The National Interest	4	2		5	3,67
The Irish News			3,33	4	3,66
The Guardian			3	4	3,5
CNBC	5		2	3	3,33
The Telegraph	4		3	3	3,33
Sputnik News	2,25	4		3	3,08
The Jerusalem Post				3	3
BBC News				3	3
Sky News			2,67	2,5	2,58
France Diplomatie	3	2	2	3	2,5
The Times			3	2	2,5
Forces Network		2		3	2,5
RT	3		2		2,5
TASS		3	2	2	2,33
Financial Times	2			2,5	2,25
Reuters			2,5	2	2,25

11. ábra: Összesítő táblázat
(saját szerkesztés)

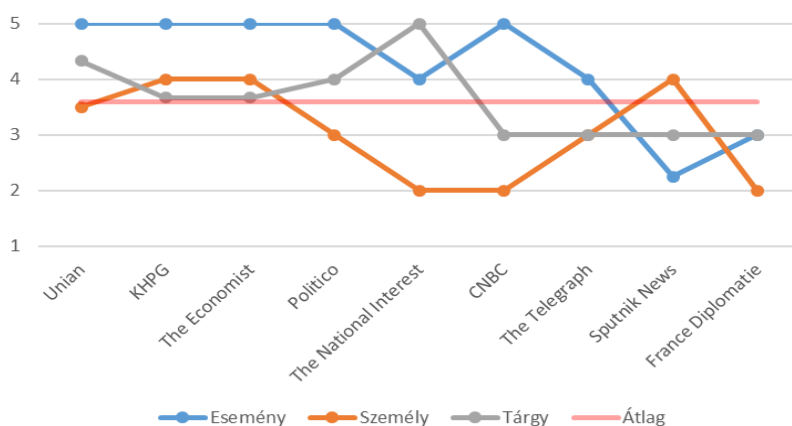
12. ábra: a hírportálokhoz rendelt végső értékek
(saját szerkesztés)

A 12. ábrán látható, piros vonallal jelzett 3,29-es átlagot 13 hírforrás haladta meg, 11 maradt alatta, amely egy kiegyensúlyozott eloszlásnak mondható.

Érdeemes még kiragadni és tovább vizsgálni azokat a cikkeket, amelyek mind a három vizsgált attribútumhoz (esemény, személy, tárgy) legalább egy értéket rendeltek. Az attribútumok konzisztenciáját vizsgálva megállapítható, hogy a vizsgált oldalak hova helyezik a hangsúlyt, mivel akarják megragadni a közvéleményt.

Az alábbi ábrán (13. ábra) látható kilenc hírportál szóhasználata a cselekmény leírásakor a legélesebb (átlagosan 4,25). Öt portál is 5-ös értéket kapott a cselekmény leírásakor használt kifejezések tekintetében. A tárgyakkal (hajókkal) történtek leírása esetén használt szó szerkezetek alapján a kilenc oldal 3,63-as átlagértéket produkált, míg a személyek esetében ez az érték csupán 3,05. Ezek alapján a kilenc portál a fő hangsúlyt a cselekmény leírására helyezi, ezzel kívánnak hatást elérni az olvasók körében. A 11. ábra alapján a 9 elemzett portál átlagértéke 3,59, amely csupán 3 tizedes értékkel tér el az összesített átlagtól (3,29).

A két ukrán székhelyű lap (Unian, KHPG) a cselekmény leírásához használt kifejezések esetében maximális pontszámot kapott, míg az orosz illetőségű Sputnik News éppen ezt az attribútumot próbálta leginkább lecsökkenteni (2,25). A cselekményre vonatkozó kifejezések illetően szélsőségessége a két fél tekintetében arra enged következtetni, hogy míg az ukrán lapok – a legelítélőbb kontextust létrehozva – az érzelmi alapú döntéshozatalt próbálják az olvasókban aktivizálni, addig az orosz székhelyű Sputnik News azzal, hogy nem egyértelműen elítélő és nem szenvedélyes hangnemet üt meg, a racionális döntéshozatalt követő emberekre próbál hatni.

13. ábra: A három attribútum (esemény, személy, tárgy) további vizsgálata
(saját szerkesztés)

Ez a következtetés kiterjeszthető mind a 24 lap esetére. Már a vizsgálat elején feltételezhető volt, hogy az ukrán lapok éles, bíráló tartalmú szóhasználatuknak köszönhetően valószínűleg a lista élmezéjében végeznek, míg az oroszok a lista végére kerülnek. Az általános feltételezés az ukránok esetében igazgá is vált,

azonban az orosz források nem foglalnak el ennyire szélsőséges helyet az összesítő táblázatban. Látható, hogy az ukrán források magas értékekkel próbálnak befolyásolni, amely a legtöbb esetben egy átlagos olvasó számára annak túlexponáltsága révén hiteltelenné tűnhet. Az orosz oldalak ugyan sokkal kisebb értékeket képviselnek, de még egy olyan határon belül, amely elfogadható az olvasó számára; szélsőséges értékekkel nem bírnak, ezáltal vál(hat)nak hitelesebbé. Ezt támasztja alá az is, hogy míg az ukrán oldalak számos alkalommal kaptak egy-egy attribútum esetében 5-ös értéket, addig az orosz lapok esetében nem jelent meg az 1-es értéket kapott (túlzó) kifejezések használata.

A fenti lista nagyszerű példa arra, hogy egy-egy írott cikk szóhasználata mennyiben befolyásolhatja az olvasók véleményét egy adott esemény kapcsán. Hiszen – anélkül, hogy észrevennénk – a szavak akár kismértékű jelentésbeli eltérése más-más koncepció kialakulásához vezet. Tudatos vagy tudattalan, az újságíró szubjektív ítélete a szóhasználaton keresztül az olvasó fejében fog realizálódni. A jelentés tehát ítélet is egyúttal, mely számokkal is kifejezhető erővel formál véleményt. A befolyásolás olyan művészete, amely fizikai ráhatás és jelentősebb anyagi áldozat nélkül a XXI. század társadalmi normáival és ideáljaival összeegyeztethető módon, rendkívül széles körben képes tevékenységét kifejteni.

Kifejezésgyűjtemény

		Merriam-Webster's Collegiate Dictionary	Macmillan English Dictionary	Longman Dictionary of contemporary English	Oxford Online Dictionary
Ships	to shoot	A directed propelling of a missile; a directed discharge of a firearm.	To hit someone or something with a bullet from a gun.	To deliberately kill or injure someone using a gun.	Kill or wound (a person or animal) with a bullet or arrow.
	to fire on	The firing of weapons (as firearms, artillery, or missiles).	Shots from a gun.		Discharge a gun or other weapon in order to propel (a bullet or projectile)
	to attack	To set upon or work against forcefully.	An organized attempt to defeat an enemy, using weapons.	An act of deliberately using violence against someone.	Take aggressive military action against (a place or enemy forces) with weapons or armed force.

		Merriam-Webster's Collegiate Dictionary	Macmillan English Dictionary	Longman Dictionary of contemporary English	Oxford Online Dictionary
	to strike	To aim and usually deliver a blow, stroke, or thrust (as with the hand, a weapon or a tool). To come into contact forcefully.	To make a sudden violent or illegal attack on someone or something.	To attack quickly and suddenly.	Hit forcibly and deliberately with one's hand or a weapon or other implement.
	to open fire	-	To start shooting on someone.		Begin to shoot.
	to shoot up	-	To destroy something by shooting bullets at it.	To injure or damage someone or something by shooting them with bullets.	-
Ships	to ram	Any of various guided pieces for exerting pressure or for driving or forcing something by impact. To strike with violence.	If a vehicle or boat rams something, it hits it very hard, usually when it is moving fast.	To run or drive into something very hard.	Be driven violently into (another vehicle or vessel) in an attempt to stop or damage it.
	to crash	To break or go to pieces with or as if with violence and noise.	If a moving vehicle crashes, it hits something, causing damage.	To have an accident in a car, plane etc by violently hitting another vehicle or something such as a wall or tree.	Collide violently with an obstacle or another vehicle.
Crew	to seize	To possess or take by force. To take prisoner.	To take control of a place or situation using military force.	To take hold of something suddenly and violently.	Take hold of suddenly and forcibly.

		Merriam-Webster's Collegiate Dictionary	Macmillan English Dictionary	Longman Dictionary of contemporary English	Oxford Online Dictionary
	to capture	An act of catching, winning, or gaining control by force, stratagem, or guile. To gain control of especially by force.	The act of catching someone so that they become your prisoner.	To catch someone in order to make them a prisoner.	Take into one's possession or control by force.
	to take prisoner	-	Someone who is in prison as punishment for a crime.	Someone who is kept in a prison as a punishment for a crime.	-
	to detain	To hold or keep in or as if in custody.	To keep someone in a police station or prison and not allow them to leave.	To officially prevent someone from leaving a place.	Keep (someone) in official custody, typically for questioning about a crime or in a politically sensitive situation.
	to be held	-	To keep someone somewhere as a prisoner.	To keep someone in a room, prison etc and not allow them to leave.	Keep or sustain in a specified position.
	to intercept	To stop, seize or interrupt in progress or course or before arrival.	To stop, catch, or take control of someone or something before they can get to the place they are going to.	To stop or catch something or someone that is going from one place to another.	Obstruct (someone or something) so as to prevent them from continuing to a destination.
	to take into custody	-	A situation in which someone is kept in prison until they go to court for trial.	Catch someone and keep them in custody.	Imprisonment.

		Merriam-Webster's Collegiate Dictionary	Macmillan English Dictionary	Longman Dictionary of contemporary English	Oxford Online Dictionary
	to remand	To return to custody pending trial or for further detention.	To tell someone who has committed a crime to return to court for trial on a particular day.	The period of time that someone spends in prison before their trial.	Place (a defendant) on bail or in custody, especially when a trial is adjourned.
Crew	to be wounded	An injury to the body (as from violence, accident, or surgery) that typically involves laceration or breaking of a membrane (as the skin) and usually damage to underlying tissues.	If someone is wounded, they are injured by something that damages their skin or flesh, especially severely.	An injury, especially a cut or hole made in your skin by a weapon such as a knife or a bullet.	An injury to living tissue caused by a cut, blow, or other impact, typically one in which the skin is cut or broken.
	to be injured	Injure implies the inflicting of anything detrimental to one's looks, comfort, health, or success.	Hurt in an accident or attack.	To cause physical harm to someone or to yourself, for example in an accident or an attack.	Do physical harm or damage to (someone)
	to suffer wounds				
Act	an act of aggression	The practice of making attacks or encroachments; especially: unprovoked violation by one country of the territorial integrity of another.	An act of unprovoked aggression.	An unprovoked act of aggression on a peaceful nation.	The action of attacking without provocation.
	an incident	An action likely to lead to grave consequences especially in diplomatic matters.	Something that happens, especially a violent, criminal or dangerous event.	A serious or violent event that causes disagreement.	A hostile clash between forces of rival countries.

		Merriam-Webster's Collegiate Dictionary	Macmillan English Dictionary	Longman Dictionary of contemporary English	Oxford Online Dictionary
a naval confrontation		The clashing of forces or ideas.	A situation in which people or groups are arguing angrily or fighting.	A situation in which there is a lot of angry disagreement between two people or groups with different opinions.	A hostile or argumentative situation or meeting between opposing parties.
a provocation	-		Something that causes you to react in an angry or violent way, often something that is intended to cause such a reaction.	An action or event that makes someone angry or that is intended to do this.	Action or speech that makes someone angry, especially deliberately.
an escalation		To increase in extent, volume, number, amount, intensity, or scope.	To become, or make something become, much worse or more serious.	If fighting, violence, or an unpleasant situation escalates, or if someone escalates it, it becomes much worse.	An increase in the intensity or seriousness of something; an intensification.
a use of military force	-		-	Military action used as a way of achieving your aims.	-
a skirmish		A minor fight in war usually incidental to larger movements.	A fight, especially one that is away from the main fighting in a war.	A fight between small groups of soldiers, ships etc, especially one that happens away from the main part of a battle.	An episode of irregular or unpremeditated fighting, especially between small or outlying parts of armies or fleets.
a standoff		A counterbalancing effect.	-	A situation in which neither side in a fight or battle can gain an advantage.	A stalemate or deadlock between two equally matched opponents in a dispute or conflict.

	Merriam-Webster's Collegiate Dictionary	Macmillan English Dictionary	Longman Dictionary of contemporary English	Oxford Online Dictionary
a situation	Position with respect to conditions and circumstances.	The set of conditions that exist at a particular time in a particular place.	A combination of all the things that are happening and all the conditions that exist at a particular time in a particular place.	A set of circumstances in which one finds oneself; a state of affairs.

*14. ábra: Az elemzés során felhasznált kifejezések
(saját szerkesztés)*

Felhasznált irodalom:

- David CRYSTAL: A nyelv enciklopédiája; Budapest, Osiris Kiadó, 1998., ISBN: 963-379-211-8
- Charles W. KREIDLER: Introducing English Semantics; New York (USA), Routledge, 1998., ISBN: 978-0415180634
- Longman Dictionary of Contemporary English (3rd ed.), Essex, Anglia: Longman Group Ltd., 1995.
- Macmillan English Dictionary for Advanced Learners, Macmillan Education, 2006.
- Merriam-Webster's Collegiate Dictionary (11th ed.), Springfield, MA, USA: Merriam-Webster, Incorporated, 2004.
- PETHŐ József: Jelentéstan; Bölcsész Konzorcium, 2004., ISBN: 963-9704-82-2
- Gün R. SEMIN – Klaus FIEDLER: The cognitive functions of linguistic categories in describing persons: Social cognition and language; In: Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 54., No. 4., 1988., pp. 558-568.
- SÍKLAKI István (Szerk.): Szóbeli befolyásolás I. Nyelv, gondolkodás, kultúra; Typotex Kiadó, 2008. ISBN: 978-963-9664-74-6

Internetes oldalak jegyzéke

- The Telegraph, <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/11/27/captured-ukrainian-sailors-broadcast-giving-confessions-russian/> (Ltöltés ideje: 2019. 02. 11.)

- Reuters, <https://uk.reuters.com/article/uk-ukraine-crisis-russia/crimean-court-detains-ukrainian-sailor-captured-by-russia-for-two-months-tass-idUKKCN1NV0MW> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- Deutsche Welle, <https://www.dw.com/en/crimean-court-orders-detention-of-ukrainian-sailors/a-46477385> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- Forces Network, <https://www.forces.net/news/defence-daily-tensions-mount-after-russia-seizes-three-ukrainian-ships-and-uk-aid-package> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- Jerusalem Post, <https://www.jpost.com/International/Merkel-ally-Europe-may-ramp-up-sanctions-on-Russia-following-ship-seizure-572912> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- Euronews, <https://www.euronews.com/2018/11/27/german-minister-urges-russia-to-free-ukrainian-sailors-immediately> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- Politico, <https://www.politico.eu/article/in-ukraine-its-no-longer-about-little-green-men-russia-aggression-azov-sea-kerch-strait/> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- France Diplomatie, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/russia/events/article/incidents-in-the-sea-of-azov-25-11-18> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- CNBC, <https://www.cnbc.com/2018/11/27/international-reaction-to-russia-ukrainian-ship-seizures.html> (Letöltés ideje: 2019.02.11.)
- The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2018/nov/27/kerch-strait-confrontation-what-happened-ukrainian-russia-crimea> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- Sputnik News, <https://sputniknews.com/europe/201811261070130968-russia-ukraine-kerch-strait/> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- The Hill, <https://thehill.com/opinion/international/418286-putin-attacks-ukraine-again-to-boost-popularity-at-home> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- Financial Times, <https://www.ft.com/content/fffa63c4-f0c5-11e8-ae55-df4bf40f9d0d> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- The Economist, <https://www.economist.com/europe/2018/11/26/russia-fires-on-and-seizes-ukrainian-vessels> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- BBC, News <https://www.bbc.com/news/av/46344493/footage-shows-russian-ship-crashing-into-ukrainian-tug-off-the-crimean-peninsula> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- Sky News, <https://news.sky.com/story/russia-ukraine-crisis-captured-sailors-shown-on-russian-tv-11565101> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- TASS, <http://tass.com/world/1032629> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- Ukrinform, <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/2587354-us-to-call-un-security-council-meeting-over-russian-aggression-against-ukraine.html> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)

- The Times, <https://www.thetimes.co.uk/article/ukraine-demands-that-russia-free-captured-sailors-fn30c36rt> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- UNIAN, <https://www.unian.info/war/10353855-ukraine-intercepts-radio-comms-of-russian-coast-guards-with-command-amid-attack-on-ukraine-navy-boats-transcript.html> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- The National Interest, <https://nationalinterest.org/feature/ukraine-should-not-be-member-nato-37287> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- Irish news, <https://www.irishnews.com/news/worldnews/2018/11/27/news/ukrainian-seamen-captured-by-russia-near-crimea-to-spend-two-months-in-custody-1495054/> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- RT, <https://www.rt.com/op-ed/444997-nato-war-ukraine-azov-ships/> (Letöltés ideje: 2019. 02. 11.)
- KHPG, <http://khpg.org/en/index.php?id=1543278601> (Letöltés ideje: 2019. 04. 16.)

A KATONAI HÍRSZERZÉS ÉS KATONAI ELHÁRÍTÁS HADTUDOMÁNYI TERMÉSZETE

Természetéből adódóan a nemzetbiztonsági szféra létezésétől kezdődően a közérdeklődés középpontjában áll. Napjainkban, amikor a technikai fejlődés miatt az információ valós időben áramlik a világhálón, nem telik el úgy nap, hogy valamely online médiában, fórumon, vagy közösségi csoportban ne kerülne szóba a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége. Az utóbbi időben a nemzetközi szinten felszínre került lehallgatási és kiszivárogtatási botrányok légkörében és egyben a technikai fejlődéssel párhuzamosan olyan új megoldások is előtérbe kerültek, amelyek egyrészt a felhasználók számára fokozottabb információvédelmet jelentenek, másrészt azonban a nemzetbiztonsági szolgálatok törvényes feladatainak hatékony végrehajtását nehezítették.¹

A nemzetbiztonság rendszerében a technikai adatszerzés terén különösen nehéz helyzetbe kerültek a titkos felderítést végző szervezetek, mivel a katonai jellegű technológiák mellett folyamatosak a polgári – szélesebb körben elérhető – fejlesztések is, amelyek mára sok esetben szofisztikáltabb és erőteljesebben titkosított kommunikációt tesznek lehetővé, mint az állam által kezelt technológiák. Ezzel párhuzamosan a humán erővel folytatott nemzetbiztonsági tevékenységek kapcsán is megállapítható egy olyan tendencia, amely a technológiai fejlődés okán kiüresedő emberi kapcsolatok miatt nehezíti meg a hírszerző és elhárító szakemberek munkáját.

A katonai hírszerzés és a katonai elhárítás² tevékenységének támogatása érdekében, figyelembe véve azok működési környezetét, a fenti folyamatok tudományos igényű feldolgozását a hadtudomány vizsgálódási területén is el kell végezni, mivel sajátosságaik és rendeltetésszerű működésre gyakorolt hatásuk e tudományágból vezethető le. A katonai hírszerzés és a katonai elhárítás hadtudományi természetének vizsgálata mellett ugyanakkor nem tekinthetünk el attól, hogy e kettő szakágat közigazgatási, jogi és rendészettudományi szempontból is körülhatárolnánk.

A katonai nemzetbiztonsági tevékenység rendszertani elhelyezése

Azon tudományok logikája mentén, amelyek tárgyaként megjelölhető a biztonság vizsgálata³, levonható az a következtetés, hogy a demokratikus

¹ Ennek releváns példája a titkosított chat programok fejlesztése és az anonimitást lehetővé tevő hálózatok alkalmazása, amelyek mindenki számára elérhetők és egyszerűen kezelhetők.

² A katonai hírszerzésre és a katonai elhárításra a továbbiakban összefoglaló néven katonai nemzetbiztonsági tevékenységként hivatkozok.

³ A tanulmány vizsgálódási területét illetően ide sorolható a Gazdasági és Jogtudományok osztályán belül az Állam és Jogtudományok (jog- és állambölcsélet, alkotmányjog, rendészettudomány), a Nemzetközi és Fejlődés-tanulmányok (nemzetközi biztonsági és

berendezkedésű államok az alkotmányukban rögzített *értékek* védelme érdekében és abból eredeztethetően engedélyezik erőszak alkalmazását⁴, amely alatt vizsgálódásunk szempontjából annak nem kizárólag a Weber-i⁵ fizikai dimenzió értendő, hanem a történelem során kiharcolt alapvető (emberi) jogok különböző speciális eszközökkel és módszerekkel történő korlátozása is. Mivel a jogkorlátozások az állampolgárok életébe történő, még elfogadható mértékű legmélyebb beavatkozást jelentik, ezért azok az állami erőszak-monopólium részeként foghatók fel. Az állam, ahogyan sem a hon-, vagy a rendvédelem végrehajtására, sem a monetáris politika vagy a kibervédelem folytatására, úgy az alapvető jogok korlátozására sem ad felhatalmazást a közfunkciót ellátó hatalmi ágakon kívül más szereplő részére.

Az állami monopóliumok közé sorolható nemzetbiztonsági tevékenységre általában nem a tudományos megismerés módszereivel tekintünk, sokkal inkább a filmes világ és az online média által körülhatárolt szempontrendszer alapján. Az állampolgárok – és sok esetben a gyakorlati nemzetbiztonsági szakemberek is – a tényleges tevékenységre fókuszálnak, arra, hogy milyen konkrét intézkedések kerülhetnek bevezetésre, hogyan történik egy megfigyelés vagy egy telefonlehallgatás. Ennél kevesebb szó esik azonban a tevékenységek mögöttes tartalmáról és logikájáról, amely magában foglalja a törvényhozás felhatalmazásának indokait és motivációját a legmélyebb jogkorlátozást okozó eszközök alkalmazására. A nemzetbiztonsági szervezetek tevékenysége kapcsán Magyarország Alaptörvényének az alapvető jogok korlátozására vonatkozó felhatalmazó rendelkezése⁶ különösen meghatározó.

E törvényhely alapján alapvető jog valamely alkotmányos érték védelme érdekében korlátozható. Ez tehát azt jelenti, hogy amennyiben valamely alkotmányos *érték* létét veszély fenyegeti, akkor az állam azt akár az alapvető jogok korlátozásával is hajlandó védelme alá vonni. E védendő alkotmányos értékek körébe tartozik Magyarország függetlensége⁷, amelynek védelmét az állam honvédelmi⁸ és nemzetbiztonsági⁹ érdekként is meghatározta. Az Alaptörvényi felhatalmazás másik része alapján valamely alapvető jog más alapvető jog érvényesülése érdekében korlátozható, így amennyiben valamely alapvető jog érvényesülését fenyegeti veszély, akkor annak megelőzése, illetve elhárítása érdekében jogkorlátozó intézkedések vezethetők be. Ilyen alapvető jog az emberi

konfliktuskezelési tanulmányok), a Hadtudomány (katonai biztonság és biztonságpolitika, hadijog), továbbá a Gazdaságtudomány, a Szociológia és a Politikatudomány több területe.

⁴ BABOS Sándor: Az alapvető jogok korlátozása a nemzetbiztonsági érdekek mentén folytatott titkos felderítés során; Diplomamunka (MSc), Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet, Budapest, 2018. alapján.

⁵ WEBER, Max: Tanulmányok; Józsa Péter et al. ford., Osiris Kiadó, Budapest, 1998. alapján.

⁶ Alaptörvény I. cikk (3) Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.

⁷ Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés.

⁸ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény 80. § 16. pont.

⁹ Nbtv. 74. § a) pontja.

élet¹⁰, amelynek védelme érdekében a nemzetbiztonsági szolgálatok¹¹ és a rendőrség¹² löfegyvert alkalmazhat, amely a legsúlyosabb alapjogkorlátozó eszközök egyikeként említhető.

Az alkotmányos, és az abból eredeztethető nemzeti értékek és érdekek a nemzetbiztonsági szférát érintő valamennyi jogszabályban megtalálhatóak, amelyek taxatív felsorolása éppen a sokrétű előfordulásuk miatt nehézségekbe ütközik. Általánosságban kijelenthető, hogy ezen értékek a nemzeti önazonosság megtestesítői. Egyúttal azonban az értékek a nemzetbiztonsági tevékenység végső céljai is, abban az értelemben, hogy az értékek a védendő, érvényesítendő objektumok.

A védendő értékek és az azok érvényesülését biztosító érdekek vizsgálata alapvető annak tisztázása érdekében, hogy megállapíthassuk, hogy ezek megőrzése javára az állam milyen mértékben hajlandó beavatkozni az állampolgárok magánszférájába úgy, hogy arra felhatalmazást ad valamely, a nemzet biztonsága érdekében tevékenykedő szerve részére. Az érdek minden nemzet és egyén jogos igénye az értékek fennmaradása iránt, amely azok következetes érvényesítésével biztosítható. A nemzeti érdek „...a nemzet fennmaradása, megszilárdulása, továbbfejlődése szempontjából alapvető jelentőségű feltételrendszer. Az állami szuverenitás létének döntően meghatározó összetevője.”¹³

A biztonsággal kapcsolatos nemzeti érdeket, az államot erőszakkal fenyegető veszélyekkel összefüggésében ragadhatjuk meg. A Resperger István¹⁴ által feldolgozott, amerikai kutatók¹⁵ révén meghatározott érdek-fogalmat a lehetséges kockázatok mentén az alábbiak szerint differenciálhatjuk:

- **„Létérdék** (sorsdöntő nemzeti érdek): a nemzet megmaradáshoz, megszilárdulásához, fellendüléséhez fűződő olyan elengedhetetlen, a fennmaradást biztosító társadalmi szükségletek összessége, amely a nemzeti lét szempontjából döntő jelentőségű. Ezért érvényesítése és oltalmazása a nemzet részéről akár szélsőséges kockázatvállalással és a nemzeti erőforrások maximális és célorientált összpontosításával járhat együtt, ami adott esetben a totális fegyveres konfrontáció felvállalásában nyilvánul meg.”¹⁶ Ilyen formán a létérdékek körébe tartozik Magyarország függetlenségének megőrzése és törvényes rendjének fenntartása, hiszen ezek nélkül maguknak a nemzeti értékeknek a léte kerülne veszélybe. A létérdék védelme az alapvető jogok többségének jelentős mértékű korlátozására adhat okot az állam részére.

¹⁰ Alaptörvény II. cikk.

¹¹ Az Nbtv. 36. (1) a) pont.

¹² A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 54. § (1) a) pont.

¹³ RESPERGER István: A „DIADAL” és egyéb módszerek alkalmazása a nemzeti válságkezelési feladatok megoldásánál; Hadtudományi Szemle 5. évfolyam 1-2 szám, NKE, Budapest, 2012., p. 144.

¹⁴ Uo.

¹⁵ STUDENMAIER, W. O.: Hadászati koncepciók. In: KOVÁCS Jenő: Állami szuverenitás, nemzeti érdek, hadászat; ZMKA, Budapest, 1994., pp. 36-50. alapján.

¹⁶ RESPERGER (2012) i. m. p. 144.

- **„Különösen fontos érdek** (alapvető nemzeti érdek): olyan életbevágó, a nemzeti létet meghatározó társadalmi szükségletek összessége, amelynek érvényesítése és oltalmazása érdekében a nemzet nagy kockázatot vállal, de ennek mértéke a nemzeti lét szintje alatt marad.”¹⁷ Az érdekek e csoportjába Magyarország területi épsége sorolható, amelynek védelme érdekében az állam ugyan – feltehetően csak ideiglenesen –, de nem hajlandó akkora kockázatot vállalni, mint az előzőekben példaként említett függetlenség tekintetében. A különösen fontos érdekek tekintetében elmondható, hogy az állam védelmükre az alapvető jogok jelentős részét nagymértékben hajlandó korlátozni.
- **„Jelentős érdek** (fontos nemzeti érdek): olyan társadalmi szükségletek összessége, amelynek érvényesítésére és oltalmazására a nemzet nagyobb erőfeszítéseket tesz, de jelentősebb kockázatokat nem vállal fel (pl. az ország légtérének, területének időleges átengedése idegen fegyveres erők átvonulása céljából).”¹⁸ A jelentős érdekek körébe sorolható jogkorlátozások általános jellemzője, hogy az állampolgárok nem érzékelik, vagy már megszokták azokat. Erre példaként említhető a Magyarország területén áthaladó nemzetközi erők mozgásának forgalomkorlátozással való biztosítása.
- **„Érdek** (egyszerű nemzeti érdek): olyan társadalmi szükségletek összessége, amely a nemzeti jólét emelésének irányába mutat, a hangsúly az érvényesítésre helyeződik, oltalmazása általában preventív, és a fegyveres erők alkalmazása nélkül, közvetett módon történik (pl. anyagi, technikai, pénzügyi, oktatási és segélynyújtás).”¹⁹ Annak ellenére, hogy az érdekek védelme a fegyveres erők alkalmazása nélkül történik a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatrendszerében jelentős feladat. Az érdekek tekintetében a saját állampolgárok jogait érintő korlátozás hajlandósága ugyan alacsony szintű, azonban ez nem mondható el a külföldi állampolgárokkal és államokkal szemben alkalmazott intézkedésekről. Kimondva-kimondatlanul a nemzeti érdekek védelmében bármely állam kész a külföldi állampolgárok alapvető jogainak akár jelentős mértékű korlátozására is.²⁰

¹⁷ RESPERGER (2012) p. 144.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Erre példa az Amerikai Egyesült Államok, ahol a Section 702 of the Foreign Intelligence Surveillance Act (A külföldi hírszerző tevékenységről szóló törvény 702. szakasza) alapján a nem amerikai állampolgárok tekintetében hírszerzési céllal lehetővé teszik a kommunikáció ellenőrzését.

A nemzetbiztonsági érdek meghatározása tekintetében egyszerű a kiindulópont megválasztása, mivel a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Nbtv.) értelmező rendelkezése pontos eligazítást nyújt, ugyanis ténylegesen meg is fogalmazza azt²¹.

Magyarország nemzetbiztonsági érdekének egyik összetevője tehát az ország függetlenségének biztosítása – amely a törvényhely aa), ab) és ac) alpontjainak feleltethető meg. Ezen alpontok egyúttal Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájának²² (a továbbiakban: Stratégia) 10. pontja alapján *létérdekek* is. A nemzetbiztonsági érdek értelmező rendelkezések szerinti definíciójának második fele – *a törvényes rend védelme* – megfeleltethető az ad) és ae) alpontoknak, amelyek a Stratégia számos pontján megtalálhatók. Bár az alkotmányos rend – az Nbtv. szóhasználata alapján *törvényes rend* – védelme a Stratégiában a *létérdekek* körében található, ugyanakkor annak ad) és ae) alpontban történt kibontásából az a következtetés vonható le, hogy az e formájában a *különösen fontos érdekek*hez sorolható.

A nemzetbiztonsági szolgálatok hatáskörébe utalt tevékenységeket az Nbtv. 4. § – 8/A. § részletesen meghatározza azzal, hogy nevesíti azon feladatokat és bűncselekményeket, amelyek a nemzetbiztonsági érdekek körébe tartoznak, és amelyek vonatkozásában a szolgálatok²³ részére felhatalmazást ad az alapvető jogok korlátozására.

A nemzetbiztonsági érdek védelme és érvényesítése kiemelten fontos minden állam részére, ugyanis az olyan tevékenységek és bűncselekmények felderítését, elhárítását, megakadályozását, illetve megszakítását takarja, amelyek kiemelten Magyarország létérdekeit, különösen fontos érdekeit és ezeken keresztül értékeit veszélyeztetik.

²¹ Nbtv. 74. § a) nemzetbiztonsági érdek: Magyarország függetlenségének biztosítása és törvényes rendjének védelme, ennek keretén belül
aa) az ország függetlensége és területi épsége elleni támadó szándékú törekvések felderítése,
ab) az ország politikai, gazdasági, honvédelmi érdekeit sértő vagy veszélyeztető leplezett törekvések felfedése és elhárítása,
ac) a kormányzati döntésekhez szükséges, külföldre vonatkozó, illetve külföldi eredetű információk megszerzése,
ad) az ország az alapvető emberi jogok gyakorlását biztosító törvényes rendjének, a többpárti rendszeren alapuló képviseleti demokráciának és a törvényes intézmények működésének jogellenes eszközökkel történő megváltoztatására vagy megzavarására irányuló leplezett törekvések felderítése és elhárítása, valamint
ae) a terrorcselekmények, az illegális fegyver- és kábítószer-kereskedelem, valamint a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák illegális forgalmának felderítése és megakadályozása.

²² Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról szóló 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozat

²³ Megjegyzendő, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok mellett Magyarországon jelenleg a Terrorelhárítási Központ van felhatalmazva a nemzetbiztonsági érdekek bizonyos tekintetben történő védelmére. A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény a terrorizmust elhárító szervet a Rendőrség részeként, de nyomozóhatósági jogkört nem gyakorló szervezatként definiálja. A terrorizmust elhárító szerv kijelöléséről és feladatai ellátásának részletes szabályairól szóló 295/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet a Terrorelhárítási Központot jelöli ki az Rtv.-ben meghatározottak végrehajtására.

A nemzetbiztonsági szervezetek rendszertani besorolása szakma-tudományi szempontból alapvetően a működési terület és a szakmai tevékenység alapján történik. Ez a kettős megközelítés a nemzetközi gyakorlatban elfogadott és alkalmazott módszer. A működési terület alapján történő besorolás esetében a nemzetbiztonsági szolgálat tevékenységének környezete kerül meghatározásra, amely alapján elkülöníthetünk katonai és polgári területet.

A szakmai tevékenység alapján történő megközelítés során a nemzetbiztonsági szervezet tevékenységének iránya – külföldi, illetve belföldi irányultság – a meghatározó, amely alapján megkülönböztetünk hírszerző²⁴ és elhárító²⁵ szakágakat, szolgálatokat.

A katonai hírszerzés és a katonai elhárítás rendszertani elhelyezése megközelíthető a rájuk – és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokra – vonatkozó hatályos törvény alapján is. Magyarország jelenlegi²⁶ nemzetbiztonsági rendszerében a kettő fenti katonai szakág hagyományos feladatrendszere²⁷ egy szervezetben, a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatban, integráltan található meg²⁸. A klasszikus hírszerző²⁹ és elhárító³⁰ feladatok egy szervezethez való rendelésére több nemzetközi példa is hozható.³¹ Az ilyen típusú integrált szervezetek létrehozásának általában erőforrás-racionalizációs indokai vannak.

A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok vonatkozásában – szintén a hatályos magyar szabályozás vizsgálatával – megállapítható, hogy szakmai tevékenység alapján külön szervezetek kerültek létrehozásra; a polgári hírszerzési feladatok végrehajtását az Információs Hivatal, a polgári elhárítási feladatok végrehajtását az Alkotmányvédelmi Hivatal végzi. A magyar nemzetbiztonsági rendszer sajátossága, amely azonban nem tekinthető unikálisnak, hogy a nemzetbiztonsági érdekek védelme és érvényesítése javára tevékenykedő hírszerző és elhárító szolgálatok támogatására a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, mint különálló szervezet került létrehozásra, amelynek fő feladata azon művelettámogató tevékenységek végrehajtása, amelyek párhuzamosan több, titkos felderítésre felhatalmazott szervezetenél jelentkehetnek.³²

²⁴ Feladatok alapvetően a nemzetbiztonsági érdeket érintő külföldi eredetű információk megszerzése és a nemzetbiztonsági érdekek külföldön történő érvényesítése.

²⁵ Feladatok alapvetően a nemzetbiztonsági érdeket érintő belföldi eredetű információk megszerzése és a nemzetbiztonsági érdekek belföldön történő érvényesítése.

²⁶ A 2019. január 31-én hatályos Nbtv. alapján.

²⁷ A nemzetbiztonsági szférával kapcsolatos szakkifejezéseket és azok tartalmát a teljes tanulmányban RESPERGER István szerk.: A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018. kiadványa alapján alkalmazom.

²⁸ Nbtv. 6. §.

²⁹ RESPERGER szerk. (2018) i. m. pp. 111-114.

³⁰ RESPERGER szerk. (2018) i. m. pp. 174-177.

³¹ A teljesség igénye nélkül integrált katonai hírszerző és elhárító szolgálat: Hollandia (MIVD), Csehország (VZ), Horvátország (VSOA), Egyesült Királyság (DI); integrált polgári hírszerző és elhárító szolgálat: Hollandia (AIVD), Belgium (SE), Litvánia (VSD), Szlovénia (SOVA).

³² Lásd. bővebben BABOS Sándor: Titkos felderítés a generációk tükrében. Szakmai Szemle 2018/ 4., KNBSZ, Budapest, pp. 17-26.

A magyar szabályozást áttekintve megállapítható, hogy a 2016-ban létrehozott Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ, mint a legfiatalabb magyar nemzetbiztonsági szolgálat, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálathoz hasonlóan művelettámogató feladatokat lát el abban az értelemben, hogy a többi titkos felderítésre felhatalmazott szerv terror- és bűnügyi információinak elemzésével támogatni hivatott a szolgálatok tevékenységét. A szervezet emellett a fenti témakörökben kormányzati tájékoztató tevékenységet is folytat.

A jelenlegi magyar nemzetbiztonsági szféra rendszertani vonatkozását tekintve megállapítható tehát, hogy a jelen vizsgálódásunk szempontjából fontos katonai nemzetbiztonsági tevékenységet folytató szerv működési terület tekintetében katonai szolgálatként végzi a nemzetbiztonsági érdekek védelmét és érvényesítését, mialatt a hírszerző és elhárító feladatok szervezetében integráltan található meg.

A katonai nemzetbiztonsági tevékenység hadtudományi természetének vizsgálata során nem tekinthetünk el attól, hogy a veszélyek egyes megnyilvánulási formáit legalábbis érintőlegesen áttekintենék, hiszen – ahogyan a későbbiekben látni fogjuk – ezek azok a jelenségek, amelyek meghatározzák napjaink hadtudományának fő kérdéseit is.

A veszélyek megnyilvánulási formái³³

Eltételezve a háborús, a konfliktus- és a válsághelyzetek közvetlen fenyegetéseitől, a nemzetbiztonsági érdekek érvényesülését, ezeken keresztül pedig a nemzeti érdekek és végső soron a nemzeti értékek sérelmét a veszélyek különböző intenzitású megnyilvánulási formái okozzák. A veszélyeken belül a kihívás, a kockázat és a fenyegetés egymást általában átfedő, az érdekek teljes spektrumát átható, ugyanakkor a biztonság különböző dimenzióit – politikai, gazdasági, társadalmi, katonai, környezeti, informatikai – érintő dinamikusan változó folyamatokként is leírhatók.

A kihívás

A veszély formái közül a kihívás az, amely általános, akár mindennap, minden területen jelen lévő veszélyt jelenthet egy állam működésére. Általánosságánál, és annál fogva, hogy e veszélyforma alacsony szintű befolyással lehet csak az adott nemzet életére – legalábbis rövid- és középtávon –, a kihívás az a kategória, amely ellen a védekezést szokás szerint elnagyolják. Tipikus példája ennek a napjainkban tapasztalható klímaváltozás, amely azonban csak hosszú távon fogja hatását kifejteni, ugyanakkor jelenleg csak kis mértékben van hatása az államok működésére, éppen ezért az ezzel szemben bevezetett ellenintézkedések is vagy gyerekcipőben járnak még, vagy annyira általánosan megfogalmazottak, hogy törvényi szinten talán már szabályozottak, azonban végrehajtási szinten egyáltalán nem.

³³ RESPERGER István: A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során. Doktori (PhD) értekezés, ZMNE, Budapest, 2001. alapján.

A biztonsági tanulmányok napjainkban a kihívások közé sorolják a demográfiai robbanást és következményeit, az energiahordozók kimerülését, a víz, az élelem és a természeti erőforrások szűkösségét és egyenlőtlen eloszlását, a fokozódó környezeti problémák globális hatásait, a kölcsönös függésben lévő globális gazdasági rendszer sebezhetőségét, illetve a régiók és államok közötti egyenlőtlenségek további mélyülését³⁴.

Mint a felsorolásból is látszik, a kihívások generálisan megfogalmazott, azonban pontosan körülhatárolt eseményláncolatok, amelyek azonban nem ismétlődő, hanem egymásból következő eseményekből állnak elő, éppen ezért folyamatoknak tekinthetők. Mivel pedig folyamatok, ezért nem jelenthetjük ki, hogy a jelenben ismert állapotukban maradnak fent, vagy szűnnek meg, mindinkább tovább fognak folytatódni.

A kihívásokra történő reakció ésszerű módja ezért e folyamatok és kiváltó okaik megismerése és az ennek megfelelő ellenintézkedések bevezetése. A tüneti kezelés a kihívások esetében teljességgel kizárt, amely éppen azok általános jellegéből és széleskörű hatásaikból adódik. Az előző gondolatmenetből adódó logikus következtetés továbbá az is, hogy a kihívások elleni küzdelem általában meghaladja egy állam cselekvési lehetőségeit, amely ilyen formán csak transznacionális összefogással és a prevenció módszerével kezelhető.

A kockázat

A kockázat az általánosan értelmezett biztonság összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége, amely során a nemzeti érdekek sérülhetnek, ezáltal veszteségek keletkezhetnek. A kockázatok jellemzője, hogy felismerésükkel egyidőben prognosztizálhatóvá válik az általuk iniciált negatív esemény is. Más szavakkal: ahhoz, hogy felismerjünk egy kockázatot, látnunk kell annak jövőbeli konkrét negatív hatását is. Ha ezt a negatív hatást nem látjuk előre, akkor eleve nem értékelnénk kockázatnak egy adott körülményt, eseményt, vagy folyamatot. A kockázatokhoz sorolhatók általában az olyan jelenségek, mint a tömeges illegális migráció – az Európai Unió tekintetében ez már elérte a fenyegetés szintjét –, a vallási fanatizmus, a szélsőséges nacionalizmus, a nemzetközivé vált szervezett bűnözés. Jelenségeknek nevezzük a fentieket azért is, mert ciklikusság figyelhető meg tekintetükben, amely azonban nem jelent pontos ismétlődést. A kockázatok alanyai emberek, akiknek több mint egy évszázada kontinenseket átívelő kommunikációs csatornáik vannak, amelyek a velük kapcsolatos kockázatokra adott válaszokhoz való gyors adaptációt segítik, így fenntartva a kockázatot.

A fenyegetés

A kihívások és a kockázatok akkor érik el a fenyegetés szintjét, amikor azok ellen az adott ország a nemzetközi jogi szabályokkal és egyezményekkel még összhangban lévő eszközöket alkalmazza a teljes rendelkezésre álló spektrumban (pl. a terrorizmus elleni küzdelem során feladat kap a nemzetbiztonsági-, a honvédelmi-, a rendvédelmi-, a gazdasági-pénzügyi-, az informatikai szféra is és az

³⁴ GAZDAG Ferenc szerk.: Biztonsági tanulmányok-biztonságpolitika; ZMNE, Budapest, 2011., 3. fejezet alapján.

állami, illetve piaci szereplők nagy része is). Az Európai Unió vonatkozásában éppen emiatt szükséges megjegyezni, hogy a tömeges illegális migráció már a fenyegetés szintjét is elérte, hiszen a tagországok már több területet is aktiváltak a védekezés érdekében. A fenti jelenség már jóval a nemzeti érdekek veszélyeztetése felett van, ugyanis jó pár esetben már meg is sértette azokat. A hidegháború befejeződése, illetve a Szovjetunió szétesése után a fenyegetések karaktere radikálisan megváltozott. A változás két legfontosabb eleme, hogy a fenyegetés tárgyaivá, így az ezzel szembeni védelemé is a személyek és objektumok váltak, s nem annyira az országok területe, továbbá, hogy a fenyegetés hordozói egyre gyakrabban a biztonság ún. nem állami szereplői.³⁵

A katonai nemzetbiztonság és a hadtudomány kapcsolata

A katonai nemzetbiztonsági tevékenység és a hadtudomány kapcsolatának meghatározása ez utóbbi fogalmának és a katonai tevékenység egyedi jellemzőinek vizsgálatán keresztül hajtható végre. Korunknak a fogalomra vonatkozó hazai szakirodalmi meghatározása szerint – amely egyrészt a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága és Köztestületi Tagsága 2007-ben megrendezett II. Tudományos Konferenciáján, másrészt a Magyar Hadtudományi Társaság állásfoglalásán alapszik – a hadtudomány „a nemzetközi és nemzeti biztonságot fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszere.”³⁶

Ugyanezen fogalom nemzetközi szakirodalomban való előfordulásának gyakorisága és a hivatkozások száma alapján általánosan elfogadottnak mondható definíciója szerint „a hadtudomány a katonai folyamatok, szervezetek és szokások, a háború és a hadviselés tudománya, a szervezett erő alkalmazásának elmélete és gyakorlata”³⁷. Az utóbbi meghatározás lényegét tekintve abban tér el a hazai megfogalmazástól, hogy nem tartalmazza explicit módon a hadtudomány vizsgálódásának célját, tehát a megelőzendő, elhárítandó objektumot, a veszélyt. E tekintetben meg kell azonban jegyezni, hogy Piehler gondolatmenete szerint a háború, a katonai tevékenységek céljának³⁸ tekinthető.

A hadtudomány napjainkat jellemző fő problémáit Gócze István foglalta össze, amely alapján „a 20. század végének kérdései:

- milyen garanciákat tud adni a hadsereg a béke megőrzése érdekében?
- milyen legyen a fegyveres erők szerepe a mai biztonság értelmezésében?
- ha a megoldás nem a totális fegyveres harc, hogyan kell megelőzni, kezelni a különböző politikai-katonai konfliktusokat?

³⁵ GAZDAG szerk. (2011) i. m. 3. fejezet alapján.

³⁶ KŐSZEGVÁRI Tibor: A hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma. Hadtudomány XVII. évfolyam 1. szám, MHTT, Budapest, 2007.

³⁷ PIEHLER G. Kurt szerk.: Encyclopedia of Military Science; Sage Publications, Los Angeles, 2013. p. 880.

³⁸ PIEHLER i. m. pp. 120-121.

- mit kell tenni a békemegőrzés, békeellenőrzés, békekikényszerítés során önállóan vagy a szövetségekkel együttműködésben?
- mindezen gyökeresen új feladatok megoldásához milyen fegyveres erőket kell szervezni?
- hogyan kell a hadsereget az új típusú feladatokra kiképezni, felkészíteni?
- mindezt hogyan kell összehangolni azzal a ma még nem kizárható fenyegetéssel, amit egy esetleges regionális vagy világháború jelent vagy jelenthet?³⁹

A fentiekben ismertetett kérdések vonatkozásában egyértelműen megállapítható, hogy azok mindegyikének megfeleltethető egy, vagy több katonai hírszerzési, katonai elhárítási, vagy mindkettő szakágat érintő feladat. Mindez abból is következik, hogy ahogyan a katonai nemzetbiztonsági tevékenység tárgya a veszély, célja pedig végső soron a nemzeti értékek védelme a létérdekek és a különösen fontos érdekek érvényesítése által, ugyanúgy a honvédelemnek is, a honvédelmi érdek biztosítása által. A gyakorlatban a XX. század végének hadtudományi kérdései tekintetében a katonai hírszerzés feladatrendszer a katonai vezetés tájékoztatásában, ezáltal döntéstámogatásában realizálódott, amely valamennyi tekintetében olyan információk megszerzését jelentette, amely a titkos felderítésen kívül más módszerrel nem volt megszerezhető⁴⁰. E kérdések tudományos igényű kutatása nélkül a szakág fejlődése is megrekedt volna a hidegháborús időszak szintjén.

Katonai elhárítási vonatkozásban megállapítható, hogy az a hadtudomány XX. század végi kérdéseinek előkészítő és későbbi gyakorlati végrehajtásában jelentős szerephez jutott. A honvédelmet érintő kormányzati döntések és az abból kialakított katonai felsővezetői elképzelések, a haditechnikai fejlesztések és a személyi állomány biztonsági szempontú védelme olyan kutatási területet képeztek, amelyek az átalakuló világ állított kihívások tekintetében elengedhetetlenek voltak a feladatok szakszerű és teljes végrehajtása vonatkozásában.

Napjaink hadtudománya vonatkozásában szintén Gőcze István tanulmányából kiindulva „a 21. századi (legújabb) kihívások kérdésköre:

- a konfliktusok teljes spektrumának vizsgálata;
- az államok közötti, az állami szint alatti és az államhatárokon átnyúló új hadviselési formák kutatása;
- az új hadviselési formák közötti átjárhatóságok, átfedések, összekapcsolódások feltárása;
- multinacionális katonai műveletek bonyolult körülményeinek tanulmányozása;
- a szimmetrikus és az aszimmetrikus fenyegetések egyidejű, komplex kezelésének problematikája;

³⁹ GŐCZE István: A tudományelmélet és kutatómódszertan alapjai; ZMNE KLHTK Katonai Stratégiai Tanszék, Budapest, 2010., p. 34.

⁴⁰ Ide értve a kormányzati tájékoztató tevékenység katonai vonatkozásait is, amelyek alapjaiban határozzák meg egy adott ország biztonságpolitikai, honvédelmi és rendvédelmi vonatkozású döntéseit.

- fontos feladat, hogy vizsgálni kell a konfliktusok és a háborúk kapcsolatát a társadalommal, a világgal;
- értékelni kell a konfliktusok konvergenciáját;
- vizsgálni kell a haderőnek a konfliktus teljes spektrumában történő alkalmazásának fejlesztési kérdéseit.”⁴¹

Napjaink hadtudományi kérdéskörei tekintetében élhetünk ismét azzal a megállapítással, hogy azok valamennyi vonatkozásában érintették a katonai nemzetbiztonsági tevékenységet folytató szervezeteket, hiszen a hadviselés átalakulása mentén a szolgálatoknak is át kellett értékelniük súlyterületeiket, továbbá új eszköz- és módszerrendszerrel kellett megismerkedniük.⁴²

A katonai nemzetbiztonság hadtudományi természetét a technológiai fejlődés oldaláról megközelítve elmondható, hogy – mivel a napjaink hadtudósai⁴³ által korábban megállapított tendencia, amely szerint a technológiai fejlődés a hadviselés és a haderők transzformációjának továbbra is katalizátora – e területen is szükséges az együttműködés mind a kutatásban, mind a gyakorlati végrehajtásban.

Erre felhatalmazás a magyar jogrendben több vonatkozásban is fellelhető⁴⁴, amely alapján a katonai nemzetbiztonság szakágai a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar⁴⁵ irányába felhatalmazással és kötelezettséggel is bírnak, annak tervező munkája elősegítése érdekében, az illetékességbe tartozó megszerzett (technológiai és kiber-) információk átadása tekintetében. Mindebből levonható az a következtetés, hogy jogalkotói szinten is megjelent az igény a katonai nemzetbiztonsági és a honvédelmi feladatok közös mezsgyén való ellátása iránt,

⁴¹ GÖCZE István: A tudományelmélet és kutatómódszertan alapjai; ZMNE KLHTK Katonai Stratégiai Tanszék, Budapest, 2010., p. 35.

⁴² Pl. kibervédelem, hibrid hadviselés, helyi konfliktusok szerepének felértékelődése, válságreagáló műveletek.

⁴³ Ennek összefoglalását lásd.: SZENES Zoltán: Tudomány és korszerű haderő; Magyar Tudomány 176. évfolyam 2. szám, MTA, 2015.

⁴⁴ Nbtv. 6. § A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat

- c) megszerzi, elemzi és továbbítja a kormányzati döntésekhez szükséges, a külföldi eredetű, a biztonságpolitika katonai elemét érintő katonapolitikai, hadiipari és katonai információkat;
- f) biztosítja a Honvéd Vezérkar hadászati-hadműveleti tervező munkájához szükséges információkat, működteti Magyarország katonai felderítő rendszerét;
- g) információkat gyűjt a honvédelmi érdeket veszélyeztető kiber-tevékenységről és szervezetekről, biztosítja a honvédelemért felelős miniszter által vezetett minisztérium, valamint a Honvéd Vezérkar információvédelmi tervező munkájához szükséges információkat;
- o) ellátja a honvédelemért felelős miniszter által vezetett minisztérium és a Magyar Honvédség szervezeteiben folytatott hadiipari kutatással, fejlesztéssel, gyártással és kereskedelemmel összefüggő nemzetbiztonsági feladatokat;

9. § A nemzetbiztonsági szolgálatok

- a) végzik a feladataik teljesítéséhez szükséges technikai rendszerek, eszközök beszerzését, kutatását, fejlesztését és az eszközök alkalmazásával kapcsolatos szakmai felkészítést, mindezek érdekében együttműködhetnek egymással és más szervekkel.

⁴⁵ A szerző megjegyzése: az Nbtv. még nem követte le a Honvéd Vezérkar átalakítását, amely a kézirat lezárása idején már Magyar Honvédség Parancsnokságaként látja el feladatait.

amely abból fakad, hogy a globális fejlődés közben a különböző szakmák és területek közötti átfedések és az együttműködés lehetőségei felszínre kerülnek, az egyes tudományágak vonatkozásában pedig a multidiszciplináris kutatások hoznak olyan új eredményeket, amelyek kizárólag az egymástól látszólag távol álló területek együttműködésével érhetők el.

Porkoláb Imre⁴⁶ megfogalmazásában: „*Katonai szemszögből nézve nehéz nem észrevenni a haderőnemek, a hírszerző szervezetek, valamint a különböző kormányzati és nem kormányzati szervezetek szorosabb együttműködését, az irreguláris hadviselést vívó különböző formák (gerilla-hadviselés és terrorizmus) összemosódását, és újabban a hagyományos és az irreguláris erők integrált használatát.*” A hibrid hadviselés témakörében megírt cikk, mind annak folytatása, mind az ellene való tevékenység vonatkozásában alátámasztja mindazon integrációs követelményeket, amelyek napjaink konfliktusaiban a nemzetbiztonsági és a katonai terület együttműködésének fokozódását okozzák.

Az ukrajnai események kapcsán megállapítható, hogy a hibrid hadviselést alkalmazó fél hadszíntér felderítő, aktív külföldi befolyásoló, bomlasztó tevékenysége és az elszenvadó fél elhárító tevékenysége kiemelt szerepet játszik napjaink összeütközéseiben, mivel manapság már az információs hátrány jelenti azt, amit a klasszikus háborúk során a létszám és haditechnikai elmaradás jelentett: a területek és a harc elvesztését.

A katonai nemzetbiztonsági tevékenység vonatkozásában összességében megállapítható, hogy a működési környezet miatt egyrészt elengedhetetlen annak hadtudományi szempontú megközelítése, másrészt a hadtudomány más területeinek művelői részéről is létfontosságú az ezen a szűk területen folytatott kutatások és megszerzett információk beépítése saját szakterületükbe⁴⁷.

Felhasznált irodalom:

- BABOS Sándor (2018): Az alapvető jogok korlátozása a nemzetbiztonsági érdekek mentén folytatott titkos felderítés során. Diplomamunka (MSc), Nemzeti Közszerológiai Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet, Budapest
- BABOS Sándor (2018): Titkos felderítés a generációk tükrében. Szakmai Szemle 2018. 4. szám, KNBSZ, Budapest
- GAZDAG Ferenc szerk. (2011): Biztonsági tanulmányok-biztonságpolitika. ZMNE, Budapest

⁴⁶ PORKOLÁB Imre: A hadviseléssel kapcsolatos elméleteke és elvek változása napjaink konfliktusainak tükrében; Honvédségi Szemle 142. évfolyam 6. szám, Magyar Honvédség, Budapest, 2014. p. 6.

⁴⁷ Ehelyütt ismét példaként említhetők a kibervédelemmel és a hibrid hadviseléssel kapcsolatos adatok, hiszen azok mélységi megértéséhez és az ellenintézkedések kidolgozásához szinte kizárólag nem nyilvános forrásból megszerzett információk szükségesek.

- GÖCZE István (2010): A tudományelmélet és kutatómódszertan alapjai. ZMNE KLHTK Katonai Stratégiai Tanszék, Budapest
- KŐSZEGVÁRI Tibor (2007): A hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma. Hadtudomány XVII. évfolyam 1. szám, MHTT, Budapest
- PORKOLÁB Imre (2014): A hadviseléssel kapcsolatos elméleteke és elvek változása napjaink konfliktusainak tükrében. Honvédségi Szemle 142. évfolyam 6. szám, Magyar Honvédség, Budapest
- RESPERGER István szerk. (2018): A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest
- RESPERGER István (2012): A „DIADAL” és egyéb módszerek alkalmazása a nemzeti válságkezelési feladatok megoldásánál. Hadtudományi Szemle 5. évfolyam 1-2. szám, NKE, Budapest
- RESPERGER István (2001): A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során. Doktori (PhD) értekezés, ZMNE, Budapest
- PIEHLER G. Kurt szerk. (2013): Encyclopedia of Military Science. Sage Publications, Los Angeles, ISBN: 978-1412969338
- STUDENMAIER, W. O. (1994): Hadászati koncepciók. In: KOVÁCS Jenő.: Állami szuverenitás, nemzeti érdek, hadászat. ZMKA, Budapest
- SZENES Zoltán (2015): Tudomány és korszerű haderő. Magyar Tudomány 176. évfolyam 2. szám, MTA
- WEBER, Max (1998): Tanulmányok. Józsa Péter et al. ford., Osiris Kiadó, Budapest, ISBN: 963-379-363-7

Felhasznált jogszabályok:

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
- A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény
- A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény
- A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény
- A terrorizmust elhárító szerv kijelöléséről és feladatai ellátásnak részletes szabályairól szóló 295/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet
- Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról szóló 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozat

PROF. DR. SZTERNÁK GYÖRGY

**GONDOLATOK A NATO MEGALAKULÁSÁNAK 70 ÉVES
ÉVFORDULÓJÁN**

1. kép: Truman, amerikai elnök beszéde a NATO megalakításának ünnepségén¹

A NATO megalakulásának 70. évfordulója kapcsán több figyelemre méltó cikk és tanulmány jelenik meg mind a külföldi, mind a hazai szakemberek tollából. Ezek az írások bemutatják a Szövetség felépítését, politikai és katonai tevékenységét az elmúlt hetven évben, valamint a Szövetségnek az európai biztonság megszilárdítása érdekében végzett munkáját.

Jelen tanulmányommal arra teszek kísérletet, hogy bemutassam a Szövetség megalakulásának politikai, gazdasági és katonai körülményeit a második világháborút követően.

1945. május 8-án százezrek vonultak Európa városainak utcáira ünnepelni a fasizmus feletti győzelmet és hálát adni Istennek és a sorsnak, hogy életben maradtak. A világháborúban győztes vezető hatalmak: az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és a Szovjetunió a második világháború alatt megrendezésre kerülő konferenciákon (Teherán, Moszkva, Jalta, Potsdam) tárgyalták meg a háború alatti és utáni katonai és politikai rendezés kérdéseit.

¹ Forrás: NATO Archives <https://www.nato.int/cps/en/natohq/68238.htm>; Letöltés ideje: 2019. 03. 10)

Jaltában és Potsdamban megtartott konferenciák között Sztálin kapott egy átfogó értékelést a második világháborút követő rendezés lehetőségéről a Szovjetunió szempontjából. Tanulmányom terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé az értékelés teljes közreadását, csupán néhány megállapítást ismertetek.

Az Oroszországi Föderáció Elnöki Levéltára iratanyagából adott közre egy dokumentumválogatást, amely bepillantást enged a szovjet külpolitikának a második világháborút követő rendezésről alkotott, számunkra eddig teljesen ismeretlen elképzeléseibe. A dokumentumban Majszkij külügyi népbiztos-helyettes vetette papírra a háború utáni rendezésről kialakult elképzeléseit. A dokumentum azért különösen érdekes számunkra, mert a szovjet külpolitikai érdekek kendőzetlenül, teljes nyíltsággal kerülnek benne megfogalmazásra. A fő célkitűzés Majszkij szerint a kontinentális biztonság megeremtése, a „fél évszázados béke” olyan állapot létrehozása volt, amely egész Európában (sőt azon kívül is) megakadályozza a Szovjetunió biztonságának veszélyeztetését, valamennyi probléma megoldását ennek a célnak rendelve alá.

Majszkij rendkívül hosszú feljegyzésében szinte az egész világra kiterjedően elemezte az ehhez szükséges lépéseket, s Európa sorsát illető véleményei, javaslatai a legtöbb esetben helytállóan bizonyultak. A „biztonság” megeremtésének legfontosabb eszköze a Szovjetunió befolyási övezetének bővítése, a kontinentális hegemonia megszerzése volt. A legnagyobb ellenfelet, Németországot 10 éves megszállással és a Majszkij által is helyeselt feldarabolással akarta az európai politika alakításából hosszú időre kizárni. Franciaország gazdasági megerősítését nem ellenezte, viszont katonai megerősítését nem tartotta szükségesnek, s vele szemben egy szovjetbarát, demokratikus Spanyolországban látta a lehetséges szövetségest. Törökország minden lehetséges módon történő meggyengítésével egyrészt tengeri kijáratot szeretett volna biztosítani a Szovjetunióknak, másrészt a balkáni kérdés szovjet érdekek szerinti rendezését kívánta elősegíteni.

A feljegyzés végén Majszkij a következő összefoglalást írta: Értékelésem alapján a Szovjetunió előtt a háború utáni időszak külpolitikájának a következő lehetséges és kívánatos vonalai rajzolódnak ki: a baráti kapcsolatok megerősítése az USA-val és Angliával; az angol-amerikai nézeteltérések kihasználása a szovjet érdekeknek megfelelően, az Angliával való szorosabb kapcsolat lehetőségével. A szovjet befolyás erősítése Kínában minden lehetséges módon; a Szovjetunió átalakítása vonzasközponttá minden igazán demokratikus kis és közepes ország, és minden ország valóban demokratikus elemei számára, különösen Európában. Németország és Japán nemzetközi tehetetlenségének fenntartása legalább addig a pillanatig, amíg ezek az országok őszinte törekvést nem mutatnak arra, hogy az igazi demokrácia és szocializmus útjára lépnek.

„Majszkij értékelése és javaslata a háború utáni Magyarországra a következő volt: A Szovjetunió nem érdekelt erős Magyarország létrehozásában. Ezen kívül Magyarországnak úgy, mint Olaszországnak is, értésére kell adni, hogy a szövetségesek nem felejtették el a jelenlegi háborúban elfoglalt pozícióját. Ezért a Szovjetunió politikájának Magyarországgal kapcsolatban arra kell korlátozódnia, hogy megőrizze a magyar államot, de lehetőség szerint szűkítse területét a néprajzi elvet szigorúan követve. Azokban az esetekben, ha az adott elv alkalmazásában valamilyen kétség merül fel, a kérdést Magyarország ellenére kell megoldani. Az Erdéllyel kapcsolatos háromhatalmi döntést felül kell vizsgálni a nemzeti elvnek megfelelően, de bizonyos előnnyel Románia javára, amelynek, mint fentebb már

említettem, a háború után kölcsönös segítségnyújtási egyezményt kell kötnie a Szovjetunióval, és amely ily módon, délkeleten védelmünk fontos tényezőjévé válik. Magyarországot, legalábbis a háborút követő első években, nemzetközi elszigeteltségben kell tartani. Magyarországra ugyancsak jóvátételt kell kiróni. Magyarországot az Erdéllyel kapcsolatos háromhatalmi döntés felülvizsgálatával és más módon területében csökkenteni kell a néprajzi elv követésének alapján. Magyarországra jóvátételt kell kiróni, és a háború utáni első években nemzetközi elszigeteltségben kell tartani."²

A potsdami konferencián azonban megbomlott a korábban addig tapasztalható összhang, és a tárgyaláson résztvevő felek között kiütöztek az érdekellentétek, amelyet csak még tovább fokozott az Egyesült Államok azon bejelentése, hogy a konferencia második napján sikeres kísérleti atomrobbantást hajtott végre. A II. világháború végére Európa gazdasága hatalmas veszteségeket szenvedett. Az országok termelési kapacitását a bombázások és a katonai műveletek tönkretették; a felnőtt, munkaképes lakosság vesztesége szinte valamennyi országban óriási volt. Az európai, de különösen a német körülményeket jól szemlélteti Willy Brandt írása, amely a pusztulás képét így írja le: „Mindenütt csak bombatölcsek, törmelékhegyek, rommezők. Alig tudja az ember elképzelni, hogy valaha itt házak álltak. De ezen a senki földjén mégis éltek emberek. Az életük mindennapi harc volt egy marék krumplióért, egy kenyérért.”³

Más szóval, a kontinens jövőjére nézve ekkor az igazi veszélyt a lepusztult gazdaság, a szegénység és egyes régiókban jelen lévő éhínség jelentette, amelyet csak még tovább súlyosbított a katonailag megszállt területek politikai és jogi rendezetlensége. Winston Churchill ezt a következőképpen írta le: „Európa borzalmas pusztulása minden letűnt dicsőségével és Ázsia nagy részeinek pusztulása szemünkbe vakít.”⁴ A II. világháború befejeződése után nem teljesedett be az a remény, hogy szövetségesek fasizmus felett aratott győzelmét egy a nagyhatalmi együttműködésen és egyetértésen alapuló nemzetközi rendszer fogja követni. Bár 1945-ben létrejött az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ), amelynek célja is ezt volt hivatott szolgálni. Az eltérő politikai, ideológia és társadalmi berendezkedésről alkotott elképzelések a bipoláris világrend kialakulásának tették le az alapjait. A második világháború évei után mind az Egyesült Államok, mind a Szovjetunió valamiféle kollektív biztonsági rendszert kívánt kiépíteni saját biztonsági elképzeléseik alapján.

Az elemzők napjainkban abban látják a kialakult hidegháborús szembenállás egyik fő okát, hogy a nyugati demokráciák az európai biztonságot valamilyen kollektív formában és együttműködve képelték el; a Szovjetunió pedig úgy, hogy a háborús veszélyforrásokat a minimálisra kell csökkentenie. Ennek legegyszerűbb módjaként a szovjet politikai és katonai vezetők úgy gondolták, hogy a Szovjetunió

² Ivan M. MAJSZKIJ: A jövővilág kívánatos alapelveiről (1944). Az Oroszországi Föderáció Elnöki Levéltára f. 3. op. 63. gy. 237. pp. 52-93. A dokumentumon jelölve, hogy a címzetten, Molotovon kívül megkapta még: Sztálin, Vorosilov, Mikojan, Berija, Litvinov és Dekanozov is. A dokumentumot közölte: ISZTOCSNYIK, 1995/4. pp. 124-144.; In Külpolitika, 1996/3-4. pp. 154-184.; Fordította: Baráth Magdolna

³ VALKI László (szerk.): A NATO; Corvina Kiadó, Budapest, 1999. p. 12.

⁴ Winston S. CHURCHILL: A második világháború I-II kötet; Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999. p. 687.

befolyását ki kell terjeszteni Európára, és ha lehet, a világra is. A katonai erő és az elfoglalt területek feletti uralom megszerzése, mint a biztonság egyik alapvető feltételeként jelent meg a szovjet politikai gondolkodásban. Sztálin biztos volt abban, hogy a Vörös Hadsereget szívesen fogadják az általa felszabadított Kelet-Európában.

Formálisan ugyan elfogadta az 1941. augusztus 12-én meghirdetett, Atlanti Chartán alapuló demokratikus világtrendet, de a gyakorlatban már nem tartotta magát ehhez. Viszonya a nyugati demokráciákhoz a második világháború után is mindvégig gyanakvó és bizalmatlan maradt. Ez a bizalmatlanság és gyanakvás igazolható azzal, hogy a Szovjetunió nem szerelte le teljesen a Vörös Hadsereget és nem állította vissza a háborús gazdasági termelést a háború befejezése után sem.

John Lewis Gaddis könyvében olvashatjuk, hogy a Nyugat ideológiailag ugyanúgy szemben állt a Szovjetunióval, mint az vele.⁵ Véleménye szerint a háború végén a győztes hatalmak csak a faszizmust semmisítették meg, de az önkényuralmat nem. Ekkorra ugyanis már Sztálin diktátori uralmától rettegett szinte egész Európa. A szovjet vezetőkben, valamint környezetében a háború után sem változott a kép a kapitalizmusról, a harcot az egész kapitalista világ ellen hirdették meg, sőt a velük való tárgyalást is a harc egyik formájának tekintették. A háború után néhány hónappal már kirajzolódott, hogy a kontinens nyugati fele az önkéntesség, a demokrácia elvei alapján fog működni, míg a szovjetek által elfoglalt területen a diktatúra elemei érvényesülnek. Ez az ideológiai megosztottság meghatározó lett a kontinens további fejlődésében. Míg a Szovjetunió az általa megszállt területeken, az egypártrendszeren alapuló szovjet típusú tervgazdaságra való áttérést erőltette, az Egyesült Államok a politikai önrendelkezést, a gazdasági kapcsolatok fontosságát állította nagyhatalmi törekvéseinek középpontjába. Az amerikai szuperhatalmi törekvésekben a birodalmi tudat és cél nem töltött be központi szerepet – állítja a szerző. Ennek ellenére az Egyesült Államok is növelni kívánta befolyását a háború utáni világban. Minden képessége megvolt ahhoz, hogy az önrendelkezés, a szabad piac és a kollektív biztonság wilsoni elveit megvalósítsa. Bizonyosan javára írható az, hogy a nyugati országok és az Egyesült Államok a háború befejezése után jelentősen csökkentették fegyveres erőik létszámát. Továbbá, a nyugati országok azt remélték, hogy a Szovjetunió békében is megmarad szövetségesnek ugyanúgy, mint a háború alatt. Ezzel szemben már a háború után alig néhány hónappal ellenségei lettek egymásnak mind politikai, mind katonai értelemben.

A Szovjetunió a megszállt területeken minden erővel a kommunista erőket és annak pártjait igyekezett hatalomra juttatni, folyamatosan megszakította kapcsolatait a nyugati országokkal és elzárta a megszállt területeket a nyugati világtól. Megismételelem: a nehezen átlátható európai politikai és katonai helyzet ellenére az igazi veszélyt mégis a pusztulás, az óriási károk, a szegénység és az országok nehéz gazdasági helyzete jelentette. Ugyanakkor az európai politikusok többsége felismerte: szükség van valamilyen visszatartó eszközre (szervezetre) annak érdekében, hogy ne legyen háború ismét a kontinensen. Emellett felismerték azt is, hogy a Sztálin vezette Szovjetunió valóban fenyegeti Nyugat-Európát mind politikai (ideológiai), mind katonai értelemben.

⁵ John Lewis GADDIS: Most már tudjuk. A hidegháború történetének újraértékelése; Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001.

Valki professzor könyvében utalást találhatunk arra nézve, hogy az európai országok a felsorolt problémákat nem voltak képesek önállóan megoldani, szükségük volt az Egyesült Államok segítségére, a szó valódi értelmében. A háborút követő két év bizonytalanság után fordulópontra következett be mind a kontinens nyugati, mind a keleti térségében. Keleten a Szovjetunió megszilárdította befolyását a megszállt területeken. Válaszul az Egyesült Államok meghirdette a Truman-doktrínát, a Marshall-tervet, valamint hitet tett a Szovjetunió feltartóztatásának elve mellett. A Truman-doktrína alapján az Egyesült Államok mindenképpen meg akarta akadályozni a Szovjetunió további terjeszkedését a kontinensen.⁶ Truman elnök 1947 márciusában a kongresszus előtt a következőket mondta: „Az Egyesült Államoknak olyan politikát kell követnie, amely segítséget nyújt a szabad népeknek harcukban, hogy megvédhessék magukat a hazájukat leigázni akaró fegyveres kisebbséggel és a külföldi nyomással szemben” – olvasható Valki professzor könyvében. A doktrína alapján világossá vált a Szovjetunió számára, hogy az Egyesült Államok fő célja megakadályozni a keleti terjeszkedést, valamint átvette azt a történelmi küldetés-szerepet, amit a második világháborúig Nagy-Britannia töltött be a világban.

Az európai gazdaság talpra állítására és a termelés újraindítására az Egyesült Államok meghirdette a Marshall-tervet.

A Marshall-terv George C. Marshall amerikai külügyminiszter nevéhez fűződik, hivatalos elnevezése Európai Újjáépítési Program volt. A terv 1947 júniusában került kihirdetésre és 1952-ig tartott. Kivitelezése az Egyesült Államoknak összesen mintegy 13,3 milliárd dollárjába került. Lényegében azt a célt kívánta szolgálni, hogy „ismét működőképesé váljék a világ gazdasága, miáltal kialakulhatnak azok a politikai és társadalmi viszonyok, amelyek fennállása elengedhetetlen a szabad intézmények létezéséhez.” A programban való részvétel lehetősége adott volt minden európai állam számára, még a Szovjetunió és szövetségeseinek is. Reményeik szerint ugyanis a pénzügyi támogatás segítséget adott volna a gazdasági folyamatok fellendüléséhez az európai térségben. Ezzel a lépéssel az amerikai diplomácia azt kívánta elérni, hogy megszüntesse, de legalábbis enyhítse a kialakulóban lévő kommunista térség Nyugat-ellenes ideológiai arculatát. Azonban a szovjet tervgazdasági modelltől, illetve a háború utáni világról alkotott szovjet geopolitikai megfontolásoktól teljesen eltérő amerikai elgondolás nem talált kedvező fogadtatást a szovjet érdekszférában, elsősorban a Szovjetunió miatt. A közép-európai államok részvételét a Szovjetunió megakadályozta. Mindazonáltal, a Marshall-terv rendkívüli sikereket ért el az európai politikai-gazdasági helyzet stabilizálásában, továbbá ösztönzőleg hatott a korábban akadozó államközi együttműködésre.

Lawrence Kaplan könyvében: *A NATO 1948-ban írja,*⁷ hogy az amerikaiak hozzáállásának kulcsa Nyugat-Európához a Marshall-terv logikájában gyökerezik, vagyis, hogy Nyugat-Európának a történelemben először demonstrálnia kell, hogy egységes hangon tud megszólalni és képes közösen cselekedni. Más szóval, az együttműködés és a közös tervezés volt a Marshall-terv legfontosabb eleme az európai országok megsegítésén túl. A lehetőség minden európai ország előtt

⁶ VALKI i. m. p. 12.

⁷ Lawrence S. KAPLAN: NATO 1948. The Birth of the Transatlantic Alliance; Roman and Littlefield, New York, 2007.

biztosított volt. A Szovjetuniót és az általa felszabadított országokat külön említette a dokumentum, sőt Magyarországot nemcsak hogy meghívták az előkészítő értekezletre, hanem a terv kidolgozásában való részvételre is felkérték.

A Szovjetunió feltartóztatásának elve, amely a Truman-doktrína alapját képezte, George F. Kennantól származik, aki akkor, mint a moszkvai amerikai nagykövetség ügyvivője, az azóta „Long Telegram”-ként elhíresült elemzésében vázolta fel a szovjet politika valódi motivációit és a lehetségesnek tűnő amerikai viszonyulást, vagyis hogy „*a Kremlnek a nagyvilág dolgaira vonatkozó neurotikus látásmódja mélyén az oroszok hagyományos és ösztönös bizonytalanságérzete található.*” Ebből következőleg a szovjethatalom „*érzéketlen az ész logikájára és rendkívül érzékeny az erő logikájára.*” Kennan elemzése szinte szó szerint megegyezett Winston Churchill korábbi véleményével a Szovjetunióval kapcsolatban, vagyis hogy a Szovjetunió terjeszkedési törekvése az egész európai kontinenst fenyegeti, nemcsak annak keleti részét. Az Egyesült Államoknak és a nyugati világnak olyan politikát kell követnie, amellyel feltartóztatja ezt a törekvést anélkül, hogy újabb háború robbanna ki.⁸

Néhány héttel később, 1946. március 5-én hangzott el Winston Churchill fultoni beszéde, amelyet azóta már szinte valamennyi nyelvre lefordítottak. A beszédben hangzik el először a „vasfüggöny” kifejezés. „*Ennek ellenére kötelességem önök elé terjeszteni egyes tényeket Európa jelenlegi helyzetéről. Biztos vagyok benne, hogy önök nem kívánják azt tőlem, hogy ezeket a tényeket ne úgy mutassam be, ahogyan látom őket. A Balti-tenger mellett fekvő Stettintől az Adriai-tenger mentén fekvő Triesztig vasfüggöny ereszkedik Európára. E vonal mögött vannak Közép- és Kelet-Európa régi államainak összes fővárosai – Varsó, Berlin, Prága, Belgrád, Bécs, Budapest, Bukarest és Szófia. Mindezek a híres városok és országok lakossága a szovjet szférában található, és valamilyen formában alá vannak vetve nemcsak a szovjet befolyásnak, hanem Moszkva nagyon nagy és bizonyos esetekben egyre nagyobb mértékű ellenőrzésének.*”⁹

A Fultoni beszédben elhangzottakat igazolta az 1948-as berlini válság is, amikor a Szovjetunió és az általa megszállt német terület politikai vezetői azt a bejelentést tették, hogy a másik három győztes hatalom (USA, Nagy-Britannia, Franciaország) képviselőit nem engedik be a városba, majd blokád alá vették Berlint azzal a céllal, hogy a nyugati szövetségeseket Nyugat-Berlin elhagyására kényszerítsék, ezzel kommunista befolyás alá helyezték az egész várost. A nyugati országok légi hiddal válaszoltak a szovjet bejelentésre, és 1948 júniusa és 1949 májusa között megszervezték a város légi úton történő ellátását – sikerrel. A léghíd létesítésével látták el élelemmel, tüzelővel és egyéb létfontosságú áruval Nyugat-Berlin lakosságát. A Clay tábornok által vezetett, 324 napon keresztül zajló tevékenység csúcspontján naponta mintegy 13 ezer tonnányi áru került beszállításra, ami több ezer repülőgép le- és felszállását jelentette. Az, hogy mennyire fontos volt a légi híd és a város ellátása, azt talán Clay tábornok, Berlin amerikai szektorának parancsnoka fogalmazta meg a legpontosabban: „*Ha Berlin elesik, Nyugat-*

⁸ George F. KENNAN: Long Telegram; In: Dennis Merrill – Thomas G. Paterson: Major Problems in American Foreign Relations; Volume II: Since 1914. (5. kiadás) Boston, Houghton Mifflin Company, pp. 210-212.

⁹ CHURCHILL i. m. Első kötet, pp. 408-417.

Németország következik. Ha az a szándékunk, hogy megvédjük Európát a kommunizmustól, akkor most szilárdan ki kell tartanunk.”¹⁰

A II. világháború utáni 1948-as esztendő végére Kelet- és Nyugat-Európát ideológiai és politikai frontvonalak választották el egymástól, amelynek sértetlenségére mindkét oldal vigyázott. Kelet-Európa szovjet befolyás alá került úgy, hogy el volt zárva a kontinens nyugati felétől. A berlini válság eseményei komoly hatást gyakoroltak mind az amerikai, mind a nyugat-európai politikai vezetésre és közvéleményre. Nyugat-Európa számára nyilvánvalóvá vált, hogy katonailag gyengébb a Szovjetunióval és ideológiai szempontból is kevésbé szervezett, mint a kelet-európai térség. Ezt úgy próbálták orvosolni, hogy 1948-ban Nagy-Britannia, Franciaország és a Benelux államok aláírták a Brüsszeli Egyezményt, és ezzel megalakították a Nyugati Uniót, amelyet később Nyugat-Európai Uniónak (Western European Union) neveztek el. Ez kétségkívül fontos lépés volt a közös védelem kialakításában. Az Egyesült Államok szerepe ugyancsak az 1948-as események hatására vált nyilvánvalóvá a formálódó euro-atlanti integrációban.

A berlini válság következményeinek komolyságával szembeülve az addig töretlenül elszigeteltség elveket valló amerikai szenátorok többsége is az Észak-atlanti Szövetség megszervezésére irányuló javaslatok támogatóivá váltak. A berlini blokádnak következtében megrémült nyugat-európai államok többsége pedig az Egyesült Államokhoz fordult biztonsági garanciáért. Így tehát világossá vált, hogy a II. világháború végétől az Észak-atlanti Szerződés megalakításáig az egykor szövetséges hatalmak, Amerika és a nyugati világ, valamint a Szovjetunió a szövetséges státusztól eljutottak az ellenségig.

Mind az angolok és az amerikaiak közötti titkos tárgyalások a Pentagon-ban, 1948 márciusában, mind pedig a közvetlen előkészítő tárgyalások a legteljesebb titoktartás mellett zajlottak.

Érdemes azonban megemlíteni, hogy a brit delegáció tagja volt az a Donald Maclean, aki a híres szovjet mesterkém, Kim Philby baráti köréhez és kémhálózatához tartozott, s aki 1951-ben, amikor tevékenységét felfedték, a Szovjetunióba menekült.

¹⁰ VALKI i. m. pp. 15-16.

Éppen ezért valószínűleg nem véletlen, hogy már 1948. 04. 04-én a Zycie Warszawy lengyel újság cikket közölt az Észak-atlanti Szövetségről és az erre vonatkozó angol–amerikai tervekről.¹¹ Mindez azt mutatja, hogy a Szovjetunió közvetlenül és első kézből nyert információkat az alakuló szerződésről, a tárgyalásokról. A folyamatot megakadályozni, az eseményeket befolyásolni azonban nem tudta.¹²

A NATO megalapítása előli végső akadályt az amerikai szenátus 1948. június 11-i 239-es Vandenberg-határozata gördítette el, amely szerint az Egyesült Államok közvetlen részvétele katonai és politikai tömbökben megengedhető, sőt, szükséges. Így 1949-ben az Atlanti-óceán két partján elterülő 12 ország részvételével megalakulhatott az Észak-atlanti Szerződés Szervezete,¹³ melynek a hidegháború befejezéséig fő céljaként a kelet-európaihoz hasonló szovjet befolyás az európai kontinens többi országára történő kiterjesztésének megakadályozása, a világháború törő Szovjetunió kordában tartása, továbbá a félelmetes harmadik világháború kitörésének elhárítása szerepelt. Ezen kívül biztosítania kellett azt, hogy az Egyesült Államok a jövőben is kötelezettséget vállaljon az európai biztonságot illetően, katonailag féken tartsa Németországot, vagyis röviden, ahogy azt Lord Ismay, a NATO első főtitkára megfogalmazta, az oroszokat kint, a németeket lent és az amerikaiakat bent tartsa. Más szóval, a berlini válság eseményei meggyőzték a nyugati országok politikusait, hogy szükség van a Szövetségre, hiszen az aláírási ünnepség napján még tartott a válság.

¹¹ A Cambridge-i Ötök (Cambridge Five), egyes forrásokban olykor Cambridge-i Négyek (Cambridge Four) névvel egy Nagy-Britanniában működő szovjet kémhálózatot szokták megjelölni. Ők a második világháború alatt és az ötvenes évek első felében titkos katonai és nemzetbiztonsági információk kiszolgáltatásával aktív kémtevékenységet folytattak a Szovjetunió javára. A kémhálózat tagjai magasan képzett értelmiségiek, brit állampolgárok voltak, valamennyien a brit establishment elismert tagjai, és kommunista szimpatizánsok. A hálózat tagjai a második világháború folyamán szovjet dezinformációs anyagokat juttattak el a németek kezébe, részben a szövetséges hírszerzés megkerülésével is. Többen azzal indokolták tettüket, hogy a Szovjetuniót akarták támogatni a náci Németország ellen közösen vívott, jogszerű háborúban. A „cambridge-i” kémhálózathoz tartoztak, bizonyítottan, a következő személyek: Kim Philby 1912–1988, fedőneve: „Stanley”; Donald Duart Maclean 1913–1983, fedőneve „Homer”; Guy Burgess 1911–1963, fedőneve „Hicks” és Anthony Blunt 1907–1983, fedőneve „Johnson.”

¹² 1949. április 4-én Washington D. C.-ben alapította Nyugat-Európa és Észak-Amerika 12 állama, mint egyenjogú, többségi szavazással figyelmen kívül nem hagyható államok biztonsági szövetségét. A nemzetközi jogi alap az ENSZ Alapokmány 51. cikke, amely elismeri a szerződő feleknek az egyéni és a kollektív önvédelemhez való jogát. A NATO az egyhangúság elvén alapuló államközi szervezet. Nem tart fenn saját haderőt: békében a haderő legnagyobb része nemzeti parancsnokság alatt áll.

DÉRER Miklós: A NATO születése;

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_nato_szuletese (Letöltés ideje: 2019. 03. 10.)

¹³ Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete – angolul: North Atlantic Treaty Organisation, rövidítve NATO, franciául: Organisation du Traité de l’Atlantique Nord, rövidítve OTAN – 29 észak-amerikai és európai ország szövetsége, amelyet a második világháború után 1949. április 4-én alapítottak Washingtonban.

A szerződés hatályba lépése után világossá vált, a Szövetséget azért hozták létre, hogy védelmet nyújtson a közvetlen veszélyként észlelt szovjet fenyegetéssel szemben, gátat vessen a lehetséges agresszióknak. Az aláírók tisztában voltak azzal, hogy a háború szenvedéseit elviselő közvélemény nem fogadott volna el egy támadó jellegű megállapodást egyetlen aláíró országban sem. Emellett, a NATO-partnerek között létrejött szoros katonai-politikai együttműködés alapvető fontosságú volt, mert biztosította a kelet-nyugat közötti erőegyensúlyt, továbbá egyes országoként is területvédelmi, ezáltal nemzeti érdekeket szolgált. Hiszen nem kétséges, hogy egyedül egyetlen nyugat-európai ország sem tudta volna megvédeni saját magát a Szovjetunió és keleti-európai szövetségeseivel szemben. A Szövetség 1949-es megalakulását követően még ugyanazon évben a NATO kidolgozta első stratégiai koncepcióját, mely a második legfontosabb dokumentumnak tekinthető, hiszen ebben fogalmazódtak meg a mindenkori (későbbi) stratégiák alapelvei. Az '50-es éveket a közismerten „tömeges megtorlás”-ként (massive retaliation) emlegetett stratégiai koncepció uralta, amely az elrettentésen alapuló védekezésre helyezte a hangsúlyt, vagyis, hogy egy esetleges támadás ellenében a NATO kész a nukleáris fegyverek bevetésére. A doktrína létrejöttét az a félelem alapozta meg, hogy az európai hatalmak hagyományos fegyvereikkel nem lennének képesek meggátolni egy esetleges szovjet agressziót, ezért a hagyományos fegyverrendszerek alkalmazása nem elegendő a Nyugat megvédésére. Ezért a két tábor közötti hagyományos fegyverrendszerekben jelentkező egyensúlytalanságot csak a nukleáris erők esetleges alkalmazásában látták feloldani. Az atomerő alkalmazására szerencsére sem akkor, sem azóta nem került sor.

Befejezésül, a hetvenedik évforduló kapcsán elolvastva a szerződés eredeti szövegét, célszerűnek látszik négy megjegyzést tenni a szerzőnek, aki az idén lesz hetvenéves.

Először, a szerződés 2. cikke újrafogalmazta és megerősítette a Marshall-tervet: a Felek a békés és baráti nemzetközi kapcsolatok további kiszélesítéséhez azzal járulnak hozzá, hogy megerősítik szabad intézményeiket, biztosítják azoknak az elveknek jobb megértését, amelyeken ezek az intézmények nyugszanak és kifejlesztik a stabilitás és jólét előmozdítására alkalmas körülményeket. Arra fognak törekedni, hogy nemzetközi gazdasági politikájukban kiküszöböljenek minden ellentétet és bátorítani fogják a bármelyikük és valamennyiük közötti gazdasági együttműködést.” Ez a cikk nagyon fontos tényező volt a gazdaságilag leromlott Európában, mert világos célt adott a szerződést aláíró országok lakossága számára: a gazdasági felemelkedés lehetőségét.

Másodszor, az évforduló kapcsán a szerző egy, a közelmúltban megjelent könyvet ajánl az Olvasó figyelmébe: *A NATO a modern világpolitikában (Бартош А.А. НАТО в современной мировой политике. – М.: Горячая линия – Телеком, 2019. – 364 с.)* címmel. Igaz, a könyv orosz nyelven íródott, de a szerzője Alekszandr Alekszandrovics Bartos, az Oroszországi Föderáció Hadtudományi Akadémiájának tagja, aki hosszú évek óta vizsgálja a NATO geopolitikai és geostratégiai körülményeit, valamint az Oroszországi Föderációval való kapcsolatának jellemzőit.

A szerző a könyv egyik fejezetében bemutatja, hogy a NATO-orosz Tanácsban elfogadott kapcsolatok régi normái már nem érvényesülnek, de az új kapcsolati, tárgyalási normák még nem jelentek meg. A normalizálás mindkét féltől egy rugalmasabb, operatívabb és nem dogmatikus politika kialakítását teszi szükségessé.

A NATO kezdeményezése és az orosz javaslatok ellenére a kapcsolatok tényszerűen megfagynak, hiányzik a felek közötti bizalom. A szerző mégis lát némi lehetőséget a nemzetközi terrorizmus, a fegyverzetellenőrzés, a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozására és a katonák közötti fokozott kapcsolatokkal összefüggő párbeszédre. Véleményünk szerint, a könyv igen hasznos olvasnivaló.

Harmadszor, a szerződés 10. cikke¹⁴ bizonyítja, hogy Szövetség nem kívánta kirekeszteni az európai kontinens egyetlen országát sem tagjai sorából: „*A Felek egyhangú megegyezéssel a Szerződéshez való csatlakozásra hívhatnak meg minden más európai államot, amely képes arra, hogy elősegítse a Szerződés elveinek továbbfejlesztését és hozzájáruljon az észak-atlanti térség biztonságához. Minden ekként meghívott állam részesévé válhat a Szerződésnek, ha csatlakozási okiratát az Amerikai Egyesült Államok kormányánál leteszi. E kormány a Felek mindegyikét értesíti az egyes csatlakozási okiratok letételéről.*” Ez az alapelv a hetven év alatt folyamatosan érvényesült, hiszen az alapító tagállamokhoz már tizenhét európai állam csatlakozott. Azonban a Rob de Wijk által felvetett kérdés¹⁵ még napjainkig is aktuális, vagyis hogy „*az a szövetség, amelynek tagjai nem veszik figyelembe egymás érdekeit, politikai vagy gazdasági ellentétek feszülnek közöttük, vagy gyanakvással szemlélik egymást, lehet-e ez elég hatékony az elrettentés és a védelem szempontjából?*”

Negyedszer, teljes mértékben elfogadjuk Benkő Tibor, honvédelmi miniszter és Patrik Turner, a NATO védelmi tervezésért felelős főtitkárhelyettes összegzését, amely az Országház ünnepi ülésén hangzott el. „*Magyarország 20 éve a NATO-ban*” című konferencián úgy fogalmazott: a szövetség hetvenévi története, Magyarországnak a szövetségben eltöltött húsz éve arról tanúskodik, hogy a szervezet folyamatosan és sikeresen alkalmazkodik a biztonsági kihívásokhoz. „*A szövetség nemhogy elveszítette volna életképességét, de ma is nélkülözhetetlen szerepet játszik a transzatlanti térség biztonságának fenntartásában*” – hangsúlyozta. A megváltozott biztonsági környezetben új kihívások és fenyegetések jelentek meg. Ezek közé tartozik az úgynevezett hibrid hadviselés és a kibernetikus fenyegetés is. A biztonsági környezet tehát veszélyben van, s Európát keletről és délről egyaránt instabil térségek vesznek körül, mint például a Nyugat-Balkán. Az instabil világban nőtt a konfliktusok kialakulásának valószínűsége, s ezzel párhuzamosan felértékelődött a katonai erő szerepe. A biztonság alapértékké vált, így az országvédelem sem veszíthet jelentőségéből – hangsúlyozta a tárcavezető.

¹⁴ Az Észak-atlanti Szerződés Washington DC, 1949. április 4. https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=hu (Letöltés ideje: 2019. 03. 10.)

¹⁵ Rob DE WIJK: A NATO az ezredforduló küszöbén: Küzdelem a konszenzusért, Debrecen: Hajja, 1998, p. 15.

Patrik Turner, a NATO védelmi tervezésért felelős főtitkárhelyettese rövid beszédében kiemelte: a szövetség húsz éve, és most is a demokrácia, a biztonság és a törvényesség garanciája. Tagjai épp e közös értékek mellett kötelezték el magukat, s a szervezet egysége egyben az erejét is jelenti. Hangsúlyozta azt is, hogy a NATO erejét leginkább az egység és a kihívásokhoz való alkalmazkodás adták, de hangsúlyos továbbá a terhek ésszerű megosztása is a tagállamok között.

Az eredményes működés érdekében a tagállamoknak komolyabban figyelembe kell venniük Az Észak-atlanti Szerződés 3. Cikkelyében foglaltakat, amelyet a csatlakozáskor aláírásukkal is megerősítettek.¹⁶ Ezek a kérdések azok, amelyekre a NATO-nak 70 év után is választ kell találnia.

2. kép: Martonyi János külügyminiszter aláírja a NATO csatlakozás okmányát¹⁷

Felhasznált irodalom:

- VALKI László (szerk.): A NATO Corvina Kiadó, Budapest 1999.
- John Lewis GADDIS: Most már tudjuk. A hidegháború történetének újraértékelése. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- Lawrence S. KAPLAN: NATO 1948: The Birth of the Transatlantic Alliance, Roman and Littlefield, New York, 2007.
- Winston S. CHURCHILL: A második világháború I-II kötet. Európa Könyvkiadó Budapest 1999.

¹⁶ „A jelen szerződésben kitűzött célok hathatósabb elérése érdekében a Felek külön-külön és együttesen, folyamatos és hathatós önszegély és kölcsönös segítség útján, fenntartják és kifejlesztik egyéni és kollektív védelmi képességüket fegyveres támadással szemben.” Az Észak-atlanti Szerződés Washington DC, 1949. április 4. https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=hu (Letöltés ideje: 2019. 03. 10.)

¹⁷ Forrás: <https://honvedelem.hu/cikk/14127/nato-csatlakozas:-ahogy-ok-lattak> (Letöltés ideje: 2019. 03. 10.)

- George F. KENNAN: Long Telegram. in: Dennis Merrill - Thomas G. Paterson: Major Problems in American Foreign Relations. Volume II: Since 1914. (5. kiadás.) Boston: Houghton Mifflin Company, 2000. pp. 210-212.
- CZENE Gréta – SZTERNÁK György: Hatvan éves a NATO; Szakmai Szemle, 2009/3. pp. 5-18.

AZ OLVASÓHOZ

DR. KENEDLI TAMÁS

70 ÉVES AZ ÉSZAK-ATLANTI SZERZŐDÉS SZERVEZETE (NATO) – KONFERENCIABESZÁMOLÓ

2019 április 9-én a Felderítők Társasága Egyesület Elnöksége és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa szervezésében „**70 éves az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO)**” címmel szakmai-tudományos konferenciát hallgattak meg a téma iránt érdeklődők. A rendezvénynek a Stefánia Palota – Honvéd Kulturális Központ adott otthont.

A rendezvény fővédnöke Dr. Béres János altábornagy, a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat főigazgatója, védnöke Dr. Tömösváry Zsigmond ny. dandártábornok, a Felderítők Társasága Egyesület elnöke voltak.

Az előadók és a meghívotti kör kiválasztása során, a megemlékezés mellett, fontos cél volt a katonai, katonadiplomáciai és nemzetbiztonsági szakma jeles képviselői részére egyfajta sajtószerű eszmecsere biztosítása. A konferencia programjának összeállításánál fő vezérfonal volt, hogy az érdeklődők a témában jártas neves szakértők, előadók tapasztalatain, élményein keresztül tekinthessék át a 70 éve megalakult NATO létrejöttének történeti és politikai körülményeit, a Magyar Honvédség útját a NATO-ba, valamint a katonai hírszerzés és elhárítás szakmai kapcsolatainak történetét, annak alakulását és a jelenlegi viszonyokat. A tapasztalatok megosztása a felnövekvő generáció tapasztalatszerzésére is szolgált, illetve a szakértők interperszonális kapcsolatainak elmélyítését is elősegítette.

Az előzetes regisztrációnak megfelelően körülbelül százhusz szakember gyűlt össze, hogy meghallgassa az előadásokat és tapasztalatokat cseréljen egymással. A rendezvénynek helyet adó díszterem megtelt, legtöbben kitarítottak a konferencia végéig és érdeklődéssel figyelték az előadókat.

*1. kép: A konferencia hallgatósága
(forrás: KNBSZ archívum)*

A konferencia kezdetén Széles Ernő ny. dandártábornok, a Magyar Tartalékosok Szövetsége elnöke köszöntötte a résztvevőket, majd felkérte a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat főigazgatóját fővédnöki köszöntőjének megtartására.

Dr. Béres János altábornagy örömét fejezte ki az időszerű konferencia megrendezéséért, illetve azért, hogy a magyar katonai hírszerzés a NATO tagságért sokat tévő volt vezetői is részt vesznek a visszaemlékezésben. Egy személyes hangú észrevétellel folytatta gondolatait. A NATO szó hallatán a konferencia tagságának többségében – korunkból adódóan – talán annak az ellenséges és agresszív katonai tömbnek a képe sejlik fel, amellyel szemben a Magyar Néphadseregnek közel 40 éven át készen kellett állni a haza és a többi baráti ország védelmére. Szinte hihetetlennek tűnik, hogy ebből a kiindulási pontból, mintegy 30 éve, azaz 1989-től kezdődően jutottunk el a békepartnerségi programon keresztül oda, hogy mára már két évtizede teljes jogú tagja vagyunk a Szövetségnek. Röviden szólva: ellenségből barátok lettünk.

2. kép: Főigazgatói megnyitóbeszéd
(forrás: KNBSZ archívum)

Az elmúlt 30 évben azonban nem csak a mi helyzetünk változott meg, hanem maga a szervezet is, amelyhez csatlakoztunk. Az első NATO-főtitkár, a brit Lord Ismay mondta, hogy a Szövetség célja az, hogy az amerikaiakat bent, a németeket lent, az oroszokat pedig kint tartsa. A hidegháború végén Mihail Gorbacsov, a Szovjetunió elnöke és utolsó vezetője pedig azt mondta George Bush amerikai elnöknek, hogy rettenetes dolgot tesztek Önökkel: elveszem az ellenségüket. Ez alatt azt értette, hogy ha megszűnik a NATO létének az oka, a szervezet is létjogosultságát veszti. Nem így történt, sőt, épp ellenkezőleg!

Az 1990-es években a NATO a békepartnerségi programmal (PfP) előbb elmélyítette az együttműködést a volt ellenséges tömb, a Varsói Szerződés országaival, majd 1995-től kezdődően velük együttműködve hajtotta végre első válságkezelő műveletét: az elsődlegesen önvédelemre létrehozott politikai és katonai szövetség Bosznia-Hercegovinában az etnikai és polgárháborús konfliktust állította meg. Ezt követően, alig egy évtizeddel a Varsói Szerződés felbomlását követően, már felvette a soraiba a tagságot kérő és az arra alkalmasnak tartott kelet- és kelet-közép-európai országokat.

NATO-tagságunk kapcsán továbbiakban szót ejtett az 1999. évben – immár teljes jogú tagként – a koszovói helyzet stabilizálása érdekében Jugoszlávia ellen indított légi műveletekről, a balkáni konfliktusokról, továbbá a globális terrorizmus elleni küzdelem részeként folytatott katonai missziókról (pl. Afganisztán). Megemlítette a NATO hangsúlyosabban megjelenő stratégiai időszakait (pl. nyitott ajtók politikája), amelyek alatt a csatlakozásban lehetőséget látó kisebb államok is lehetőséget kaptak a biztonságuk megteremtésére és önállóságuk megtartására.

Mivel a NATO nem egy monolit tömb, hanem a változásokhoz igazodni akaró és tudó szervezet, így Magyarország biztonsági helyzetének változásával együtt a honvédelmi ágazatnak és a Magyar Honvédségnek is alkalmazkodnia kellett az új helyzethez. A döntés-előkészítés és döntéshozatal során nemzeti érdekeinkért ki kell állnunk, és miután megszületett egy döntés, amelyet a konszenzus elvének értelmében mi is támogattunk, azt a hitelünk fenntartása érdekében végre kell hajtánunk.

Az, hogy a hazai titkosszolgálatok, ezen belül is a katonai szolgálatok hogyan élték meg a csatlakozást és az azzal együtt járó változásokat, talán az „ellenségből barát” megfogalmazás a leghelytállóbb. Mindez nem csak azt jelentette, hogy hírigényünkben egyrészt 180 fokok fordulat állt be, egyúttal érdeklődésünk olyan területekkel és országokkal is kibővült, amelyek befolyással vannak a nagyobb euro-atlanti térség biztonságára, hanem jelentős szemléletváltást is igényelt. A megjelentek közül sokan tevékeny részt vállaltak ebben a kompatibilitást megteremtő folyamatban, ezért köszönetét fejezte ki a munkájukért. Gondolatai lezárása részeként említette, hogy a KNBSZ fontosnak tartja a NATO tagságunk biztosította hírszerző és biztonsági együttműködési rendszert, és folyamatosan törekszik az abban való minél hatékonyabb megjelenésre.

Ezt követően sok sikert kívánt a konferenciához, és kérte, hogy az előadók a személyesen megélt történelmet tudományos igényességgel és magyar nézőpontból járják körbe.

A konferenciát megtisztelte jelenlétével **Dr. Böröndi Gábor altábornagy**, a Magyar Honvédség Parancsnokság parancsnokhelyettese, aki tolmácsolta Korom Ferenc altábornagy, parancsnok üdvözlését és jókívánságait. Majd beszédében felelevenítette a NATO-hoz való viszonyunk folyamatos változásának állomásait, ismertette, hogy milyen képességekkel vagyunk hasznos tagjai a NATO-nak, illetve a jövőben melyek azok a témakörök, amelyek mentén a képességfejlesztéshez való hozzájárulásunk hasznos tud lenni. Mindennek egyik fontos alapköve a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program. Majd végezetül felhívta a figyelmet és üzenetként fogalmazta meg a konferencia résztvevői számára is, hogy a múlt értékelése és a jövő vizsgálata is legyen fontos számunkra.

*3. kép: Az MH parancsnokhelyettes köszöntője
(forrás: KNBSZ archívum)*

Tömösváry Zsigmond ny. dandártábornok védnöki köszöntőjében visszatekintett az elmúlt húsz esztendőre és felidézte, hogy 1996. január 29-én Magyarország hivatalosan is bejelentette NATO-hoz történő csatlakozási szándékát, majd 1997. július 8-án, Madridban megkezdődtek a csatlakozási tárgyalások és novemberben már népszavazáson, elsöprő többséggel, a referendumon résztvevők 85%-ának támogatásával döntött a magyar lakosság Hazánk csatlakozásáról, ami végül is 1999. március 12-én, a csatlakozási okmány aláírásával realizálódott.

*4. kép: A levezetőelnök köszöntője
(forrás: KNBSZ archívum)*

A szervezők nevében azt is jelezte számunkra, hogy a mai konferencián nemcsak Szövetségünk megalakulásának évfordulójáról, hanem Hazánk és ezzel együtt a Magyar Honvédség és szűkebb közösségünk, a katonai felderítés/hírszerzés, valamint az elhárítás NATO-hoz történt csatlakozásának 20. évfordulójáról is meg kívánunk emlékezni. Ezt követően röviden felvázolta, hogy a nap folyamán délelőtt két panel keretében kívánják bemutatni a NATO létrejöttének történelmi és politikai körülményeit, a Magyar Honvédség útját a NATO-ba, az MK Katonai Felderítő Hivatal szakmai kapcsolatainak megalapozását, a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat és a NATO biztonsági szervezeteinek együttműködését. A délutáni panel keretében pedig foglalkozni szeretnének azzal, hogy a 70 éves Szövetség hogyan alkalmazkodott a változó biztonsági kihívásokhoz, különös tekintettel e folyamat magyar vonatkozásaira, valamint bemutatásra kerül a NATO felderítő rendszerének fejlődése és e folyamatban a KNBSZ szövetségi szakmai együttműködésének helyzete.

Beszéde végén tájékoztatta a konferencia résztvevőit, hogy az itt elhangzott előadások szerkesztett változatát későbbiekben a Felderítő Szemle 2019/2. számában tervezik megjelentetni. Ezt követően visszaadta a szót a bevezető előadásokat konferáló **Széles Ernő** ny. dandártábornoknak, aki ismertette **Jeszzenszky Géza** április 4-én kelt, a konferencia részére írt köszöntőjét.

*5. kép: Jeszzenszky Géza korábbi külügyminiszter levele
(forrás: KNBSZ archívum)*

Emlékeztetett bennünket, hogy a hidegháborúban a NATO létrejötte védte meg Nyugat-Európát attól, hogy Sztálin egy adott pillanatban alkalmasnak lássa az időt lerohanására, tehát megóvta a világot egy atomfegyverekkel vívott harmadik világháború esélyétől és veszélyétől, amibe a magyar sorkatonákat is belekényszerítette volna az akkori magyar kormány.

A gondolatokat tovább fűzve megtudhattuk, hogy a nyugati politikai értékek 1990-es győzelme és a Varsói Szerződés 1991-es feloszlata után a NATO meghatározó szerepet vitt előbb Nyugat-Európa, majd pedig Közép-Európa nemzeteinek történelmi megbékülésébe, az egymás ellen vívott európai háborúk veszélyét lényegében véve kiküszöbölte. Az új tagállamok minden tekintetben növelték a Szövetség erejét és tekintélyét. Példákat idézett fel a NATO védelmi funkciójára hatással lévő történelmi eseményekre, államfői nyilatkozatokra. Megjegyezte, hogy az orosz politika ma is döntően befolyásolja a NATO viselkedését. A katonai szervezet számára a jövő kétesélyes: a Szövetség erősödhet – például Brazília csatlakozásával –, ugyanakkor gyengülhet is többek között Törökország és Oroszország közeledése miatt.

Gondolatait zárva megjegyezte, a NATO, miután 70 éven át fenntartotta a békét Európában, ma jó iskola a különböző nyelveket beszélő katonák és tisztek szoros együttműködésére, fegyverbarátságára. A béke megőrzése és a nemzetek megbékítése terén elért eredményei rendkívüli meggyőzőek.

A konferenciaprogramnak megfelelően, az első szünetig kettő előadást hallgathattunk meg, amelyeket Dr. Magyar István ny. dandártábornok, a Felderítők Társasága Egyesület Tudományos Szekciójának vezetője moderált. Esőként **Prof. em. Dr. Gazdag Ferenc**, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszék tanára tartotta meg előadását „Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete létrejöttének történelmi és politikai körülményei” címmel.

6. sz. kép: Prof. em. Dr. Gazdag Ferenc előadása
(forrás: KNBSZ archívum)

Előadásában nyomon követhettük a NATO létrejöttének okait, annak történetét, a II. világháború utáni nagyhatalmi törekvéseket, illetve a kisebb államok helyét, szerepét az új hatalmi (katonai) egyensúly ismételt kialakításában. Az előadó hangsúlyosan kiértékelte az angol és francia politika szerepét, a németektől és az oroszoktól való kettős félelem effektusának jellemzőit, továbbá kifejtette az angol és francia politika céljait, annak beteljesülését vagy épp tévútjait. Mint befolyással bíró

nagyhatalom, az USA Európához fűződő (gazdasági) érdekeit, az amerikai irányítást a katonai tömb kialakítása tekintetében. Bemutatta a hallgatóságnak a brüsszeli szerződés jelentőségét, az utána bekövetkezett eseményeket, továbbá megismerhették a Vandenberg Határozat részleteit, valamint a barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződéseket.

A második előadást **Siposné Prof. Dr. Kecskeméthy Klára** ezredes, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tanára tartotta. Előadásában a „*Magyar Honvédség útja a NATO-ba*” kérdéskört járta körül kellő részletességgel. Az előadás bevezetőjeként a NATO átalakulási folyamatát, majd pedig stratégiai koncepcióit mutatta be, majd történelmi időszakokhoz kötve ismertette az alapvető feladatokat, amelyek jelezték számunkra a szervezet biztonságpolitikához kötődő viszonyulását, érdekérvényesítését.

7. kép: Siposné Prof. Dr. Kecskeméthy Klára előadása
(forrás: KNBSZ archívum)

A NATO-magyar kapcsolatok kezdeti éveiről átfogó képet kaphattunk, megismertük Jeszenszky Géza és Manfred Wörner szerepét, Antall József beszédének jelentőségét a NATO ülésen. A tagságra történő felkészülés kezdeti szakaszának lényegi kérdésein túlmenően a „Felajánlási Dokumentum” tartalmáról, illetve a HM által kidolgozott kétéves Egyéni Partnerségi Program kiemelt fontosságú területeiről is ismereteket szerezhettünk, valamint stratégiailag fontos nemzetközi gyakorlatokról informálódhattunk.

A csatlakozni kívánó országoknál a NATO-tagságra felkészülés katonai kérdésein volt a fő hangsúlyt. Az egykori Varsói Szerződés tagországai közül a Pfp-tag Magyarország 1996. január 29-én, elsőként jelentette be csatlakozási szándékát. A csatlakozási tárgyalásokon az akkori magyar vezetés szinte az ország teljes katonai erejét felajánlotta a Szövetségnek, mert mindenáron csatlakozni szerettünk volna a kollektív védelmi funkciót ellátó NATO-hoz. Követelményeket fogalmaztak

meg a fegyveres erők feletti demokratikus kontroll erősítésére, a védelmi tervezésre, a költségvetési eljárások átláthatóságára, a biztonsági környezetnek megfelelő haderőstruktúra és képességek kialakítására, a békefenntartó, humanitárius és kutató-mentő tevékenységek tervezésére, valamint az együttműködés erősítésére. Magyarország huszadik századi történelmének egyik legnagyobb sikere, hogy 1999. március 12-én teljes jogú NATO-tagdá váltunk. Martonyi János külügyminiszter Independence városában letétbe helyezte Magyarország csatlakozási okiratát.

„...magyar nép szabad akaratából, külső befolyás nélkül, történelmi jelentőségű döntést hozott. Magyarország felvételét kérte a történelem legszilárdabb biztonsági szövetségébe, a NATO-ba.”

Martonyi János

8. kép: 1999. március 12. Independence (Missouri) – a NATO-csatlakozási okirat átadása

Az előadótól megtudhattuk azt is, hogy a NATO csatlakozáskor nem volt napirenden, nem volt tervezve, hogy egy évtized után, Magyarország is otthont ad több NATO katonai szervezeteknek. A NATO-„lábnym” azonban több szervezet hazánkba történő telepítésével egyértelműen igazolható. Ilyen jelenleg is működő szervezeti egység a NATO Katona-egészségügyi Kiválósági Központ, a Többnemzeti Nehéz Légiszállító Ezred (HAW) – Stratégiai Légiszállítási Képesség (SAC), az MH Nemzeti Telepíthető Híradó és Informatikai Század, valamint a NATO Erőket Integráló Elem (NFIU).

Az első szünetet követően Gyenes István ny. mk. dandártábornok, a Felderítő Társasága Egyesület alelnöke vezette a második panelt, ahol további kettő előadás következett, melyek közül az elsőt **Dr. Botz László ny. altábornagy**, az MK KFH korábbi főigazgatója tartotta „Magyarország NATO-val történő kapcsolatfelvételének kezdeti lépései, az MK Katonai Felderítő Hivatal szakmai kapcsolatainak megalapozása” címmel. Az előadás lehetőséget adott számunkra,

hogy altábornagy úr személyes élményeit megismerhettük a kapcsolatfelvétel, illetve a hírszerző szakmai együttműködés megalapozása időszakából.

9. kép: Dr. Botz László előadása
(forrás: KNBSZ archívum)

Az előadó 1985 és 1990 között Olaszországban szolgált, mint katonai és légügyi attasé. Vagyis a folyamat indulásának bemutatását még a Varsói Szerződés és a NATO igen komoly szembenállása időszakával kezdte, amikor a hazai mellett egyértelműen meghatározott VSZ (és hangsúllyal szovjet) hírszerzési igényeknek és feladatoknak kellett megfelelni. Az évtized végére viszont már a változó világ, az országok egymáshoz való viszonyának lassú módosulása volt jellemző. 1988-1989 volt az időszak, amikor már itthon is meglehetősen komoly változások történtek, s ezek a változások – ha lassabban is, de – külföldön is visszatükröződtek. A nyugati kollégák közvetlenebbek lettek, az addigi udvarias, ám hűvös kapcsolatokat felváltották az együttműködési készség jelei, vagy legalábbis annak igénye, kezdeti megnyilvánulásai. És nemcsak hazánk, hanem a NATO részéről is.

Az 1990. augusztusi hazatérést követően részt vett a kapcsolatfelvételtől és együttműködés kérdéseiről folytatott tárgyalásokon Rómában, az olasz katonai hírszerzés akkori vezetőjével. Későbbi, 1991. évi Honvédelmi Minisztériumba helyezést követően feladatként szabták a nemzetközi kapcsolatok újjászervezését egyrészt a környező országokkal, másrészt a nyugati államokkal, akikkel az addighoz képest sokkal aktívabb és teljesen más jellegű kapcsolatokat kellett létrehozni. A biztonságpolitikai gondolkodásból egyértelműen következett, hogy az ország szuverenitása az akkori globalizálódó világban és az objektíve adott kölcsönös függőségei viszonyok közepette csak mások segítségével, a regionális és a globális nemzetközi együttműködésbe történő bekapcsolódás révén óvható meg. Az előadó felidézte, hogy Magyarország 1990-ben hivatalosan is felvette a kapcsolatot a NATO-val, amikor 1990. június 27-én Jeszenszky Géza, akkori

külgyminiszter személyében először látogatott magyar kormánytag a NATO brüsszeli központjába. A Szövetség 1990-ben társult tagságot ajánlott Magyarországnak a NATO Parlamentben.

A NATO Tanács 1992-ben kijelölte azon követségeket, amelyek összekötő szerepet tölthetnek be a Szövetség és a csatlakozott országok között. A politikai kapcsolatok létesítése és fejlesztési igényének formális megjelenése mellett megkezdődött a közeledés katonai téren is. A magyar Országgyűlés 1993-ban elfogadta a Magyar Köztársaság biztonságpolitikai, valamint védelempolitikai alapelveit, amelyben jelentős hangsúlyt kapott a NATO-hoz való közeledésünk. Ezzel egy időben döntés született az Atlanti Összekötő Hivatal felállításáról a brüsszeli bilaterális nagykövetség keretein belül. Botz altábornagy felidézte, hogy Für Lajos miniszter javaslatára Göncz Árpád köztársasági elnök, rendkívüli követ, meghatalmazott miniszter diplomáciai rangot adományozott részére és kinevezte Brüsszelbe azzal a feladattal, hogy a belgiumi magyar nagykövetségen készítse elő a NATO-val tervezett katonai kapcsolatainkat, tanulmányozza a szervezet működését, tájékozódjon a csatlakozásunkhoz kapcsolódó szövetségi követelményekről, igényekről. Egyúttal hozza létre azt az alapot, amire az együttműködést építeni lehet a jövőben.

Jelentős mérföldkőnek volt tekinthető a NATO 1994. januári brüsszeli csúcstalálkozója, ahol a Szövetség megfogalmazta, elfogadta és beindította a NATO és az együttműködő országok közötti kapcsolatok átalakítását célzó Békepartnerség Programot. A program keretében a NATO segítséget ígért és adott az együttműködő országoknak, és lehetőséget teremtett a béketámogató feladatokban történő részvételre. A PfP-programban kapott lehetőségek, a közös kiképzések, gyakorlatok nagyban segítették az elvárt követelményekhez való közeledésünket.

Botz altábornagy 1995. március 1-től a MH Katonai Felderítő Hivatal vezetőjeként folytatta munkáját, ahol „első vonalból” tapasztalhatta meg, hogy mit is jelent a NATO-val való együttműködés. Az 1995 évi nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló CXXV. törvény elfogadása új szervezeti forma kialakításával járt, az MK Katonai Felderítő Hivatal megalapítását eredményezte. A világpolitikai változások újragondolásra készítették a magyar katonai hírszerzést, a korábban „ellenségként” titulált országok együttműködő partnerek lettek, ennek megfelelően a hírszerzés irányát is meg kellett változtatni. Kihívásként jelentkezett a délszláv válság kialakulása is, amire vonatkozóan állandó hírigényt támasztottak a vezetők. 1998-ban kaptunk először hivatalos meghívást a NATO Hírszerző Testület tanácskozására, Brüsszelbe, ahol az időközben kialakított személyes, kétoldalú kapcsolatok következtében egyenrangú partnerként vehettünk részt. Az előadó meggyőződése, hogy aktív tevékenységünkkel, az együttműködésben mutatott hasznosságunkkal jelentősen hozzájárultunk ahhoz, hogy 1999-ben a Szövetség teljes jogú tagja lehettünk.

Visszaemlékezése szerint a csatlakozásunkat követő 12. napon megkezdődött a Szerbia elleni szövetséges légi hadművelet, amely során hírszerzésünk képességeit a Szövetség számos esetben vette igénybe. Fokozódott a hírszerző együttműködés a NATO-val és a tagországok hírszerző szervezeteivel, illetve az amerikai hírszerző közösség vezetőjével és egyéb hírszerző szervekkel. Magas szintű szakmai felkészültségünkkel, együttműködési készségünkkel a nemzetközi hírszerző közösség elfogadott és megbecsült tagjává váltunk. A katonai felderítés/hírszerzés részvétele a NATO munkájában továbbra is a magyar nemzeti hozzájárulás része, ami lényegesen befolyásolta hazánk szervezeten belüli megítélését.

A konferencia második paneljének záró előadását **Papp Gábor alezredes**, a KNBSZ munkatársa tartotta. Előadásában „*A KNBSZ és a NATO biztonsági szerveinek együttműködésébe*” nyerhettünk betekintést. Amennyiben nagyvonalakban fel szeretnénk vázolni az előadás témakörét, két fő irányt kell említenünk: egyrészt a békeműveleti elhárítást, másrészt a közvélemény számára kevésbé publikált Szövetséges Kémelhárítási Parancsnokság (ACCI¹) munkáját és a feladatkörében megjelenő terrorizmus, kémkedés, felforgató tevékenység, szabotázs és szervezett bűnözés (TESSOC²) feladatrendszerét.

10. kép: Papp Gábor előadása
(forrás: KNBSZ archívum)

A hallgatóság a bevezetőben megismerhette, hogyan kapcsolódik össze a magyar katonai elhárítás és a NATO ACCI történelmi távlatokban. Ezek közül néhány dátum a könnyebb elhelyezés kedvéért: (1918) a magyar katonai elhárítás megalakulása; (1949) NATO létrehozása; (1951) ACCI jogelőd létrehozása; (1999) Magyarország NATO csatlakozása; (2004) ACCI – szövetséges államok; (2012)

¹ ACCI: Allied Command Counter Intelligence

² TESSOC: Terrorism, Espionage, Subversion, Sabotage, and Organized Crime

KNBSZ megalakulása. Összességében elmondhatjuk, hogy a felderítési és elhárítási képesség fenntartása közös érdekévé vált, illetve integrációs és együttműködési szükségesség is megjelenik az idő előrehaladtával.

Amennyiben a békeművelési elhárítást, az abban betöltött helyünket, szerepünket szeretnénk megérteni, olyan feladatokat kell megemlíteni, mint az MH békeművelési szerepvállalásában részt vevő ideiglenes katonai szervezetek nemzetbiztonsági/biztonsági védelme, a NATO vagy az EU kötelékében, valamint az egyéni beosztásokban külszolgálatot teljesítő magyar kiküldöttek és családtagjaik nemzetbiztonsági védelme, továbbá részvétel a nemzetközi szerepvállalásból és együttműködésből adódó feladatok koordinálásában és végrehajtásában stb. Amennyiben a béketámogató műveletek felosztása (diplomáciai és nem katonai műveletek, illetve katonai műveletek) szerint tekintünk a kérdéskörre, akkor is elmondhatjuk, hogy annak valamennyi szegmensében jelen van a katonai elhárítás a maga feladatrendszerével. Az előadótól megismerhettük a jelenlegi szerepvállalás földrajzilag is behatárolható művelési területeit, szerepvállalásunk helyszíneit, a feladatrendszer elemeit. Ilyenek voltak például az objektumvédelmi és kontingens-elhárítási feladatok, vagy az együttműködés a nemzeti hírszerző elemekkel. Egyebek mellett további érdekes színfoltja volt az előadásnak a kockázati mechanizmusok rendszerének bemutatása, amikor az előadó a különféle biztosítási körökhöz viszonyítva elemezte a kockázati tényezőket, behatolási csatornákat és fenyegetettség alanya szerinti kategóriákat.

Az előadás második felében, mint ahogy korábban említésre került, előadónk a NATO ACCI feladatrendszerével és az ehhez kapcsolt témakörökkel foglalkozott, tekintettel arra, hogy szövetségi együttműködés kötelezettsége a magyar katonai elhárításra is kiterjed. A feladatrendszer áttekintésén túlmenően képet kaphattunk arról, hogyan épül fel a fenyegetettség-értékelés, ki a fenyegetettség alanya, melyek lehetnek a lehetséges behatolási csatornák, továbbá milyen kockázati tényezőkkel kell számolni egy elhárító tisztnek a munkája során. Fontos információkat kaphattunk arról is, hogy Szövetség valójában nem integrálja szervezetébe a nemzeti katonai elhárítást, azonban „elvárja” az együttműködést, illetve szakmai minimum követelményeket támaszt vele szemben. Megismerhettük az együttműködőket, illetve azokat az együttműködési felületeket, ahol a kommunikáció folyik. Az előadás végén a szakértő betekintést engedett még a nemzetközi együttműködés főbb szereplőinek, szervezeti egységeinek kapcsolatrendszerébe, ami önmagában is impozáns háttértevékenységet feltételez.

A büféebédet követően Dr. Tömösváry Zsigmond ny. dandártábornok, a Felderítők Társasága Egyesület elnöke gondozásában folytatódtak az események. Az újabb két előadó közül elsőként **Domján László vezérőrnagy**, HM védelempolitikai főosztályvezető, az MH Katonai Képviselő Hivatal volt vezetője tartotta meg előadását. Előadott témája a *„Brüsszeltől nézve – A 70 éves NATO adaptációja a változó biztonsági kihívásokhoz és annak magyar vonatkozásai”* egy újabb nézőpontot adott a korábbi történéseknek.

*11. kép: Domján László előadása
(forrás: KNBSZ archívum)*

A NATO 70 éves történelmi korszakának jellemző eseményeit ismertette tárta elének Európa biztonsági környezetének változásait, az összefüggéseket. Előadónk romló globális stratégiai környezettel, számos kedvezőtlen „megatrenddel” számolt. A megváltozott biztonsági környezet külső okai között a keletről és délről Európa irányába húzódó instabilitási ívet, az európai biztonsági architektúra erózióját és a belső politikai és gazdasági problémákat azonosította. Felvillantotta számunkra a világban jelenleg meglévő aktuális biztonsági kihívásokat, továbbá a NATO a megoldás irányába tett adaptációs lépéseinek három fő irányát. Ami a lépéseket jellemzi: a transzatlanti teherviselés, a keleti és déli adaptáció, koherencia megléte, alakítása, illetve a bővítés folytatása. Hazánk az adaptációs folyamatban különös hangsúlyt fektet a NATO Készenlétei Cselekvési Terv (RAP³) teljesítésére, a keleti és a déli kihívások kiegyensúlyozott kezelésére, úgymint a Baltikum megerősítése, vagy a párbeszéd Oroszországgal, a migrációs tematika hangsúlyozása, illetve a túlzott képességfejlesztési követelmények elkerülése. E törekvések mellett azt is meg kell említeni, hogy a hatékonyság miatt fontos számunkra az EU és a regionális együttműködés megléte és erősítése is. Az előzőeken túlmenően érdemes megemlíteni, hogy hírszerzési szempontból folyamatosan növekvő hírigénnyel kell számolnunk, éppen ezért a NATO-n belül is átfogó hírszerzési reform zajlik, melynek fontosabb összetevői a Közös Hírszerzési és Biztonsági Osztály létrehozása (JISD⁴), a korai előrejelzés/riasztás képességének erősítése, erősödő hírszerző együttműködés szorgalmazása a tagállamokkal. Mindemellett fontos jelzésként kell értékelni a közös fenyegetettség-értékelés elfogadásának nehézségeit is. Összegezve elmondható, hogy a NATO a történelem legtartósabb és legsikeresebb katonai szövetsége, amely 2,5-szeresére növelte taglétszámát, húsz év csökkenés után ismét

³ NATO RAP: NATO’s Readiness Action Plan

⁴ NATO JISD: Joint Intelligence and Security Division

pozitív trend mutatkozik a védelmi kiadások terén, továbbá egyre növekvő jelentőségűek a NATO-EU kapcsolatok a kollektív védelem érdekében.

A konferencia záró előadásához ismételten Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat adott előadót **Oroszi Zsolt ezredes**, igazgató személyében, aki a „*NATO felderítő rendszerének fejlődése és a KNBSZ szövetségesi szakmai együttműködése*” témakört tárta elénk kellő alaposággal.

*12. kép: Oroszi Zsolt előadása
(forrás: KNBSZ archívum)*

A hírszerző szemén keresztül felvázolt három időpontot, amelyek jelentőséggel bírtak a NATO csatlakozásunk szempontjából. A korábban is említett PfP-tagság, a NATO meghívás és a NATO csatlakozás időpontját. Ezt követően bemutatta számunkra a NATO polgári és katonai irányításának főbb elemeit, illetve a NATO a XXI. században betöltött jelentőségét a hidegháború időszakától egészen napjaink terrorista és hibrid fenyegetéséig. Az ennek kapcsán tett intézkedések (2002 - Prága: képességfejlesztés; 2010 - Lisszabon: az irány megerősítése [Stratégia]; 2014 - Wales: kollektív védelem; 2016 - Varsó: elrettentés, képességfejlesztés) sorára is utalást tett. Emlékeztetett bennünket, hogy a NATO nem rendelkezik saját felderítő, hírszerző erővel, a stratégiai politikai-katonai döntéshozatal és tervezés alapja a tagállamok hírszerző szervezeteinek hozzájárulása. A speciális együttműködési feltételeket (biztonság; összeköttetés; személyi állomány felkészültsége; hírszerző tapasztalatok; NATO-beosztások ellátása; konszenzusos döntéshozatal és információcsere) teljesíteni kell a sikeres működés érdekében. A hírszerzési követelmények ugyancsak átalakultak az évek során, jelenleg, egyebek mellett a kollektív védelem kérdésköre vált fontossá.

Előadónk ezt követően a NATO szervezeti reformjait mutatta be, fő fókuszban a hírszerzéssel kapcsolatos szervezeti egységeket. Ilyenek például a Hírszerző Összekötő Egység, a Terrorista Fenyegetés Hírszerző Egység, vagy a NATO Információegyesítő Központ stb., illetve az irányító testületek közül a legfontosabb

az Egyesített Hírszerző és Biztonsági Igazgatóság (JISD⁵). A NATO-hírszerzés átalakításával kapcsolatban a legfontosabb történések voltak a hírszerző és biztonsági főtitkár-helyettes pozíció létrejötte, az Egyesített Hírszerző és Biztonsági Igazgatóság megalapítása, a Katonai és polgári hírszerző bizottság működésének elindítása, illetve az információmegosztás új alapokra helyezése. Ezt követően átfogó ismertetőt hallhattunk a JISD felépítéséről és rendeltetéséről.

Ezredes Úr előadása végén szentelt még néhány gondolatot a NATO hírszerző közösség aktuális kihívásainak, az együttműködés fontosabb területeinek, úgymint az előrejelzés, riasztás, az összhaderőnemi hírszerzés, megfigyelés és felderítés, biometrikus adatok megosztása, illetve a katonai adatbázisok témakörének. Végezetül említést tett a NATO-EU hírszerző együttműködés legfontosabb területeiről, amelyek a válságkezelés, koordinált válságkezelési gyakorlatok, terrorizmus, hibrid hadviselés és kibervédelem témaköröket ölelik fel.

A konferencia zárásaként **Dr. Magyar István** ny. dandártábornok, a Felderítők Társasága Egyesület Tudományos Szekciójának vezetője foglalta össze a hallottakat.

*13. kép: Dr. Magyar István értékelése
(forrás: KNBSZ archívum)*

Köszönetet mondott a meghívott vendégeknek, az együttműködő partnereknek és képviselőinek, a Felderítők Társasága tagságának, a KNBSZ Tudományos Tanácsának és valamennyi érdeklődőnek, hogy jelenlétükkel megtisztelték a rendezvényt. Felidézte, hogy az elhangzott előadások – kivétel nélkül – hitelesen mutatták be az általunk választott témaköröket, mindannyiunk okulására szolgáltak. Emlékeztette a jelenlévőket, hogy a konferencia előadásainak szerkesztett anyagát a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat égisze alatt kiadásra kerülő Felderítő Szemlében megjelentetik. Az összejevetelt hasznosnak, tanulságosnak és eredményesnek értékelte, amely méltó megemlékezése volt az előzőekben említett évfordulónak.

⁵ JISD: Joint Intelligence and Security Division

E SZÁMUNK TARTALMA

DR. BODA MIHÁLY

**A CIA HIDEGHÁBORÚS TEVÉKENYSÉGÉNEK ÚJRAÉRTÉKELÉSE -
2. RÉSZ
A TPAJAX-MŰVELET KOMMUNISTA FENYEGETÉSRE ÉPÍTŐ
MAGYARÁZATA ÉS HIBRID MAGYARÁZATA**

A manapság felélénkülő nemzetbiztonsági szolgálati tevékenység miatt általában véve felértékelődött a korábbi korszakok, elsősorban a hidegháborús, nemzetbiztonsági műveletek kutatása. A CIA műveletein belül a CIA 1950-es évekbeli iráni műveleteire jobb rálátást biztosít a 2017 nyarán nyilvánosságra hozott dokumentumok, amelyeknek fényében a korábban megalkotott magyarázatok kiegészítést, átgondolást igényelnek. A tanulmány három részben mutatja be és vizsgálja meg a CIA 1953-as, Mohammed Moszadek iráni miniszterelnök ellen irányuló, TPAJAX névre elkeresztelt műveletének (más néven az 1953-as iráni puccsnak a) magyarázatait. A vizsgálat eredménye az 1953-as iráni eseményeknek egy, az új forrásokra is támaszkodó magyarázata. A tanulmány első része az iráni puccs eseményeit és az olajérdekeltségekre építő magyarázatát mutatta be, ez a második rész a kommunista fenyegetésre építő magyarázat bemutatását követően egy új, hibrid magyarázat megfogalmazására koncentrálna, végül a tanulmány lezáró, harmadik része az új, hibrid magyarázatot alátámasztó érvekkel foglalkozik.

Kulcsszavak: CIA, hidegháború, fedett műveletek, iráni puccs, Moszadek

KOÓS GÁBOR – PROF. DR. SZTERNÁK GYÖRGY

**AZ INF-SZERZŐDÉS MEGKÖTÉSÉNEK ÉS FELMONDÁSÁNAK
HÁTTERE**

„Eltökéltek vagyunk egy mindenki számára biztonságosabb világ létrehozásában, és egy nukleáris fegyverektől mentes világ feltételeinek megteremtésében az Atomszorompó Szerződés céljaival összhangban, a nemzetközi stabilitást erősítve és a mindenki számára töretlen biztonság elvét szem előtt tartva. A biztonsági környezet hidegháborút követő változásai következtében drasztikusan csökkentettük az Európában állomásozó nukleáris fegyverek számát, és a NATO stratégiájának nukleáris fegyverekre történő támaszkodását. Törekedni fogunk olyan feltételek megteremtésére, amelyek a jövőben további csökkentéseket tesznek lehetővé.”

Kulcsszavak: INF-szerződés, rövid- és közép hatótávolságú rakéták, a szerződés felmondása

CONTENTS

MIHÁLY BODA DR.

**RE-EVALUATION OF CIA'S COLD WAR OPERATIONS – PART 2.
THE EXPLANATION BASED ON THE COMMUNIST THREAT AND
THE HYBRID EXPLANATION OF THE OPERATION TPAJAX**

Due to the increasing number of national security agencies' operations nowadays, exploration of previous (e.g. Cold War) operations have become more important in general. Among all CIA operations the 1950's operations have a clear advantage for the research because due to declassification of the related formerly secret documents in the summer of 2017, in the lights of which the traditional explanations of the CIA's coup d'état in Iran can be re-evaluated. This paper examines the TPAJAX operation codenamed and directed against the Iranian prime minister Muhamed Mosadek in three parts. As the result of the examination I claim a new explanation of the 1953 Iranian events based on the new documents. As long as the first part of the paper showed the events and a traditional explanation based on the interest in oil; this second part concerns another traditional explanation based on the communist threat and a new, hybrid explanation; and finally the third part will deal with the arguments which strengthen the hybrid explanation.

Keywords: CIA, Cold War, covert actions, Iranian coup d'état, Mosadek

GYÖRGY SZTERNÁK PROF. DR. – GÁBOR KOÓS

THE HISTORY OF SIGNING AND TERMINATING THE INF TREATY

„We are resolved to seek a safer world for all and to create the conditions for a world without nuclear weapons in accordance with the goals of the Nuclear Non-Proliferation Treaty, in a way that promotes international stability, and is based on the principle of undiminished security for all. With the changes in the security environment since the end of the Cold War, we have dramatically reduced the number of nuclear weapons stationed in Europe and our reliance on nuclear weapons in NATO strategy. We will seek to create the conditions for further reductions in the future.”

Keywords: INF Treaty, short- and mid-range missiles, dismissal notice of Treaty

BOHÁCS FERENC

A LÉTFONTOSSÁGÚ RENDSZERELEMEK ÉS AZOK VÉDELMEINEK FONTOSSÁGA

A tanulmányban elemzést végzek, különös tekintettel Magyarországra, ezen belül a hazai infrastruktúrákra és létfontosságú rendszerelemekre vonatkozóan. Mindebből adódóan megvizsgálom a hazai kritikus infrastruktúrák közül a – véleményem szerint – legjelentősebbeket, majd ezek terrorizmusból adódó veszélyeztetettségét mérem fel. Tanulmányomnak egyáltalán nem célja ártó szándékú ötletek felvetése, csupán megjelenítek olyan lehetséges forgatókönyveket, amelyek akár meg is történhettek volna eddig a múltban, vagy bekövetkezhetnek a jövőben. A legtöbb nemzet tekintetében igaz az az állítás, miszerint amíg nem történik terrortámadás, addig nem is számolnak a tényleges valószínűségével, ezért az erre történő felkészülés is hiányosságokat mutat. Emiatt és a létfontosságú rendszerelemek védelmének fontossága okán igyekszem előre mutatni a „jövő terrorizmusa” felé.

Kulcsszavak: kritikus infrastruktúra védelem, terrorkockázat, a jövő terrorizmusa

CSUTAK ZSOLT

A SZIVÁROGTATÓK „TRIÁSA” A KIBERTÉRBEN: SZABADSÁGHARCOSOK VAGY ÁRULÓK?

A tanulmányban leíró-elemző módszerrel, motivációs háttérelmezés alapján bemutatásra kerül az elhíresült szivárogtató triász, nevezetesen Bradley Manning, Edward Snowden és Julian Assange esete, akiknek a gondolatain, személyiségük karakterjegyein keresztül próbálunk magyarázatot és okokat találni világrengető hatású tetteikre. Hármuk cselekedete, mely során körülbelül két millió titkos dokumentumot és minősített információt hoztak jogosulatlanul, törvénysértő módon nyilvánosságra alapjaiban megrázta és alaposan kikezdte az állami intézmények társadalmi, bizalmi tőkéjét, különösképpen az amerikai Hírszerző Közösség tekintetében. Hármuk esetében a közös pontnak bizonyult az online média és a kibervilág sajátos virtuális világa, a számítógépes játékok hősiességi karaktereihez való vonzódás, a Wikileaks portál, illetve a tipikusan észak-amerikai individualista, minimalista államot hirdető libertáriánus politikai eszmerendszer sajátos értelmezése is.

Kulcsszavak: szivárogtatás, minősített információk, Wikileaks, Snowden, Manning, Assange, amerikai nemzetbiztonság

FERENC BOHÁCS

CRITICAL INFRASTRUCTURES AND THE IMPORTANCE OF THEIR PROTECTION

To measure these risks I perform an analysis with special regard to Hungary in the fields of the national infrastructures and the critical infrastructures. Therefore I analyse – from my point of view – the most significant national critical infrastructures, and I measure the exposure of them to the danger of terrorism. I do not aim to bring up any harmful ideas at all with my essay, I just show some possible processes, that could have happened in the past or can happen in the future. A general statement is right for most of the nations that until a terror act does not happen inboard they do not count with the possibility of an outrage, that is why in the area of preparation shows deficiencies. Regarding this and because of the importance of protecting the critical infrastructures I look ahead to the „future of terrorism.”

Keywords: critical infrastructure protection, terror risk, future terrorism

ZSOLT CSUTAK

THE 'TRIAD' OF LEAKERS IN THE CYBERSPACE: FREEDOM FIGHTERS OR TRAITORS ?

Through this descriptive-analytic study based on some background and personality trait analysis the so-called leakers' triade are to be presented, namely Bradley Manning, Edward Snowden and Julian Assange. Getting through a scrutiny of their thoughts, ideas and personality features we try to reveal the true reasons and motivations behind their earth-shaling actions. Their notorious and controversial acts manifested in leaking and publishing about two million classified documents and secret information, practically shook the American intelligence community to their cores and have drastically undermined the social trust in state institutions and security services ever since. The common features shared by all three persons include: the Wikileaks web portal and online media access, their exaggerated affiliation to online game hero-cult, furthermore their common rather distorted belief in the typically North-American political idea of libertarianism, proclaiming the minimalist state and self-sustaining individualism.

Keywords: leaking, classified information, American national security, Wikileaks, Manning, Snowden, Assange

SZALAI IMRE

GLOBÁLIS TRENDEK – A FEJLŐDÉS PARADOXONA

Az amerikai National Intelligence Council nem kevesebbre vállalkozott a 2017 januárjában megjelentetett „Global Trends: Paradox of Progress” című dokumentum megírásával, mint, hogy megpróbálja 2035-ig előre jelezni a világunk működését meghatározó globális folyamatokat és trendeket. Az elemzés megfelelő betekintést enged a jelenkor komplex kihívásainak vizsgálatába és a következtetések, valamint a tendenciák meghatározásába.

Kulcsszavak: globális trendek, jövő komplex kihívásai, forgatókönyvek

BÚS NIKOLETT KATALIN

AZ INFORMÁCIÓBIZTONSÁG TÁMOGATÁSA A MUNKABIZTONSÁG ASPEKTUSÁBÓL MEGKÖZELÍTVE

A szerző a munkabiztonság területén évek óta dolgozó szakember, aki az információbiztonsági képzésbe bekapcsolódva, azon jó gyakorlatokat, módszertanokat kereste tanulmányaiban, hogy az új tudományág milyen új módszertanokat jelenít meg, ami a munkabiztonságban alkalmazható. Publikációjában mégis egy fordított aspektust mutat meg, mivel a képzés során olyan területeket azonosított, amely során a munkabiztonsági szakterületben alkalmazott gyakorlata támogatólag hat az információbiztonságra. Cikkében a munkabalesetek és az elektronikus információbiztonsági incidensek összehasonlító elemzését teszi meg a fogalomhasználatoktól a nem várt események bekövetkezése utáni jelentési és kivizsgálási folyamatokig.

A szerző a cikk eredményeként létrehoz egy incidens bejelentő jegyzőkönyvformát, amely a munkavédelmi szakterületen alkalmazott munkabaleseti bejelentő mintájára készül és maga nemében hiánypótló az információbiztonság szakterületén.

Kulcsszavak: munkavédelem, munkabiztonság, elektronikus információbiztonság, incidens bejelentő

IMRE SZALAI

GLOBAL TRENDS: PARADOX OF PROGRESS

The US National Intelligence Council did no less than writing the Global Trends: Paradox of Progress, published in January 2017, to try to predict the global processes and trends that determine the functioning of our world by 2035. The analysis provides a good insight into the complexity of today's challenges and the definition of conclusions and trends.

Keywords: global trends, future complex challenges, scenarios

NIKOLETT KATALIN BÚS

THE SUPPORTING OF INFORMATION SECURITY FROM ASPECT OF WORK SAFETY

The author with many years of experience in the field of occupational health and safety, got involved with information security. She was searching for the positive practices and methodologies in her studies, where and how it can be used in the field of work safety. However, in her publication, reveals a reverse aspect, among identified areas where training practices in the occupational safety have a positive impact on information security. It provides a comparative analysis of work accidents and electronic information security incidents from concept use to reporting and investigating processes after unexpected events occur.

As a result of this article, the author has developed an incident reporting protocol, which has been prepared in the same way as the occupational accident report form in the occupational safety area.

Keywords: occupational health and safety, work safety, electronic information security, incident reporting

VISKY GÁBOR

UNIVERZÁLIS KIBER-FIZIKAI RENDSZER PLATFORM TERVEZÉSE, MEGVALÓSÍTÁSA ÉS KIBERVÉDELMI-GYAKORLÓTÉRKÉN TÖRTÉNŐ ALKALMAZÁSA

A napjainkban egyre inkább elterjedő kiber-fizikai rendszerek – melyek gyakran létfontosságú infrastruktúrákat vezérelnek – kiberbiztonságának fokozása érdekében bevezetett intézkedések, az alkalmazott eszközök tesztelése és a kezelőszemélyzet képzése és gyakoroltatása csak korlátozottan lehetséges üzemelő eszközökön. Jelen cikkemben egy univerzális kiber-fizikai platform tervezésének főbb aspektusait, struktúráját, megépítésének és alkalmazásának főbb tapasztalatait ismertetem. A megépített eszköz, mely szcenárió független kiber-fizikai gyakorlótér ezáltal egy szimulált létfontosságú infrastruktúraelem felépítését teszi lehetővé.

Kulcsszavak: létfontosságú infrastruktúra, kibervédelmi gyakorlat, kibervédelmi gyakorlótér, kiber-fizikai rendszer

TAKÁCS TAMÁS

A KERCSI INCIDENS MÉDIA-MEGJELENÉSÉNEK SZEMANTIKAI MEGKÖZELÍTÉSE.

A biztonsági szférában a források nyelvészeti elemzése talán egy jelenleg kevésbé alkalmazott terület. Azonban érdemes megvizsgálni, hogy a szóhasználat mennyire befolyásolhatja a jelentést, és ezáltal az írott (vagy akár szóbeli) szövegek szerzője hogyan tud hatást gyakorolni a kommunikációs modell fogadóira. A Kercsi incidens médianyilvánosságának matematikai alapokra helyezett, szemantikai elemzésén keresztül világossá válik, hogy a kifejezések halovány jelentésbeli eltérése milyen befolyásoló erővel bír, és milyen következtetések levonására ad lehetőséget.

Kulcsszavak: Kercsi incidens, Kercsi-szoros, hajók, orosz, ukrán, szemantika, nyelvészet, elemzés, matematika, sajtó, cikkek

GÁBOR VISKY

UNIVERSAL CYBER-PHYSICAL BATTLEFIELD FOR CYBER-EXERCISES

Cyber-physical systems, nowadays becoming increasingly widespread, which often control critical infrastructures, are measures introduced to improve cyber security. Testing of the tools used and the training and the exercising of the personnel is limited on devices in operation. In my present article, I demonstrate the main aspects of the design and structure, the lessons learnt from the construction and use of a universal cyber-physical platform. The tool, which is a cyber-physical exercise ground and does not depend on a scenario, thus enables the construction of a simulated critical infrastructure element.

Keywords: critical infrastructure, cyber-exercise, cyber-battlefield, cyber-physical system

TAMÁS TAKÁCS

KERCH STRAIT INCIDENT: A SEMANTIC APPROACH TO PRESS RELEASES

Linguistic analysis of written sources might be a less adapted method of national security. A glimpse on the usage of different phrases however would be worth to see how it can influence meaning and readers thereby.

Through a mathematically structured semantic analysis of the Kerch Strait incident press releases this study is aimed to reveal how influential the slightest change in word usage can be and what conclusion can be drawn from the results.

Keywords: Kerch Strait incident, ships, Russian, Ukrainian, semantics, linguistics, analysis, mathematics, press releases

BABOS SÁNDOR

A KATONAI NEMZETBIZTONSÁG HADTUDOMÁNYI TERMÉSZETE

A nemzetbiztonsági tevékenység természetéből adódóan napjainkban is az érdeklődés középpontjában áll, amely a különböző nemzetközi botrányok miatt a civil állampolgárok figyelmét is egyre inkább felkelti. Ezen események gyakran járnak olyan következményekkel, amely a szolgálatok tevékenységének szakértelem nélkül történő kritizálásához vezet, amelyre megfelelő választ csak a tevékenység tudományos kutatása és ismertetése nyújthat.

A nemzetbiztonsági szférán belül ezért, különösen a katonai hírszerzés és a katonai elhárítás tevékenységének támogatása érdekében, figyelembe véve azok működési környezetét, a tevékenység tudományos igényű feldolgozását a jog- és a rendszertudomány mellett a hadtudomány vizsgálódási területén is el kell végezni, mivel sajátosságaik és rendeltetésszerű működésre gyakorolt hatásuk e tudományágból vezethető le.

Kulcsszavak: titkos felderítés, katonai hírszerzés, katonai elhárítás, hadtudomány

PROF. DR. SZTERNÁK GYÖRGY

GONDOLATOK A NATO MEGALAKULÁSÁNAK 70. ÉVES ÉVFORDULÓJÁN

A NATO megalakulásának 70. évfordulója kapcsán több figyelemre méltó cikk és tanulmány jelenik meg mind a külföldi, mind a hazai szakemberek tollából.

Ezek az írások bemutatják a Szövetség felépítését, politikai és katonai tevékenységét az elmúlt hetven évben, és a Szövetségnek az európai biztonság megszilárdítása érdekében végzett munkáját.

Jelen tanulmányommal arra teszek kísérletet, hogy bemutassam a Szövetség megalakulásának politikai, gazdasági és katonai körülményeit a második világháborút követően.

Kulcsszavak: Fultoni beszéd, Marshall-terv, Truman-doktrína, Berlin-blokád, Észak-atlanti Szerződés Szervezete

SÁNDOR BABOS

MILITARY SCIENCE NATURE OF THE MILITARY NATIONAL SECURITY ACTIVITIES

Due to the nature of national security activities, today it is also the focus of interest, which, due to the various international scandals, is increasingly raising the awareness of civilians. These events often have consequences that lead to criticism of the activities of the services without expertise, for which only the scientific research and presentation of the scientific activity can provide an appropriate answer.

Therefore, within the sphere of national security, especially in support of military intelligence and military countermeasures, taking into account their operational environment, the scientific processing of the activity should be carried out in the field of military science as well as in the field of military science, because of its special features and proper functioning their impact on this field.

Keywords: secret reconnaissance, military intelligence, military counter-intelligence, military science

GYÖRGY SZTERNÁK PROF. DR.

THOUGHTS ON THE 70TH ANNIVERSARY OF NATO'S ESTABLISHMENT

In connection with the 70th anniversary of NATO's establishment, several remarkable articles and studies have been published by foreign and domestic professionals.

These papers present the Alliance's structure, political and military activities over the past seventy years, and the work of the Alliance to consolidate European security.

With this study, we are trying to present the political, economic and military circumstances of the Alliance after the Second World War.

Keywords: Fulton Speech, Marshall Plan, Truman Doctrine, Berlin Blockade, North Atlantic Treaty Organization

SZERZŐINK

Dr. Boda Mihály	PhD, NKE HHK, Hadtörténelmi, Filozófiai és Kultúrtörténelmi Tanszék, mb. tanszékvezető, egyetemi docens
Babos Sándor	őrnagy, a KNBSZ munkatársa, NKE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusz hallgató
Bohács Ferenc	a KNBSZ munkatársa
Bús Nikolett Katalin	Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató
Csutak Zsolt	Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Amerikai Tanulmányok Kutató Központ, doktorandusz hallgató
Koós Gábor	nyá. alezredes
Szalai Imre	Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató
Prof. Dr. Szternák György	nyá. ezredes, CSc, NKE egyetemi tanár
Takács Tamás	a KNBSZ munkatársa
Visky Gábor	alezredes, a KNBSZ munkatársa

E SZÁMUNKAT LEKTORÁLTÁK

Árpád Zoltán	ezredes, a KNBSZ munkatársa
Dr. Bányász Péter	PhD, NKE Államtudományi és Közigazgatási Kar Elektronikus Közszolgálati Intézet
Dr. Hány Szabolcs	ezredes, PhD, a KNBSZ munkatársa
Dr. habil. Héjja István	nyá. ezredes, CSc, Felderítők Társasága Egyesület, elnökségi tag
Dr. Kassai Károly	ezredes, PhD, a KNBSZ munkatársa
Dr. Kenedli Tamás	ezredes, PhD, a KNBSZ munkatársa
Dr. Kis- Benedek József	nyá. ezredes, PhD, NKE c. egyetemi tanár
Dr. Puskás Béla	alezredes, PhD, a KNBSZ munkatársa
Prof. Dr. Resperger István	ezredes, PhD, NKE Nemzetbiztonsági Intézet, igazgató
Simon László	alezredes, a KNBSZ munkatársa
Szabó Károly	ezredes, a KNBSZ munkatársa
Dr. Tömösváry Zsigmond	ny. dandártábornok, PhD, a Felderítők Társasága Egyesület elnöke

A SZAKMAI SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

Az írásművekkel szemben támasztott követelmények

Etikai követelmények:

- az írásmű máshol, ebben a formájában még nem jelent meg;
- a szerző(k) kizárólagos szellemi tulajdona, melyet szerzői nyilatkozat aláírásával igazol(nak);
- korrekt, visszakereshető hivatkozásokkal ellátott;
- bibliográfiával ellátott (amely tartalmazza a hivatkozott irodalom jegyzékét, az internetes anyagok jegyzékét a letöltés idejével együtt);
- a szerző(k) saját véleményét is tükrözheti, mely értelemszerűen nem mindig egyezik meg a Szolgálat álláspontjával.

Tartalmi követelmények:

- a folyóiratokban – jellegével összhangban – a honvédelemmel, azon belül elsősorban a hadtudománnyal, nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel, katonai biztonsággal és a biztonságpolitikával kapcsolatos tudományos igényű kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más tudományos területektémáit, anyagait – jelentjük meg;
- az írásmű legyen logikus, áttekinthető, tartalmilag összefüggő és jól tagolt;
- a témával kapcsolatos saját koncepció megfogalmazása legyen érthető, a következtetések pedig megalapozottak, érvekkel, adatokkal alátámasztottak legyenek.

Formai követelmények(és a kapcsolódó információk):

- a szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20-21 gépelt oldal); a kéziratot elektronikus formában Times New Roman 12 pontos betűkkel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható (.jpg vagy .tif) formátumban kérjük megküldeni;
- lehetőség van a kézirat interneten történő megküldésére is, a szakmaiszemle.kontakt@gmail.com e-mail címen. A kézirathoz kérjük mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását vagy munkakörét, állandó lakcímét, telefonon és interneten történő elérhetőségét;
- a közlésre elfogadott írásokért – a szerzői nyilatkozattal létrejött megállapodás figyelembe vételével – szerzői honorárium fizethető;
- a kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja. A kiadványban megjelentetni kívánt írásokat a Szolgálat kompetens, tudományos fokozattal rendelkező munkatársai vagy más szakértők lektorálják;
- a Szerkesztőbizottság – a lektori vélemények figyelembevételével – fenntartja a jogot, hogy a megjelenésre alkalmatlannak ítélt kéziratokat – indokolás nélkül – nem közli. Az ilyen írásokat nem küldi vissza és nem őrzi meg;

- a kiadványban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság az etikai, tartalmi és formai követelmények alapján, kiadványban történő megjelentetésre, valamint az interneten történő közzétételre alkalmasnak tartja. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük meg, de a szerző kérésére azt visszaadjuk;
- a közleményhez „Absztraktot/Rezümét” kell mellékelni, maximum 10–12 sorban, magyar és angol nyelven;
- a közleményhez 3–5 kulcsszó megadása szükséges, magyar és angol nyelven;
- az írás angol nyelvű címét is kérjük megküldeni.

Tudományos közleményekkel szemben támasztott formai követelmények

A folyóirat kizárólag az MSZ ISO 960 szabvány alapján készített hivatkozásokkal ellátott tanulmányt, cikket jelentet meg.

A közleményhez szükséges megadni, mellékelni:

A SZERZŐ, SZERZŐK NEVE (rendfokozata)
 AZ ÍRÁS CÍME (magyarul, angolul)
 ABSZTRAKT/REZÜMÉ (magyarul, angolul)
 KULCSSZAVAK (magyarul, angolul)
 SZERZŐI NYILATKOZAT

Bibliográfiai hivatkozás

A társadalomtudományokban a megszokott számozott hivatkozást az idézések jegyzetben¹ módszerrel kérjük alkalmazni.

Abban az esetben, ha a szerző nem ezt a módszert alkalmazza, a kéziratot lektorálás nélkül visszaküldjük átdolgozásra!

Idézetek jegyzetben

A szövegen belüli idézést követően felső indexként megadott sorszámok jegyzetekre utalnak, melyeket a szövegbeli megjelenésük sorrendjében kell közölni. Ezek a jegyzetek tartalmazhatják az idézéseket.

Első idézés

Ha az idézések jegyzetben vannak megadva, egy dokumentumra vonatkozó első idézésnek tartalmaznia kell az idézés és a bibliográfiai hivatkozások külön jegyzékében levő kapcsolódó tétel pontos megfeleltetéséhez szükséges adatokat. Az első idézésnek tartalmazni kell: legalább a szerző(k) nevét és a teljes címet úgy, ahogy azok a bibliográfiai hivatkozásokban meg vannak adva, továbbá az idézett rész oldalszámát, ha az szükséges.

¹ Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. pp. 19-20.

Példák:

TARJÁN G. Gábor: A terrorizmus, p. 4.
KECSKEMÉTI Klára: A mediterrán térség és az Európai Unió, Európai Tükör, 2010. május XV. évfolyam 5. szám p. 38.
J. Nagy László: Mit kell tudni Algériáról?, Kossuth Kiadó, Budapest, 1987. p. 46-47.
PRYCE, Paul: France's Long War: Operation Barkhane, <http://natoconcil.ca/frances-long-war-operation-barkhane/> (Letöltés ideje: 2015.02.24.),
Global Trend 2020: Mappingthe Global Future, <http://www.foia.cia.gov/2020/2020.pdf> (Letöltés ideje: 2012.08.21.),

Bibliográfiai hivatkozások jegyzéke

A bibliográfiai hivatkozások jegyzékében a hivatkozásokat az első adatelem betűrendjében kérjük megadni.²

Példák:

ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról, *Budapest, 2005, Zrínyi Kiadó. ISBN 963 9276 45 6*
BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai, In: SZILÁGYI Tivadar (szerk.): Szemelvények, Budapest, 1994, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia. pp. 31–50.
KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái, In: Új Honvédségi Szemle, 1993. 47. évf. 6. sz. pp. 1–7. ISSN 1216-7436
Global Trend 2020: Mappingthe Global Future, <http://www.foia.cia.gov/2020/2020.pdf> (Letöltés ideje: 2012.08.21.),

Ábra, vázlat, térkép, diagram, egyéb melléklettel szembeni követelmények:

- az ábra, vázlat címe;
- az ábra, vázlat forrás (vagy: Szerkesztette: ...);
- az ábra, vázlat sorszáma (pl. 1. ábra.);
- idegen nyelvű ábra, vázlat esetén lehetőség szerint magyar nyelvű jelmagyarázat.

Rövidítések, idegen kifejezésekkel kapcsolatos követelmények:

- az idegen kifejezéseket, rövidítéseket magyarul és eredeti idegen nyelven kell az írásműben az első alkalommal feloldani lábjegyzetben;

Példa:

- WFP – (World Food Program – ENSZ Világélelmezési Programja).

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

² Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. p. 18.
202